

VI Міжнародний правничий форум

ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ПУБЛІЧНЕ ВРЯДУВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

9 червня 2023 р.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ ФОРУМУ

Голова:

Вдовічен Віталій – д.ю.н., професор, декан юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна;

заступники голови:

Гаврилюк Руслана – д.ю.н., професор, завідувач кафедри публічного права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна;

Ковбас Ігор – д.ю.н., доцент, доцент кафедри публічного права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна;

члени комітету:

Бабін Ігор – к.ю.н., доцент, доцент кафедри публічного права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна;

Бортняк Валерій – к.ю.н., доцент, ректор Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського, Україна;

Віхляєв Михайло – д.ю.н., професор, директор Центру українсько-європейського наукового співробітництва, Україна;

Головко Олег – к.е.н., засновник та директор Видавничого дому «Гельветика», Україна;

Діхтієвський Петро – д.ю.н., професор, завідувач кафедри адміністративного права та процесу Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна;

Кобилецький Микола – д.ю.н., професор, завідувач кафедри адміністративного та фінансового права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, Україна;

Коваль Микола – к.ю.н., професор, професор кафедри адміністративного права, процесу та митної безпеки Державного податкового університету, Україна;

Колпаков Валерій – д.ю.н., професор, завідувач кафедри конституційного та адміністративного права Запорізького національного університету, Україна;

Крайній Павло – к.ю.н., асистент, асистент кафедри публічного права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна;

Торончук Іван – к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна;

Ющик Олена – к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна;

Яра Олена – д.ю.н., професор, декан юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України, Україна.

Права людини та публічне врядування в сучасних умовах:

П – 68 Матеріали VI Міжнародного правничого форуму, м. Чернівці, 9 червня 2023 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. – 340 с.

ISBN 978-966-397-314-2

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на VI Міжнародний правничий форум «Права людини та публічне врядування в сучасних умовах», який відбувся на базі Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича 9 червня 2023 р.

УДК 342.7«313»(062.552)

ЗМІСТ

ПРАВА ЛЮДИНИ – ОСНОВОПОЛОЖНИЙ ПЛАСТ КОНСТИТУЦІЙ

Забезпечення права людини на інформацію про якість питної води Алмаші І. М.	11
До питання про правову природу місцевих податків Бабін І. І.	15
Правовий аналіз окремих законодавчих пропозицій від ЦВК щодо проведення виборів у повоєнний час Білокурська О. В.	19
Особливості нормативно-правового регулювання захисту прав дітей в умовах воєнного стану: проблеми та шляхи вдосконалення Білянський Ю. О., Лінник Н. В., Руснак Л. В.	23
Захист прав людини в практиці муніципального управління зарубіжних країн Бочарова Н. В.	27
Дилеми щодо цифрових прав Гачкевич А. О., Хомин В. А.	30
Право на життя як основоположне право, гарантоване Конституцією Гордуна Є. А.	33
Порушення прав дітей в умовах війни в Україні Грекул-Ковалик Т. А.	36
Третейський суд: повноцінний судовий орган вирішення спорів Зайцева А. В., Дяченко С. В.	40
Принцип верховенства права і проблеми його забезпечення в Україні Зетко Б. І.	43
Freedom from violence is a fundamental human right Isaieva A. V.	46
Екологічні права людини та перспективи їхнього захисту у Європейському суді з прав людини Ковтун О. М.	49
Право особи на державну службу: унормований «мовний фільтр» як штучна перепона чи передумова ефективності реалізації Коломоєць Т. О.	53

Право на таємницю кореспонденції в українському конституціоналізмі Левченко А. В.	57
Обмеження реалізації окремих прав військовослужбовців в умовах воєнного стану Логінов О. А.	61
Витоки жорстокості росіян: історичний вимір. Порушення сучасних норм та законів Макарук С. М.	65
Захист прав людини в умовах воєнного стану Мельник В. І.	69
Права людини в контексті сучасної інтерпретації теорії природного права Панфорова М. А.	72
Право працівників розгляду трудових спорів шляхом застосування процедури медіації Пижова М. О.	77
Свобода інформації та право громадян на доступ до неї в умовах воєнного стану в Україні Плугатар Т. А., Лелет С. М.	81
Захист прав дітей в Україні в період військової агресії РФ Рибачек В. К.	85
Свобода волі як відображення конституційних прав людини Савченко В. О.	89
Розвиток вищої освіти в країнах Центральної Азії в сучасний період Светлічна М. І., Светлічний І. В.	92
До питання теоретичної сутності інституту інформаційних прав Селезньова О. М.	96
До питання правового регулювання криптовалюти в Україні та ЄС Солодан К. В.	98
Why international law always seems to be broken and what does it mean for human rights? Michał Stępień, dr.	101
Про деякі особливості регламентації прав та свобод національних меншин у Румунії Торончук І. Ж., Оксентій В. Л.	105

До питання щодо класифікації адміністративних правовідносин у сфері соціальної захищеності осіб з інвалідністю Фомічов К. С.	109
До питання щодо правового регулювання криптовалют, віртуальних активів та технології блокчейн в Україні Цимбалюк А. І.	113
Цифрові права людини – здобутки та перспективи у вітчизняному просторі Чалабієва М. Р.	117
Права людини: розвиток, сучасний стан Чукаєва В. О.	119
Інформаційно-психологічна операція поняття та заходи протидії в умовах правового режиму воєнного стану Шебаніц Д. М., Шебаніц В. Ф.	123
Права працівників на промисловому підприємстві в умовах воєнного часу Яковлєв Д. В.	126
СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	
Питання діяльності адвокатури в судовому захисті прав і свобод людини в умовах правового режиму воєнного стану Бойко Н. О.	129
Проблематика регулювання права на свободу мирних зібрань в умовах правового режиму воєнного стану Дорошенко Н. О.	132
Судовий захист прав та свобод людини в парадигмі інституційних перетворень Загурський О. Б.	135
Судова корупція: вирок посадовцю чи вирок державі? Колосов І. В.	138
Розірвання шлюбу з особою, яка перебуває на території іншої держави, в період воєнного стану Кондрат'єва Л. А.	142
Відшкодування шкоди через розпочату воєнну агресію Легкова В. А.	146

Особливості судового захисту основоположних прав та свобод людини в умовах воєнного стану в Україні Літвінова І. Ф., Чайка К. О.	149
Значення та роль доказів і доказування у вирішенні спорів у господарському судочинстві Марченко К. О.	153
Деякі проблемні питання щодо особливостей досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої недоторканості дітей, що вчинені в умовах військової агресії Марченко О. А.	157
Відновлення втраченого судового провадження у цивільному судочинстві в умовах воєнного стану Татулич І. Ю.	163
Недискримінація і доступ до правосуддя у спорах з суб'єктами владних повноважень: практика суду касаційної інстанції Фулей Т. І.	167
ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПУБЛІЧНОЮ АДМІНІСТРАЦІЄЮ ТА ІНСТИТУЦІЯМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ	
Роль органів місцевого самоврядування щодо запобігання та протидії домашньому насильству Артеменко О. В., Стасюк Н. А., Коваль А. Н.	172
Публічне адміністрування в Україні: сучасні проблеми та виклики Багрій І. П.	175
Адміністративна скарга: дуалістична правова природа Вдовічен В. А.	178
Законодавче регулювання принципу конфіденційності медіації в Україні Гаврилюк Р. О., Пацурківський П. С.	182
Європейський регламент МіСА спонукає Україну до змін у Закон України «Про віртуальні активи» Грицай С. О.	186
Гармонізація українського законодавства та законодавства Європейського Союзу в контексті відповідальності Задніпряна-Корінна М. Ю.	190

Особливості правового оформлення державного кордону України Ковбас І. В., Коваль М. В.	194
Організаційно-правове забезпечення прав осіб, зниклих безвісті за особливих обставин в умовах воєнного стану Колпаков В. К.	200
Виникнення консультативно-дорадчих органів у Сполучених Штатах Америци та Україні: порівняльно-правовий аналіз Крайній П. І.	206
Адміністративна процедура: питання теорії та практики Лозовська А. М.	210
Щодо важливості вивчення стану деліктогенного середовища формування булінгу Луців О. В.	213
Адміністративна процедура досудового врегулювання адміністративно-правових спорів: поняття, зміст та види Миرونюк Р. В.	218
Заходи впливу до неповнолітніх, питання теорії та практики Михайлюк В. С.	222
Людиноцентризм та електронна публічна адміністрація Міхровська М. С.	225
Репрезентація питання прав людини в Криму на міжнародній арені Моїсєєва Т. М.	228
Адміністративно-правові аспекти діяльності військових адміністрацій Павчук І. С.	232
Дотримання прав людини під час застосування сили та вогнепальної зброї працівниками поліції Панова О. О.	234
Забезпечення захисту персональних даних громадян у контексті використання програм «штучного інтелекту» Пашинський В. Й., Цьоменко А. В.	237
Служба управління персоналом державного органу: аналіз функцій та організаційної структури Плетньова Т. Р.	240

Захист прав людини публічною адміністрацією та інституціями громадянського суспільства в умовах правового режиму воєнного стану і системних реформ Рагімов Ф. В., Баштанник В. В., Гавриленко К. М.	244
Функціонування засобів реалізації права на медичне забезпечення в Силах територіальної оборони Збройних сил України в рамках єдиного здоров'язбережувального простору Томак О. О.	248
Місце категорії «суб'єктивні публічні права» в понятійно-категоріальному апараті адміністративного права України Федорук Н. С.	250
Деякі проблеми захисту права на державну службу Федчишин С. А.	254
Social welfare for refugees in Poland as an example of the implementation of Article 23 of the Convention Relating to the Status of Refugees Cendrowicz Dominika	258
Адміністративно-правовий механізм захисту прав особи в умовах воєнного стану в Україні Шевчук О. М.	261
Аспекти функціонування реабілітаційної сфери в рамках Збройних сил України в контексті єдиного здоров'язбережувального простору Шостак С. Л.	265
Публічно-сервісні повноваження органів місцевого самоврядування як невід'ємна складова захисту прав людини публічною адміністрацією Штефюк О. О.	267
КРИМІНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	
Протидія домашньому насильству в умовах воєнного стану Баюрчак М. І.	271
Окремі питання вдосконалення правових засад надання правової допомоги військовослужбовцям в Україні Бурчак Л. І., Малець О. О., Светлічний І. В.	275
Електронне декларування в умовах воєнного стану Дякур М. Д.	279

Оцінка відповідності угод про примирення та визнання винуватості у кримінальному провадженні інтересам суспільства: тенденції судової практики в період воєнного стану Завтур В. А.	283
Адаптаційні заходи функціонування земельних відносин в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні Клочко А. М., Кішінець Ю. А.	288
Пробачійна програма: поняття, завдання та значення Лисько Т. Д.	292
Колабораційна діяльність у сфері інформаційної безпеки Лихова С. Я., Пацеля Г. А.	295
Самовільне залишення військової частини або місця служби, вчинене в умовах воєнного стану: кримінально-порівняльна характеристика ч. 5 ст. 407 та ч. 4 ст. 408 КК України Лихова С. Я., Поліщук Д. О.	299
Спеціальне досудове розслідування в умовах дії воєнного стану в Україні Мошняга Л. В., Єрмоленко-Князева Л. С., Князева К.	302
Проблемні питання дистанційного судового провадження в умовах воєнного стану Мудрецька Г. В.	306
Роль міжнародного співробітництва криміналістів під час військової агресії в Україні Негребецький В. В.	310
Інститут державного обвинувачення в умовах правового режиму воєнного стану в Україні Попович М. В., Стратій О. В.	313
Відновне правосуддя як невід’ємна частина ювенальної превенції Продан Т. В.	317
Деякі позитивні та негативні аспекти застосування відновного правосуддя у протидії злочинності неповнолітніх Светлічний І. В., Светлічна О. В.	321
Порушення законів і звичаїв війни: загальні положення “Jus ad bellum” Тома М. Г.	325

Право на вогнепальну зброю: зміна парадигми поглядів на соціально-правову природу Шевчук А. В., Боднарук О. М.	329
Призначення покарання неповнолітньому суб'єкту кримінальної відповідальності Ющик О. І.	334

ПРАВА ЛЮДИНИ – ОСНОВОПОЛОЖНИЙ ПЛАСТ КОНСТИТУЦІЙ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-1>

ENSURING OF THE HUMAN RIGHT TO INFORMATION ABOUT THE QUALITY OF DRINKING WATER

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ІНФОРМАЦІЮ ПРО ЯКІСТЬ ПИТНОЇ ВОДИ

Almashi I. M.

*PhD in Law, Associate Professor at the
Department of Accounting and Taxation
Uzhhorod Trade and Economic Institute
of the State Trade and Economic
University
Uzhhorod, Ukraine*

Алмаши І. М.

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри обліку та оподаткування
Ужгородський торговельно-
економічний інститут
Державного торговельно-
економічного університету
м. Ужгород, Україна*

Згідно ст. 3 Конституції України [1] життя та здоров'я людини визнані найвищою соціальною цінністю в Україні. Утвердження й забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави. Неодмінною умовою забезпечення прав людини на здоров'я залишається забезпечення права людини на якісну питну воду. Найбільш проблемними щодо забезпечення права людини на якісну питну воду на сьогоднішній день залишаються регіони України, де безпосередньо ведуться бойові дії із агресорами.

Надзвичайно важливе значення у впливі на здоров'я людини має питна вода. Одержання інформації щодо стану питної води є правом людини й обов'язковою умовою для збереження її здоров'я. Згідно із прогнозом ООН, до 2050 року біля 5,7 мільярда людей проживатимуть в районах, де нестача прісної води один місяць буде мінімум на рік. В Україні прогнозують імпортувати питної води. За даними ООН, світова криза, що викликана пандемією COVID-19, продемонструвала проблему щодо забезпечення населення якісною питною водою. Одна третина жителів Землі, а це 2,2 мільярда осіб, не мають доступу до безпечної питної води. Про це йдеться у звіті ЮНЕСКО, опублікованому 22 березня 2021 року. До 2040 року глобальний попит на воду збільшиться може більш як на 50 відсотків. ООН закликає до

«грамотного використання» води, що надасть можливість боротися із повенями й посухами, а також збільшити доступ до води для більшої кількості людей, знизити рівень її забруднення, а також скоротити обсяги парникових газів й боротися зі зміною клімату. Державна екологічна інспекція України повідомила, що за даними національної гідрометеослужби, концентрація токсичних сполук в річках України у 30–40 разів перевищує гранично допустимі норми [2].

Право на інформування про якість питної води гарантовано ст. 9 Закону «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення» [3], згідно якої кожному споживачеві питної води гарантується державою право вільного доступу до інформації про якість питної води. Із цієї метою центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику в сфері житлово-комунального господарства, готує щороку і оприлюднює у порядку, встановленому Урядом, Національну доповідь про якість питної води та стан питного водопостачання в Україні.

Разом з тим, в даному Законі, містяться певні недоліки. Так, зокрема, не зазначено із якою саме періодичністю здійснюється інформування населення про якість води та не зазначено спосіб такого інформування населення. Також, варто звернути увагу на сезонність як на природний чинник, який може впливати на періодичність інформування населення про стан питної води.

Варто зауважити на повноваженнях органів місцевого самоврядування у сфері питної води, питного водопостачання й водовідведення, до яких згідно ст. 13 Закону належать наступні: здійснення контролю за якістю питної води, використанням й охороною джерел та систем питного водопостачання й водовідведення; забезпечення інформування населення про якість питної води і стан питного водопостачання й водовідведення. Крім того, вказаним законом закріплено право споживачів питної води на одержання в установленому порядку достовірної, повної, своєчасної інформації про якість питної води; пред'явлення позовів до суду про відшкодування збитків, завданих унаслідок постачання неякісної питної води, яка не відповідає державним санітарним нормам й правилам, інших порушень законодавства в сфері питної води, питного водопостачання й водовідведення.

Співпрацю органів державної влади, органів місцевого самоврядування можна дослідити на конкретних прикладах. Так наприклад, Головне управління Держпродспоживслужби в Закарпатській області протягом 2022-го року налагодило співпрацю із суб'єктами господарювання області, що надають послуги централізованого водопостачання, щодо передачі територіальним органам Держпродспоживслужби даних виробничого лабораторного контролю щодо якості питної води. Відтак, спеціалістами було

проведено 8301 дослідження питної води у рамках проведення виробничого контролю, із яких 62 взірці вимогам нормативних показників не відповідали, що становить 0,75%. Проводиться активна робота із населенням, зокрема інформування населення щодо особливостей водокористування в разі пошкодження шахтних колодязів, джерел й бюветів, придатності води після проведених заходів із чищення й дезінфекції із подальшим лабораторним контролем щодо їх ефективності [4].

Однією з гарантій забезпечення, реалізації та захисту прав людини на інформацію про якість питної води є встановлена законом відповідальність уповноважених осіб за порушення у сфері питної води, питного водопостачання й централізованого водовідведення. Так, зокрема, підприємства питного водопостачання й централізованого водовідведення відшкодовують збитки, завданих юридичним й фізичним особам внаслідок порушення вимог законодавства у даній сфері. Згідно зі ст. 46 Закону особи, винні у неповідомленні (приховуванні) чи наданні недостовірної інформації про аварійні ситуації на об'єктах централізованого питного водопостачання й водовідведення, про якість питної води, стан джерел й систем питного водопостачання та водовідведення; притягаються до відповідальності згідно із законами України. Згідно зі ст. 39. Закону в цій сфері проводиться державний моніторинг із метою збирання, оброблення, збереження й аналізу інформації про якість питної води, стан об'єктів централізованого питного водопостачання, прогнозування змін його та розроблення науково обґрунтованих рекомендацій з метою прийняття відповідних рішень.

З метою покращення якості питної води, забезпечення права людини на якісну питну воду й інформацію про неї Законом України затверджена загальнодержавна цільова соціальна програма «Питна вода України» на 2022–2026 роки. Метою даної програми є забезпечення гарантованих Конституцією України прав громадян на достатній життєвий рівень і екологічну безпеку шляхом забезпечення якісною питною водою в необхідних обсягах і відповідно до встановлених нормативів якості питної води, забезпечення розвитку й реконструкції систем централізованого водопостачання й централізованого водовідведення населених пунктів України. У Програмі визначено: шляхи і способи розв'язання проблем у цій сфері; завдання й заходи з її виконання; очікувані результати; обсяги та джерела фінансування. Зокрема, загалом на реалізацію Програми виділити пропонується 28 588,6 млн грн, із яких із державного бюджету – 16 949,3 млн грн, а з інших джерел – 11 639,3 млн грн. [5].

На думку Олексія Чернишова, прийнятий законопроект є вкрай важливим, адже в Україні досі є міста, які не мають регулярного постачання якісної питної води. Документ дає законодавче підґрунтя для реалізації державної Програми «Питна вода України» та забезпечення сталого розвитку й реконструкції систем централізованого водопостачання й водовідведення у громадах. Програма «Питна вода України» передбачає реалізацію понад 1700 інфраструктурних проєктів в регіонах протягом 2022-2026 років, зокрема: будівництво й реконструкцію мереж водопостачання і водовідведення, водозабірних споруд, водопровідних очисних споруд, базових лабораторій контролю якості питної води, стічних вод [6].

Для досягнення цілі забезпечення рівного доступу до якісної й безпечної для здоров'я людини питної води Водною стратегією України на період до 2050 року встановлено періодичність публікування інформації щодо якості питної води, яка постачається, та інших вод, згідно із Протоколом про воду і здоров'я до Конвенції про охорону і використання транскордонних водотоків та міжнародних озер 1992 року, ратифікованого Законом України від 9 липня 2003 р. [7].

Отже, у даній доповіді проаналізовано право людини на інформацію про якість питної води, гарантії його забезпечення, а також виокремлено недоліки у даній сфері. Вказана проблематика є надзвичайно актуальною та потребує подальшого наукового дослідження.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996 рік. № 30. Ст. 141.

2. Кондратенко М. В ООН заявили про серйозний дефіцит безпечної питної води на планеті. URL: <https://www.dw.com/uk/v-oon-zaiavyly-pro-serioznyi-defitsyt-bezpechnoi-pytnoi-vody-na-planeti/a-56952151> (дата звернення 18.05.2023).

3. Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення. Закон України від 10.01.2002 року. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 16. Ст. 112.

4. Спеціалісти ГУ Держпродспоживслужби в Закарпатській області проводять контроль якості води на об'єктах систем водопостачання та водовідведення області. URL: <http://zak-dpss.gov.ua/index.php?page=news&id=2689> (дата звернення 18.05.2023).

5. Прийнято Закон «Про Загальнодержавну цільову соціальну програму «Питна вода України» на 2022-2026 роки». URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/219438.html> (дата звернення 18.05.2023).

6. Чернишов О. Верховна Рада прийняла законопроект «Про реалізацію Програми «Питна вода України» в цілому. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/verhovna-rada-prijnyala-zakonoprojekt-pro-realizaciyu-programi-pit> (дата звернення 18.05.2023).

7. Водна стратегія України на період до 2050 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 р. № 1134-р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/511091__706478 (дата звернення 18.05.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-2>

TO THE QUESTION OF THE LEGAL NATURE OF LOCAL TAXES

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВУ ПРИРОДУ МІСЦЕВИХ ПОДАТКІВ

Babin I. I.

*PhD, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Public Law
Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University
Chernivtsi, Ukraine*

Бабін І. І.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного права
Чернівецький національний
університет
імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Дефініція та сутнісні властивості місцевих податків в науці фінансового права є менш дослідженими ніж загальна категорія «податок» чи навіть «загальнодержавні податки». Більшість вчених, які досліджують місцеві податки, здебільшого акцентують увагу на суб'єкті встановлення та території їх поширення. Наприклад, М.П. Кучерявенко під місцевими податками і зборами розуміє: «податки і збори, перелік яких устанавлюється Верховною Радою України, вводяться в дію місцевими органами самоврядування і діють на території окремих регіонів України» [9, с. 36]. На думку О.М. Бандурки, В.Д. Понікарова, С.М. Попової, до місцевих належать податки та збори, що встановлені відповідно до переліку і в межах граничних розмірів ставок, визначених Податковим кодексом України, рішеннями сільських, селищних і міських рад у межах їх повноважень, і є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад [7, с. 18]. За твердженням В.В. Письменного, в ідеальному варіанті під місцевими податками та зборами слід розуміти податкові

платежі, які впроваджуються тільки за ініціативою представницьких органів місцевого самоврядування, ці ж органи визначають їх основні елементи (зокрема, базу оподаткування, граничні розміри податкових ставок, порядок обчислення та сплати, напрямки використання) й здійснюють адміністрування [8, с. 19-20].

Подібний підхід поширений не тільки серед вітчизняних, але і закордонних вчених. Х. Ціммерман розглядає місцеві податки як локальні податкові платежі, які впроваджують і скасовують органи місцевого самоврядування в тому розумінні, що останні мають право податкової ініціативи на території свого муніципалітету [5, с. 158]. Дещо спрощено, але з акцентом на ще одній особливості, пропонує визначення місцевих податків Р. Бірд, котрий характеризує їх як податкові платежі, що впроваджують органи місцевого самоврядування та підлягають зарахуванню до місцевих бюджетів [2, с. 59]. М. Радван пише, що місцевий податок – це фінансовий збір, який встановлюється до муніципального бюджету, на який може впливати муніципалітет (мова йде про податкову базу, податкові ставки або один з інших можливих елементів корекції); не має вирішального значення, чи отримує платник податків від муніципалітету будь-яку винагороду, чи це регулярний чи одноразовий збір – місцеві податки включають як податок у суворому сенсі, так і збір [3, с. 513].

На нашу думку, дослідження дефініції та сутнісних ознак місцевих податків необхідно розпочинати з дослідження родової категорії «податок». Місцеві податки як видова конструкція повинні володіти всіма особливостями родової конструкції «податок». В той час як родовій конструкції «податок» певні властивості, що характерні для місцевих податків можуть бути не притаманні. Ці властивості, наприклад, відрізняють місцеві податки від загальнодержавних. Тож можна говорити про наявність у видової конструкції «місцеві податки» двох рівнів властивостей: 1. загальні ознаки (ознаки родової конструкції податку, які є спільними для всіх видових конструкцій даної категорії); 2. спеціальні ознаки (ознаки видової конструкції «місцеві податки», які дозволяють відмежувати її від інших видових конструкцій, що охоплюються родовою конструкцією «податок»). Зрозуміло, що загальні ознаки місцевих податків необхідно шукати досліджуючи родову категорію «податок». До речі, зазначений підхід є найбільш популярним серед дослідників. Більшість наукових досліджень місцевих податків починається саме з дослідження податків як родової категорії [8, с. 17-20].

Податок є складним соціальним явищем. Його дослідженням займаються представники економічної, політичної, правової та інших наук. Науковою спільнотою вироблено чимало концепцій та теорій про походження та розуміння податку. За твердженням В.В. Письменного, той факт, що теорія оподаткування не має в розпорядженні

загальноприйнятих визначень понять «податок» та «місцеві податки і збори», є свідченням недостатнього вивчення цих економічних явищ [8, с. 17]. На нашу думку, це свідчить про зовсім протилежну ситуацію. Податки ніколи не були поза увагою науковців. Зацікавленість до розкриття сутності податків існувала завжди: від моменту їх появи і до теперішнього часу. Досвід показує, що наслідком посилення уваги до дослідження податків є не зменшення, а навпаки, збільшення кількості наукових підходів та бачень до такого складного явища як податок, його сутності та властивостей. Загалом, дефініція податку та бачення його сутнісних властивостей залежать від світогляду, приналежності до тієї чи іншої наукової школи дослідника. Серед різноманіття наукових точок зору на розуміння податку важко знайти єдиний спільний знаменник, який дозволив би виробити єдине універсальне визначення податку, і відштовхуючись від нього, аналогічно єдине універсальне визначення місцевих податків.

Вперше у вітчизняній історії податкового права законодавець сформулював визначення податку в Податковому кодексі України 2010 року. В статті 6 Податкового кодексу України було закріплено, що податок це обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку відповідно до цього Кодексу. Зазначене законодавче визначення було визнано недосконалим та піддане критиці всіма без виключення вітчизняними науковцями незалежно від їх приналежності до тієї чи іншої правової школи. Разом з тим, незважаючи на свою недосконалість, воно хоча б частково, але визначило декілька ознак податку, які дозволяють розкрити його сутність. Такими ознаками є обов'язковість, безумовність та надходження до відповідного бюджету. Зрозуміло, що ці ознаки не здатні в повній мірі відобразити такий складний соціальний феномен як податок, відмежувати його від інших споріднених явищ (збори, парафіскалітети...). Тому в науковій літературі з фінансового права серед сутнісних ознак податку додатково можемо зустріти його перерозподільний, обов'язковий, законодавчий, грошовий, публічний, нецільовий, індивідуально-безвідплатний характер [6, с. 37-59]. Зрозуміло, що місцеві податки повинні володіти всіма цими ознаками без виключень. Відсутність хоча б однієї ознаки або невідповідність свідчатиме, що це не податок, а якесь інше соціально-правове явище.

Спеціальні ознаки місцевих податків є тими особливостями, які дозволяють відмежувати їх від інших споріднених явищ, що разом з ними входять до складу родової категорії «податок». Питання про спеціальні ознаки місцевих податків на сьогоднішній день залишається малодослідженим. Наприклад, польські дослідники, являючись здебільшого прихильниками теорії обміну послугами та гіпотези Тібу, вказують, що місцеві податки мають характеризуватись певними ознаками, зокрема: ефективністю щодо делегованих завдань;

рівномірним просторовим розподілом податкової бази; однозначністю; постійним просторовим зв'язком податкової бази; видимістю податку та універсальністю податкового тягаря [4, с. 44-46]. Також підкреслюється, що місцеві податки виконують (крім фіскальної функції) численні нефіскальні функції, пов'язані з демократизацією суспільного життя та громадянською участю. Навіть їх суворо фіскальна функція пов'язана з важливістю обсягу місцевого тягаря та відповідальності місцевих політиків і органів місцевого самоврядування [1, с. 278]. Серед вітчизняних вчених усталена система ознак місцевих податків відсутня. Як правило, можемо зустріти згадку про наступні ознаки: 1) надходження виключно до місцевого бюджету; 2) дворівневий характер правового регулювання; 3) суб'єкт введення; 4) прив'язка до відповідної місцевості; 5) обмеженість дії територією відповідної громади. На нашу думку, ознаки місцевих податків потрібно шукати в правовій природі місцевого самоврядування, його функціях, повноваженнях, взаємозв'язках з державою. Саме це дозволить виділити особливості, які відмежовують місцеві податки від загальнодержавних.

Література:

1. Guziejewska Beata. W poszukiwaniu efektywnego systemu podatków samorządowych. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*. 2016. Vol. L, 1 Sectio H. – P. 275-283.
2. Bird R. *Tax Policy and Economic Development*. The Johns Hopkins University Press, 1992. – 270p.
3. Radvan M. Taxes on Communal Waste in the Czech Republic, Poland and Slovakia. *Lex localis – Journal of Local Self-Government*. Vol. 14, No. 3, P. 511-520.
4. Swianiewicz P. *Finanse lokalne. Teoria i praktyka*. Warszawa: Municipium, 2004. 360p.
5. Zimmermann H. *Kommunalfinzen*. Berlin. 2016. 424p.
6. Бабін І.І. Юридична конструкція податку. Монографія. – Чернівці: Рута, 2008. – 272 с.
7. Бандурка О.М., Понікаров В.Д., Попова С.М. Податкове право. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 312с.
8. Письменний В.В. Місьцеве оподаткування в умовах реформування податкової системи України: монографія – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка», 2011. – 196 с.
9. Податкове право України: навч. посіб./ за ред. М.П. Кучерявенка. – Х.: Право, 2010. – 256 с.

**LEGAL ANALYSIS OF INDIVIDUAL LEGISLATIVE PROPOSALS
FROM THE CEC REGARDING ELECTIONS
IN THE POST-WAR PERIOD**

**ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ЗАКОНОДАВЧИХ
ПРОПОЗИЦІЙ ВІД ЦВК ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРІВ
У ПОВОЄННИЙ ЧАС**

Biloskurska O. V.

*PhD in Law, Docent,
Associate Professor at the Department
of Public Law
Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University
Chernivtsi, Ukraine*

Білокурска О. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного права
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Після припинення чи скасування воєнного стану в Україні, виникне нагальна потреба вирішити питання організації та проведення загальнодержавних та місцевих виборів. Це стане актуальним в контексті відновлення демократичних процесів у країні, встановлення стабільності та забезпечення участі громадян у визначенні своєї політичної реалізації. Цей перехід вимагатиме глибокого аналізу правових та організаційних аспектів, зокрема зв'язку між припиненням воєнного стану та регулюванням виборчого процесу, враховуючи виклики, що виникають у післякризовий період.

Центральна виборча комісія як постійно діючий колегіальний державний орган, до компетенції якого належить забезпечення організації підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні, вважає, що «питання організації підготовки і проведення загальнодержавних та місцевих виборів гостро постане одразу після припинення чи скасування воєнного стану в Україні. Руйнівні наслідки, спричинені воєнними злочинами російської федерації та її збройних сил в Україні, серед яких передусім знищення важливої інфраструктури, криза з переміщенням громадян, що змушені були покинути свої домівки, вже сьогодні засвідчують необхідність прогнозування можливих проблемних питань, що постануть під час майбутнього проведення виборів, перегляду з цією метою виборчого законодавства України та внесення до нього відповідних системних змін задля забезпечення сприяння реалізації виборчих прав громадян і належного адміністрування виборчих процесів у повоєнний період» [1]. Так, з метою внесення відповідних змін до виборчого

законодавства, що торкаються вдосконалення існуючого механізму забезпечення реалізації виборчих прав громадян України, які проживають або на день проведення голосування на виборах перебувають за межами України розпорядженням Голови Центральної виборчої комісії від 10 березня 2023 року № 19 було утворено робочу групу з напрацювання пропозицій щодо організації голосування виборців, які проживають або на день проведення голосування на виборах перебувають на території іноземної держави.

Серед напрацьованих пропозицій робочої групою ЦВК щодо удосконалення виборчих процедур під час підготовки та проведення виборів за кордоном після припинення чи скасування воєнного стану в Україні доволі дискусійними видається питання щодо можливості запровадження поштового та електронного голосування виборців у закордонному виборчому окрузі та пропозиція дострокового голосування в день, що передує дню голосування (дню виборів).

На нашу думку, запровадження поштового та електронного голосування виборців у закордонному виборчому окрузі може належати до категорії великих ризиків. Перш за все, поштове та електронне голосування вимагає ефективних заходів для забезпечення безпеки процесу. Існують потенційні загрози щодо конфіденційності, цілісності та доступності голосів, такі як хакерські атаки, маніпуляції з голосами виборців або підробка даних. Гарантувати належний рівень захисту від таких загроз може бути викликом, особливо в контексті виборчого процесу у післявоєнний період. По-друге, забезпечення достовірності голосів є критичним аспектом будь-якого виборчого процесу. У випадку поштового та електронного голосування важливо мати надійні методи автентифікації виборців і перевірки їхньої ідентичності. Це може стати проблемою, оскільки віддалені методи голосування ускладнюють перевірку достовірності та запобігання можливим шахрайствам. По-третє, при поштовому та електронному голосуванні виборці можуть бути вразливі до впливу зовнішніх сторін, які можуть намагатися вплинути на їхні виборчі рішення або спробувати вплинути на виборчий процес у цілому. Це може означати втрату незалежності виборців та можливість маніпулювання результатами голосування, а також є прямим порушенням принципу таємного голосування. Окрім того, виборчі процеси повинні бути прозорими та піддаватися громадському контролю. При використанні поштового та електронного голосування у закордонному виборчому окрузі може виникнути складність у забезпеченні необхідного рівня прозорості. Громадські спостерігачі та політичні представники можуть мати обмежений доступ до процесу голосування, що може підірвати довіру до виборчої системи. Також, у разі поштового та електронного голосування в закордонних

виборчих округах може виникнути проблема забезпечення рівного доступу до голосування для всіх виборців. Не всі виборці можуть мати доступ до необхідних технічних засобів або можуть бути неознайомлені з процедурами голосування за допомогою пошти чи електронних систем. Це може призвести до нерівного представництва та порушення принципу рівності голосування.

Отже, хоча поштове та електронне голосування виборців у закордонному виборчому окрузі має свої переваги, включаючи більшу зручність для виборців і можливість голосувати з-за кордону, великі ризики, пов'язані з вищеперахованими підставами голосування у закордонному виборчому окрузі, підкреслюють необхідність ретельного аналізу та обережного підходу до їх запровадження, оскільки суперечать положенням ч. 1 ст. 71, ч. 1 ст. 76, ч. 1 ст. 103 Конституції України [2].

Щодо можливості запровадження на закордонних виборчих дільницях дострокового голосування у день, що передує дню голосування, що надасть виборцям, які перебувають за кордоном, право проголосувати на відповідних виборах у суботу або неділю за їх вибором, то як зазначається в Постанові Центральної виборчої комісії «Про пропозиції щодо вдосконалення законодавства України, спрямовані на забезпечення підготовки та проведення виборів після припинення чи скасування воєнного стану в Україні» від 27.09.2022 року № 102 – «Такий вектор змін обумовлений, зокрема, необхідністю забезпечення голосування значної кількості виборців, які на день голосування на виборах перебуватимуть на територіях іноземних держав, обмеженою кількістю закордонних виборчих дільниць, прибуття на які потребує від виборців певних ресурсів та часу, що у підсумку може збільшити загальну явку виборців на виборах за кордоном» [3].

На нашу думку, запровадження на закордонних виборчих дільницях дострокового голосування в день, що передує дню голосування (дню виборів) або в якийсь інший день є порушенням конституційних приписів, оскільки згідно ч. 1 ст. 77 Конституції України «Чергові вибори до Верховної Ради України відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень Верховної Ради України», згідно ч. 5 ст. 103 Конституції України «Чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю березня п'ятого року повноважень Президента України».

Зауважимо, що дострокове голосування на закордонних виборчих дільницях в день, що передує дню голосування, може збільшити ризик впливу на вибори. Існує можливість, що результати дострокового голосування можуть бути використані для маніпуляцій та впливу на

основне голосування, яке відбудеться наступного дня, наслідком чого є порушення принципу справедливості та рівноправності голосування.

Окрім того, запровадження дострокового голосування на закордонних виборчих дільницях в день, що передує дню голосування, може створити певне коло проблем з безпекою даних, а також може ускладнити контроль та нагляд за виборчим процесом. Збирання, зберігання та передача виборчої інформації з закордону може бути складною процедурою та підвищувати ризик витоку конфіденційної інформації, наслідком чого є створення можливостей для неправомірного впливу на виборчий процес.

Організація процесу дострокового голосування на закордонних виборчих дільницях в день, що передує дню голосування вимагатиме додаткових ресурсів, зусиль та координації для забезпечення голосування за межами країни. Існує ризик, що не всі процедури та механізми можуть бути належним чином впроваджені та забезпечені в короткі терміни, значна кількість громадян України може бути недостатньо підготовлена або не матиме можливості прибути на закордонну виборчу дільницю у визначений день, що призведе до обмеження права на голосування тих, хто перебуває за кордоном та неналежної реалізації принципу чесних та несафальсифікованих виборів.

Таким чином, дострокове голосування на закордонних виборчих дільницях в день, що передує дню голосування, перш за все суперечить положенням ч. 1 ст. 77, ч. 5 ст. 103 Конституції України та порушує принципи справедливих, рівних, чесних та несафальсифікованих виборів.

Література:

1. Вибори після війни. ЦВК напрацювала законодавчі пропозиції щодо проведення виборів у повоєнний період. URL: <https://cvk.gov.ua/novini/vibori-pislya-viyni-tsvk-napratsyuvava-zakonodavchi-propozitsii-shhodo-provedennya-vivoriv-u-povoiennyi-period.html> (дата звернення 16.05.2023)

2. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 16.05.2023)

3. Про пропозиції щодо вдосконалення законодавства України, спрямовані на забезпечення підготовки та проведення виборів після припинення чи скасування воєнного стану в Україні : Постанова Центральної виборчої комісії від 27.09.2022 року № 102 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0102359-22?find=1&text=%D0%B4%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%B2#w1_4 (дата звернення 16.05.2023)

**PECULIARITIES OF NORMATIVE AND LEGAL REGULATION
OF THE PROTECTION OF CHILDREN'S RIGHTS UNDER
MARTIAL LAW: PROBLEMS AND WAYS OF IMPROVEMENT**

**ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ**

Bilyansky Yu. O.

*Master of Laws, Director
Separate structural unit Kamianets-
Podilskiy Vocational College
of Higher Education Institution
"Podilskiy State University"
Kamianets-Podilskiy, Ukraine*

Білянський Ю. О.

*магістр права, директор
Відокремлений структурний
підрозділ «Кам'янець-Подільський
фаховий коледж» Закладу вищої
освіти «Подільський державний
університет»
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

Linnyk N. V.

*Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor,
Head of the Department of "Law"
Separate structural unit Kamianets-
Podilskiy Vocational College
of Higher Education Institution
"Podilskiy State University"
Kamianets-Podilskiy, Ukraine*

Лінник Н. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач відділення «Право»
Відокремлений структурний
підрозділ «Кам'янець-Подільський
фаховий коледж» Закладу вищої
освіти «Подільський державний
університет»
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

Rusnak L.V.

*Master of Law,
Teacher of Legal Disciplines
Separate structural unit Kamianets-
Podilskiy Vocational College
of Higher Education Institution
"Podilskiy State University"
Kamianets-Podilskiy, Ukraine*

Руснак Л. В.

*магістр права,
викладач юридичних дисциплін
Відокремлений структурний
підрозділ «Кам'янець-Подільський
фаховий коледж» Закладу вищої
освіти «Подільський державний
університет»
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

Діти є найуразливішою верствою населення, що потребує особливої опіки та підтримки з боку держави. Яскравим свідченням цього стали події пов'язані із вторгненням російської федерації на українську територію. За даними державного порталу «Діти війни» від початку повномасштабної війни росії проти України загинуло 482 дитини, поранено 981 дитину,

зникло 398 осіб та депортовано на територію рф 19392 дитини [10]. Зрозуміло, що точну кількість постраждалих дітей встановити наразі неможливо через активні бойові дії та тимчасову окупацію частини території України. Також якщо вести мову про депортованих дітей, то їхня кількість відома лише зі слів агресора, тому наведеній цифрі довіряти не варто. Швидше за все, що вона у рази більша.

Перш ніж говорити, про національний правовий захист дітей в умовах війни, варто згадати про міжнародні норми. Так, за нормами міжнародного права, діти, які зростають в умовах війни, визнаються такими, що потребують особливого захисту, адже під час війни відбуваються порушення цілком усіх прав дитини. Зокрема, опиняються під загрозою право на життя, право бути з сім'єю та громадою, право на здоров'я, право на розвиток особистості, і також право на турботу та захист» [1].

На національному рівні є розуміння, що для дітей, які зростають в умовах війни має бути особливий правовий режим. Законодавчий початок такого захисту був покладений з прийняттям Закону України «Про соціальний захист дітей війни» від 18.11.2004 № 2195-IV [2], за яким були передбачені соціальні виплати особам, визнаним як діти війни. Зрозуміло, що цей Закон був орієнтований та передбачав захист тих осіб, які постраждали від Другої світової війни, і в період, коли відбувалися військові дії, були дітьми. Тобто цей Закон не містив перспективних норм, де хоча б теоретично передбачалися аспекти соціального захисту дітей під час можливих військових дій на території вже незалежної України. Існували лише на той момент окремі норми у Законі України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III, де вказувалися роз'яснення до понять «дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів», «дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах». Також у цьому Законі передбачалося надання дітям з вищезазначених понять, прав на безоплатне харчування у закладах освіти та державної цільової підтримки для здобуття освіти у державних та комунальних закладах освіти [3]. Тому про існування спеціальних норм щодо захисту дітей в умовах воєнного стану в національному законодавстві не йшлося.

Також проблемою розвитку українського законодавства у сфері захисту прав дитини в умовах воєнних дій була ще повільна імплементація у нього норм міжнародного права. Так, у 2019 році Україна приєднується до Декларації про безпеку шкіл (Safe Schools Declaration), яка мала б забезпечувати організацію освітньої системи таким чином, щоб вона допомогла захистити дітей та молодь від смерті, травм та експлуатації під час збройних конфліктів. Але жодних заходів передбачених цією Декларацією, здійснено не було, а її положення не були імplementовані в українське законодавство [4]. У серпні 2021 року

Кабінет Міністрів України встигнув лише затвердити план заходів щодо її реалізації [5].

Тому стан національного законодавства на момент вторгнення росії не міг відповідати тим викликам, які згодом кидала щодень війна.

Для вирішення практичних проблем, які виникли у сфері захисту прав дітей в умовах військових дій, Закон України «Про охорону дитинства» було доповнено нормами, що визначають законних представників для дітей, зарахованих/влаштованих на цілодобове перебування до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування, влаштованих у сім'ю патронатних вихователів у разі переміщення, у тому числі за кордон з метою евакуації під час дії надзвичайного або воєнного стану в Україні [3].

Також було внесено зміни до Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей, що встановлював нову процедуру усиновлення дитини, тимчасово переміщеної (евакуйованої) за межі України під час введення на території України надзвичайного або воєнного стану [6].

Було розширено та доповнено новими положеннями Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, який був затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866. Так, у ньому передбачено, що у разі загибелі батьків або їх зникнення, дитину влаштовують до прийомної родини та дитячих будинків сімейного типу на загальних підставах з призначенням виплати державної соціальної допомоги [7].

Разом з тим, було внесено зміни до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», якими визначено виплату фінансової підтримки родинам, що змушені були переміститися зі свого основного місця проживання та фінансової допомоги дітьми, що перемістилися без супроводу батьків [8].

Також радником–уповноваженою Глави держави ініційовано та реалізовано Офісом Президента спільно з Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) та Міністерством соціальної політики України загальнонаціональну програму «Дитина не сама», в межах якої створено чат-бот у телеграмі, за допомогою якого можна запропонувати прихисток дитині, повідомити про загублену або знайдену самотню дитину, надати інформацію про міжнародні організації, які готові прихистити українських дітей [9].

На порталі «Дія» надається можливість подати заяву про взяття на облік кандидатів в усиновлювачі. Для цього необхідно обрати онлайн-послугу «Усиновлення: реєстрація кандидатом» [9].

Окрім того, здійснюється ряд заходів з забезпечення умов для того, щоб українські діти могли здобувати освіту в умовах війни, а в усіх гілках влади від національного до місцевого рівня створені або

створюються Координаційні штаби, робочі групи та інші міжвідомчі органи, які покликані здійснювати реформування законодавства у сфері захисту прав дітей в умовах воєнного стану.

Таким чином, на сучасному етапі українське законодавство у сфері захисту прав дітей в умовах воєнного стану, перебуває у динамічному розвитку. Проте ефективність його вдосконалення наразі залежить від багатьох факторів. Перший – це наявність тимчасово окупованих територій. Проблемою тут є, те, що жодного законного впливу на ці території здійснити неможливо, так як і отримати достовірну інформацію про потреби дітей, які там проживають, та відстежити їхнє перебування та стан проживання. Тобто, прописати законодавчо план заходів щодо дітей, які проживають на окупованих територіях можливо, проте втілити його в життя наразі не вдасться. Другий фактор – це дефіцит фінансування. Реалізація програм щодо захисту прав дітей в умовах війни потребує належного фінансування, яке наразі забезпечити із державного бюджету теж важко. Також на нашу думку, було доречним розробити законопроект, який поєднував у собі всі основні норми, пов'язані із захистом дітей в умовах війни. Це б дало змогу оновити нормативну базу з цього питання, скоротити великий обсяг нормативних актів, які наразі використовуються, а також з врахуванням нових викликів, зазначити нові положення.

Література:

1. Звіт ООН «Вплив збройного конфлікту на дітей» 1996 року. URL : <https://sich-pravo.org/zvit-za-rezultatamy-doslidzhennyaspruyannya-dotrymannyu-prav-ditej-shho-postrazhdaly-vid-zbrojnogokonfliktu-ta-zabezpechennya-derzhavnyh-garantij-yih-zahystu/>

2. Про соціальний захист дітей війни: Закон України від 18.11.2004 № 2195-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2195-15#Text>

3. Про охорону дитинства. Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.

4. Декларації про безпеку шкіл (Safe Schools Declaration). URL : <https://ssd.protectingeducation.org/>

5. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Декларації про безпеку шкіл : розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2021 р. № 898-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2021-%D1%80#Text>

6. Порядок провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей : постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2008 р. № 905. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2008-%D0%BF#Text>

7. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: постанова Кабінету Міністрів України від 24

вересня 2008 року № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text>

8. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

9. Рядінська В.О. Правове регулювання захисту прав дітей України в результаті російської агресії. *Збірник матеріалів II Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конференції з нагоди відзначення Міжнародного дня прав людини* Київ: ДНДІ МВС України. 2022 С.122-124.

10. Державний портал «Діти війни». URL: <https://childrenofwar.gov.ua>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-5>

PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN THE PRACTICE OF MUNICIPAL ADMINISTRATION OF FOREIGN COUNTRIES

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРАКТИЦІ МУНІЦИПАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Bocharova N. V.

*Doctor of Legal Sciences,
Professor at the Department of Law
Alfred Nobel University
Dnipro, Ukraine*

Бочарова Н. В.

*доктор юридичних наук,
професор кафедри права
Університет імені Альфреда Нобеля
м. Дніпро, Україна*

Місцеве самоврядування має різні форми та функції залежно від конституційної та правової систем відповідної держави. Однією з його важливих функцій в останні роки є надання управлінських послуг, які відповідають місцевим потребам та пріоритетам, пов'язаним з реалізацією прав людини на місцевому рівні. Хоча основна відповідальність за сприяння та захист прав людини покладається на національні уряди, просування культури прав людини в місцевих органах відіграє життєво важливу роль у сприянні повазі та реалізації прав людини в суспільстві.

Бурхливі процеси урбанізації у світі породжували виклики у сфері соціальної згуртованості. Потрібен був дискурс, який об'єднує міських жителів і формує спільну систему орієнтирів, для суспільного існування. З урбанізацією також відбувалося утвердження автономії міст та міської ідентичності, коли мешканці відчували себе більш прив'язаними до свого міста, ніж до самої нації. Це збіглося з глобальною тенденцією 80-х років стосовно децентралізації урядових

повноважень (передавання їх місцевим органам влади). Багато з цих повноважень стосуються сфер, у яких права людини можуть бути реалізовані або порушені: безпека, освіта, охорона здоров'я, прайвеси.

Одним із значних явищ останніх десятиліть у сфері муніципального управління стала поява у світовому масштабі міст, які оголосили себе правозахисниками, або містами прав людини (Human Rights Cities). На онлайн-платформі The Human Rights Cities Network, яка об'єднує представників таких міст, визначено, що вони «представляють команду однодумців, які визнають життєво важливу роль міст у захисті, заохоченні та втіленні прав людини» [1].

Міста є ідеальною відправною точкою для зміцнення поваги до прав людини шляхом розробки політичних рамок для спрямування розвитку громад, заснованих на правах людини. Це дає людям можливість знати та відстоювати свої права, а також притягувати до відповідальності тих, хто порушує їх. Міста, що займаються правами людини, стали піонерами «локалізації» прав людини. Вони створили структури та інструменти для просування прав людини, використовували підхід, що ґрунтується на правах людини, у плануванні та розвитку, застосовували методології участі та створювали механізми захисту прав людини.

Першим європейським містом, яке офіційно прийняло статус міста прав людини, був австрійський Грац, де в лютому 2001 р. муніципальна рада прийняла *Декларацію прав людини*. У цьому документі Рада зобов'язалася виявити прогалини у захисті прав людини, інформувати громадян про їхні права, а також враховувати права людини у своїх діях.

Одним із перших європейських міст, де права людини стали частиною муніципальної політики, була Барселона. Тут засновано посаду уповноваженого з громадянських прав, а пізніше Департамент громадянських прав Барселони. Ініціативу було реалізовано для того, щоб подолати наслідки «нових» хвиль міграції і зростаючу расову, етнічну та релігійну різноманітність у місті. Було створено низку служб, таких як Управління з питань недискримінації та Управління у справах релігій [2].

Серед кращих європейських практик правозахисних міст, крім Грацу і Барселони, визначені:

- Відень (Австрія) : *Хартія міста Відня «Формуємо майбутнє разом»* (2012) та *«Віденська декларація»* про місто прав (2014), звіти та робота *Віденського офісу з прав людини*, зокрема щодо питань гендерної рівності, інтеграції та проведення моніторингу різноманітності.

- Утрехт (Нідерланди): *Місцева коаліція з прав людини в Утрехті* впроваджує підхід керівництва міста, який передбачає участь жителів, бізнесу та громадянського суспільства у захисті прав, а також нові ініціативи, такі як платформа «denkme.utrecht» для цифрової участі.

- Нюрнберг (Німеччина): діяльність *Офісу з прав людини*, добре налагоджена освіта з прав людини.

- Зальцбург (Австрія); *Антидискримінаційний офіс Зальцбурга* та дорадчий орган *«Круглий стіл з прав людини»*.

• Валенсія (Іспанія): *Рамкова програма Валенсії з питань імміграції та міжкультурного спілкування (2019–2022)*, діяльність Управління з питань недискримінації та злочинів на ґрунті ненависті та навчання міського персоналу з прав людини.

• Мідделбург (Нідерланди): сприяння правам людини та освіті в галузі прав людини через *Премію чотирьох свобод*.

• Лунд (Швеція): *Програма соціальної стійкості Лунда (2020–2030 рр.)*, яка передбачає аналіз ситуації в галузі прав людини та громадського здоров'я як основи для роботи міста з прав людини, а також *План боротьби з дискримінацією та зловживаннями на 2020–2021 рр.*

• Турин (Італія): стає «Столицею прав і боротьби з расизмом» у ЄС (2021), діє міська служба ЛГБТ, впроваджується підвищення обізнаності, інструменти та ресурси щодо рівності та недискримінації, такі як *Керівні принципи міжкультурного спілкування та участі* або посібник із боротьби з насильством для адміністрації міста та провінції про насильство над жінками.

Демократичний потенціал руху міст прав людини був визнаний на інституційному рівні в ЄС, про що свідчить спеціальний звіт Агентства Європейського Союзу з фундаментальних прав людини (European Union Fundamental Rights Agency (FRA) «*Міста прав людини в ЄС: рамки для зміцнення прав на місцевому рівні*» [3].

У настановах ЄС визначені структури, механізми та процедури, які допомагають інтегрувати права людини в повсякденну роботу муніципалітетів, а саме:

- прийняти декларацію, щоб підтвердити відданість міста правам людини,
- призначити виборного представника з прав людини,
- створити офіс або відділ з прав людини у муніципалітеті,
- створити консультативну раду участі з прав людини,
- створити антидискримінаційний офіс або місцевого омбудсмена,
- практикувати щорічний звіт про дотримання прав людини в місті,
- співпрацювати та розвивати партнерство з національними, європейськими та міжнародними правозахисними органами.

Рекомендовані інструменти, методи та ресурси для підтримки правозахисної роботи у містах передбачають:

- включати права людини в роботу та діяльність міста,
- застосовувати правозахисний підхід до діяльності міста,
- розвивайте знання через тренінги та освіту з прав людини,
- враховуйте права людини в процесах бюджетування та закупівель,
- розробити та реалізувати місцевий план дій з прав людини,
- перевірити відповідність місцевих рішень правам людини,
- підвищення обізнаності людей про права людини,
- транснаціонально співпрацювати та сприяти рівному обміну та взаємному навчанню прав людини між містами [4].

Наведений матеріал свідчить, що у світовій практиці сформувався новий концептуальний підхід до правозахисної діяльності. Суть його полягає у перенесенні захисту прав людини на місцевий рівень. Таким чином забезпечення прав людини стає частиною муніципальної політики. Цей досвід має бути впроваджений при проведенні децентралізації і реформи муніципального управління в Україні.

Література:

1. The Human Rights Cities Network. Who we are. URL: <https://humanrightscities.net/> (дата звернення: 16.05.23).
2. Oomen B., Baumgartel M. (2014). Human Rights Cities. DOI: 10.4135/9781473909335.n39
3. Human rights cities in the EU: a framework for reinforcing rights locally. URL: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2021-human-rights-cities-in-the-eu_en.pdf (дата звернення: 16.05.23)
4. Human rights cities in the European Union – Practical guidance. URL: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2022-guide-human-rights-cities_en.pdf (дата звернення: 16.05.23)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-6>

DIGITAL RIGHTS DILEMMAS

ДИЛЕМИ ЩОДО ЦИФРОВИХ ПРАВ

Nachkevych A. O.

*PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of International Information
Lviv Polytechnic National University
Lviv, Ukraine*

Гачкевич А. О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної
інформації
Національний університет
«Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

Khomyn V. A.

*Undergraduate Student,
Educational Program
of International Information
Lviv Polytechnic National University
Lviv, Ukraine*

Хомин В. А.

*здобувачка вищої освіти
за освітньою програмою
«Міжнародна інформація»
Національний університет
«Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

Науково-технічний прогрес та впровадження цифрових технологій в усіх сферах життя призвели до необхідності вдосконалення стандартів захисту прав людини. Каркас основоположних людських свобод сформувався в середині ХХ століття завдяки Загальній декларації прав

людини. Відтоді, незважаючи на дискусії між вченими з приводу своєї обґрунтованості, він залишався стабільним.

Водночас, на сучасному етапі, маючи на увазі завершення першої чверті XXI століття, спостерігається тенденція його концептуального оновлення. Сьогодні не тільки ведуться дискусії, а й приймаються нові закони, насамперед в Європейському Союзі, які істотно змінюють архітектуру прав людини, зокрема за рахунок так званих цифрових прав людини.

Тенденція оновлення зумовлена адаптацією прав людини в об'єктивному розумінні до сучасних умов, які відзначаються появою інформаційного суспільства. Права людини в суб'єктивному розумінні стикаються з викликами автоматизованих систем збору даних, для яких законодавчі обмеження щодо забороненого можуть не мати жодного сенсу.

У зв'язку з тим, що цифрова революція докорінно змінила життя людей, нашарувавшись в історичній перспективі на попередній прогрес, зумовлений винайденням ЕОМ та створенням Інтернету, виникають конфлікти між інформаційною безпекою особи та зберіганням великих масивів персональних даних як побічного ефекту від функціонування сучасних інформаційних систем.

Основоположні людські свободи перебувають в процесі своєї трансформації, насамперед через необхідність забезпечити свободу в ширшому розумінні при використанні цифрових технологій. Нові гарантії для людини позначаються терміном «цифрові права», що розглядається вченими в контексті четвертого покоління прав людини. Зміст поняття, як і перелік цифрових прав до цього часу є предметом наукових дискусій.

Разом з тим, досвід окремих європейських держав показує, що існування цифрових прав людини є вже фактом, який підтверджується на законодавчому рівні (наприклад, Органічний закон Іспанії 3/2018 про захист персональних даних і гарантії цифрових прав від 5 грудня 2018 р.) та у судовій практиці, зокрема щодо права на забуття, згідно з яким кожна людина може вимагати видалення інформації про неї зі загального доступу за допомогою пошукових систем. Право на доступ до Інтернету, яка є ключовим серед цифрових, визнано основоположним правом людини Конституційною радою Франції ще в 2009 р.

Розуміння суті цифрових прав є важливим для розвитку правової системи України, в основі якої лежить конституційна охорона прав людини. Різні підходи до цифрових прав, які перебувають в спектрі від виділення окремої категорії нових прав до оновлення старих прав, об'єднує синхронізація з цифровими технологіями та доступом до Інтернету. Для того, щоб представити плюралізм розумінь, можемо навести визначення, запропоновані українськими вченими після початку пандемії COVID-19, з цього спектру:

- «окрема когорта прав людини, що пов'язані з реалізацією різного роду можливостей у мережі Інтернет та базуються на прогресивному розвитку інформаційно-комунікаційних технологій» [1, с. 135];

- «нова самостійна група прав людини, що безпосередньо пов'язані з використанням цифрових технологій за допомогою електронних пристроїв та здійснюються в мережі Інтернет» [2, с. 103].

Водночас, вважаємо, що в дослідженнях про цифрові права охоплено різні види свобод. З одного боку, мова йде про ті самі невід'ємні права людини, добре відомі завдяки другому розділу Конституції України та Загальній декларації прав людини (право на участь в управлінні державними справами, право на освіту, право на свободу думки і слова тощо). Завдяки цифровізації з'явилися нові можливості та перешкоди для їхньої реалізації.

З іншого боку, серед цифрових прав називають такі, як право бути забутим чи право на цифрову смерть [4, с. 90-101; 5, с. 332]. Відзначимо, що корпорація Google також сприяє їхньому усталенню, сформувавши у своїх політиках право користувача видаляти обліковий запис та його персональні дані. Зв'язок права бути забутим та на цифрову смерть з розділом 2 не є таким очевидним, що дозволяє говорити про них в іншому контексті, ніж про «оцифровані» традиційні права.

Окремо варто виділити право на доступ до Інтернету, що займає особливе значення серед цифрових. Відношення до цього права на загальнодержавному рівні залежить від того, наскільки демократичним позиціонує себе владний режим.

Інше питання – в який спосіб пристосувати право як систему норм до інновацій – залежить як від розуміння суті цифрових прав, так і юридичних механізмів їх закріплення. Відзначається два способи забезпечення регулювання цифрових прав на внутрішньодержавному рівні: «конституціоналізація цифрових прав» та «цифровізація конституційних прав». Суть першого полягає в тому, що до конституції вносяться зміни, які стосуються закріплення цифрових прав. Інший підхід передбачає незмінність основного закону, натомість зміст цифрових прав конкретизується як на підставі судової практики, так і внаслідок прийняття профільного законодавства, а також здійснення офіційного тлумачення [3, с. 60].

Питання підвищення стандартів захисту прав людини мають й міжнародний контекст, адже обумовлені цивілізаційним розвитком усього людства, який проявляється спершу в найбільш розвинених державах з прогресивними правовими системами. Разом з тим, у випадку цифрових прав, насамперед права на доступ до Інтернету, консенсус може й не бути досягнутий.

Дилема щодо природи цифрових прав полягає у тому, чи вони являють собою нову категорію прав, чи є сучасними засобами реалізації прав з традиційних категорій. Разом з тим, цифрові права можуть й доповнювати основоположний перелік прав, водночас, не утворювати окрему категорію.

Ці концепції є не лише теоретичними моделями, які вивчаються на сторінках наукових публікацій, а й мають важливі практичні наслідки. Від того, яка з них буде підтриманою політичною елітою, залежить

зміст законодавства в майбутньому. А законодавство формує політику держав – проголошення нового права вимагає забезпечення його реалізації.

Література:

1. Попович Т. Особливості правової природи цифрових прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 1. С. 135–140.
2. Ямненко Т., Місько Д. Розвиток цифрових прав в Україні. *Юридичний вісник*. 2022. №4 (65). С. 101–106.
3. Братасюк О., Ментух Н. Поняття та класифікація цифрових прав в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 58–61.
4. Сухорольський П. Право бути забутим у правовій системі Європейського союзу: реалії, проблеми та перспективи. *Наука міжнародного права на рубежі століть. Тенденції розвитку та трансформації: спеціальне видання наукових статей*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016.
5. Хаустова М. Державна політика в сфері прав людини в епоху цифрових трансформацій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. № 69. С. 328–333.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-7>

THE RIGHT TO LIFE AS A FUNDAMENTAL CONSTITUTIONAL RIGHT

ПРАВО НА ЖИТТЯ ЯК ОСНОВОПОЛОЖЕНЕ ПРАВО, ГАРАНТОВАНЕ КОНСТИТУЦІЄЮ

Horduna Ye. A.

*Student of the Law Faculty
Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University
Chernivtsi, Ukraine*

Гордуна Є. А.

*студентка юридичного факультету
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Вітчизняне законодавство визначає людину, її життя, здоров'я, честь, гідність як найвищу соціальну цінність. У той час, як життя є біологічною категорією, суб'єктивне право особи на життя можна розглядати як категорію соціальну. Це досить складний та багатофункціональний інститут, захист якого забезпечений на національному та міжнародному рівні. Роль права на життя безпосередньо пов'язана з розвитком суспільства, держави,

правосвідомості громадян та їх взаємоповаги. Важко не погодитись, що право на життя є важливим та навіть пріоритетним, в той же час відсутній єдиний науковий підхід щодо дослідження даного феномена. З огляду на це, ми вважаємо актуальним розглянути детальніше дану проблематику.

Право людини на життя досліджувалось багатьма вченими-правниками. Серед них варто відзначити таких науковців, як В.В. Кожан, Я.П. Кузьменко, О.О. Пунда, В.М. Слома, Д.М. Шибаніц та багатьох інших.

Право людини на життя знайшло своє закріплення у Загальній декларації прав людини 1948 р., Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р., Конвенції про права дитини 1989 р., Конвенції Співдружності Незалежних Держав про права та основні свободи людини 1995 р. та в багатьох інших міжнародно-правових актах, що говорить про фундаментальність та невід'ємність даного права.

Основний Закон у ст. 27 закріплює, що кожна людина має невід'ємне право на життя і ніхто не може бути свавільно позбавлений життя, а держава зобов'язана захищати права людини. Також досліджуване право є об'єктом правового захисту в цивільному законодавстві та конкретизовано у ст. 281 Цивільного кодексу України. До структурних елементів права на життя варто віднести також заборону пасивної та активної евтаназії, право фізичної особи на захист свого життя будь-якими не забороненими законом засобами, право на стерилізацію, право на штучне переривання вагітності, право на застосування репродуктивних технологій та ряд інших структурних елементів. Науковці виокремлюють суб'єктивне право особи на життя, тобто гарантована державою можливість захищати недоторканість свого життя і вільно розпоряджатись ним, та об'єктивне право на життя як сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини у даній сфері [1, с. 77].

Варто зазначити, що вітчизняне законодавство не містить єдиного визначення права особи на життя. Саме це спричинило дискусії на доктринальному рівні щодо того змісту, який можна вкладати у дане поняття. До прикладу, Я. Кузьменко визначає «право людини на життя» як передбачену правовими нормами міру можливої поведінки особи щодо користування життям як соціальним благом для підтримки свого існування та розвитку за допомогою фактичних та юридичних дій та вимогою до інших суб'єктів права про забезпечення і охорону свого гідного життя [2, с. 29].

Як зазначає Д. Шибаніц, право людини на життя містить складові, які утворюють три окремі групи прав людини. Першу групу утворюють

репродуктивні, до яких можна віднести право на батьківство та право на материнство, право на взаємну обізнаність осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, про стан здоров'я. Специфіка правового регулювання даної групи прав пов'язана з відсутністю у законодавстві чітко визначених часових рамок життя людини, а саме з яким моментом варто пов'язувати його початок.

До другої групи варто віднести право людини на життя у вузькому значенні: право фізичної особи на невід'ємність її життя, заборона позбавлення життя, право фізичної особи захищати своє життя від протиправних посягань будь-якими не забороненими законом способами, заборона евтаназії, право на участь у медичних, наукових та інших дослідках лише повнолітньої дієздатної фізичної особи і лише за її вільною згодою.

Третю групу прав складають досить дискусійні у сучасному суспільстві «соматичні права», до яких відносять право на трансплантацію органів, право на зміну статі, право на клонування тощо [3, с. 58-60].

Досліджуючи право людини на життя, можна помітити неоднакове трактування права особи на смерть, іншими словами право на пасивну та активну евтаназію. У ч. 3 ст. 52 Основ законодавства України про охорону здоров'я евтаназія тлумачиться як прискорення смерті чи умертвіння невиліковно хворої особи, що вчиняється навмисно з метою припинення його страждань. Частина 4 статті 281 Цивільного кодексу України встановлює заборону на задоволення прохання фізичної особи на припинення її життя. Багато вчених зійшлися на думці, що право особи на смерть не можна тлумачити як дотичне до права на життя, також багато європейських країн встановили пряму заборону на застосування евтаназії, зокрема в Україні за це передбачена кримінальна відповідальність [4, с. 36]

Отже, можна дійти висновку, що невід'ємним правом кожної людини є право на життя, що являється найвищим благом. На нашу думку, законодавче закріплення поняття «права людини на життя» та його структурних елементів було б доцільним, зважаючи на неоднозначність тлумачення та дискусійність даної проблематики.

Література:

1. Слома В. М. Право на життя як особисте немайнове право фізичної особи. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2012. № 1. С. 77–81.
2. Кузьменко Я. П. Загальна характеристика права людини на життя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2014. Вип. 28. Т. 1. С. 26–30.

3. Шибаніц Д. М. Сучасна проблематика теорії «покоління прав людини» в умовах європейської міждержавної інтеграції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015. Т. 1. Вип. 31. С. 57–61.

4. Кожан В. В. Окремі аспекти реалізації права на життя. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. 2015. № 6. С. 33–37.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-8>

VIOLATION OF CHILDREN'S RIGHTS DURING THE WAR IN UKRAINE

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Hrekul-Kovalyk T. A.

*Candidate of Juridical Sciences
(Ph. D.), Assistant of the Department
of Theory of Law and Human Rights
Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University
Chernivtsi, Ukraine*

Грекул-Ковалик Т. А.

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри теорії права
та прав людини
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

З раннього дитинства в людини формуються головні ціннісні орієнтири. Цей період також характеризується особливою залежністю, наївністю, можливістю зловживань або експлуатації з боку інших осіб. Діти, поза сумнівом, – особливо вразлива категорія населення. І, навіть, незважаючи на зусилля більшості країн світу, вони продовжують залишатися основними суб'єктами-об'єктами системної дискримінації, що вразі посилюється в кризових ситуаціях, у тому числі під час збройних конфліктів.

Збройні конфлікти супроводжуються неймовірними економічними та соціальними руйнуваннями, стражданнями, каліцтвом, вбивством людей. Повномасштабне вторгнення в Україну зламало не тільки попередні усталені правила, але й фактично дезорієнтувало правові інституції у сфері захисту прав дитини. В умовах збройного конфлікту права та свободи дитини зазнають численних порушень, що мають незворотні суспільно-небезпечні наслідки. Захист дітей у таких умовах є найгострішою проблемою.

Найвищою соціальною цінністю та, навіть, передумовою всіх інших прав дитини є **право на життя**. Сьогодні в Україні війна стала

найбільшою загрозою для життя дітей. Статті 6 і 37 Конвенції ООН про права дитини, ст. 3 Женевської конвенції, ст. 77 Протоколу I до Женевської конвенції на міжнародному рівні закріплюють право дитина на життя та захист від катувань. Однак, факти грубого порушення цих норм щодня переполюють інформаційний простір. Варто лише пригадати трагічні події в Умані 28 квітня 2023 р., коли внаслідок ракетного удару по багатоповерхівці загинуло двадцять трое людей і серед них шестеро дітей (від 1 до 17 років). Також попри всі заборони російські військові вдаються до катувань цивільного населення, зокрема дітей.

Всупереч ст. 49 Женевської конвенції, ст. 78 Додаткового протоколу до Женевської конвенції, ст. 21 Конвенції ООН про права дитини, що забороняють **викрадення та вивезення дітей**, російські окупанти самочинно вдаються до таких протиправних дій (наприклад, 8 квітня 2022 р. на блокпосту у Василівці окупанти викрали 6-річного сина голови Запорізької РДА Олега Буряка, який їхав у складі евакуаційної автоколонії) [4, с. 101].

Російські війська неодноразово застосовують недозволену зброю: фосфорні бомби, касетні снаряди, запалювальні авіабомби, незважаючи на те, що міжнародне право (ст. 23 Гаазької Конвенції, ст. 51 Додаткового протоколу до Женевської конвенції) забороняє такі види зброї, які завдають людям додаткових страждань. Випадки порушення правил війни з боку РФ підтверджують реалії сьогодення: 30–31 березня 2022 р. використати фосфорні боєприпаси на Слобожанщині, поранивши 11 цивільних, зокрема 4 дітей; 4 квітня 2022 р. окупанти обстріляли касетними боєприпасами цивільну інфраструктуру Миколаєва, внаслідок чого загинуло 9 дорослих і 1 дитина [4, с. 101].

Одним із факторів національної безпеки країни є охорона здоров'я, а захист **права дитини на охорону здоров'я** є одним із пріоритетних напрямків державної політики. В районах України, охоплених війною, це право зазнає численних порушень. Незважаючи на норми та звичаї, закріплені міжнародним гуманітарним правом, в Україні зафіксовано безліч випадків обстрілів медичних закладів, автомобілів швидкої допомоги, ракетні удари по пологових будинках тощо. Це і є прямим порушенням права дитини на охорону здоров'я (ст. 24 Конвенції ООН про права дитини) [3].

Згубні наслідки мають порушення **права дитини на освіту**, що має ключове значення для стабільного миру, подальшого відновлення зруйнованих регіонів. Порушення ст. 28 Конвенції ООН про права дитини проявляється у безлічі зруйнованих шкіл та дитячих садочків, неможливості проведення занять на окупованих територіях, у вимушеному припиненні навчального процесу під час повітряної тривоги.

Порушення ст. 31 Конвенції ООН про права дитини, яка закріплює **право на дозвілля і культурний розвиток дитини**, відобразилися в Україні, наприклад, спричиненою 27 лютого 2022 р. окупантами пожежею в Іванківському історико-краєзнавчому музеї, обстрілом 20 березня 2022 р. торговельно-розважального центру у Києві, а також всесвітньо відомим випадком із авіаударом по драматичному театру в Маріуполі.

Факти насильства (сексуальне у тому числі) щодо дітей у ході війни, як правило, залишаються прихованими як через недоступність районів, охоплених військовими діями, так і через мовчання постраждалих через страх перед соціальним відчуженням або помстою. Жертви насильства потребують правової допомоги, доступу до правосуддя, послуг реабілітації та соціальної інтеграції. Ст. 34 Конвенції ООН про права дитини закріплює **право на захист від сексуального насильства**, однак, за останній рік вже відомі (а скільки ще невідомих!) фактів кричущих злочинів сексуального характеру щодо дітей (наприклад, навесні 2022 р. у місті Буча російські окупанти згвалтували одинадцятирічного хлопчика й чотирнадцятирічну дівчинку).

Гострою проблемою сьогодення стали й словесні образи дитини через її політичні погляди, погрози з боку сусідів, учителів, вихователів, приниження її людської гідності, обвинувачення, демонстрація нелюбові, ворожості до дитини. Все це є прикладами емоційного насильства над дитиною.

Численних порушень зазнає і **право дитини на сімейне виховання**. В умовах військового стану зріс рівень сирітства, у тому числі і соціального. Прямим порушенням права дитини на сімейне виховання є людські втрати під час війни, оскільки гинуть в основному люди, які мали сім'ї та виховували дітей.

Тісно пов'язане із правом на сімейне виховання **право вибору місця проживання дитини**. За даними Дитячого фонду ООН ЮНІСЕФ два мільйони дітей-біженців втекли від війни в Україні у пошуках безпеки за кордоном, а з урахуванням того, що всередині країни переміщено ще 2,5 мільйона дітей, то, загалом, 60 % дітей нині змушені залишити свої будинки через російську агресію. Загалом, діти складають половину всіх біженців від війни в Україні. Наприклад, у Польщу прибуло понад 1,1 мільйона дітей, сотні тисяч також прибули до Німеччини, Румунії, Молдови, Угорщини, Словаччини та Чеської Республіки [5].

Війна, яка зараз триває, насамперед б'є по дітях: діти-вимушені переселенці, діти-комбатанти (діти-солдати), діти, які зазнали фізичного або сексуального насилля, перебували у полоні, зазнали психологічних або фізичних травм, втратили батьків або зв'язок з батьками.

Перешкоджання **евакуації дітей** із окупованих територій, як одне з ключових прав під час війни, закріплене у ст. 17 Женевської конвенції,

також призводить до фатальних наслідків. Наприклад, 8 квітня 2022 р. внаслідок ракетного обстрілу залізничного вокзалу в Краматорську Донецької області, на території якого більше 4 тисяч людей очікували на евакуацію, загинуло 7 дітей, ще більше отримало тяжкі, як фізичні, так і психологічні травми [2].

На жаль, це далеко не вичерпний перелік злочинів, які принесла росія у нашу державу. На платформі «Діти війни», яка була створена Міністерством реінтеграції разом з Національним інформаційним бюро, станом на 01 травня 2023 р. розміщені шокуючі та немислимі у XXI столітті цифри. Зокрема, вже більше, ніж за рік повномасштабного вторгнення росії в Україну, 477 дітей загинуло, 960 – поранені, 398 дітей зникло безвісти, більше 19393 – депортовані [1]. Загалом, точну кількість постраждалих дітей встановити неможливо через активні бойові дії та тимчасову окупацію частини території України.

Права дітей перебувають під особливою охороною нашої держави, а їхнє максимальне гарантування слугує критерієм демократичності та визначає рівень розвитку суспільства. Однак, системне порушення прав дитини в Україні з боку російської федерації сьогодні стало догмою. Право на життя та захист від катувань, право на безпеку, особисту недоторканість, захист гідності, право на захист від сексуального насильства тощо щоденно порушуються країною-агресором. Саме тому, надзвичайно важливо задокументувати всі ці жахливі вчинки не тільки проти українських дітей, а й проти всього цивілізованого світу та притягнути росію до відповідальності за всі, скоєні нею, злочини.

Література:

1. Діти війни. 24.02.2022–1.02.2023. URL : <https://childrenofwar.gov.ua> (дата звернення: 01.05.2023 р.)
2. Злочини Росії проти українських дітей. URL : <https://ukrainer.net/zlochynu-proty-ditey> (дата звернення: 30.04.2023 р.)
3. Конвенція ООН з прав дитини від 20.11.1989 р. ратифікована Постановою ВР № 789-XII від 27.02.1991 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 30.04.2023 р.)
4. Соколова І. О., Швець Я. І. Порушення прав дітей під час війни Російською Федерацією. URL : <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.71.15> (дата звернення: 29.04.2023 р.)
5. Через війну свої домівки залишили 60 % українських дітей – ЮНІСЕФ. URL : <https://suspilne.media/223529-cerez-vijnu-svoi-domivki-zalisili-60-ukrainskih-ditej-unisef/> (дата звернення: 01.05.2023 р.)

**ARBITRATION COURT: A FULL-FLEDGED JUDICIAL BODY
FOR DISPUTE RESOLUTION**

**ТРЕТЕЙСЬКИЙ СУД: ПОВНОЦІННИЙ СУДОВИЙ ОРГАН
ВИРІШЕННЯ СПОРІВ**

Zaitseva A. V.

*Student
Educational and Scientific Institute of Law
State Tax University
Irpın, Ukraine*

Зайцева А. В.

*студентка
Навчально-науковий інститут права
Державного податкового
університету
м. Ірпінь, Україна*

Dyachenko S. V.

*Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor
Educational and Scientific Institute of Law
State Tax University
Irpın, Ukraine*

Дяченко С. В.

*кандидат юридичних наук, доцент
Навчально-науковий інститут права
Державного податкового
університету
м. Ірпінь, Україна*

Задача вирішення спорів є необхідною складовою будь-якої суспільної системи. Конфлікти можуть виникати між людьми в будь-яких сферах життя, включаючи сімейні, комерційні, робочі та інші відносини. Існують різні способи вирішення конфліктів, які можуть бути застосовані залежно від природи та складності спору. Основні способи вирішення конфліктів можна поділити на дві категорії – позасудові та судові.

У навчальній літературі зазвичай зазначається, що основними позасудовими способами вирішення спорів є переговори, медіація та арбітраж (третейський розгляд). Переговори та медіація передбачають вирішення спору без участі суду, де сторони намагаються досягнути домовленості шляхом взаємних переговорів та компромісів. Арбітраж (третейський розгляд), з іншого боку, є формою альтернативного вирішення спорів, де сторони домовляються про те, щоб покласти вирішення свого спору на третю сторону, яка має повноваження вирішувати спір і надавати остаточне рішення.

Однак, є деякі особи, які не погоджуються з цим поглядом, стверджуючи, що третейський розгляд не може вважатися судовим розглядом. Вони вважають, що судовий процес є єдиним способом вирішення спорів, де сторони можуть захищати свої права та інтереси,

а рішення суду є остаточним та обов'язковим для виконання. Мій погляд відрізняється від цього твердження, виходячи з наступного.

Перш за все, важливо розібратися з термінами, які використовуються у даному випадку. Третейський суд – це вид альтернативного врегулювання спорів, в якому сторони визначають особу або групу осіб, які вирішують спір. Особи, які беруть участь в розгляді спору, називаються третейськими суддями. Третейська угода – це документ, який створюється сторонами для узгодження умов третейського суду. У цій угоді можуть бути викладені правила процедури, правові наслідки рішення та інші умови [1].

Третейський суд має декілька переваг порівняно з традиційним судовим процесом. Перш за все, він є швидким та ефективним способом вирішення спору, оскільки третейський суддя може працювати швидше та ефективніше, ніж судові установи, які можуть бути перевантажені. Друге, це можливі значні економічні вигоди, оскільки третейський суд може бути більш доступним за вартістю порівняно з традиційним судовим процесом, який може бути дуже дорогим. Третє, це можливість забезпечити конфіденційність і непублічність розгляду спору. У традиційному судовому процесі засідання відкриті для громадськості, але в третейському суді сторони можуть домовитися про збереження конфіденційності.

Важливо зазначити, що у третейському суді дійсно відбувається судовий розгляд справи. Третейський суддя виступає як незалежний та об'єктивний арбітр, який розглядає докази та аргументи сторін та вирішує спір згідно з правом.

Перед початком розгляду справи сторони повинні укласти третейську угоду, в якій вони визначають процедуру розгляду, кваліфікацію третейського судді, місце та строк винесення рішення, та інші умови. У процесі розгляду спору сторони можуть представляти свої докази та аргументи, а третейський суддя може призначити експертів для отримання додаткової інформації.

У кінці розгляду справи третейський суддя виносить рішення, яке є обов'язковим для виконання сторонами. Однак, важливо зазначити, що це рішення не є остаточним та може бути спростовано третейською угодою між сторонами. Якщо сторони не згодні з рішенням третейського суду, вони можуть укласти угоду про подальший розгляд спору, наприклад, шляхом медіації. [2, с. 289-298].

Третейська угода між сторонами може містити умову про можливість подачі апеляційної скарги на рішення третейського суду до суду відповідної юрисдикції. Таким чином, сторони можуть застосовувати процедури апеляції, які передбачені у законодавстві їх країни, щоб скоригувати рішення третейського суду.

Причина, чому сторони можуть бажати спростувати рішення третейського суду, може бути пов'язана з незадоволеністю рішенням або з тим, що рішення не відповідає законодавству країни, в якій спір виник. Якщо сторони не можуть домовитися про спростування рішення третейського суду, вони можуть звернутися до суду за визнанням рішення недійсним або за його виконанням.

Заключно, третейський суд є ефективним способом врегулювання спорів між сторонами. Він забезпечує швидке та недороге рішення спору, а також можливість збереження конфіденційності розгляду справи. Хоча рішення третейського суду є обов'язковим для виконання сторонами, воно не є остаточним та може бути спростовано третейською угодою.

Хоча третейський розгляд відрізняється від звичайних судових процедур, він все ж є судом і передбачає судовий розгляд справи. Третейський суд може вести дослідження, збирати свідчення, вивчати докази та вирішувати питання, що стосуються спору. Нарешті, третейський суд може видавати рішення, яке є обов'язковим для сторін [3, с. 97-108].

У будь-якому випадку, вибір між третейським розглядом та іншими способами вирішення спорів залежить від конкретної ситуації та потреб сторін. Тому важливо звернутися до досвідчених юристів, які зможуть допомогти вибрати найкращий спосіб вирішення спору з урахуванням всіх можливих обставин.

Література:

1. Про третейські суди: Закон України від 11.05.2004 № 1701-IV. Дата оновлення 05.10.2016. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15> (дата звернення: 12.11.2018).

2. Альтернативні способи вирішення цивільних спорів за законодавством України : навчальний посібник / Верба-Сидор О. Б., Воробель У. Б., Грабар Н. М., Дутко А. О., Юркевич Ю. М.; за ред. канд. юрид. наук, доц. О. Б. Верби-Сидор. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 416 с.

3. Теоретичні проблеми захисту прав учасників цивільних правовідносин в третейському суді [Текст] : автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Притика Юрій Дмитрович ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2006. 179 с.

**RULE OF LAW PRINCIPLE AND PROBLEMS
OF ITS IMPLEMENTATION IN UKRAINE**

**ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА І ПРОБЛЕМИ
ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ**

Zetko B. I.

Student of Law Department

Scientific adviser: Kovbas I. V.

*Doctor of Law, Associate Professor of
the Public Law Chair, Law Department*

Yuriy Fedkovych Chernivtsi

National University

Chernivtsi, Ukraine

Зетко Б. І.

студент юридичного факультету

Науковий керівник: Ковбас І. В.

*доктор юридичних наук,
доцент кафедри публічного права*

юридичного факультету

Чернівецький національний

університет імені Юрія Федьковича

м. Чернівці, Україна

В Україні, вперше «верховенство права» було офіційно застосовано у Конституційному Договорі між Президентом України та Верховною Радою України «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 8 червня 1995 року», в статті 1 було зазначено, що «В Україні діє принцип верховенства Права».

Із набуттям чинності Конституції України 28 червня 1996 р. вперше в Україні серед загальних засад визнаний і діє принцип верховенства права. Зазначений принцип є одним з принципів здійснення правосуддя в Україні. Разом із тим, цьому принципу впродовж тривалого часу не приділялось належної уваги в чинних законах України, що регулюють судову діяльність. Винятком був Закон України «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 р. (втратив чинність), ст. 2 серед завдань суду передбачала здійснення судом правосуддя на засадах верховенства права. Серед різних юрисдикцій виділяється КАСУ, прийнятий 6 липня 2005 р., набув чинності 1 вересня 2005 р., у ст. 7 першим пунктом зазначається саме принцип верховенства права при здійсненні правосуддя в адміністративних судах, у чому є, на нашу думку, його особлива важливість. Отже, поряд з іншими процесуальними кодексами тільки в КАСУ було прямо передбачено принцип верховенства права. Починаючи з 2010 р., з прийняттям нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. та інших законів України щодо проведення судової реформи в Україні ситуація змінилась на краще. Зокрема, в преамбулі Закону України «Про судоустрій і статус суддів» наголошено, що Закон визначає правові засади

організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні з метою захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави на засадах верховенства права. Серед завдань суду цей Закон передбачає здійснення правосуддя на засадах верховенства права, забезпечуючи кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ч. 1 ст. 2 Закону). У частині 1 ст. 6 зазначається, що суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України, забезпечуючи при цьому верховенство права. Принцип верховенства права передбачено також у ст. 47 «Незалежність судді», ст. 55 «Присяга судді» [1, с. 61 – 62].

Важливим аспектом у процесі реалізації і застосування принципу верховенства права відіграє той факт, що даний принцип має легальне закріплення. На підтвердження цьому можемо навести рішення Конституційного Суду України від 02 листопада 2004 року, відповідно до якого верховенство права – це панування права в різних формах у суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема в закони, які за своїм змістом мають бути пронизані, передусім, ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо [2].

Запровадження принципу верховенства права в Україні пов'язано з наступними чинниками: 1) поглибленням усталеного для вітчизняного правознавства принципу законності шляхом адаптації до його змісту фундаментальних правових чинників – конституційних норм та принципів Основного Закону, міжнародних стандартів прав і свобод людини; 2) визнанням поряд з визначенням закону основною формою права необхідності використання потенціалу інших джерел права. До нього спонукають прийняті нещодавно нові галузеві кодекси, діяльність вітчизняних та міжнародних судових органів, активізація методологічних правових пошуків в Україні. Така констатація покликана насамперед розширити межі соціально-культурного простору правового регулювання і уможливити, зокрема, функціонування таких специфічних інститутів здійснення судочинства, як мирові судді та суд присяжних; 3) особливим статусом судової влади як професійного та колегіального арбітра з питань права, уповноваженого приймати остаточні правові рішення насамперед щодо захисту прав і свобод людини. Адже згідно з одним із класичних постулатів юриспруденції правом може вважатися лише те, що може бути захищено у судді. Тому верховенство права покликано бути певним стандартом не лише законодавчої діяльності, а й ухваленням судових рішень, який засвідчує неупередженість правосуддя й намагання суддів забезпечити справедливість ухваленням відповідного рішення. Звідси –

принципові вимоги до рівня кваліфікації суддів, доступності до суду, належної організації системи судової влади [3, с. 18].

Зміст верховенства права обумовлений значущістю права як соціально-культурного явища, що має в суспільстві найбільший соціально-регулятивний потенціал за рахунок низки характеристик, і, зокрема, власне юридичних. Жодне з інших нормативних явищ суспільного життя (моральні канони, звичаї, традиції тощо) не мають такого зовнішнього впливу на упорядкування поведінки людини, як право у своїй юридичній формі. Верховенство права передбачає: правову організацію державної влади, тобто створення та діяльність державних органів згідно з вимогами правових норм (у ст. 19 Конституції України зазначено: органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України); правовий характер прийнятих джерел права, тобто відповідність їх змісту невід'ємним правам і свободам людини та громадянина; взаємопов'язаність держави та права, яка полягає в тому, що саме держава створює право, формулює, змінює чи скасовує правові норми (правотворчість), а також реалізує та охороняє його (правозастосування), водночас право впливає на державу, встановлюючи правовий статус компетентних державних органів; верховенство норм Конституції в системі правових норм [3, с. 71].

Варто також зазначити, що до основних напрямків забезпечення верховенства права в Україні належать: 1) здійснення належного нормативного закріплення поняття «верховенство права» для забезпечення однакового його розуміння та застосування не тільки на конституційному рівні, але й у законодавстві 169 інших галузей; 2) забезпечення конституційної законності, яку можна розглядати як основоположний принцип діяльності усіх органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій та окремих громадян, який полягає у неухильному дотриманні ними норм Конституції України; 3) забезпечення доступу до правосуддя; 4) забезпечення справедливого вирішення справи неупередженим та незалежним судом; 5) забезпечення ефективної процедури підбору кандидатів на посади суддів.

З наведеного можна зробити висновок, що нинішній стан нормативного закріплення принципу верховенства права в чинному законодавстві України характеризується недостатньою конкретизацією його змісту, тобто в деяких актах законодавства йдеться здебільшого про верховенство закону, а не про верховенство права; верховенство права розглядається з позиції органів державної влади, а не громадськості. На нашу думку, буде доречним закріпити поняття

верховенства права не тільки в правових позиціях Конституційного Суду України, але й на законодавчому рівні.

Література:

1. Малютін І.А. Розвиток принципу верховенства права в контексті доктрини природного права. Адміністративне судочинство. 2012. № 3-4. С. 61–68.

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02 листопада 2004 року № 15-рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 45. С. 41.

3. Савченко О. Принцип верховенства права – нормативна основа громадянського суспільства та правової держави. *Юридична Україна*. 2006. № 12. С. 17–20.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-11>

FREEDOM FROM VIOLENCE IS A FUNDAMENTAL HUMAN RIGHT

Isaieva A. V.

Student

Scientific adviser: Volik V. V.

Full Doctor of Law Sciences, Professor,

Professor of the Department of Law

Mariupol State University

Kyiv, Ukraine

Violence is one of the most common forms of human rights violations. Usually, women, children and the elderly suffer the most from violence.

The main law of the state is the Constitution of Ukraine, in particular Article 3 states that a person, his life and health, inviolability and security are recognized as the highest social value in Ukraine. Also, Article 28 of the Constitution of Ukraine establishes that no one can be subjected to torture, cruel, inhuman or degrading treatment or punishment [1].

Domestic violence is the most common and most difficult to combat. Domestic violence is inherent in many countries, despite their positive achievements in the legislative, political and practical spheres. Domestic violence in Ukraine is the cause of 100,000 days of hospitalization,

30,000 visits to traumatology departments, and 40,000 calls to doctors. At the same time, only 10% of victims seek help. After all, to this day, many people consider such relationships to be «normal». [2, p. 4].

Domestic violence is one of the most common crimes committed every day. And yet the social pressure is so strong that many victims perceive violence as an inevitable occurrence in life and do not report it. Other victims who have the courage to seek help from the authorities are sometimes sent back without being taken seriously. Others cannot find protection and justice because of the weakness of the legal and political framework.

The most acute problem of domestic violence arises among children. This is mostly due to their vulnerability and ignorance. The vulnerability of children to violence is explained by their physical, psychological and social immaturity, as well as their dependent (subordinate) position in relation to adults, regardless of whether they are parents or guardians.

Domestic violence stems from a desire to exercise power and control over another person. The abuser seeks to control all aspects of his partner's life, limiting his freedom of independent actions and probably causing her physical, emotional, psychological and property damage [3, p. 10].

For a long time, the problem of family violence was considered the prerogative of established customs and traditions and remained outside the scope of legal regulation. Any interference in family relations by the state and society was considered a gross violation of the secret of private life and was categorically not allowed. This situation led to a certain arbitrariness in the field of family relations and their transformation into the field of latent offenses that remained outside the attention of competent state authorities [4, p. 11].

On January 7, 2018, Law of Ukraine No. 2229-VIII «On Prevention and Combating Domestic Violence» came into force [5]. The law defines the organizational and legal principles of preventing and countering domestic violence, the main directions of implementation of state policy in the field of preventing and countering domestic violence, aimed at protecting the rights and interests of persons affected by such violence. According to Article 1 of the Law of Ukraine «On Prevention and Combating Domestic Violence» (hereinafter – the Law), acts (actions or inaction) of physical, sexual, psychological or economic violence committed in the family or within the limits of the place of residence or between relatives are recognized as domestic violence, or between former or current spouses, or between other persons who live (lived) together as a family, but are not (were not) in a family relationship or married to each other, regardless of whether the person lives (lived), who committed domestic violence in the same place as the victim, as well as threats to commit such acts.

The Law of Ukraine «On Prevention and Counteraction to Domestic Violence» supplemented and expanded the list of subjects of prevention and

counteraction to domestic violence, which are entrusted with the responsibilities of implementing relevant measures. In its updated form, the system of these entities is characterized by the following structure:

- specially authorized bodies in the field of prevention and counteraction of domestic violence, which primarily include the Ministry of Social Policy and its structural subdivisions on the ground;

- other bodies and institutions entrusted with the functions of implementing measures in the field of prevention and countermeasures against domestic violence. These include children's services, authorized divisions of the National Police of Ukraine, education management bodies, educational institutions, institutions and organizations of the education system, health protection authorities, health care institutions and institutions, centers for providing free secondary legal assistance, courts, prosecutor's office, authorized bodies on approval issues, etc.;

- general and specialized support services for victims. Social service centers for family, children and youth are classified as general services by the legislator; shelters for children; centers for social and psychological rehabilitation of children; social rehabilitation centers (children's towns); social and psychological assistance centers; territorial social service centers (provision of social services); other institutions, institutions and organizations that provide social services to affected persons.

Shelters for injured persons, centers for medical and social rehabilitation of injured persons, a call center for preventing and countering domestic violence, gender-based violence and violence against children, mobile teams of social and psychological assistance to injured persons and persons affected by of gender-based violence, as well as facilities and institutions designed exclusively for victims and persons who have suffered from gender-based violence.

Violence can be stopped only by indifference and professionalism. Indifference united millions of Ukrainians in the desire for a new life [3, p. 5]. It was and remains the driving force behind changes in the economy, social sphere, culture, etc. That is why today, when we are creating an effective crime fighting tool, it is so important to be indifferent.

References:

1. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254к/96-вр>. (Дата звернення: 18.05.2023).

2. Запобігання та протидія насильству: методичні рекомендації. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 18.05.2018 № 1/11-5480 URL: <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2018/5/22/mon.pdf> (Дата звернення: 18.05.2023).

3. Протидія домашньому насильству: практичний посібник для поліцейських (Проект Ради Європи «Боротьба з насильством щодо жінок та дітей в Україні»). URL: <https://rm.coe.int/cvavgu-jan2018-4-ua-web/16807874e0> (Дата звернення: 18.05.2023).

4. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України. Укладачі: Запорожцев А.В., Лабунь А.В., Заброта Д.Г., Басиста І.В., Дроздова І.В., Брижик В.О., Мусієнко О.М. Київ, 2012. 246 с.

5. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.01.2018 р. № 2229-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/2229-19> (Дата звернення: 18.05.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-12>

ENVIRONMENTAL HUMAN RIGHTS AND PROSPECTS FOR THEIR PROTECTION IN THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХНЬОГО ЗАХИСТУ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУДІ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Kovtun O. M.

*Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Criminal and Administrative Law
Academy of Advocacy of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Ковтун О. М.

*кандидатка юридичних наук,
доцентка,
доцентка кафедри кримінального
та адміністративного права
Академія адвокатури України
м. Київ, Україна*

Людство сьогодні перебуває на межі екологічної катастрофи. Збройна агресія російської федерації проти України ще більш ускладнила ситуацію, порушуючи основоположне екологічне право на безпечне для життя та здоров'я довкілля (ст. 50 Конституції України). Рашисти заподіяли значної шкоди українському довкіллю. У результаті постійних обстрілів виникають масштабні лісові пожежі, знищуються природоохоронні території, флора та фауна, екосистеми забруднюються небезпечними хімічними речовинами від боєприпасів, військової техніки. Це лише деякі приклади негативних впливів на довкілля внаслідок воєнних дій. З початку війни Міністерство захисту довкілля

та природних ресурсів України зафіксувало майже 2300 випадків шкоди довкіллю внаслідок бойових дій. За словами міністра екології та природних ресурсів України Руслана Стрільця, загальна сума збитків вже становить понад \$46 млрд, які Україна з часом вимагатиме від Росії як військові репарації [1]. Але, на жаль, це не остаточна сума, тому що військові дії наразі тривають.

Екологічні права людини потребують ефективного захисту. Важливою судовою інституцією, що забезпечує такий захист, є Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ). Як відомо, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) не містить у своєму складі екологічних прав людини (оскільки датована 1950 роком, а екологічне право як галузь права та екологічні права як різновид прав людини виникають на історичній арені пізніше), проте практика захисту у ЄСПЛ цієї категорії справ є доволі значною і має тенденцію до стрімкого зростання.

З аналізу судової практики слідує, що ЄСПЛ вбачає прояв екологічних прав в окремих основних правах людини і громадянина, що закріплені в Конвенції, зокрема у: праві на життя (ст. 2) (*Oneryildaz v. Turkey, L.C.B. v. the United Kingdom, Calvelli and Ciglio v. Italy*); праві на справедливий суд та на ефективний засіб юридичного захисту (ст.ст. 6, 13) (*Zender v. Sweden, Fredin v. Sweden (No. 2)*); праві на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції (ст. 8) (*Guerra and others v. Italy, Lopez Ostra v. Spain; Arrondelle v. the United Kingdom, Powell and Rayner v. United Kingdom, Fadeyeva v. Russia*); праві на свободу об'єднання з іншими особами для захисту своїх інтересів (ст. 11) (*Koretskyu and others v. Ukraine*). Отже, екологічні права громадян України можуть бути захищені в ЄСПЛ саме через права, які закріплені в нормах Конвенції.

Новою категорією екологічних справ у практиці ЄСПЛ є так звані «кліматичні справи». Йдеться про три справи: 1) *Association of Senior Women for Climate Protection and Others v. Switzerland*, № 53600/20; 2) *Carême v. France*, №7189/21; 3) *Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Other States*, № 39371/20.

Розгляд першої кліматичної справи (*Association of Senior Women for Climate Protection and Others v. Switzerland*, № 53600/20) розпочався 29 березня 2023 року. Вона стосується впливу на здоров'я екстремальної спеки, зумовленою зміною клімату. Позов до ЄСПЛ подала цюрихська громадська асоціація *Klima Seniorinnen*, що об'єднує пенсіонерок, середній вік яких становить 73 роки. У своєму позові вони заявляють про «згубний вплив зміни клімату на життя і здоров'я людини» та стверджують, що негативні наслідки кліматичних змін

безпосередньо зумовлюють порушення цілої низки основоположних прав і свобод, закріплених у Конвенції [2].

Друга справа – за позовом Д. Карема, члена Європейського парламенту від французької партії «Зелених», який оскаржує відмову Франції вживати більш радикальних заходів щодо протидії процесам зміни клімату (*Carême v. France*, № 7189/21) [2]. Ще на посаді мера Кареме позивався до французького суду від імені свого міста та від себе, заявляючи, що зміна клімату підвищує ризик затоплення його будинку. Вищий адміністративний суд Франції ухвалив рішення на користь міста проти центрального уряду у 2021 році, але відхилив індивідуальну скаргу Кареме, яку він згодом передав до ЄСПЛ.

Третя справа була ініційована групою молодих португальців. Вона поки без дати слухання. Заявники звинувачують одночасно 33 держави (серед них – росія та Україна), бездіяльність яких, на їхню думку, спричинила хвилі спеки в Португалії, що нібито впливає на їхні права людини. Тому ці держави потрібно зобов'язати вжити більше заходів для розв'язання проблеми зміни клімату (*Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Other States*, № 39371/20) [2].

Отже, вперше в історії ЄСПЛ розглядатиме питання про те, чи може невиконання програмних документів з кліматичної політики порушувати права людини, закріплені в Конвенції.

Як відомо, Європейський Союз у 2019 році проголосив вкрай амбітну мету (так званий Європейський зелений курс, *The European Green Deal*): континент стане кліматично нейтральним до 2050 року. Останнє означає істотне зменшення парникових викидів в атмосферу, поступову відмову від вугілля та природного газу, а також більшу увагу до відновлювальних джерел енергії. Але реалізація зеленого курсу ЄС поставлена під загрозу через збройну агресію російської федерації проти України. Війна негативно впливає на зміну клімату, загрожує глобальним зусиллям з досягнення цілей Паризької кліматичної угоди.

Фіксувати конкретні факти екологічних злочинів рашистів загалом і кліматичних злочинів зокрема – вкрай важливо. Адже потім ці докази будуть представлені в Міжнародному кримінальному суді та Міжнародному суді ООН. До того ж, такі докази є вкрай важливими у справі ЄСПЛ (*Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Other States*, № 39371/20), адже збройна агресія РФ проти України триває з 2014 року і протягом всього цього часу державою-агресором чиниться негативний вплив на клімат. Як відомо, на сьогодні російська федерація, як держава, виключена зі складу держав-членів Ради Європи, починаючи від 16 березня 2022 року. Також вона вийшла з системи Конвенції від 16 вересня 2022 року. Отже, росія не перебуває зараз в зоні юрисдикції ЄСПЛ і не зобов'язана виконувати рішення цього органу. Вона

відмовилася виконувати рішення ЄСПЛ. Розгляд навіть тих справ, що тривають, знаходяться у суді й були подані до 16 вересня 2022 року, здійснюється з розрахунку на те, що Росія повернеться в систему ЄСПЛ та Конвенції. Але наразі ми розуміємо, що у найближчій перспективі це є малоімовірним. Російсько-українська війна триває, і росія невпинно продовжує рухати світ до «кліматичного пекла».

Отже, розгляд кліматичних справ у ЄСПЛ є новою сторінкою історії захисту екологічних прав. Якщо ЄСПЛ визнає, що такі позови можна виносити на розгляд судового органу, то він буде змушений дати відповідь на питання, чи порушує кліматична політика держав право на життя (ст. 2 Конвенції) і право на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8 Конвенції). Позитивні рішення у кліматичних справах іще більше актуалізують та прискорять процес визнання права на безпечне, чисте, здорове та стійке довкілля у якості самостійного права, закріпленого Додатковим протоколом до Конвенції, оскільки ст. 8 Конвенції (як найбільш універсальна та застосовувана до захисту екологічних прав стаття), не завжди є настільки гнучкою, щоб стовідсотково справитися з цим завданням. На наше глибоке переконання, у разі позитивного вирішення зазначених вище кліматичних справ, Конвенція має бути доповнена Додатковим протоколом про право на безпечне, чисте, здорове та стійке довкілля.

Література:

1. Якої шкоди завдала війна довкіллю України. URL: <https://texty.org.ua/fragments/108729/yakoyi-shkody-zavdala-vijna-dovkillyu-ukrayiny-the-economist/> (дата звернення – 11.05.2023).

2. ЄСПЛ як верховний суд з екологічних питань: розгляд кліматичних позовів у Стразбурзі. URL: <https://yvu.com.ua/yespl-yak-verhovnyj-sud-z-ekologichnyh-pytan-rozglyad-klimatychnyh-pozoviv-u-strasburzi/> (дата звернення – 11.05.23).

**THE RIGHT OF A PERSON TO CIVIL SERVICE: A REGULATED
“LANGUAGE FILTER” AS AN ARTIFICIAL BARRIER
OR A PREREQUISITE FOR EFFECTIVE IMPLEMENTATION**

**ПРАВО ОСОБИ НА ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ: УНОРМОВАНИЙ
«МОВНИЙ ФІЛЬТР» ЯК ШТУЧНА ПЕРЕПОНА
ЧИ ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ**

Kolomoiets T. O.

*Doctor of Law, Professor,
Corresponding-member of the National
Academy of Legal Sciences of Ukraine,
Honoured Lawyer of Ukraine,
Dean of the Faculty of Law
Zaporizhzhia National University
Zaporizhzhia, Ukraine*

Коломосць Т. О.

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної
академії правових наук України,
Заслужений юрист України,
декан юридичного факультету
Запорізької національної
університет
м. Запоріжжя, Україна*

В умовах забезпечення актуалізації забезпечення «стійкості» інституту державної служби в Україні, забезпечення його релевантності реальним викликам воєнного часу та повоєнної відбудови, із акцентом на її «зв'язок» із «зовнішнім елементом» у реалізації пріоритетних напрямків служіння осіб публічним інтересам, істотно активізується нормотворча діяльність держави, зорієнтована на перегляд правових засад служіння осіб публічним інтересам в цілому, а отже й засад реалізації права особи на державну службу як невід'ємну складову такого служіння. Впровадження правового режиму воєнного стану в Україні, зумовлене зовнішньою збройною агресією, з необхідністю актуалізувало потребу зміни пріоритетів правотворчості, із акцентом на унормування активізації співпраці державних службовців з іноземними партнерами, міжнародними організаціями задля забезпечення й перебувають за кордоном, забезпечення захисту інтересів України у міжнародних інституціях внаслідок зовнішньої агресії, відшкодування завданої шкоди тощо. Реалізація зазначених завдань із необхідністю передбачає спроможність державних службовців виконувати свої професійні обов'язки в «нових умовах», із потребою опрацювання актів міжнародного законодавства, актів ЄС, актів зарубіжного законодавства, набувати практики їх застосування, а також компетентностей щодо різних форм спілкування з іноземними партнерами. Це, у свою чергу, зумовлює порушення питання про релевантність передбачених у чинному законодавстві про державну службу умов реалізації права особи на державну службу реальним вимогам

часу, допуску її до служби, ефективного її служіння публічним інтересам на посаді державної служби, формування службової кар'єри тощо.

Аналіз чинного законодавства України про державну службу дозволяє вести мову про кілька груп умов допуску особи до державної служби, серед яких і мовна спроможність особи, про «мовний фільтр» її спроможності щодо визначення ефективності її професійної діяльності на посаді державної служби й впливу на формування професійної кар'єри, а також про можливість умовного виокремлення «мовної» передумови для припинення відносин публічної служби (зокрема у разі негативних результатів щорічного оцінювання її службової діяльності). Проте доцільним було б запитання, а чи поширюються зазначені положення законодавства на іншомовну спроможність особи при перебуванні її на посаді державної служби? Чи все ж таки мова йде про вільне володіння державною мовою та ефективне використання її у професійній діяльності державного службовця?

Почати варто із допуску особи до державної служби, про можливість реалізувати право на державну службу на стадії допуску до такої служби взагалі. Чинне законодавство про державну службу фактично умовно виокремлює дві групи «мовних» вимог до претендента на посаду державної служби, а саме: по-перше, імперативні вимоги щодо вільного володіння особою державною мовою, проходження нею процедури визначення рівня вільного володіння й отримання сертифікату за її підсумками. Ця вимога є загальною для інституту державної служби в цілому, незалежно від того, на яку посаду категорії державної служби претендує особа. По-друге, «змішані» вимоги щодо володіння особою іноземною мовою, із умовним виокремлення імперативних положень стосовно посад категорії «А» і диспозитивними (рекомендованими) для посад інших категорій державної служби. Щоправда, реалії сьогодення дещо змінюють умови практичної реалізації завдань державної служби і для осіб на посадах категорій «Б» та «В». Це підтверджує тезу про те, що іншомовна спроможність набуває характеру обов'язкової умови допуску особи до державної служби. Це підтверджують і результати сучасної вітчизняної нормотворчості, які закріплюють пріоритетні вектори розвитку державної служби на найближчі періоди. Так, наприклад, Планом пріоритетних дій Уряду на 2023 рік, затвердженим розпорядженням КМУ від 14.03.2023 № 221-р, передбачено вектори подальшого функціонування держави в цілому і державної служби зокрема, із акцентом на заходи реалізації серії програм-складових Плану повоєнної відбудови України, представленого Прем'єр-Міністром України влітку 2023 року у м. Лугано, практичне втілення у життя яких передбачає активні «контакти із зовнішніми елементами», «професійну діяльність осіб на посадах державної служби із адаптацією такої діяльності до вимог європейської та світової професійної спільноти», «із посиленням

співпраці із іноземними партнерами» тощо, що знову ж таки передбачає реалізацію актів міжнародного законодавства, співпрацю як у межах країни, так і поза її межами, формування новітнього вітчизняного законодавства, положення якого узгоджуються із європейськими та міжнародними правовими стандартами, формування практики правозастосування тощо. Підтвердженням цього можна вважати й положення самого Плану пріоритетних дій Уряду на 2023 рік, які безпосередньо містять вказівку на «зовнішній» зв'язок державної служби із «зовнішніми» елементами (наприклад, п.п. 355, 356, 357 Плану), а також численних актів НАДС України. Все це підтверджує нагальну потребу перегляду положень чинного законодавства у частині унормування засад допуску особи до державної служби, зокрема щодо її іншомовної спроможності до подальшої професійної діяльності на посаді державної служби. Така вимога має поширюватися на всі без винятку посади державної служби, а отже на часі внесення доповнень до законодавства про державну службу положень, які б закріпили засади проходження претендентом на посаду державної служби вступного випробування для визначення рівня володіння іноземною мовою – однією із мов ЄС. Чи можна вважати впровадження такої вимоги «надмірною», такою, що слугує перепорою (насамперед, штучною перепорою) для допуску особи до державної служби? Напевне, що ні, оскільки при вступі на службу особа має продемонструвати рівень своєї професійної підготовки, вільне володіння державною мовою, а отже вона має досвід проходження різних атестаційних процедур і для неї не буде новацією проходження зазначеного вступного випробування, яке буде складовою частиною конкурсної процедури допуску особи до державної служби. Стосовно ж запитань щодо рівня володіння особою іноземною мовою варто зазначити наступне. Навчання особи на різних рівнях вищої освіти (а особа має при вступі на державну службу надати документ, який підтверджує наявність у неї певного рівня вищої освіти) передбачає набуття нею іншомовних компетентностей впродовж всього періоду навчання, а також проходження процедури складання єдиного вступного іспиту при вступі на другий (магістерський) рівень вищої освіти. Надання особою при виявленні волевиявлення щодо реалізації права на державну службу документу про наявність у неї вищої освіти апріорі передбачає набуття нею відповідних іншомовних компетентностей, а отже аргументи стосовно того, що визначення рівня зазначеної спроможності під час допуску до служби слугуватиме перепорою для тих, хто таких компетентностей немає, не є переконливою. Компетентності мають бути, оскільки є документ про освіту, який і підтверджує їх набуття та атестацію особи, а яким є рівень іншомовної спроможності – це вже інше запитання і саме визначити рівень такої спроможності для подальшого ефективного служіння особи

публічним інтересам і має «мовний фільтр» під час допуску особи до державної служби.

Право особи на державну службу варто розглядати і у аспекті формування особою своєї професійної кар'єри вже після вступу на службу. І це питання актуалізується по відношенню до тих осіб, які раніше вступили на службу і вже тривалий час сумлінно виконують свої службові обов'язки. Аналіз результатів нормотворчості останніх двох років свідчить про те, що держава приділяє достатньо уваги цьому стратегічному напрямку формування «якісного» кадрового забезпечення державної служби, створюючи достатньо широкі можливості для набуття/ вдосконалення іншомовної спроможності державних службовців, стимулювання їх й контролю за реалізацією наданих можливостей. Мова йде, насамперед, про Постанову КМУ від 30.12.2022 року № 1494 «Про зміни до Положення про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників, заступники, посадових осіб місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад», із визнанням пріоритетності програм іншомовної підготовки державних службовців у підвищенні їх професійних компетентностей в цілому, про Наказ НАДС від 20.02.2023 року «Про зміни до Переліку пріоритетних напрямків (тем) підвищення кваліфікації за загальними (сертифікатними) та короткостроковими програмами у 2023 році», про реалізацію Проекту Eng4PublicService як результату співпраці НАДС із освітньою організацією EF Language Learning Solution, який зорієнтований на безкоштовне вивчення (вдосконалення) публічними службовцями англійської мови на платформі онлайн-школи EF EnglishLive. Варто визначити у законодавстві про державну службу вдосконалення рівня іншомовної спроможності службовців як складову їх обов'язку щодо «якісного» професійного зростання, здійснювати контроль під час щорічного оцінювання результатів службової діяльності особи у «нових» умовах активної співпраці з «іноземним елементом» й розглядати як можливу підставу для припинення відповідних відносин служби у разі іншомовної неспроможності особи до служіння публічним інтересам у нових умовах сьогодення.

Отже, іншомовну спроможність особи варто розглядати як об'єктивно зумовлену реаліями сьогодення вимогу для ефективної реалізації особою свого права на державну службу й нормування засад відповідного «мовного фільтру» – пріоритетним вектором вітчизняної нормотворчості.

**THE RIGHT TO THE SECRET OF CORRESPONDENCE
IN UKRAINIAN CONSTITUTIONALISM**

**ПРАВО НА ТАЄМНИЦЮ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ
В УКРАЇНСЬКОМУ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМІ**

Levchenko A. V.

*Postgraduate Student at the Department
of Public and International Law
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman
Kyiv, Ukraine*

Левченко А. В.

*аспірантка кафедри публічного
та міжнародного права
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»
м. Київ, Україна*

Вважається, що внаслідок історичних особливостей різні категорії прав людини виникали не одночасно, а з'являлись послідовно. Нині науковці виділяють чотири покоління прав людини, до першого з яких відносять природні права людини, які є основою інституту людських прав, а саме особисті та політичні права [1, с. 48]. Серед прав першого покоління варто виділити право на таємницю кореспонденції, яке пройшло тривалий історичний шлях від свого виникнення до сьогодення з урахуванням інтенсивного та динамічного розвитку інформаційних та телекомунікаційних технологій та появою нових видів кореспонденції.

Право на таємницю кореспонденції як право першого покоління є невідчужуваним, непорушним та не може бути скасованим [2, с. 58]. До того ж, оскільки це право є природним, то воно не створюється державою, а лише офіційно нею визнається, конкретизується й захищається [3, с. 4].

У статті 31 Конституції України право на таємницю кореспонденції закріплене як одна з найвищих соціальних цінностей, що належать людині. Це право займає одне з центральних місць в Основному Законі України, в державі та в суспільстві. І, безумовно, конституційне закріплення цього права є важливим і обов'язковим, оскільки лише за його фіксації у відповідних правових нормах, перш за все конституційних, можна говорити про юридичну підставу встановлення кореспондуючого обов'язку не порушувати це право. Інакше, якщо право на таємницю кореспонденції визнаватимуть тільки як природне, без його подальшої юридичної об'єктивізації, воно буде всього лиш черговим декларативним правом, яке внаслідок відсутності гарантій реалізації та охорони не зможе бути повною мірою забезпечене силою державного примусу [2, с. 58-59].

Варто зазначити, що протягом тривалого часу право на таємницю кореспонденції існувало у формі неписаного права [4, с. 125]. Чітко вираженого офіційного характеру кореспонденція у вигляді поштового листування набула на українських землях в період Гетьманщини. Спілкування з главами сусідніх держав відіграло важливу роль, а тому таємниця кореспонденції забезпечувалась на найвищому рівні, а її порушення, як наприклад перехоплення листа, прирівнювалась до державної зради [5, с. 49].

У 1710 році гетьманом Війська Запорізького Пилипом Орликом було розроблено проект конституції, положеннями якої закріплювався порядок обмеження права гетьмана Війська Запорізького на таємницю кореспонденції: «Якщо до Ясновельможного Гетьмана будуть надіслані листи від закордонних держав, то Його Ясновельможність має оголосити про них Генеральній Старшині і відповіді, які відписуватимуться, висвітлити, не приховуючи від них жодної кореспонденції, передусім закордонної та такої, що може шкодити цілісності Вітчизни та добру громадянському» [6].

Згодом конституційне забезпечення права на таємницю кореспонденції в Україні продовжилось на початку ХХ століття, коли на території України була створена Українська Радянська Соціалістична Республіка. У радянський період на українських землях були чинними чотири конституції: 1919, 1929, 1937 та 1978 років. Конституції 1919 та 1929 років були відсутні положення щодо права людини на таємницю кореспонденції [7, 8]. Натомість Конституція УРСР 1937 року, приділила увагу таємниці листування, закріпивши норму, що «таємниця листування охороняється законом» [9]. Досить неоднозначним є норма Конституції УРСР 1978 року, де законодавцем було передбачено, що особисте життя громадян, таємниця листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень охороняються законом, але не гарантуються державою [10].

Варто відзначити, що ця Конституція залишилася чинною і протягом перших п'яти років незалежності України. І лише з прийняттям у 1996 році Конституції незалежної України, у статті 31 було розширено поняття «таємниці кореспонденції», до якого віднесли «таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції».

Безумовно завдяки науковим дослідженням українських учених у період «сталого» (1996–2004 роки) та «міжмайданного» (2004–2014 роки) конституціоналізму законодавцями було вдосконалено юридичний механізм реалізації гарантій таємниці кореспонденції через притягнення винних у порушенні цієї таємниці осіб до кримінальної відповідальності. Також вдосконалено юридичний механізм «законного обмеження» таємниці кореспонденції в процесі кримінального провадження державними правоохоронними органами. Крім того, не менш важливим кроком українських законотворців стало закріплення

права на таємницю кореспонденції в цивільному законодавстві як одного із видів особистих немайнових прав людини [5, с. 64-65].

При цьому, положення Основного Закону України, розроблені ще в 1996 році, чинні і сьогодні, незважаючи на розвиток та появу нових видів кореспонденції, а отже потребують доопрацювань. Так, наприклад, електронні листи, текстові і голосові повідомлення, цифрові зображення, які передаються з допомогою телекомунікаційних систем, є об'єктом захисту статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, оскільки вони захищені наскрізним шифруванням, що дає підстави вважати, що існують умови, за яких особи, які їх використовують у спілкуванні, розраховують на захист переданої інформації від втручання інших осіб [11, с. 74]. А тому варто додати до переліку видів кореспонденції, перелічених у статті 31 Конституції України, «електронну кореспонденцію», закріпивши таким чином в конституційних нормах гарантії захисту такої кореспонденції.

Крім того, ця стаття Основного Закону України потребує доопрацювання в контексті підстав для законного обмеження права людини на таємницю кореспонденції. Адже нормою статті 31 передбачено два випадки такого обмеження: з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншим способом отримати інформацію неможливо. І в обох випадках обов'язковими є дозвіл суду на здійснення такого обмеження. Однак відомо, що право на таємницю кореспонденції підлягає обмеженню в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Відповідно постає питання законності обмеження права на таємницю кореспонденції в умовах дії особливих правових режимів. Певно, видається доречним доповнити вищезазначену статтю національної конституції ще однією підставою обмеження цього права, сформулювавши її наступним чином: «Обмеження права допускається також без дозволу суду в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням, для охорони життя і здоров'я населення, економічного добробуту та прав і свобод інших осіб».

Література:

1. Данільцева В.Г. Покоління прав людини. *Юридична наука: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, м. Київ, Міністерство внутрішніх справ України, Національна академія внутрішніх справ, 30 листопада 2017 р. Київ, 2017. С. 48–49.
2. Шибаніц Д.М. Сучасна проблематика теорії «поколінь прав людини» в умовах європейської міждержавної інтеграції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2015. Випуск 31. Том 1. С. 57–61.

3. Дашковська О.Р. Покоління прав людини як соціальна форма опосередкування свободи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2016. № 22. С. 4–7.

4. Токар Н.В. Історія розвитку права на таємницю кореспонденції та причини його виникнення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2015. №18. Том 1. С. 125–129.

5. Черевко М.О. Конституційне право людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та його забезпечення в Україні: дис. на здобуття наук. ступ. доктора філософії в галузі права: 081 Право / Київ. Національна академія внутрішніх справ, 2021. 255 с.

6. Конституція Пилипа Орлика 1710 року. URL: https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%9F%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D0%BF%D0%B0_%D0%9E%D1%80%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0 (дата звернення: 13.05.2023).

7. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки 1919 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18#Text> (дата звернення 13.05.2023).

8. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки 1929 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001316-19#Text> (дата звернення 13.05.2023).

9. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки 1937 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001316-29#Text> (дата звернення 13.05.2023).

10. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки 1978 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/001_001#Text (дата звернення 13.05.2023).

11. Перепелиця С.І. Дотримання прав особи під час втручання у приватне спілкування в кримінальному провадженні. *Forum Prava*. 2019. №55 (2). С. 70 – 79. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.2635569>

**RESTRICTIONS ON THE EXERCISE OF CERTAIN RIGHTS
OF MILITARY PERSONNEL UNDER MARTIAL LAW**

**ОБМЕЖЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ОКРЕМИХ ПРАВ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Lohinov O. A.

*Candidate of Juridical Sciences, Docent,
Professor at the Department of Civil Law
National Academy of Security
Service of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Логінов О. А.

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільно-правових
дисциплін
Національна академія
Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

Військова служба є державною службою особливого характеру, яка пов'язана з високим ризиком для життя і здоров'я, підвищеним психічним і фізичним навантаженням та додатковою юридичною відповідальністю.

З огляду на це, Конституцією України військовослужбовці виділяються в окрему категорію громадян, які потребують додаткових гарантій держави, у тому числі і гарантій їх соціального захисту [1, ст. 17]. Забезпечення державою соціального захисту громадян України, які перебувають на військовій службі, а також членів їхніх сімей є пріоритетним і має безумовний характер. Це, зокрема, підтверджується рішенням Конституційного Суду України, де зазначається, що заходи, спрямовані на забезпечення державою соціального захисту вказаної категорії осіб, зокрема у зв'язку з економічною доцільністю, соціально-економічними обставинами, не можуть бути скасовані чи звужені [2].

Відповідно до статті 64 Конституції України право громадян на соціальний захист, інші соціально-економічні права можуть бути обмежені, у тому числі зупиненням дії законів (їх окремих положень), лише в умовах воєнного або надзвичайного стану на певний строк [1]. Зазначене стосується і сфери соціального захисту військовослужбовців.

Огляд соціального військового законодавства дозволяє виокремити обмеження окремих прав військовослужбовців протягом дії режиму воєнного стану.

Так, базовий для системи соціального захисту військовослужбовців Закон України «Про соціальний та правовий захист військовослужбовців» встановлює, що військовослужбовці мають рівне з іншими громадянами України право на виїзд за кордон [3, ч. 2 ст. 8⁻¹].

Водночас під час дії воєнного стану зазначене право може бути реалізоване ними лише у двох випадках.

Зокрема, встановлені на сьогодні обмеження щодо виїзду громадян України за межі України не поширюються на тих військовослужбовців, які брали безпосередню участь у здійсненні заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, перебуваючи безпосередньо в районах здійснення зазначених заходів, та направлені відповідно до висновку військово-лікарської комісії для подальшого надання їм медичної допомоги або проведення медико-психологічної реабілітації до медичних закладів, розташованих за межами України [3, п. 1 ст. 11].

Другий випадок, передбачений Правилами перетинання державного кордону громадянами України. Зазначено, що у разі введення воєнного стану пропуск військовослужбовців через державний кордон здійснюється уповноваженими особами Держприкордонслужби на підставі прийнятих Міністром оборони, керівником іншого утвореного відповідно до закону військового формування, керівником правоохоронного органу спеціального призначення, керівником розвідувального органу рішень щодо виконання завдань у сфері безпеки і оборони [4, п. 2⁻¹⁵].

Наступне обмеження прав військовослужбовців, пов'язане з виплатою грошового забезпечення. Стаття 9 згаданого закону про соціальний захист військовослужбовців, крім встановлення правил нарахування грошового забезпечення та визначення його складових, передбачає проведення індексації грошового забезпечення [3]. Водночас, враховуючі теперішній дефіцит фінансових ресурсів, які насамперед спрямовуються на проведення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, дію Закону України «Про індексацію грошових доходів населення» [5], яким врегульована така індексація, було зупинено з 1 січня 2023 року згідно із Законом України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» [6].

Суттєвих обмежень також зазнало право військовослужбовців на відпустки. В мирний час для військовослужбовців передбачений широкий перелік відпусток, встановлених як спеціальними нормативно-правовими актами, що регулюють сферу соціального захисту військовослужбовців, так і загальним «цивільним» законодавством про відпустки. Проте в особливий період військовослужбовцям можуть надаватись лише окремі їх види. Зокрема, під час дії воєнного стану військовослужбовцям надається частина щорічної основної відпустки (один раз протягом календарного року), а також, за наявності відповідних підстав, відпустка за сімейними

обставинами та з інших поважних причин із збереженням грошового забезпечення.

Кожна із зазначених відпусток може бути надана тривалістю не більш як 10 календарних днів без урахування часу, необхідного для проїзду в межах України до місця проведення відпустки та назад, але не більше двох діб в один кінець [3, п. 18 ст. 10⁻¹].

Крім того, під час дії воєнного стану у військовослужбовців залишається право на деякі соціальні відпустки, а саме: відпустку у зв'язку з вагітністю та пологами (надається військовослужбовцям-жінкам); та відпустку для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, а разі якщо дитина потребує домашнього догляду – тривалістю, визначеною в медичному висновку, але не більш як до досягнення нею шестирічного віку. У разі, якщо обоє батьків є військовослужбовцями, відпустка для догляду за дитиною надається одному з них за їх рішенням.

І останній вид відпусток, що може надаватись військовослужбовцям під час дії воєнного стану, це відпустки у зв'язку з хворобою або для лікування після тяжкого поранення за висновком (постановою) військово-лікарської комісії [3, п. 19 ст. 10⁻¹].

Надання військовослужбовцям під час дії воєнного стану інших видів відпусток припиняється.

Разом з тим, чинним законодавством передбачено, що у разі ненадання військовослужбовцям щорічних основних відпусток в особливий період (зокрема, під час дії воєнного стану) такі відпустки надаються у наступному році. У такому разі дозволяється за бажанням військовослужбовців об'єднувати щорічні основні відпустки за два роки, але при цьому загальна тривалість об'єднаної відпустки не може перевищувати 90 календарних днів. Більше того, зазначені відпустки можуть бути надані декількома частинами (більше двох), без обмеження тривалості кожної з них [3, п. 21 ст. 10⁻¹].

Слід також нагадати рішення Верховного Суду за результатами розгляду зразкової справи з приводу ненадання військовослужбовцям, яким було встановлено статус учасника бойових дій, щорічних додаткових відпусток під час дії особливого періоду. У цьому рішенні колегія суддів Касаційного адміністративного суду сформулювала правову позицію, яка полягає у тому, «що припинення відпустки на час особливого періоду не означає припинення права на відпустку, яке (тобто, право на відпустку) може бути реалізовано у один із таких двох способів: 1) безпосереднє надання особі відпустки після закінчення особливого періоду, який може тривати не визначений термін; 2) грошова компенсація відпустки особі» [7].

Таким чином, перелічені обмеження окремих прав військовослужбовців допускаються лише в особливий період під час дії воєнного стану. Водночас застосування цих обмежень повинно здійснюватись з дотриманням розумного балансу між реалізацією військовослужбовцями своїх прав і свобод, задоволенням матеріальних потреб відповідно до їх статусу та підтриманням такого рівня боєготовності, який відповідає сучасним загрозам країни.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996 р. №30. Ст. 141.
2. Рішення Конституційного Суду України від 20 грудня 2016 року № 7-рп/2016 (справа №1-38/2016). *Вісник Конституційного Суду України*. 2017 р. №1. Стор. 5
3. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20 грудня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992 р. №15. Ст. 190.
4. Правила перетинання державного кордону громадянами України: постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 р. №57. URL: <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95> (дата звернення: 15.05.2023).
5. Про індексацію грошових доходів населення : Закон України від 3 липня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991 р. № 42. Ст. 551.
6. Про Державний бюджет України на 2023 рік : Закон України від 3 листопада 2022 р. *Урядовий кур'єр*. 2022. №254.
7. Рішення Верховного Суду від 16 травня 2019 року № Пз/9901/4/19 (№ 620/4218/18). URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81798649> (дата звернення: 15.05.2023).

**THE ORIGINS OF THE CRUELTY OF RUSSIANS:
A HISTORICAL DIMENSION. VIOLATION
OF MODERN NORMS AND LAWS**

**ВИТОКИ ЖОРСТОКОСТІ РОСІЯН: ІСТОРИЧНИЙ ВИМІР.
ПОРУШЕННЯ СУЧАСНИХ НОРМ ТА ЗАКОНІВ**

Makaruk S. M.

*Student of Higher Education
Educational and Scientific
Humanitarian Institute of the National
Academy of the Security Service
of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Макарук С. М.

*здобувач вищої освіти
Навчально-науковий гуманітарний
інститут
Національної академії
Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

Війна в Україні триває з 2014 року. Триває боротьба за власні території та ідеї. Численні порушення прав людини зі сторони армії РФ зафіксовані з 2014 року. В 2022–2023 роках, під час повномасштабного вторгнення, це набуло ще більших масштабів. Буча, Маріуполь, Ірпінь – це лише 3 приклади, що відомі усім, проте є й безліч інших територій, де вогонь чинив недопустиме.

Основним нашим завданням є зрозуміти де і як серед них зародилася жорстокість, що зараз перечить всім нормам; як історія вплинула на формування такої поведінки. Щоб знищити ворога – треба знати його історію та культуру. В цьому твердженні є один нюанс: росія – країна, в якій проживає 190 народів, які мають свої звичаї, наприклад: татари, якути, чеченці, чукці, осетинці та ін. Саме тому ми боремося із занедбаною московщиною, що зупиняє розвиток у часі й цивілізації, показує всьому світові жорстокість та дикість. І при цьому асимілює інші народи.

Найперше, візьмемо до уваги перші згадки. Коли на території України розквітала та панувала держава протягом багатьох років, то на території сучасної московщини розквітали та панували болота серед лісу. Заснування Москви датується 1147 роком і приписується Великому князю Ростово-Суздальському і Київському Юрію Довгорукому. І лише в XV ст. з'являється Московське царство. Івану Грозному, нащадкові Мамає з монгольського племені кийят, не давала спокій квітуча Київська Русь. Пізніше Катерина II, представниця німецького роду Ангальт-Цербст, читаючи старі літописи, була

вражена, бо історія Московії дуже скупа та бідна, вона не мала ніякого відношення з могутньою Руссю.

За наказом була створена «Комісія для складання списків про давню історію, переважно російську». Саме ця комісія наполегливо 9 років працювала над створенням нової історії та прив'язаністю до Київської Русі. З цього ми можемо зробити висновок: росія не має своєї історії, їх дуже дратує той факт, що сусід має велику історію, а вони ні.

З цього починається ненависть до всього українського. Країна, яка не має власної історії, забирає собі іншу, тим самим хоче загарбати чуже і привласнити собі. Саме тому скільки років росіяни записують історію собі в книги та переробляють в свою версію.

Беззаперечним фактом є і те, що росіяни перейняли монгольські традиції управління, що стосувалися державного управління, адміністративного устрою та правового врегулювання. Відомою є концепція «Москва – Третій Рим». Це вплинуло на формування державницької ідеології, що була спрямована на ведення війн, утримання населення в страху та покори. Коли Московське князівство перебувало в залежності від Золотої Орди (1325–1480), то основою державного устрою були ідеї Монгольської імперії. Це сприяло формуванню думки про виживання, боротьбу за життя, постійний страх. Вплинуло кочування, де люди не мали прив'язки до дому, це своєрідний дикий спосіб життя. Монголи були суворі та дикі в своїй поведінці. Ця політика ще й розвиває думку про культ особи правителя, його піднесення, що характерне для росії. Це негативно впливає на цілий народ, бо з'являється диктатура, що контролює все. Під таким тиском люди роблять все, не задумуючись.

Протягом періоду московської васальної залежності від Золотої Орди (1325–1480 рр.) основи державного ладу.

Монгольської імперії, що стала його спадкоємцем, стали фундаментом московської державно-правової ідеології. У цій ідеології збереглися такі основні принципи, як богообраність правителя, війна як сенс існування держави та її воєнізований характер, повна віддача державою своїх інтересів в міжнародних відносинах. Ці принципи стали основою експансіоністської ідеології, яка залишається актуальною й до наших днів.

Наступним є культурне життя росіян. Воно досить бідне, бо цивільний світ був доступним лише вищим верствам населення. Правду про свій народ скаже лише сам він. Російські відомі письменники пишуть так: «Народ, який блукає Європою і шукає, що можна зруйнувати, знищити тільки заради розваги» – Достоевський.

«Росіяни – народ, який ненавидить волю, обожає рабство, любить залізо на своїх руках і ногах, любить своїх кривавих деспотів, не

відчуває жодної краси, брудний фізично і морально, століттями живе в темряві, мороку, і пальцем не поворушив до чогось людському, але готовий завжди неволіти, пригнічувати всіх і весь світ. Це не народ, а історичне прокляття людства», – Іван Шмельов.

Росія негативно впливає не лише на Україну. Лише з 1992 р. росія почала та спровокувала 7 війн, до яких належить агресія проти Молдови, Грузії, Чечні,

Сирії і України. Цікаво є і те, що 8 серпня 2008 року військо росії вторглися до Грузії під приводом «захисту населення». Понад 100 ударів лише за 6 днів знищили багато інфраструктури. Це яскравий приклад того, що так росія робить не лише з Україною.

Географічне положення рф не найкраще, велика частина тайги, холоду вплинули на соціальне життя. Зараз існує багато регіонів, де немає світла, зв'язку, що свідчить про низький рівень життя. Це ще один з факторів, що впливає на формування особистості. В жорстоких умовах виростають і такі ж люди.

Без доступу до цивільного світу люди деградуєть, їхній спосіб життя стає схожим на спосіб виживання, що породжує повернення до норм давнього світу, де відрубати частину тіла людини зовсім нормально.

Росія багато років використовує жорстокість у веденні війни. Це було й за радянських часів і простерігається дотепер. Міжнародний суд ООН в Гаазі 16 березня 2022 року засудив дії рф проти України. Дикість військових, що вбивають, знуцаються над рештками людей, частинами тіла. Їхня поведінка суперечить нормам ООН і взагалі людській етиці. Це все свідчить про історично вироблену жорстокість.

Найвідоміші приклади порушених статей:

Стаття 3 – право на життя.

Стаття 5 «Ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання» [1].

Стаття 12 про заборону втручання в особисте та приватне життя.

Стаття 13 «Кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави» [1].

ООН не визнає війну, як таку. Організація Об'єднаних Націй ще з моменту створення пропагує засоби мирного врегулювання спорів та конфліктів між державами. Єдиним випадком правомірного застосування сили є самооборона проти збройної агресії. Для вжиття будь-яких інших заходів, пов'язаних з використанням сили, потрібен дозвіл Ради безпеки ООН.

Дозвіл Ради безпеки ООН на ведення війни може бути виданий тільки у випадку, коли існує загроза міжнародному миру та безпеці, і

коли всі мирні рішення вже були вичерпані. Однак, такі дозволи є рідкісними, оскільки ООН ставить перед собою захист світового миру та безпеки, а не сприяння війнам. Крім того, будь-яка діяльність, пов'язана з застосуванням силових методів, мусить бути обґрунтованою та відповідати принципам міжнародного права, включаючи пропорційність та невикористання заборонених засобів і методів ведення війни (які росія активно використовує).

І цей пункт не виконали. Рада безпеки дозвіл на ведення війни не давала. Це свідчить про те, що росія веде війну незаконно, порушуючи всі норми, і при тому заперечує навмисне введення військ для захоплення території, прикриваючись «порятунком українців».

Історія свідчить, що в часи Другої світової війни, під час Голодомору, Голокосту радянські війська проявляли таке ж саме: знущалися, катували, мордували. Це те, що закладене в їхній свідомості. Про це свідчать багато фактів, наприклад, Вони не знають ні правил, ні законів. Народ, який не має своєї історії та гониться за славою, криючись під історичним минулим іншої країни, ніколи не буде мирно дивитися на розквіт сусіда.

Історичне минуле має великий вплив на формування національної ідеї. Росіяни завжди прагнули знищити все українське, це закарбоване в їхній свідомості, нав'язане владою ще з часів Катерини II. На їхню жорстоку поведінку вплинуло все: влада, становлення соціального життя, вплив монголів, відсутність цивільного життя, історичне минуле.

Література:

1. Загальна декларація прав людини [1]
2. Друга світова. Родина пам'ять / Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс; редкол.: Л. Легасова (кер. проекту) та ін. – К., 2021. – 266 с.
3. Країна Моксель або Московія // Київ: Видавництво ім. Олени Теліги, 2008, 2009.

PROTECTION OF HUMAN RIGHTS UNDER MARTIAL LAW

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Melnyk V. I.

*Candidate of Legal Sciences,
Lecturer at the Department of Fire
Prevention and Life Safety
Institute of Public Administration
and Research in Civil Protection
Kyiv, Ukraine*

Мельник В. І.

*кандидат юридичних наук,
викладач кафедри профілактики
пожеж та безпеки
життєдіяльності населення
Інститут державного управління
та наукових досліджень
з цивільного захисту
м. Київ, Україна*

Людина, її права та свободи проголошені Конституцією України [1] найвищою цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а неухильне забезпечення конституційних норм, дотримання прав і свобод людини і громадянина є її обов'язком.

Найчастіше в умовах війни беззахисним є основне право людини – право на життя. Відтак, утвердження прав людини й забезпечення умов для їх повної реалізації набувають особливої актуальності та вимагають належного законодавчого врегулювання, розроблення належних засобів контролю за дотриманням прав людини, надання пріоритету захисту гідності та благополуччя осіб, чий права були порушені.

Війна та викликані нею руйнування і небезпека призвели до порушень низки закріплених Конституцією України прав людини, які нерозривно пов'язані з її існуванням, зокрема: права на життя (ст. 27); права на повагу людської гідності (ст. 28); права на свободу та особисту недоторканність (ст. 29); права на недоторканість житла (ст. 30); право на невтручання в особисте і сімейне життя (ст. 32); права на свободу пересування та вільного вибору місця проживання (ст. 33); права володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю (ст. 41); права на працю (ст. 43); права на відпочинок (ст. 45); права на соціальний захист (ст. 46); права на житло (ст. 47); права на достатній життєвий рівень (ст. 48); права на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49); права на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50); права на освіту (ст. 53) та ін. Це природні можливості людини, які є невідчужуваними та непорушними й охоплюють політичні свободи, громадянські права, економічні, соціальні та культурні права, що дозволяють їй обирати свою поведінку, користуватися ними як в особистих, так і в суспільних інтересах.

Поряд з першочерговими завданнями щодо зміцнення національної безпеки, подолання економічної та екологічної кризи, реформування державного управління забезпечення прав і свобод людини залишається головним обов'язком держави та має визначати зміст і спрямованість діяльності держави в усіх її зусиллях. У кризових ситуаціях ризики непропорційного обмеження прав і свобод людини зростають, що потребує особливого контролю з боку суспільства [2]. З огляду на це важливим є забезпечення реалізації прав і свобод людини, визначення процедури здійснення їх захисту.

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини із зазначенням строку їхньої дії. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені ст. ст. 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Основного Закону (ст. 64).

Проте в умовах воєнного стану в жодному разі обмеження не стосуються права на захист людини під час війни, а також таких безумовних прав, як рівність громадян щодо конституційних прав і свобод та рівність перед законом; заборона позбавлення громадянства, права зміни громадянства; невід'ємне право на життя; право на повагу до гідності людини; право на свободу та особисту недоторканність; право направляти індивідуальні/колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових/службових осіб цих органів; право на житло; рівні права і обов'язки подружжя у шлюбі та сім'ї; рівні права дітей; право на судовий захист; право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень; право знати свої права і обов'язки; незворотність дії в часі законів, нормативно-правових актів; право на професійну правничу допомогу; право не виконувати явно злочинні розпорядження чи накази; право не бути двічі притягненим до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення; презумпція невинуватості; право не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом [1].

В умовах воєнного стану система захисту прав людини передбачає правові заходи, встановлені нормами національного та міжнародного права. Так, ст. 55 Основного Закону [1] передбачено право кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Відтак, Конституцією та законодавством України визначено систему державних органів, до повноважень яких віднесено захист прав і свобод людини, зокрема це Президент України як Гарант додержання прав та свобод людини і громадянина, Конституційний Суд України, Верховна Рада України,

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, підсистема судів загальної юрисдикції та спеціалізованих судів, прокуратура, адвокатура, інші правоохоронні органи України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Окрім того, відповідно до Конституції України [1] громадяни можуть здійснювати дії, спрямовані на захист своїх прав і свобод, зокрема: – кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст. 27); – об'єднуватися в політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод (ст. 37); – з цією ж метою проводити збори, мітинги, походи і демонстрації (ст. 39); – усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів (ст. 40); – кожному гарантується право на захист в суді своїх прав і свобод та звернення з конституційною скаргою до Конституційного Суду України (ст. 55); – кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (ст. 55); – звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ст. 55).

Правова обізнаність громадян України щодо механізмів захисту своїх прав не тільки на національному рівні, а й міжнародному підтверджується використанням гарантованого Основним Законом правом звертатися за захистом своїх порушених прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, зокрема до Європейського Суду з прав людини.

Окреслюючи наявні на сьогодні проблеми реалізації та захисту прав людини і громадянина в Україні, варто вказати на низький рівень правової культури і правової свідомості переважної частини населення, а також дотримання законності й правопорядку, беззастережної відповідальності кожного перед собою й оточуючими за процес і результати своєї діяльності; відсутність чіткого контролю за діяльністю всіх органів державної влади; високий рівень корупції в державі тощо.

З огляду на викладене вище доходимо висновку, що права та свободи будь-якої людини, гарантовані цілою низкою міжнародно-правових актів, знайшли своє закріплення в Конституції України. Ухваливши Конституцію, держава Україна визнала і взяла під свій захист невід'ємні, невідчужувані права людини, які має однаковою мірою захищати. Неприпустимим є нехтування одними правами задля реалізації інших. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина передбачає дотримання основного конституційного принципу – верховенства права.

Література:

1. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24 берез. 2021 р. № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>
3. Права людини в діяльності поліції: практ. посіб. / Фонд ім. Фрідріха Еберта. *Національна академія внутрішніх справ*. Серпень, 2016. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/12804.pdf>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-18>

HUMAN RIGHTS IN THE CONTEXT OF MODERN INTERPRETATION OF THE THEORY OF NATURAL LAW

ПРАВА ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТЕОРІЇ ПРИРОДНОГО ПРАВА

Panforova M. A.

*PhD in History, Associate Professor,
Associate Professor at the
Constitutional and Administrative
Law Department
National Transport University
Kyiv, Ukraine*

Панфьорова М. А.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного
та адміністративного права
Національний транспортний
університет
м. Київ, Україна*

Проблема забезпечення прав і свобод людини постійно перебуває в центрі уваги юридичної науки і практики. Однією з її складових є тлумачення прав людини в контексті сучасної інтерпретації теорії природного права, як однієї з форм праворозуміння. Правова наука перебуває в інтенсивному пошуку комплексної, логічної концепції праворозуміння, яка б мала інтегруючу дію і давала розуміння справжньої сутності права, оскільки праворозуміння і є формою знання сутності та ролі права в регулюванні суспільних відносин.

Протягом сотень тисяч років мислителі різних народів – філософи, соціологи, правознавці – намагалися знайти співвідношення людини і держави, природного і позитивного права, права і закону. Ці проблеми були предметом дискусій починаючи з мислителів Давньої Греції та Давнього Риму. Наразі вони знаходяться в центрі обговорення громадськості та наукового співтовариства, залишаються одними з центральних в юриспруденції і активно обговорюються науковцями

[1, с. 154]. Це пов'язано з розвитком суспільства, правами людини третього і четвертого поколінь, з необхідністю підтримувати мир і взаємодію між державами, різними за конституційними традиціями, системою цінностей, політичними режимами.

Основною тенденцією у сучасному праворозумінні є його людиноцентризм. Саме він обумовлює нові інтерпретації прав людини в межах основних форм праворозуміння. Крім того, увагу до тлумачення прав людини можна вважати традиційною для української філософії права через національно-визвольну боротьбу протягом століть. Розвиток природно-правової форми праворозуміння можна спостерігати на всіх етапах її розвитку. Починаючи з XVI ст., на національному ґрунті і під впливом ідеології західноєвропейського Відродження, вона знайшла обґрунтування в роботах українських мислителів: Ст. Оріховського-Роксолана, Ф. Прокоповича, Я. Козельського та інших, продовжила розвиток на початку XX ст. в поглядах Й. Михайловського, Б. Кістяківського, С. Дністрянського, в конституційних документах та їх проектах. Тож, важливим є виявлення й розробка оптимального для сучасної України варіанта праворозуміння, який, будучи зорієнтованим на глобалізаційні, «стандартизаційні» тенденції, все ж не призводив би до втрати національно-культурних особливостей і традицій.

Слід зауважити, що на сьогодні немає єдиного визначення того, що є по суті праворозумінням. Наприклад, М. Козюбра зазначає що тип праворозуміння зумовлений світоглядом певного історичного періоду, який відображає найбільш значущі, на той момент, особливості права і перебуває під впливом низки чинників: цивілізаційних, релігійних, моральних, національних, міжнародних тощо [2, с. 10 – 11].

У той же час, незважаючи на різноманітність визначень правового мислення, вироблених в юридичній науці, думка вчених про те, що це, перш за все, процес пізнання, пізнавальна діяльність, спрямована на вивчення, пояснення та розвиток поняття права, незмінним залишається визначення системи елементів, що складають його сутність. Праворозуміння має такі особливості:

1) пізнавальний характер, тобто праворозуміння є процесом пізнання і результатом усвідомлення сутності та змісту, функціонування та призначення права в житті людини, суспільства і держави;

2) загальноправовий характер, тобто змістом праворозуміння є знання про сутність і зміст права, його функціонування та призначення в житті людини, суспільства і держави;

3) теоретичний характер, тобто праворозуміння спрямоване не на отримання фактів, а на виявлення внутрішніх зв'язків, загальних і специфічних закономірностей розвитку правової дійсності;

4) інтегративний характер, тобто праворозуміння є одночасно процесом і результатом знання сутності права, характеристикою й оцінкою ставлення до образу права в суспільній правосвідомості [3, с. 26].

Багаторічна дискусія про праворозуміння визначила деякі основні підходи до його поняття, зокрема серед них: теорія природного права та правовий позитивізм. Ці підходи здебільшого розглядають через протиставлення, як конкуруючі, хоча при більш детальному підході, їх протиріччя можна розглядати як відносні [4]. Питання про цінність прав людини в контексті цих видів праворозуміння залишається актуальним і основоположним для юридичної науки.

Серед вітчизняних вчених-юристів є також прихильники дуалістичного типу праворозуміння: М. Козюбра, Ю. Оборотов, П. Рабінович та інші. Цей підхід передбачає відсутність протиставлення природного і позитивного права. «Насправді це один феномен – право, має два аспекти: «природний» і «позитивний». ...Ігнорування «природного» аспекту права веде до правового волюнтаризму, а ігнорування «позитивного» – до правового безладдя (анархії). Найдосконалішим є те право, у якому «природний» аспект втілюється в «позитивному» [5, с. 24]. Через призму форм праворозуміння науковці звертають увагу і на походження прав людини, чи є права людини природними і чи потребують вони офіційного визнання та закріплення, якими є їх гарантії тощо.

Дана проблематика привертала увагу багатьох дослідників. Дослідження окремих питань генезису та еволюції праворозуміння, ролі прав людини відповідно до різних типів праворозуміння, зокрема і природно-правового, можна знайти у роботах М. Козюбри, М. Кривицького, С. Invernizzi, М. Кравчука, Z. Orbic, Д. Попова та інших вчених-юристів, які зробили важливий внесок для комплексного розуміння досліджуваного питання.

Відродження інтересу до прав людини спостерігається після Другої світової війни. Вони починають розглядатися як джерела норм міжнародного права. Крім того, негативний приклад тоталітарних держав відштовхнув філософів права від юридичного позитивізму, з його абсолютизацією ролі держави, до природного права. Підхід до прав людини став питанням протистояння тоталітарного та демократичного політичних режимів.

Так, сучасні документи з прав людини ґрунтуються на концепціях природного права. Найбільша досягнення у боротьбі за права людини є Загальна декларація прав людини прийнята у 1948 році Організацією Об'єднаних Націй – перший документ із переліком 30 прав, на які має право кожна людина. Це перший міжнародно визнаний документ, у якому права людини розглядаються як універсальні. Вони універсальні, бо нікому не належать цивілізація, нація, ні філософська, ні релігійна

системи. Права людини згідно Загальної декларації глибоко вкорінені в природі кожного члена людської родини [6, с. 282].

На сучасному етапі цінності природного права універсальні і мають абсолютний характер, і це, мабуть, їх найважливіша особливість. Їх універсальність полягає в тому, що вони поширюються на всіх, незалежно від будь-яких ознак соціального, національного, професійного тощо плану. Вимоги та цінності природного права забезпечують суб'єктові права вищу правоту, якщо він діятиме відповідно до них, і, навпаки, заперечення цих вимог, правил, цінностей у природно-правовій свідомості асоціюється зі злом і руйнацією [7, с. 49].

Природне право – ідеальне право, до якого прагне законодавець, приймаючи правові норми. Норми природного права втілюються в позитивному праві, внаслідок чого вони є закріпленими та санкціонованими. Природне право є певним обмеженням законодавця і правовою гарантією захисту від його свавілля. Природно-правова доктрина заснована на визнанні всіх людей рівними від природи і наділеними (від природи) пристрастями і прагненнями, розумом і свободою волі. Закони природи визначають вимоги природного права, яким має відповідати позитивне (встановлене, тобто чинне) право [8, с. 90–91].

Основними принципами ідеології природного права були і залишаються індивідуалізація і рівність усіх перед законом [5, с. 22]. Різні природно-правові концепції підкреслюють необхідність закріплення природного права в позитивних нормах. Проте «таке закріплення не применшує ролі природного права в соціальному регулюванні суспільних відносин, адже саме у природному праві формуються вимоги життя, які проходять через так званий «фільтр», де набувають особливого природно-правового статусу для того, щоб вже у державно-правовому житті набути категорично імперативного характеру і втілитись як основоположні засади в систему позитивного права» [9, с. 172]. Більше того, природне право розглядається як таке, що передбачає обов'язок держави закріпити і забезпечити права і свободи людини в законодавстві [8, с. 91].

Особливістю сучасного підходу до прав людини в природно-правовому праворозумінні є їх розгляд не тільки як індивідуальних можливостей, а і з точки зору їх взаємної врівноваженості та узгодженості для солідарного, спільного існування і розвитку суспільства, для максимальної рівності всіх. Відбувається поєднання природних прав людини і її природних обов'язків, які є взаємоутворюючими. Міра узгодження волі та свідомості людини з законами природного права розглядається науковцями як правова культура, яка є засобом протидії зловживанням правами людей [8, с. 86, 88].

Отже, на сучасному етапі природно-правова форма праворозуміння продовжує розвиватися разом із суспільством, через необхідність підтримувати мир і взаємодію між людьми, соціумами, націями,

державами. Проблема прав людини залишається центральною для праворозуміння. Людина як основна цінність, демократичний вектор розвитку передових країн, розбудова громадянського суспільства в поєднанні з правовою державою, стимулюють подальше вивчення природи, сутності, різновидів, гарантій прав і свобод людини. Сучасна інтерпретація прав людини через призму природно-правового світогляду пов'язує їх походження не просто з природою і людиною, але й з суспільством, підкреслює зв'язок між правами і обов'язками, взаємну відповідальність за їх дотримання, обґрунтовує необхідність закріплення прав людини в законодавстві без можливості скасовувати або обмежувати їх реалізацію. Права людини розглядаються як визначений рівень правової культури, орієнтир для розвитку як людини, так і її соціальних утворень, включно з державою.

Література:

1. Дурнов Е. Поняття та види функцій праворозуміння. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 9. С. 154–159.
2. Козюбра М. Праворозуміння: поняття, види та рівні. *Право України*. 2010. № 4. С. 10–21.
3. Кривицький Ю. Праворозуміння як світоглядно-методологічний фундамент правової реформи. *Право і суспільство*. 2017. № 2. С. 25–30.
4. Invernizzi C. Reconciling legal positivism and human rights: Hans Kelsen's argument from relativism. *Journal of Human Rights*. 2017. 17. 215–228.
5. Кравчук М.В. Праворозуміння – важлива наукова проблема правового життя України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. № 1. С. 19–25.
6. Orbic Z. Human rights in the light of the concepts of natural law. *Scientific Papers of Silesian University of Technology*. 2019. 140. P. 275–284.
7. Тітомир-Зотова О. С. Природно-правове розуміння права як ідейна основа правового виховання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Право*. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2015. Т.1. Вип. 31. С. 47–50.
8. Попов Д.І. Філософсько-правові засади застосування природного права при здійсненні судового угляду. : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Львів, 2014. 231 с.
9. Сторожук Д.А. Онтологія правового прогресу через призму типології праворозуміння. *Університетські наукові записки*. 2018. № 66. С. 167–179.

THE RIGHT OF EMPLOYEES TO RESOLVE LABOUR DISPUTES THROUGH MEDIATION

ПРАВО ПРАЦІВНИКІВ РОЗГЛЯДУ ТРУДОВИХ СПОРІВ ШЛЯХОМ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕДУРИ МЕДІАЦІЇ

Pyzhova M. O.

*Doctor of Law, Associate Professor,
Vice-Rector for Scientific Work
State Tax University
Irpın, Ukraine*

Пижова М. О.

*доктор юридичних наук, доцент,
проректор з наукової роботи
Державний податковий університет
м. Ірпін, Україна*

Сьогодні, коли відбувається інтеграція української економіки до світової, особливо необхідний пошук та запровадження нових ефективних інститутів, що регулюють ринкові відносини. Актуальним в цьому контексті є пошук шляхів вирішення суперечок та розбіжностей між працівником та роботодавцем. Враховуючи, що із змінами частини першої статті 1 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», зазначений закон визначає особливості проходження державної служби, служби в органах місцевого самоврядування, особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні, а також осіб, які працюють за трудовим договором, укладеним з фізичними особами, у період дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1]. Тому пошук шляхів вирішення суперечок та розбіжностей актуальний як для класичних трудових відносин, так і для інституту публічної служби.

Ми маємо наголосити, що сьогодні в світі існують дві тенденції в розвитку публічної служби як державно-правового інституту. Одна з них пов'язана з публічно-правовим статусом державної служби, відокремленням державних службовців від інших категорій працівників найманої праці. Як зауважує Н. Неумивайченко, такий підхід негативно позначається на трудо-правовому статусі державних службовців, проявляється в обмеженні традиційних трудових прав: на об'єднання в професійні спілки, ведення колективних переговорів, укладення колективних договорів та ін. Така тенденція в правовому регулюванні державної служби превалювала в першій половині ХХ ст. в індустріальних країнах і зараз поширена в багатьох країнах, що розвиваються. Друга тенденція, що особливо проявилася в останні 50 років в розвинутих країнах з ринковою економікою, полягає, навпаки, в поширенні на державних

службовців норм і гарантій трудового права, посиленні колективно-договірних відносин у встановленні умов їх праці, відмові від принципу одностороннього встановлення умов праці державою, визнанні її звичайним роботодавцем, а відносин щодо виконання державними службовцями професійної діяльності на державній службі – трудовими відносинами, відносинами найму [2].

Важливо, що саме другу тенденцію всебічно підтримує Міжнародна Організація Праці (далі – МОП), оскільки в розумінні МОП державні службовці становлять особливу категорію працівників із специфічними трудовими відносинами. Підтвердженням цього є Конвенція про захист права на організацію та процедури визначення умов зайнятості на державній службі № 151 та Рекомендація щодо процедур визначення умов зайнятості на державній службі № 159, де вказується про те, що сьогодні відбувається розширення в багатьох країнах діяльності державної служби та наголошується на потребі в існуванні розумних трудових відносин між державними органами влади та організаціями державних службовців [3].

У цьому контексті ми можемо говорити про те, що публічна служба складається із внутрішніх і зовнішніх відносин. І якщо зовнішні відносини, це відносини державних службовців із громадянами у процесі виконання своїх обов'язків, з іншими державними органами і організаціями, то ці відносини регулюються адміністративним законодавством, [4]. Внутрішні ж відносини державних службовців, тобто відносини, що виникають між державними службовцями і керівниками державних органів, регулюються нормами трудового права. При цьому законодавець одночасно поширив на них і дію норм спеціального законодавства.

На нашу думку, існування спеціальних законодавчих актів, які врегульовують публічну службу – не значить, що ці державні службовці не вступають у трудові відносини. Вони мають право на відпочинок, на безпечні умови праці, на гарантії і компенсації, а також інші права передбачені різними інститутами трудового права [5].

Прийнятий 16 листопада 2021 року Закон України «Про медіацію» заклав новий вектор у вирішенні проблем розгляду спорів, що виникають у зв'язку із публічною службою шляхом застосування медіації, зокрема, інститут трудових спорів отримав можливість розвиватися за новим вектором. Цілком логічно, що використання медіації в правовій системі України дозволить сторонам заощадити час і гроші. А якщо його про публічну службу, то і зберегти адекватні відносини між державними службовцями та їх керівниками.

Виходячи із аналізу чинного національного трудового законодавства існує два види трудових спорів, один з яких індивідуальні трудові спори, а інший – колективні трудові спори. Відразу слід зауважити, що відповідно до частини другої статті 3 Закону

України «Про медіацію» медіація не застосовується у колективних трудових спорах, а також у спорах, що виникають із відносин, передбачених частиною першою цієї статті, у випадку, якщо такі спори впливають чи можуть вплинути на права і законні інтереси третіх осіб, які не беруть участі у медіації. Таким чином, шляхом застосування медіації можливе вирішення лише індивідуальних трудових спорів.

Стаття 221 КЗпП визначає вичерпно два органи, які розглядають трудові спори – це комісії по трудовим спорам (далі – КТС) та місцеві загальні суди. Водночас, стаття 222¹ говорить про те, що трудовий спір між працівником і роботодавцем незалежно від форми трудового договору може бути врегульовано шляхом медіації відповідно до Закону України «Про медіацію» з урахуванням особливостей, передбачених КЗпП. При цьому у разі невиконання чи неналежного виконання угоди за результатами медіації сторони медіації мають право звернутися для розгляду трудового спору до органів, передбачених статтею 221 КЗпП.

Існує багато позитивних сторін медіації у трудових відносинах. Серед них можна виділити такі:

- процедура є швидкою, ефективною та економічною;
- процес сприяє кращій та ефективнішій комунікації між сторонами, що має вирішальне значення для творчих та змістовних переговорів. Медіація допомагає підтримувати відносини між сторонами;
- медіація – це справедливий процес. Медіатор є неупередженим, нейтральним і незалежним. Медіація також є конфіденційною за своєю природою. Це означає, що заяви, зроблені під час медіації, не можуть бути не можуть бути розголошені в цивільному процесі або деінде без письмової згоди всіх сторін.

Водночас, існує ряд проблем розгляду трудових спорів, що виникають у зв'язку із публічною службою шляхом застосування медіації. В Україні медіація ще не набула широкого застосування саме у сфері трудових відносин. По-перше, невисокий рівень обізнаності самої процедури медіації, не сформований ринок професійних медіаторів. Хоча в Законі України «Про медіацію» і зазначено, що медіатором може бути фізична особа, яка досягла 30 років, має вищу освіту та пройшла спеціальну підготовку у сфері медіації в Україні або за її межами. Водночас, ще не існує і законодавчо не врегульований єдиний реєстр медіаторів. Поки окремі установи, заклади вищої освіти інші підприємства здійснюють навчання медіаторів за розрізненими програмами і ведуть власні реєстри. Єдиного зразка документа, який засвідчує наявність спеціальної підготовки медіатора також немає. Це може бути дипломом, сертифікатом, свідоцтвом або іншим документом, виданим на ім'я медіатора, що має містити інформацію про обсяг (кількість кредитів / годин) навчання у сфері

медіації, період навчання, найменування юридичної особи, передбаченої абзацом другим цієї частини.

Окремою проблемою є відсутність чітких процедур доступу до медіації та каналів комунікації між учасниками. Також слід враховувати, що нині відсутні обставини, які формують попит на таку юридичну послугу як медіація, тому відповідно і формування пропозиції наразі залишається недосконалим.

Ще не зовсім зрозумілим як для пересічних працівників, так і для компетентних людей є різниця розгляду індивідуального трудового спору в КТС та процедурою медіації.

Таким чином, процедура медіації є перспективною саме як право працівників вирішення трудових спорів, її необхідно розвивати, підвищувати рівень обізнаності серед громадян, оскільки вона спроможна встановлювати баланс між інтересами роботодавця і працівника.

Література:

1. «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>

2. KATZ, H. C. (2013). IS U.S. PUBLIC SECTOR LABOR RELATIONS IN THE MIDST OF A TRANSFORMATION? *ILR Review*, 66(5), 1031–1046. <http://www.jstor.org/stable/24369570>

3. Конвенція про захист права на організацію та процедури визначення умов зайнятості на державній службі № 151 1978 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_187#Text

4. John Lund & Cheryl L. Maranto, Public-sector Labor Law: An Update, in PUBLICSECTOR EMPLOYMENT IN A TIME OF TRANSITION 30 thl. 3 (Dale Belman et al. eds., 1996).

5. Пижова М. О. Особливості правового регулювання оплати праці працівників органів державної виконавчої служби // Юридичний науковий електронний журнал. №3/2023. С. 253-255 URL: http://www.lsej.org.ua/3_2023/59.pdf

**FREEDOM OF INFORMATION AND THE RIGHT OF CITIZENS
TO ACCESS IT UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE**

**СВОБОДА ІНФОРМАЦІЇ ТА ПРАВО ГРОМАДЯН НА ДОСТУП
ДО НЕЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ**

Pluhatar T. A.

*Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Fellow, Scientific Secretary of the Secretariat of the Scientific Council State Scientific Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Плугатар Т. А.

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, учений секретар секретаріату вченої ради
Державний науково-дослідний інститут Міністерства внутрішніх справ України
м. Київ, Україна*

Lelet S. M.

*Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher, Head of the Department of Scientific and Information and Editorial and Publishing Activities State Scientific Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Лелет С. М.

*кандидат юридичних наук, старший дослідник, начальник відділу науково-інформаційної та редакційно-видавничої діяльності
Державний науково-дослідний інститут Міністерства внутрішніх справ України
м. Київ, Україна*

Одним із основних прав громадян є свобода інформації та право на доступ до неї. Інформація є сполучною ланкою між державою і суспільством, дієвим засобом комунікації громадянина та держави. Відкритість інформації виступає головною гарантією свободи громадян, а можливість виробляти, набувати у власність, передавати і поширювати будь-яку інформацію свого життя є одним з найважливіших прав.

Право на доступ до інформації гарантується: ст. 19 Загальної декларації прав людини, ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, статтями 18 та 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Рекомендацією Ради Європи № R(81)19 про доступ до інформації, що перебуває в розпорядженні державних органів, Рекомендацією Ради Європи № R(2002) про доступ до офіційних документів.

Відповідно до ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право передбачає свободу дотримання своїх поглядів, одержання і передання інформації та ідеї без втручання органів державної влади. Стаття 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права ґрунтується на 9 принципах-критеріях, спеціально розроблених Міжнародною організацією «Артикль 19. Всесвітня кампанія за свободу слова». Відповідно до цих принципів можна визначити, чи передбачає національне законодавство певної держави право на доступ до публічної інформації та чи забезпечує практика застосування цього законодавства його реалізацію [1].

З метою підвищення ефективності та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування шляхом впровадження та використання сучасних інформаційних технологій для надання інформаційних та інших послуг громадськості, забезпечення її впливу на процеси, що відбуваються у державі, Закон України «Про доступ до публічної інформації» зобов'язав зазначені органи оприлюднювати: інформацію про діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування і прийняті рішення; інформацію організаційного характеру; іншу інформацію, обов'язковість оприлюднення якої передбачена законами [2]. Реалізація цього Закону сприяла належному правовому забезпеченню реалізації положень ст. 34 Конституції України щодо свободи інформації та забезпечила ефективну реалізацію права кожного на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, а також право на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб. Водночас з початком повномасштабного військового вторгнення РФ в Україну та введення воєнного стану, відповідно до пункту 3 Указу Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3]. Тобто таке обмеження права на інформацію могло б запроваджуватись Законом «Про правовий режим воєнного стану» або іншими законодавчими актами. Проте, серед зазначеного у ст. 8 цього Закону переліку заходів правового режиму воєнного стану немає тих, які б стосувались обмежень права на доступ

до інформації. Водночас окремими законами певні категорії інформації, яка раніше була відкритою, можуть віднести до обмеженої у доступі. Зокрема, ч. 4 ст. 5 Закону «Про основи національного спротиву» передбачено, що «інформація про форми, методи і засоби виконання завдань руху опору, про взаємодію Сил спеціальних операцій Збройних Сил України з іншими силами і засобами руху опору належить до таємної інформації та підлягає віднесенню у встановленому законом порядку до державної таємниці» [4].

Крім цього, зазначимо, що запроваджено деякі обмеження доступу до публічної інформації, зокрема щодо обов'язку розпорядників оприлюднювати інформацію, а саме у ч. 10 ст. 9 Закону «Про правовий режим воєнного стану» зазначається: «у період дії воєнного стану на акти органів місцевого самоврядування, військово-цивільних адміністрацій та військових адміністрацій, а також їх посадових осіб не поширюються вимоги п. 3 ч. 1 (у частині оприлюднення проектів актів), ч. 4 ст. 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації», Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» та Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [5]. Варто наголосити, що вказане вище не означає, що доступ до такої інформації обмежено, тому що заходи стосуються лише оприлюднення інформації на офіційних сайтах. І хоч й було надано можливість органам влади прикривати доступ до своїх ресурсів, сайтів та сервісів відповідно до п. 1 Постанови Кабінету Міністрів України від 12 березня 2022 року № 263 зазначається: «на період дії воєнного стану міністерства, інші центральні та місцеві органи виконавчої влади, державні та комунальні підприємства, установи, організації, що належать до сфери їх управління, для забезпечення належного функціонування інформаційних, інформаційно-комунікаційних та електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів, володільцями (держателями) та/або адміністраторами яких вони є, та захисту інформації, що обробляється в них, а також захисту державних інформаційних ресурсів, можуть зупиняти, обмежувати роботу інформаційних, інформаційно-комунікаційних та електронних комунікаційних систем, а також публічних електронних реєстрів» [6]. Проте громадяни можуть звертатися із запитом до цих органів як розпорядників публічної інформації.

Безумовно є заборони на розголошення окремих категорій інформації, які на період дії правового режиму воєнного стану та з метою запобігання витоків інформації до противника, встановлені підзаконними актами. Зокрема, наказом Головнокомандувача Збройних сил України затверджено Перелік інформації, розголошення якої може призвести до обізнаності

противника про дії Збройних Сил України, інших складових сил оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану [7].

На підставі викладеного зазначимо, що свобода інформації та право на доступ до неї може бути обмежено під час дії правового режиму воєнного стану для захисту інтересів національної безпеки та територіальної цілісності держави, і хоча законодавець дозволив розпорядкам своїми підзаконними актами не оприлюднювати деяку інформацію, приховати її із сайтів, реєстрів та інших ресурсів, але законом її не віднесено до обмеженої у доступі, тому на практиці виникає багато питань у розпорядників інформації чи можна надавати таку інформацію на запити громадян. На нашу думку, це питання повинно бути врегульоване на законодавчому рівні і відповідно ту відкриту інформацію, яка може зашкодити інтересам національної безпеки, територіальної цілісності, життю і здоров'ю населення тощо необхідно віднести до обмеженої у доступі.

Література:

1. Міжнародні стандарти забезпечення свободи слова: Зб. публікацій міжнар. організації «Артикль 19». Київ: Міленіум, 2003. 140 с.

2. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI (зі змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення 27.04.2023).

3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 (зі змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення 27.04.2023).

4. Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX (зі змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (дата звернення 27.04.2023).

5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII (зі змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 27.04.2023).

6. Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану: Постанови Кабінету Міністрів України від 12.03.2022 року № 263 (зі змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 27.04.2023).

6. Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану: наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 03.03.2022 № 73 (зі змінами від 03.10.2022). URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_zi_zminamu.pdf (дата звернення 27.04.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-21>

A PROTECTION OF RIGHTS FOR CHILDREN IS IN UKRAINE IN THE PERIOD OF MILITARY AGGRESSION OF RUSSIAN FEDERATION

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РФ

Rybachek V. K.

*Candidate of Legal Sciences, Senior
Teacher at the Department
of Constitutional, International Law
and Public Disciplines
Kyiv University of Intellectual
Property and Right
of the National University
“Odesa Legal Academy”
Kyiv, Ukraine*

Рибачек В. К.

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
конституційного, міжнародного
права та публічно-правових
дисциплін
Київський університет
інтелектуальної власності та права
Національного університету
«Одеська юридична академія»
м. Київ, Україна*

Третє тисячоліття поставило перед світовою спільнотою низку питань, які потребують свого вирішення. Особливо гостро ці питання заявили про себе під час повномасштабної збройної агресії проти України. Військовий конфлікт, що розпочався анексією АР Крим і військовими діями на сході країни в 2014 р. і загострився з 24 лютого 2022 р., як лакмусовий папір проявив готовність до нових викликів або бездіяльність як країн, їх урядів, громадян, міжнародних організацій таких, як ООН, МКЧХ, МАГАТЕ тощо. В цих умовах особливого наголосу і уваги потребує захист прав дітей, особливо вразливої частини української громади. Забезпечення належного рівня безпеки та захищеності дітей, їх всебічного розвитку наразі є важливим завданням для всіх, зокрема державних органів та установ, органів місцевого самоврядування, а також громадських організацій і благодійних фондів. А, отже увага щодо вирішення проблем захисту українських дітей під час військових дій та військового конфлікту є своєчасною та актуальною.

Незважаючи на існування значної кількості нормативно-правових актів, що регулюють різні аспекти захисту прав дітей, за даними Гельсінської спілки, «сьогодні дуже мало правових норм, які встановлюють особливості правового регулювання права дітей в умовах збройного конфлікту»[1, с. 28].

До основних нормативно-правових актів щодо захисту дитини в збройних конфліктах належать: Конвенція ООН про права дитини (1989), Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (2000 р., Протокол ратифіковано Законом України № 1845-IV (1845-15) від 23.06.2004); Женевські конвенції про захист жертв війни (1949), Додаткові протоколи до Женевських конвенцій (1977), Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182 (Конвенцію ратифіковано Законом України № 2022-III (2022-14) від 05.10.2000), Римський статут Міжнародного кримінального суду (2002) та низка Резолюцій Ради Безпеки ООН, прийнятих впродовж 1999–2009 рр., Закон України «Про охорону дитинства» (із змінами № 76-VIII (76-19) від 28.12.2014); Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (із змінами № 77-VIII від 28.12.2014); Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення додаткових соціальних гарантій окремим категоріям громадян» № 835/2014 від 29.10.2014 р. [2, 3], Постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 2022 року № 349 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану» [4].

27 жовтня 2022 р. Комітетом ООН з прав дитини прийнято «Заключні зауваження щодо об'єднаних п'ятої та шостої періодичних доповідей України» [5]. Комітет висловив глибоку стурбованість, що збройний напад Російської Федерації з 24 лютого 2022 р. мав руйнівний вплив на людей в Україні, особливо на дітей, і відтоді створив серйозні перешкоди для реалізації всіх прав дитини, визначених у Конвенції та її факультативних протоколах. У зв'язку з цим Комітет високо оцінив зусилля держави-учасниці щодо пом'якшення негативних наслідків збройного конфлікту для дітей, але все одно серйозно стурбований численними достовірними, підтвердженими та послідовними повідомленнями про грубі порушення прав дітей, включаючи вбивства дітей, масове переміщення дітей всередині країни та за її межами, а також руйнування будинків, шкіл, лікарень і систем водопостачання та каналізації, вчинені переважно Російською Федерацією. Комітет відзначив прогрес у прийнятті Україною законодавчих змін у сфері захисту прав дитини, а також створення Координаційного штабу із захисту прав дитини в умовах воєнного стану [6]. 18 серпня 2022 р. у в рамках функціонування інформаційно-комунікаційного порталу «Діти війни» відкрито новий простір – Консультаційний центр Уповноваженого ВР України з прав людини [7], а восени запрацював державний портал розшуку дітей «Діти війни», у якому подають

зведену інформацію про дітей, які постраждали внаслідок війни. Уваги потребують і факти використання дітей у військовому конфлікті і пов'язаних з ним діях (допомога з облаштуванням блок-постів, виконання прохань військових, пов'язаних з несенням служби, та ін.). Однак, в чинному законодавстві відсутнє поняття «залучення дитини у збройний конфлікт», що згідно з прийнятим у міжнародному праві визначенням не обмежено прямою участю у бойових діях, а відноситься до будь-якого використання дітей збройними силами або угрупованнями. Проте, у Кримінальному Кодексі України також немає визначення залучення (втягнення) дитини у збройний конфлікт (збройні сили/угруповання), як злочину [9].

Невизначеним залишається питання щодо співвідношення норм національного та міжнародного права про те, що діти, втягнуті у військовий конфлікт, не несуть відповідальності за вчинені дії, причому конвенційно під дітьми найчастіше розуміється особа у віці до 18 років. Кримінальним же кодексом України (ст. 22) передбачено діяння, за які кримінальна відповідальність настає з 14-ти років, зокрема, певні з них можуть вчинятися під час воєнних дій.

Набуття Україною статусу кандидата на вступ до ЄС породжує як можливості для налагодження тісної взаємодії між органами захисту прав дітей, так і виклики, пов'язані з вірогідністю інтеграції українських дітей у суспільство приймаючих країн та не повернення до України. Такий фактор спонукає до перегляду та модернізації існуючої системи забезпечення захисту прав дітей в Україні з використанням потужної допомоги та досвіду держав-членів ЄС. Орієнтиром у таких змінах може бути Рекомендація Ради ЄС від 9 червня 2022 р. щодо Стратегії ЄС стосовно прав дитини з особливим акцентом на захист прав дітей у кризових або надзвичайних ситуаціях. Зазначені рекомендації були розроблені у відповідь на російську агресію та сприяють співпраці України з країнами ЄС щодо захисту українських дітей від вербування до збройних сил, торгівлі людьми, незаконного усиновлення, сексуальної експлуатації та розлуки з їх родинами, з наголосом на те, що «кожна дитина в Європі та в усьому світі має користуватися однаковими правами та жити без будь-якої дискримінації та залякування. Наслідки війни, з якими зіткнулася Україна, дають поштовх до необхідності зміни акцентів у державній політиці щодо захисту прав дітей, а саме переходу від зосередження на окремих проблемах та групах вразливих дітей до комплексного підходу захисту дітей, який поставить на перше місце права та інтереси дитини, що мають братися до уваги при плануванні розвитку країни і усіх сферах діяльності. Розбудова майбутнього дітей в Україні вимагає міжвідомчої координації усіх органів державної влади і місцевого самоврядування та громадськості. Комплексний підхід гарантуватиме, що всі основні суб'єкти та системи – соціальний захист, освіта, охорона здоров'я, правосуддя, громадянське суспільство, громада та сім'я працюватимуть узгоджено для запобігання насильству, експлуатації, торгівлі,

бездоглядності та інших форм насильства щодо дітей, а також для захисту та допомоги дітям та родинам у цих ситуаціях. ЮНІСЕФ визначає, що комплексний підхід закладається у самому визначенні системи захисту дітей як сукупність законів, політик, нормативно-правових актів та послуг, необхідних у всіх соціальних сферах, особливо у сфері соціального забезпечення, освіти, охорони здоров'я, безпеки та правосуддя, для запобігання та реагування на ризики, пов'язані з вірогідністю порушення прав дітей. Україна зараз має всі шанси сформувати єдину, цілісну ефективну державну сімейну політику з системою захисту прав дитини завдяки сьогоднішній потужній міжнародній підтримці, напрацьованим до війни дієвим практикам підтримки дітей та сімей, які можуть бути поширені, за наявності послідовної політичної волі.

Література:

1. Дитинство під прицілом: права дитини в умовах збройних конфліктів на сході України. За ред. А. П. Буценка. Українська Гельсінська спілка за прав людини. Київ: КИТ, 2016. 82 с.
2. Діти та збройні конфлікти: нормативно-правова база. URL: <https://warchildhood.org/ua/children-and-armed-conflict-legal-framework/>
3. Джуган В.О. Проблеми захисту прав дітей під час воєнних дій в Україні. / Юридичний науковий журнал. 2022. № 8. С. 63-67.
4. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 2022 року № 349. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF#>
5. CRC/C/UKR/CO/5-6. URL: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=5&DocTypeID=5&ctl00_PlaceHolderMain_radResultsGridChangePage=5.
6. Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2022 року № 302. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/302-2022-п>.
7. Про затвердження Положення про Консультаційний центр Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Наказ від 4 серпня 2022 року № 43.15/22. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS37433>.
8. В Україні запрацював портал розшуку дітей «Діти війни». URL: <https://suspilne.media/266526-v-ukraini-zpracuvav-portal-rozsuku-ditej-diti-vijni/>
9. Кримінальний кодекс України: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

FREEDOM OF WILL AS A REFLECTION OF CONSTITUTIONAL HUMAN RIGHTS

СВОБОДА ВОЛІ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Savchenko V. O.

*PhD in Law, Associate Professor,
Research Fellow
University of Oxford
Oxford, United Kingdom;
Associate Professor of the Department
of Civil Law Disciplines
V.N. Karazin Kharkiv National
University
Kharkiv, Ukraine*

Савченко В. О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
науковий співробітник
Оксфордський університет
м. Оксфорд, Велика Британія;
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін
Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна*

Конституційні права людини є фундаментом суспільно-правового устрою, саме вони відображають парадигму розвитку галузей права та визначають політичну та юридичну природу держави. Конституції різних країн по-різному відображають права людини, але загальною константою для демократичних держав є проголошення певних непорушних можливостей як основи правової держави. В Конституціях права людини можуть бути детально регламентовані (наприклад, у європейських країнах), або проголошені лише їх загальні ідеї (Конституція США). Проте, всі конституційні права об'єднують одну основоположну ідею свободи волі.

Свобода волі – це можливість усвідомлено, вільно та самостійно приймати та реалізовувати рішення, розпоряджатися суб'єктивними правами та виконувати обов'язки в межах визначених законом. Обравши природно-правову модель, Україна закріпила у Конституції основні права людини, які ґрунтуються на її свободі волі. Ця ідея продовжується і в інших галузях права. Зокрема, в ЦУ України визначені особисті немайнові права, які поділяються на дві групи: 1) особисті немайнові права які забезпечують природне існування фізичної особи; 2) особисті немайнові права які забезпечують соціальне буття фізичної особи. Підставою для поділу особистих немайнових прав на ці дві групи визнаються потреби людини, які супроводжують її протягом всього життя [1, с. 2]. До особистих немайнових прав відносять право на життя, право на охорону здоров'я, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, право на свободу та особисту недоторканність, право на недоторканність особистого і сімейного життя, право на повагу до гідності та честі, право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, право на недоторканність житла, право на вільний

вибір місця проживання та на свободу пересування, право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості [2, ст. 270]. Як бачимо, ці права повністю ґрунтуються на їх конституційних аналогах та є втіленням свободи волі, що було доведено нами в інших дослідженнях.

В першу чергу слід зазначити, що право це міра можливої поведінки, тобто особа самостійно приймає рішення про використання можливостей запропонованих державою. Логічно припустити, що саме свобода волі виступає тим механізмом який призводить до реалізації власних прав. В протилежному випадку, ми мали б констатувати наявність примусу, що протирічить природі прав, яка заснована на добровільності та самостійності прийняття рішень.

Розглянемо декілька конституційних прав, які повністю засновані на ідеї свободи волі.

Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості [3, ст. 23]. Право на вільний розвиток своєї особистості додатково уточнюється крізь право на інтелектуальну і творчу діяльність, право на освіту та інші. За власною волею особа приймає рішення про самовдосконалення, отримання освіти, обрання професійного шляху тощо. Малолітня особа реалізує таке право самостійно та через законних представників. До першого випадку можна віднести вчинення дій за власним бажанням, наприклад, творча діяльність, читання книг, спілкування з певними людьми тощо. Для реалізації певних елементів цього права малолітня особа потребує участі своїх представників. Наприклад, малолітня особа хоче вивчати іноземну мову, але в неї не достатній рівень дієздатності для укладання відповідних правочинів, тому договір про надання освітніх послуг (відвідування курсів іноземної мови) укладають її представники.

Кожна людина має невід'ємне право на життя [3, ст. 27]. Але за власною волею особа може скоїти самогубство як відмову від реалізації права на життя.

Кожному гарантується недоторканність житла [3, ст. 30]. Особа за власною волею вирішує кого впускати до свого житла чи до іншого володіння.

Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції [3, ст. 31]. Рішення про розкриття інформації про зазначені види комунікації людина приймає за власною волею.

Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя [3, ст. 32]. Поширення інформації про особисте і сімейне життя відбувається за згодою носія права, за його волею.

Кожному гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України [3, ст. 33]. Людина самостійно приймає рішення про місце свого перебування та його зміну.

Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань [3, ст. 34]. За власним вибором особа може реалізовувати це право у свої свідомості (свобода думки) або надавати йому зовнішній прояв шляхом вільного збирання, зберігання, використання і поширення інформації. Результати цього права можуть реалізовуватися і інші права, наприклад, право на інтелектуальну та творчу діяльність, що призведе до виникнення прав інтелектуальної власності.

Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання [3, ст. 35]. Звичай зумовлює, що приналежність дитини до релігії відбувається за рішенням її законних представників (наприклад, хрещення відбувається без згоди дитини). В цьому випадку відбувається поєднання обмеження свободи волі та вчинення дій в інтересах дитини її представником. Це питання дискусійне, але в контексті досліджуваної теми зазначимо, що конституційне право може бути реалізоване за бажанням особи пізніше. Тобто, за власною волею особа може змінити віросповідання. В цей же час, право на свободу світогляду можна визнати продовженням права на вільний розвиток своєї особистості, адже саме отримання нових знань та досвіду призводить до формування світогляду.

Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності [3, ст. 41]. Право власності завжди виникає як наслідок прояву свободи волі, зокрема, шляхом укладання договору або прийняття спадщини. Істотною умовою цих правовідносин є добровільність. Об'єкти інтелектуальної власності можуть виникати без прояву свободи волі, коли вони створюються в стані сп'яніння або не свідомо. Проте для відчужування особистих майнових прав інтелектуальної власності або отримання свідоцтва чи патента, прояв свободи волі є обов'язковою вимогою.

Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування [3, ст. 49]. Свобода волі є головною умовою для надання поінформованої згоди пацієнта, без якої надання медичної допомоги можливе лише в обмежених випадках.

В цілому, реалізація будь якого права пов'язана зі свободою волі. Це обґрунтовується сутністю права я варіанту поведінки з заборонаю примусу, та уточнюються змістом конкретного права. В окремих випадках, свобода волі може бути обмежена або не відіграватиме принципового значення (наприклад, примусова госпіталізація, конфіскація майна тощо). Це зумовлює доцільність більш детального дослідження значення свободи волі для кожного конституційного права людини.

Література:

1. Чорнооченко С. Особисті немайнові права, які забезпечують соціальне існування фізичних осіб в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2000. 18 с.

2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 28 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.05.2023).

3. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 16.05.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-23>

DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION IN THE COUNTRIES OF CENTRAL ASIA IN THE MODERN PERIOD

РОЗВИТОК ВИЩОЇ ОСВІТИ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ В СУЧАСНИЙ ПЕРІОД

Svietlichna M. I.

*Graduate
Taras Shevchenko National
University of Kyiv
Kyiv, Ukraine*

Светлічна М. І.

*здобувач вищої освіти
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0003-5331-2876>*

Svietlichnyi I. V.

*Lawyer, Postgraduate Student
V. M. Koretsky Institute of State
and Law of the National Academy
of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Светлічний І. В.

*адвокат, аспірант
Інститут держави і права
імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-7328-548X>*

Статтю 53 Конституції України встановлено, що кожен має право на освіту. На нинішній час дослідження та вивчення історії розвитку вищої освіти в країнах Центральної Азії в пострадянський період (на прикладі Киргизстану, Казахстану, Таджикистану, Туркменістану та Узбекистану) – це один із засобів подальшого вдосконалення української системи вищої освіти та науки.

З історичної точки зору, основні напрями розвитку вищої освіти країн Центральної Азії в сучасний (пострадянський) період цілком відповідають вітчизняній освітній політиці, свідченням чого стали законодавчі акти, на рівні яких зафіксовано прагнення входження європейського освітнього простору.

Після здобуття незалежності Казахстан, Туркменістан, Киргизстан, Таджикистан та Узбекистан розпочали самостійний шлях розвитку освітніх систем, проте досі зберігають історичні та плеємінні традиції [1].

Країни, які значно відрізняються за рівнем систем освіти – Киргизстан та Туркменістан. У Киргизстані розгалужена система взаємодії із зарубіжними освітніми центрами та програмами (такими як «Темпус», «Еразмус Мундус»), а також про включення у Болонський процес. Ситуація в Туркменістані прямо протилежна, тривалість здобуття вищої освіти скоротилася з 5 років до 2 (ще два роки займала практика), фактично була відсутня можливість вибору, академічна свобода суттєво обмежувалася [2].

Для більшості країн Центральної Азії характерною є досить незвично вибудована система освіти. Так, у Киргизстані, де відповідно до Закону «Про освіту» [3] реалізуються загальні (основні та додаткові) та професійні (основні та додаткові) освітні програми, а вища освіта визначена одним із елементів професійних програм (ст. 11). Схоже бачимо у системі освіти Таджикистану (ст. 10, ст. 19) [5] та Туркменістану (ст. 8) [7].

Наступним кроком в історії розвитку вищої освіти в країнах Центральної Азії стала диверсифікація фінансування. Зокрема, державні заклади освіти, які раніше фінансувалися виключно державою, здобули право навчати студентів на контрактній основі. Так, у державних вишах Казахстану та Киргизстану чисельність студентів-контрактників становить понад 70 % від загальної чисельності. Позитивно стабільністю вирізняється і політика Таджикистану в зазначеному напрямі. В Узбекистані державним установам дозволяється пропонувати платні місця, що кількісно дорівнює чисельності студентів, які навчаються за рахунок державного фінансування. Водночас стали доступними студентські позики, стипендії, гранти та спонсорські можливості.

Одним із ключових напрямів реформ стало узгодження національних та міжнародних освітніх стандартів і тут орієнтиром для країн Центральної Азії став Болонський процес. Болонська декларація містить шість ключових положень: дворівнева підготовка (бакалаврат – магістратура); прийняття системи порівнянних ступенів; запровадження європейської системи перереєстрації одиниць кредитоспроможності; розвиток мобільності студентів, викладачів та встановлення стандартів транснаціональної освіти; розробка порівнянних критеріїв та методологій якості; співробітництво у розробці навчальних планів, схем мобільності та спільних навчальних програм, практичних занять та наукових досліджень.

На сьогодні Казахстан є країною Центральної Азії, яка підписала Болонську декларацію [2]. Лояльними до Болонської системи є Киргизстан та Таджикистан, запозичуючи окремі її елементи. Таджикистан навіть планував завершити перехід на модель освіти відповідно до Болонської декларації до 2020 року, що зафіксовано в Національній стратегії розвитку освіти до 2020 року. Щодо дворівневої моделі навчання (бакалавр – магістр), то варто підкреслити, що в Казахстані, Киргизстані, Таджикистані та Туркменістані нова ступеневість вищої освіти існує паралельно зі старою моделлю підготовки фахівців.

Прикметно, що навіть в останній редакції Закону Киргизької Республіки «Про освіту» 2021 року визначено, що вища професійна освіта включає «підготовку та перепідготовку бакалаврів, спеціалістів та магістрів» (ст. 22) [3], як свідчення поєднання національних та міжнародних традицій, що зберіглося також у таджицькому законодавстві.

Деяко іншим шляхом пішов Туркменістан, де протягом тривалого часу існувала одноступенева система вищої освіти (що передбачала два роки курсової та два роки практичної підготовки), а пізніше було повернуто стару п'ятирічну модель. Цікаво, що необхідною умовою вступу до закладу вищої освіти залишається наявність дворічного стажу роботи та його відповідність обраному напрямку підготовки [7].

Європейська кредитно-трансферна система (European Credit Transfer System (далі – ECTS) – це система, яка розроблена для забезпечення єдиного загальноєвропейського підходу до оцінювання та порівняння навчальних досягнень студентів, що навчаються в різних вищих навчальних закладах, та їхнього академічного визнання.

Щодо застосування кредитної системи ECTS та додатку до диплому європейського зразка в країнах Центральної Азії в пострадянський період, варто згадати, що в Казахстані та Узбекистані було розроблено власні системи трансферу оцінок. У Киргизстані ж донині залишається багато закладів вищої освіти, які використовують не кредитні, а контактні години. Схожа ситуація склалася в Туркменістані де застосовують систему «залікових одиниць» (ст. 16 Закону Туркменістану «Про освіту») [7].

Водночас заклади вищої освіти Казахстану та Киргизстану активно розвивають академічну мобільність. Наприклад, Казахстан реалізує державну програму підготовки кадрового резерву «Болашак», завдяки якій щорічно за кордон виїжджає більше ніж три тисячі молодих стипендіатів [2].

Основні напрями реформування сфери вищої освіти країн Центральної Азії в основному відповідають основним українським

напрямам, підтвердження чого знаходимо на сторінках законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки.

В Україні, як і в Казахстані та Узбекистані, у сфері вищої освіти передбачено верховенство міжнародного права в разі його невідповідності національному (ст. 2, 74 Закону «Про вищу освіту») [8].

Історія вищої освіти в країнах Центральної Азії в пострадянський період постійно розвивається, але основні напрями історичних перетворень сфери вищої освіти країн Центральної Азії цілком відповідають вітчизняній освітній політиці, зокрема у прагненні виходження до світового, передусім європейського, освітнього простору.

Література:

1. Іванова І., Сапарова Н. Вища освіта в країнах Центральної Азії на початку XXI століття. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2021, № 10(114) DOI 10.24139/2312-5993/2021.10/236-249 URL: <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/09/25.pdf> (дата звернення: 12.05.2023)
2. Європейська комісія. 2013. Співробітництво у сфері освіти між ЄС та країнами Центральної Азії. Європейський Союз та Центральна Азія. URL: http://eeas.europa.eu/central_asia/docs/factsheet_education_ru.pdf (дата звернення: 12.05.2023)
3. Закон Киргизької Республіки «Про освіту». (2003). URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ua/1216> (дата звернення: 12.05.2023)
4. Закон Республіки Казахстан «Про освіту». (2007). URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30118747#pos=80;-44 (дата звернення: 12.05.2023)
5. Закон Республіки Таджикистан «Про освіту». (2013). URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=119771&conttype=2 (дата звернення: 12.05.2023)
6. Закон Республіки Узбекистан «Про освіту» (2020). URL: <https://lex.uz/ua/docs/5013009> (дата звернення: 12.05.2023)
7. Закон Туркменістану «Про освіту» (2013). URL: <https://www.parahat.info/law/2013-05-15-zakon-turkmenistana-obrazovanii> (дата звернення: 12.05.2023)
8. Закон України «Про вищу освіту» (2014) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 12.05.2023)

**TO THE QUESTION OF THE THEORETICAL ESSENCE
OF THE INSTITUTE OF INFORMATION RIGHTS**

**ДО ПИТАННЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ СУТНОСТІ ІНСТИТУТУ
ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ**

Seleznyova O. M.

*doctor of Law, associate Professor,
Head of the Department of Professional
and Special Legal Disciplines
Bukovinian University
Chernivtsi, Ukraine*

Селезньова О. М.

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри професійних
та спеціальних правових дисциплін
ПВНЗ «Буковинський університет»
м. Чернівці, Україна*

На відміну від інших подібних інститутів, інститут інформаційних прав перебуває у доволі відносному стані стосовно своєї правової природи, сутності та класифікаційної диференціації. Його значення може виражатися в подвійній ролі для теперішнього суспільства: з одного боку – у зв'язку з інформаційними загрозами, інформаційною блокадою та пропагандою охорона та захист інформаційних прав людини та громадянина мають першорядну актуальність, з іншого – з огляду на малодослідженість та матеріально-економічними негараздами нинішніх суспільних умов з'ясування внутрішнього змісту інформаційних прав відступає на другий план. Проте не варто недооцінювати зовнішні загрози в інформаційному середовищі, тому слід продовжувати дослідження інституту інформаційних прав у його спектральному вияві.

Інститут інформаційних прав має давню історію. Здавалося б, сучасна термінологія («інформація») підкреслює новітність, модерність інформаційних прав. Проте це далеко не так. Окремі аспекти прояву інформаційних прав спостерігаються ще в Основному законі Самостійної України 1905 року. Далі – ми знаходимо закріплення деяких інформаційних прав на рівні Конституцій 1918, 1919, 1937 років. Це явно показує на важливість нормативного врегулювання (хоча б на теоретичному рівні) виникаючих інформаційних відносин, а отже, на потребу захисту і охорони інформаційних прав.

Формат інституту інформаційних прав значно розширюється з проголошенням незалежності України, з виробленням національної нормативно-правової бази, з розвитком вітчизняного інформаційного законодавства. Уже можна говорити про диференційні розгалуження інформаційних прав. Сприяють процесу юридичного оформлення

інформаційних прав не тільки постійний стрімкий розвиток інформаційного суспільства та виникнення невідомих раніше інформаційних відносин, але й постійна їх трансформація та нормативна обґрунтованість на міжнародному рівні. Український законодавець у своїй діяльності постійно може знайомитися з міжнародними нормативно-правовими актами, які регламентують встановлення та реалізацію інформаційних прав; винести те, що підходить для відносин в нашій державі, доопрацювати, змінити, порівняти. Це великий базовий досвід. Але і за таких обставин, потрібно вкрай обережно вводити в національне правове поле певні інформаційно-правові норми. Починаючи з поняття, закінчуючи класифікацією інформаційних прав. Пізніше – з можливостями їх реалізації, захистом та охороною. Так, навіть термін «інформаційні права» у міжнародному законодавстві може не звучати аналогічно до нашого сприйняття, а закріплюватися в документах як певна свобода, чи певне право.

Сформулювати дефініцію інституту інформаційних прав можна наступним чином.

Інститут інформаційних прав – це системна сукупність загальнобов'язкових правил поведінки, встановлених або санкціонованих державою, які регулюють інформаційні права особи, групи осіб, суспільства.

Як можемо спостерігати, до інституту інформаційних прав входять лише ті правила (норми), які установлені державою. Якщо деяке право, яке носить інформаційно-правову природу, не закріплюється у визначеному державою порядку, то таке право не можна вважати таким, що входить до інституту інформаційних прав. Навіть якщо відносини мають місце, і їх не закріплення носить тимчасовий характер у силу своєї модерності, все одно певне «право» не має входити до інституту інформаційних прав. Лише за умови нормативного забезпечення, можна говорити про існування того чи іншого інформаційного права.

У свою чергу, інформаційні права – це своєрідні можливості особи, групи осіб, суспільства щодо реалізації інформаційних потреб.

Не зважаючи на те, що інформаційні права є одними з «наймолодших» в системі вітчизняних прав та дослідження їх правової сутності знаходиться на початковому етапі (і саме не через меншу значущість порівняно з іншими правами, а у зв'язку з браком необхідного дослідникам часу для вивчення цього нового в правовому полі інституту; щодо актуальності вивченні та подальшої нормативної регламентації, то її не має потреби доводити – варто подивитися на сучасні реалії політичної ситуації в Україні), диференційну складову інформаційних прав в загальних рисах уже можна передбачити. Тут

варто говорити про поділ інформаційних прав за критеріями рівня нормативно-правового регулювання, видом нормативно-правового джерела, ступеня поширеності на суб'єктів правовідносин.

Значущим, на наш погляд, може стати критерій кола впливу на суб'єктів суспільних відносин. У такому випадку виокремлюються індивідуальні інформаційні права – права, які стосуються окремої особи (право на інформацію про стан власного здоров'я, право на спростування недостовірної інформації про себе у судовому порядку), колективні інформаційні права – до групи осіб (право на відкриту науково-технічну інформацію, право профспілок отримувати інформацію про результати господарської діяльності підприємств), загальні інформаційні права – до більшої кількості проживаючих на території держави осіб (право на свободу слова, право вільного доступу до інформації про стан довкілля).

Таким чином, внутрішні підвалини юридичного існування інституту інформаційних прав є доволі складними. Вони потребують свого подальшого вивчення як в теоретичному, так і прикладному значенні, адже не можливо побудувати демократичне суспільство з широким правовим полем без наукового аргументування та забезпечення нормативно-правового регулювання інформаційних прав.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-25>

ON THE ISSUE OF LEGAL REGULATION OF CRYPTOCURRENCY IN UKRAINE AND THE EU

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ В УКРАЇНІ ТА ЄС

Solodan K. V.

*PhD, Assistant of Public Law
Department
Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University
Chernivtsi, Ukraine*

Солодан К. В.

*доктор філософії (PhD), асистентка
кафедри публічного права
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Криптовалюта розвивається швидко і широко. Україна посідає чільне місце за кількістю користувачів криптовалют у світі, а такі фактори, як пандемія COVID-19 та повномасштабна війна лише сприяють поширенню практики використання криптовалют. Все це

актуалізує питання правового регулювання використання вказаного феномену.

За кілька днів до повномасштабного вторгнення, у лютому 2022 року, Верховна Рада прийняла Закон України «Про віртуальні активи» [2]. Нормативний акт сформував правове поле ринку віртуальних активів – він містить правовий статус, класифікацію, права власності та інші ключові юридичні дефініції. Крім того, прийнятий закон адаптував рекомендації FATF стосовно фінансового моніторингу ринку віртуальних активів. Головною перевагою прийняття цього закону є нормативне визначення правового статусу віртуальних активів, що надасть змогу користувачам та учасникам ринку отримати належний юридичний захист. Таке централізоване законодавче регулювання ринку віртуальних активів є необхідним кроком для забезпечення фінансової безпеки в державі, зважаючи на широкі можливості відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансування злочинної діяльності та інших протиправних дій, що отримують суб'єкти використання таких активів. Суб'єкти криптовалютного ринку отримують можливість правового захисту віртуальних активів від зловживань та шахрайства, а наявність норм правового регулювання цього виду діяльності стимулюватиме суб'єктів до створення нового і розвитку вже існуючого підприємництва в сфері віртуальних активів [1].

Аналізований нами закон не містить терміну криптовалюта, натомість оперує поняттям віртуального активу, що являє собою «нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. Віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав» [2]. Вказаний нормативний акт набере чинності з дня набрання чинності законом України про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами [1].

Європейський парламент навесні 2023 року схвалив перші правила ЄС щодо відстеження переказів криптоактивів, запобігання відмиванню грошей, а також загальні правила нагляду та захисту клієнтів [4]. Це перший у світі комплексний пакет правил, спрямованих на регулювання індустрії криптовалют. Вказані норми спрямовані на зменшення ризиків для споживачів, які купують криптоактиви та означатимуть, що постачальники можуть нести відповідальність у разі втрати криптоактивів інвесторів [3].

Нові правила мають на меті гарантувати, що криптоперекази, як і у випадку з будь-якою іншою фінансовою операцією, завжди можна

відстежити, а підозрілі транзакції заблокувати. Так зване «правило подорожей», яке вже використовується в традиційних фінансах, у майбутньому охоплюватиме перекази криптоактивів. Інформація про джерело активу та його бенефіціара повинна буде «подорожувати» разом із транзакцією та зберігатися з обох сторін передачі. Закон також поширюватиметься на транзакції на суму понад 1000 євро з так званих гаманців, розміщених на самому хості (адреса гаманця криптоактивів приватного користувача), коли вони взаємодіють із гаманцями, розміщеними під керуванням постачальників послуг криптовалюти активів. Правила не застосовуються до переказів між особами, які здійснюються без постачальника або між постачальниками, які діють від свого імені. Споживачі будуть краще поінформовані про ризики, витрати та платежі, пов'язані з їх діяльністю. Крім того, нова законодавча база підтримуватиме цілісність ринку та фінансову стабільність шляхом регулювання публічних пропозицій криптоактивів [4].

Крім того, узгоджений текст нових норм регулювання криптовалютного ринку містить заходи проти маніпулювання ринком і запобігання відмиванню грошей, фінансуванню тероризму та іншій злочинній діяльності. Щоб протистояти ризикам відмивання грошей, Європейське управління цінних паперів і ринків (ESMA) має створити публічний реєстр для невідповідних постачальників послуг криптоактивів, які працюють у Європейському Союзі без авторизації [4]. Криптокомпанії повинні будуть підтримувати достатні резерви для задоволення запитів на викуп у разі масового зняття коштів. Компанії, які стають занадто великими, також можуть бути обмеженими транзакціями до 200 мільйонів євро (220 мільйонів доларів) на день [4].

Європейське управління цінних паперів і ринків (ESMA) отримає повноваження втрутитися і заборонити або обмежити криптоплатформи, якщо буде виявлено, що вони не захищають належним чином інвесторів або загрожують цілісності ринку чи фінансовій стабільності [3].

Закон також вирішує проблеми з навколишнім середовищем, пов'язані з криптовалютою, оскільки компанії змушені розкривати інформацію про споживання енергії, а також вплив цифрових активів на навколишнє середовище [3].

Таким чином, бачимо, що Закон України «Про віртуальні активи» цілком відповідає прийнятим Європейським парламентом новітнім нормам регулювання ринку криптовалют, зокрема, вказані нормативні акти спрямовані, насамперед, на боротьбу з анонімністю криптовалютних операцій та, як наслідок, з відмиванням грошей, фінансуванням тероризму та іншій злочинній діяльності. Проте, на нашу думку, доречно запозичити для українського законодавства норми щодо розкриття інформації

стосовно впливу віртуальних активів на навколишнє середовище, адже питання стану навколишнього природного середовища, як ніколи, актуальне для України, особливо в контексті розвитку новітніх технологій. Вказані положення є важливими для забезпечення прав конституційних прав людини в Україні.

Література:

1. Солодан К.В. Правове регулювання оподаткування ІТ-діяльності: порівняльно-правове дослідження: дис. д-ра філософії: 081. Чернівці, 2022. 242 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4674/%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%A1%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%BD%20%D0%9A.%20pdfa.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
2. Закон України «Про віртуальні активи» № 2074-IX від 17.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>
3. EU lawmakers approve world's first comprehensive framework for crypto regulation. URL: <https://www.cnn.com/2023/04/20/eu-lawmakers-approve-worlds-first-comprehensive-crypto-regulation.html>
4. European Parliament. Crypto-assets: green light to new rules for tracing transfers in the EU. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20230414IPR80133/crypto-assets-green-light-to-new-rules-for-tracing-transfers-in-the-eu>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-26>

WHY INTERNATIONAL LAW ALWAYS SEEMS TO BE BROKEN AND WHAT DOES IT MEAN FOR HUMAN RIGHTS?

Michał Stępień, dr.

*Assistant Professor at the Department of International and European Law
University of Wrocław
Wrocław, Poland*

As explained by H.L.A. Hart, the problem with understanding of international law as a law is just one another issue about meaning of terms «law» and «international law» [3, p. 210]. For J. Austin «international law» was just «positive morality» since there is no sanction [2, p. 201]. According to H. Kelsen «International law is law in the same sense as national law, provided that it is, in principle, possible to interpret the employment of force

directed by one state against another either as sanction or as delict» [4, p. 17]. For H.L.A. Hart legal nature of international law was not contentious because its rules are simply accepted – thus the binding power of these rules is different to legal systems of «advanced social systems» [3, p. 229]. In such legal systems acceptance is presumed when new (primary) rule meets the criteria laid down by rule of recognition (secondary rule). There are of course other approaches to the binding power of international law – for instance international law can be considered and a belief system [1, pp. 36 et seq.].

Leaving that aside, the key problem, which is actually related to epistemology, is fact that lawyers are well educated almost exclusively in specific branches of domestic law. For sure each branch of domestic law is different to each other. It is quite easy to enumerate numerous differences between civil, criminal and administrative laws. But at some moment, during legal education, domestic law becomes the proper sense of the word «law». All branches of domestic, in spite of their substance, share common criteria of validity and law making. Such approach is amplified by general legal theory. While i.a. its noble purpose is to equip lawyers in more coherent explanations of phenomenon of law, after law Wittgenstein preposition 5.6 («The limits of my language mean the limits of my world») [6, p. 149] is still applicable. Therefore they are focused on domestic law and domestic law is for them law in the proper sense, since eventually they deal with domestic law. That is why for instance sociological approach to law may encounter some issues in case of international law because international community is very different from society of people. Still that is tempting to boil down international community to society of people – that is quite trivial observation that at the very end states are just huge groups of people. But that means oversimplification and is just another instance of failed analogy.

That is why eventually the biggest drawback of international law is just fact that international law is not domestic law. Claims that international law is not effective and that it does not work have source in the biggest drawback. So how international law is different to domestic law? That is safe to admit that its key subjects are states and international relations, but states are primary subjects of international law. States are not legal persons one can encounter in domestic law – states are inhabitants of both – «sein» and «sollen» realms. That is because they are (social) fact being still so much legal relevant. Thus legality assessment of states is contentious issue.

The other unique feature of international law is that while nowadays positivist paradigm of law is universally accepted by overwhelming majority of legal systems, the international law sources is still confusing for lawyers trained in the realm of domestic law. States are primary subjects of international law so there is no *civitas maxima*. When one insists on existence of *civitas maxima* in international law that is connected with considering international community as such. Anyway all that means that rules of international law are made states for themselves. There is nothing like

legislative and executive power. Role of Security Council of the UN in that matter is very limited and in addition status of permanent members renders that organ virtually non-functional. Consensus between permanent members is after all not impossible (UN SC Resolution 1244/1999 is a good example). Thus self-regulation of members of international community is deeply embedded in the very idea of international law. However law of treaties, which seems to be fundamental, for system of international law is not free from some serious ambiguity related to permissibility of reservations – that becomes a real issue especially in the case of human rights treaties.

Other challenge of international law is still enormous role of customary law – something what becomes rare in domestic legal systems. In such case, before rule can be applied it must be first reconstructed. But such «reconstruction» goes much further than just interpretation of statutory provisions – that is because rule of customary law has to be «discovered». It entails looking for practice and so-called *opinio iuris* – but eventually reconstruction of customary law rules is just vested to the ICJ [5, pp. 434 et seq], what makes case law of the ICJ (and other international courts) even more persuasive and close to binding.

The other thing being so awkward for lawyers being not too familiar with international law is lack of compulsory jurisdiction of international courts. Just like states make law for themselves, they decide by themselves whether to settle their disputes in international courts. While in substantive part of international human rights voluntarism seems to be (allegedly) obsolete due to e.g. concept of *ius cogens*, it is still fully functional in the realm of international judiciary (East Timor (Portugal v. Australia), Judgment, I.C.J. Reports 1995, p. 90). In case of the ICJ some solution allowing to circumvent these restrictions is procedure of advisory opinions (Legal Consequences of the Construction of a Wall in the occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 2004, p. 136 which was actually assessment of legality of acts for whose Israel was responsible).

Self-regulatory or even (at least) voluntarism seems to be a weakness of international law but it also opens up new possibilities. Actually current international law on human rights is an effect of law making by states. The result is overlapping of global and regional conventions. While in case of substantive law of human rights the number of international agreements is quite significant, the real issue is establishing institutional mechanism of enforcement of human right.

Multiplicity of human rights treaties is of course tainted by all defects of international law sources. Thus for instance there is quite extensive reservation of Bahrain to CEDAW. Vienna regime of reservation embedded in VCLT is by the very design just perfect for bilateral relations resulting out of an application of multilateral treaties – like for instance VCDR. In case of VCDR, which is one of the most widely accepted treaties, there is always a sending and receiving state. In such case objections to reservations still

matters since both states – one making reservation, the other making objection – can really shape treaty relations between themselves. In case of human rights treaties it does not work as intended because such treaties do not create bilateral relations.

In addition, reservations and ratification of international agreements are clear manifestation of principle that international law is mostly based on consent. Such approach seems however be somehow disappointing in the case of human rights. In-depth examination of all reservations made to CEDAW reveals for instance that for some states parties obligation to «eliminate discrimination against women in all matters relating to marriage and family relations» (article 16 of CEDAW) is too much for them. For states making such reservation the gain is ability to argue that they do not breach CEDAW since they made reservation and specific provision of CEDAW is excluded or modified in relation to them. ILC adopted in 2011 «Guide to Practice on Reservations» and some states seem to apply Belilos-like solution (Belilos v. Switzerland, application no. 10328/83, Judgment, 29 April 1988). Notwithstanding the very idea of making reservations by state is excluding or modification provisions of the treaty, such reasoning is however not fully convincing in case of human rights. If we assess e.g. protection of women rights in particular states do we really come to conclusion that in states A and B situation is satisfactory because states A and B made reservation to CEDAW and relevant provisions of it are not simply opposable against them?

Human rights are after all related to rights of individuals and have very firm axiological grounds – that is why consent based international law seems to not fit the idea that human rights are inherent to all human beings. That is quite common to talk about «standards» instead of «rules» in the realm of human rights. Rules supposed to be conclusive, also in terms of its formal validity, while standards not necessarily. Thus the human rights (but also international humanitarian law) is the branch of international law which since its emergence is still changing the paradigm of international law. That all is however related to substantive part of international human rights – international law is not prone to be changed soon in case of jurisdiction of international courts. Thus while one can talk about standards of human rights that does not entail right of individuals to sue state in international courts or inter-state claims. At some level of generality substantive provisions of different regional conventions on human rights are not so different, while dispute settlement systems vary a lot. Thus while individuals can sue state-parties of the ECHR to ECtHR that is not possible in case of American Convention on Human Right and Inter-American Court of Human Rights. Therefore while international law does entirely correspond to the needs of human rights being still the only way making international human rights working. Eventually flexibility and gradual development of international law are things used by international human rights.

References:

1. D'Aspremont J. *International Law as a Belief System* / J. D'Aspremont – Cambridge: Cambridge University Press 2018. – 154 p.
2. Austin J. *The Province of Jurisprudence Determined and The Uses of The Study of Jurisprudence with an Introduction by H.L.A. / J. Austin* – London: Weidemfeld and Nicolson 1954. – 396 p.
3. Hart H.L.A. *The Concept of Law* / H.L.A. Hart. – Oxford: Clarendon Press 1961. – 262 p.
4. Kelsen H. *Principles of International Law 2nd Edition revisited and edited by Robert W. Tucker / H. Kelsen* – New York: Holt, Rinehart and Winston 1967. – 602 p.
5. Talmon S. *Determining Customary International Law: The ICJ's Methodology between Induction, Deduction and Assertion*, EJIL 2015, no. 2, pp. 417–433.
6. Wittgenstein L. *Tractatus Logico-Philosophicus with an Introduction by Bertrand Russell / L. Wittgenstein* – London: Routledge & Kegan Paul 1960. – 207 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-27>

ON SOME PECULIARITIES OF REGULATING THE RIGHTS AND FREEDOMS OF NATIONAL MINORITIES IN ROMANIA

ПРО ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРАВ ТА СВОБОД НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У РУМУНІЇ

Toronchuk I. Zh.

*PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of International Law
and Comparative Law Studies
Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University
Chernivtsi, Ukraine*

Торончук І. Ж.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного
права та порівняльного
правознавства
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Oksentii V. L.

*First-Year Student, Law Faculty
Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University
Chernivtsi, Ukraine*

Оксентій В. Л.

*студентка I курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

В останнє десятиліття ХХ століття Румунія відновила міжвоєнну традицію культурних, політичних та економічних відносин із Заходом

відповідно до гасла: «...те, що добре для Європи, це також добре і для нас...» [1, с. 208]. Та сама ідея простежується у питаннях регламентації прав національних меншин. Підтвердженням цієї концепції є оперативність, з якою Румунія приєдналася до найважливіших інструментів міжнародно-правового регулювання питань щодо етнічних меншин, і закріплення їх у положеннях Конституції Румунії [2, с. 35].

Переважає більшість румунських науковців, досліджуючи правовий статус національних меншин, посиляється на критерії належності до національної меншини [3, с. 52], визначені у Рекомендації 1201/1993 Парламентської Асамблеї Ради Європи. Як впливає з конституційних норм і міжнародних договорів, -ратифікованих Румунією, румунська держава належить до категорії тих держав, які визнають існування на своїй території національних меншин, зобов'язуючись захищати та підтримувати їхні права та свободи.

У статті 6 Конституції Румунії зазначено, що держава визнає і гарантує особам, які належать до національних меншин, право на збереження, розвиток і вираження своєї етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності [4]. Зазначені положення Основного Закону – деталізовані та визначені системою конституційних гарантій, що забезпечує їх ефективність, серед яких можна назвати:

- рівність громадян перед законом і органами державної влади (стаття 16 Конституції Румунії);

- законне представництво в Палаті депутатів організацій громадян, які належать до національних меншин і не отримали під час виборів необхідну кількість голосів для представництва у Парламенті (стаття 62, частина 2 Конституції Румунії);

- закріплення принципу місцевої автономії та принципу децентралізації та деконцентрації публічних послуг (стаття 120, частина 1 Конституції Румунії);

- визнання права на вивчення рідної мови та користуватися нею перед органами досудового розслідування (стаття 23, пункт 8 Конституції Румунії) та судом (стаття 128, пункт 2 Конституції Румунії);

- визнання права на навчання рідною мовою (стаття 32, частина 3 Конституції Румунії);

- гарантування права на об'єднання, у тому числі в політичні партії, без будь-яких етнічних обмежень (стаття 40, пункт 1 Конституції Румунії);

- забезпечення свободи релігійної освіти в державних школах, відповідно до вимог кожного культу (стаття 32, пункт 7 Конституції Румунії);

– обов'язковість тлумачення та застосування конституційних положень щодо прав і свобод громадян відповідно до Загальної декларації прав людини, пактів та інших договорів, учасницею яких є Румунія (стаття 20, пункт 1 Конституції Румунії);

– установлення пріоритету міжнародних нормативних актів над внутрішніми у разі наявності розбіжності між пактами або договорами про права людини, учасницею яких є Румунія, та внутрішніми законами (стаття 20 Конституції Румунії);

– регулювання органічним законом статусу національних меншин (ст. 73, п. 3 Конституції Румунії). Зауважимо, що такий закон ще не прийнятий румунським Парламентом.

Аналізуючи вищезазначені положення Основного Закону Румунії, можна дійти висновку, що румунський законодавець розглядає механізм захисту прав і свобод національних меншин як складову системи захисту прав людини, базуючись на принципі недискримінації.

На думку М. Белана, права осіб, які належать до національних меншин, на участь у державних справах разом з правом на освіту і правом користуватися рідною мовою, є одним із основних способів забезпечення фактичної рівності між громадянами Румунії [5, с. 23].

Зазначимо, що виборче законодавство Румунії зазнало як позитивних, так і негативних змін щодо представництва меншин. До прикладу, до негативних змін можна віднести запровадження (а згодом і збільшення до 5%) виборчих бар'єрів, а також установлення подвійних стандартів щодо подання кандидатур від організації меншин, представлених у парламенті [6, с. 21]. Так, через збільшення виборчого бар'єра після виборів 2000 року представники національних меншини зникли з багатьох місцевих рад і, за винятком угорців і німців, повністю з повітових рад. Серед позитивних аспектів виборчого законодавства найважливішими є спеціальні виборчі положення, які полегшують присутність меншин у різних комітетах при прийнятті рішень [7, с. 57].

Освітні права нацменшин у Румунії регулюються Законом про освіту (N.84/1995). За змістом цей закон повторює положення Конституції, де зазначені правові межі освітнього процесу національних меншин.

Нова редакція національного Закону про освіту від 10 січня 2011 року встановлює серед принципів, які регулюють доуніверситетську та вищу освіту, принцип визнання та гарантування особам, які належать до національних меншин, права на збереження, розвиток і вияв своєї етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності. Представники груп національних меншин мають право здобувати знання рідною мовою на всіх етапах навчання, вивчати літературу, традиції та історію свого народу.

Найбільш проблематичним у сфері забезпечення освітніх прав національних меншин є навчання ромів. Тому, поряд із іншими заходами урядом Румунії запроваджено систему квот для ромської меншини, що передбачає надання стипендій та додаткової підтримки ромським старшокласникам із малозабезпечених сімей, зниження прохідних балів при вступі до ВНЗ.

Досліджуючи мовні права національних меншин у Румунії, В. Ведіна зазначає, що такі права необхідно розглядати за межами реалізації цих прав та за функціями, що покладені на мови меншин у різних сферах. Авторка стверджує, що реалізація мовних прав здійснюється на основі двох принципів: територіальності та принципу особистої реалізації мовних прав [8, с. 90].

Принцип територіальності передбачає надання і просування мовних прав залежно від кількості носіїв мови національних меншин на певній адміністративній одиниці. Принцип особистої реалізації мовних прав не обмежений адміністративним розташуванням і реалізується представником національних меншин індивідуально. До прикладу: право щодо використання власних імен або право вибору конкретної мови навчання, яке зберігається за батьками (або законними представниками) учнів і може здійснюватися на всій території Румунії, незалежно від кількості носіїв мови на рівні адміністративної одиниці.

Отже, ефективна участь національних меншин у суспільному та політичному житті є невід'ємною складовою мирного і демократичного суспільства. Право на освіту, на використання рідної мови та на ефективну участь у громадській діяльності мають важливе значення для захисту та розвитку ідентичності національних меншин. Найважливіші виклики, з якими стикається румунська держава в законодавстві щодо прав меншин, пов'язані з доступом до механізмів реалізації їхніх основних прав і необхідністю прийняття закону про статус національних меншин.

Література:

1. Diaconu I. Minoritățile în dreptul internațional contemporan. Editura CN Beck. 2009. Pp. 206-211.
2. Drăganu T. Declarațiile de drepturi ale omului și repercusiunile lor în dreptul internațional public. Ed. Lumina Lex. București. 2019. Pp. 33-40.
3. Chiriță R. Săndescu Anca. Analiza actelor normative privind drepturile minorităților naționale în România. Salat Levente. Politici de integrare a minorităților naționale din România. Aspecte legale și instituționale într-o perspectivă comparată. Cluj-Napoca: Editura Fundației CRDE. 2008. Pp. 52-57.
4. Constituția României, republicată în M.Of. nr. 237 din 19 martie 2018.

5. Bălan M. Libertatea cuvântului și democrația combativă. Considerații privitoare la legea nr. 217 din 23 iulie 2015. Conferința 160 de ani de învățământ juridic ieșean. Iași. 2017. Pp. 23-29.

6. Fărcaș S. Forme de participare politică a minorităților naționale în contextul Uniunii Europene. Editura Lumen. Iași. 2014. Pp. 20-26.

7. Politici de integrare a minorităților naționale din România. Levente Salat (editor). Cluj-Napoca. Fundația CRDE. 2008. 272 p.

8. Vedina V. Dreptul minorităților naționale de a-și utiliza limba maternă în administrație potrivit Codului administrativ. Dreptul. 2020. № 1. Pp. 86-96.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-28>

ON THE CLASSIFICATION OF ADMINISTRATIVE LEGAL RELATIONS IN THE FIELD OF SOCIAL PROTECTION OF PERSONS WITH DISABILITIES

ДО ПИТАННЯ ЩОДО КЛАСИФІКАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ ЗАЩИЩЕНОСТІ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Fomichov K. S.

*Candidate of Law, Docent,
Doctoral at the Department of Law
and Law Enforcement
Volodymyr Vynnychenko Central
Ukrainian State University
Kropyvnytskyi, Ukraine*

Фомічов К. С.

*кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри права
та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнський державний
університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна*

Приналежність будь-якої держави до когорти сучасних розвинених країн світу передбачає відповідність її національного законодавства та суспільного розвитку низці загально визнаних критеріїв, серед яких, поряд із такими як правова, демократична, незалежна держава, особливо важливим вбачається критерій соціальної держави. Всі ці критерії глибоко взаємопов'язані, і жодна така держава не може існувати повноцінно при відсутності або неналежному стані хоча б одного із них. Звичайно, в даному випадку мова не йде про держави з авторитарною формою правління.

Зазвичай під соціальною державою розуміють «... соціально орієнтовану державу, що визнає людину найвищою соціальною

цінністю, надає соціальну допомогу індивідам, які потрапили у важку життєву ситуацію, у суспільстві» [5]. Таку ж думку висловлюють низка науковців, як підкреслюють, що «кожна цивілізована держава здійснює політику, спрямовану на створення системи соціального забезпечення та охорони здоров'я, працевлаштування населення, підтримку малозабезпечених громадян, недопущення соціальних конфліктів і потрясінь у суспільстві тощо» [6, с. 552]. На їхнє переконання «термін «соціальна держава» акцентує на одній з важливих функцій держави – її активному впливі на соціальну сферу життєдіяльності суспільства, здатності здійснювати ефективну соціальну політику в інтересах найширших верств населення» [6, с. 552].

Отже критерій соціальної держави є багатограним, охоплює собою значний масив діяльності державних та громадських інституцій на різних рівнях, але особливе місце при його окресленні займає питання соціальної захищеності осіб з інвалідністю. Саме стан справ у цій сфері, поряд з багатьма іншими, є тим визначальним та головним показником фактичної, а не декларативної приналежності до провідних розвинених країн світу.

Розглядаючи питання класифікації адміністративних правовідносин у сфері соціальної захищеності осіб з інвалідністю вважаємо за необхідне, перш за все, визначитися з базовими поняттями у даній сфері та їх місцем у категоріально-понятійному апараті даного дослідження. Такими термінами у даному випадку є категорії «класифікація», «адміністративні правовідносини», «соціальна захищеність» та «особа з інвалідністю».

Аналізуючи категорію «класифікація» та враховуючи широту застосування даного терміну слід зауважити, що в межах юриспруденції під ним розуміють процес поділу юридичних ситуацій і правових понять на групи і підкатегорії за допомогою характеристик, властивих для кожної з них. Це допомагає створювати якісну систему, за допомогою якої можна зрозуміти взаємозв'язки між різними юридичними нормами. Класифікація дозволяє правознавцям легше вирішувати правові питання і розуміти складні правові ситуації, допомагає у правовій статистиці та дослідженнях.

Розкриваючи термін «адміністративні правовідносини» слід зазначити, що під даним терміном ми розуміємо окремий вид правових відносин, які виникають між державою та її громадянами або між іншими юридичними особами у рамках державного управління. Їх слід відрізнити від правових відносин між фізичними особами, які починаються, продовжуються та завершуються за їхнім волевиявленням. Загалом під адміністративними правовідносинами розуміють окремий вид суспільних відносин, що «... виникають у сфері державного управління та врегульовані нормами адміністративного права» [3, с. 99]. Ми підтримуємо думку тих

науковців, які вважають адміністративні правовідносини частиною адміністративно-правових відносин та розрізняють їх як співвідношення частини до цілого. Зокрема, до таких науковців можна віднести Ю. Битяка, В. Гарашука та Б. Зуя, а також низку інших, які зазначаються, що «... адміністративні правовідносини – це правовідносини, що виникають на базі адміністративно-правових норм і є юридичною формою відносин в сфері державного управління, де сторони беруть участь як носії прав і обов'язків» [1, с. 35].

Розглядаючи поняття «соціальна захищеність» слід зазначити, що воно, по-перше, що є похідним від базового терміну «соціальний захист». По-друге, його застосування в юридичній літературі та наукових публікаціях почалося відносно нещодавно. По-третє, незважаючи на спільне підґрунтя, вказані терміни потрібно розмежовувати, адже «... відмінність зазначених термінів полягає у співвідношенні дії та стану. Так, для терміну «соціальний захист» ключовим чинником визначається характер намірів держави стосовно суспільних структур і особи з реалізації соціальної політики або заходів щодо самозахисту, тоді як соціальна захищеність, перш за все, базується на визначенні якісного стану, в якому перебуває особа чи соціальна група» [2]. Отже термін «соціальна захищеність» в залежності від сфери застосування охоплює собою термін «соціальний захист». По-четверте, він є досить широким за своєю суттю, має низку трактувань та застосовується у різних сферах. По-п'яте, як і в ситуації з попереднім терміном, його також слід розмежовувати з терміном «соціальне забезпечення».

Слід зазначити, що термін «особа з інвалідністю» на сьогодні є законодавчо закріпленим у ст. 2 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» і під яким законодавець розуміє «... особу зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист» [4].

Зрозуміло, що класифікація адміністративних правовідносин у сфері соціальної захищеності осіб з інвалідністю повинна, перш за все, базуватися на загальних критеріях, які, зважаючи на сферу застосування, є різноманітними. Крім того хочемо зазначити, що ситуація з відсутністю єдиного підходу до визначення критеріїв класифікації адміністративних правовідносин серед науковців та практиків додатково збільшує кількість можливих варіантів такої класифікації.

Отже, враховуючи надбання вітчизняної адміністративної науки, можемо адміністративні правовідносини поділяти за: характером управлінських зв'язків (на вертикальні та горизонтальні); порядком дії (у просторі, часі та колом суб'єктів); методом правового регулювання

(субординаційні, координаційні та реординаційні); метою застосування (регулятивні та охоронні); результатом реалізації норм (забезпечувальні, процедурні та процесуальні); ступенем загальності (загальні, міжгалузеві та локальні); формою припису (зобов'язуючі, заборонні, дозвоільні, заохочувальні); повнотою приписів (визначені та бланкетні); характером дій зобов'язаного суб'єкта (активні та пасивні); розподілом прав та обов'язків (односторонні, двосторонні та багатосторонні); кількісним складом суб'єктів (прості та складні); терміном дії (одноразові, короткочасні та довгострокові).

Підкреслимо, що даний перелік не є вичерпним і може бути продовжений за рахунок більш спеціалізованих критеріїв, притаманних окремій вузькій сфері застосування. Крім того, продовжуючи думку Ю.М. Фролова, який зазначив, що «більшість елементів загальної класифікації правовідносин поширюються й на адміністративно-правові, як на їх складову частину» [7, с. 76], можливо екстраполювати дані критерії класифікацій й на сферу соціальної захищеності осіб з інвалідністю.

Отже, проведена нами наукова розвідка з питання класифікації адміністративних правовідносин у сфері соціальної захищеності осіб з інвалідністю засвідчила, що його ґрунтовне дослідження має не тільки теоретичне, а й вагоме практичне значення, оскільки дозволяє чітко розмежувати повноваження суб'єктів соціальної захищеності осіб з інвалідністю, окреслити шляхи вдосконалення їхньої діяльності, розробити та застосувати комплексний підхід до вирішення проблеми приведення чинного законодавства до норм ЄС у досліджуваній сфері, впровадження передового досвіду, розробки перспективного законодавства, правової та інклюзивної освіти осіб з інвалідністю тощо

Література:

1. Адміністративне право : навч. посіб. для здобувачів вищ. освіти [Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, В. В. Зуй та ін.]. Вид. 6-те, допов. та перероб. з опорою на законодавство станом на 1 квіт. 2021 р. Х. :Право, 2021. 196 с.
2. Котвіцька А.А., Кубарев І.В. Соціальний захист. Фармацевтична енциклопедія. URL: <https://cutt.ly/J8QeCjI>
3. Максименко М. Адміністративні правовідносини: суспільні відносини у сфері державного управління. *Нормативно-правовий журнал*, №3 2018. С. 98-115.
4. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 року № 875. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (8)
5. Соціальна держава. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: <https://bit.ly/2Q2DKYs> (1).

6. Соціальна держава. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5 : П-С. 736 с. (2)

7. Фролов Ю.М. Види адміністративно-правових відносин, що виникають у сфері вищої освіти за участі вищих навчальних закладів. *Право і суспільство*. 2013. № 5. С. 75–82.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-29>

**ON CONDITIONS OF LEGAL REGULATION
OF CRYPTOCURRENCIES, VIRTUAL ASSETS
AND BLOCKCHAIN TECHNOLOGIES IN UKRAINE**

**ДО ПИТАННЯ ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
КРИПТОВАЛЮТ, ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ
ТА ТЕХНОЛОГІЇ БЛОКЧЕЙН В УКРАЇНІ**

Tsybaliuk A. I.

*Postgraduate Student at the Department
of Public Law, Faculty of Law
Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University
Chernivtsi, Ukraine*

Цимбалюк А. І.

*аспірант кафедри публічного права
юридичного факультету
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

У сучасному світі віртуальні активи, зокрема криптовалюти, набувають все більшого значення у фінансовому секторі та економіці в цілому. Це вимагає від країн, в тому числі України, розвитку адекватного правового регулювання, забезпечуючи інтереси учасників ринку, контроль та безпеку віртуальних активів [4, с. 117]. У даній науковій статті розглядаються основні аспекти правового регулювання криптовалют, віртуальних активів та технології блокчейн в Україні.

Віртуальні активи, включаючи криптовалюти, посідають важливе місце в сучасному світі, виступаючи як нові форми інвестицій, засоби обігу та інструменти фінансових операцій [4, с. 118]. Враховуючи швидке зростання популярності та використання криптовалют, виникає необхідність встановлення ефективного правового регулювання віртуальних активів в Україні. Дане регулювання повинно орієнтуватися на створення сприятливого середовища для розвитку технологій, з одночасним забезпеченням контролю та запобіганням зловживань.

Закон України «Про віртуальні активи» [9] є першим кроком у регулюванні криптовалютного ринку, визначенні основних понять та стандартів діяльності суб'єктів віртуальних активів. Основні цілі та завдання закону полягають у встановленні правових норм для забезпечення стабільності та прозорості віртуального активного ринку, захисту прав та інтересів учасників ринку, а також забезпеченні контролю з боку державних органів [9].

Закон України «Про віртуальні активи» містить визначення основних понять, таких як віртуальний актив, криптовалюта, майнінг, обмінний пункт, сервіс віртуальних активів тощо [9]. Закон також передбачає покладання функцій регуляторного органу, який здійснюватиме контроль за діяльністю суб'єктів віртуальних активів та котрий встановлюватиме правила їх діяльності та ліцензування на Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку), за винятком віртуальних активів, які забезпечені валютними цінностями (повноваження Національного банку України).

Однак Закон має і певні недоліки. Наприклад, недостатнє визначення прав та обов'язків учасників ринку віртуальних активів, неясність у регулюванні стейблкоїнів та майнінгу криптовалют. Таким чином, потребує доповнень та уточнень.

Стейблкоїни – це вид криптовалют, підкріплений стабільними активами, такими як традиційна валюта або золото [5, с. 140]. Хоча Закон «Про віртуальні активи» не регулює стейблкоїни напряму, існують пропозиції щодо використання існуючих норм банківського законодавства для регулювання цих активів [7, с. 180].

Вони можуть бути розглянуті як електронні гроші або платіжні інструменти, що регулюються законодавством про банки та банківську діяльність. Таким чином, їх випуск та обіг могли б бути під контролем Національного банку України, що могло б зменшити ризики, пов'язані з фінансовою стабільністю та захистом споживачів [5, с. 141].

Однак, такі стейблкоїни як Tether (USDT), прив'язані до долара США, або DAI, прив'язані до ефіру, вимагають міжнародного регулювання.[1, с. 7]. Це може включати угоди з іноземними регуляторами, стандартизацію правил випуску та обігу таких стейблкоїнів, а також створення міжнародних механізмів контролю за їх діяльністю.

Майнінг криптовалют – процес добування нових одиниць криптовалюти через вирішення математичних задач. Майнінг криптовалют відіграє важливу роль у розподілі нових криптовалют, підтримці консенсусу в блокчейн-мережах та забезпеченні безпеки транзакцій [3, с. 48]. В Україні діяльність з майнінгу криптовалют не регулюється спеціальним законодавством, що створює правову невизначеність та може призвести до використання майнінгу для

незаконних цілей, таких як відмивання грошей або ухилення від податків [8, с. 504].

Міжнародний досвід регулювання майнінгу криптовалют варіюється. У деяких країнах, таких як Китай та Венесуела, майнінг криптовалют заборонено або суворо регулюється [3, с. 48]. У деяких країнах Європи, таких як Німеччина та Швейцарія, майнінг криптовалют регулюється як звичайна комерційна діяльність, що підлягає оподаткуванню та повинна відповідати нормам енергоефективності [3, с. 48].

В Україні можуть бути використані різні підходи до регулювання майнінгу криптовалют, залежно від конкретних обставин. Наприклад, пропонується встановити вимоги до технічної безпеки та енергоефективності обладнання для майнінгу, ввести систему ліцензування для майнерів або встановити спеціальні податкові правила для доходів від майнінгу [6, с. 70], а також розробка відповідних перевірочних процедур для компаній, що займаються цим видом діяльності.

Також може бути розглянуто введення спеціальних правил для майнінгу в масштабі «ферм», коли діяльність виконується на промисловому рівні та використовує значний обсяг електроенергії [6, с. 69]. За таких обставин, майнінг може бути підданий суворішому регулюванню або обмеженням, щоб забезпечити дотримання стандартів екологічної безпеки та енергоефективності.

Правове регулювання віртуальних активів, криптовалют та технології блокчейн в Україні має важливе значення для стабільного розвитку фінансової системи країни. Закон України «Про віртуальні активи» став основою для цього регулювання, але потребує доповнень та уточнень, зокрема щодо стейблкоїнів та майнінгу криптовалют.

Розробка правових норм для регулювання стейблкоїнів та майнінгу криптовалют повинна бути здійснена на основі міжнародного досвіду та врахування особливостей вітчизняного законодавства. Такий підхід допоможе створити ефективний та гнучкий правовий інструментарій для регулювання криптовалют, віртуальних активів та технології блокчейн в Україні.

Для забезпечення ефективного правового регулювання віртуальних активів та криптовалют в Україні, рекомендується:

- 1) Внести зміни та доповнення до Закону України «Про віртуальні активи» з метою усунення недоліків та розширення сфери його застосування, зокрема щодо стейблкоїнів та майнінгу криптовалют.

- 2) Вивчити міжнародний досвід регулювання майнінгу криптовалют та розробити на його основі пропозиції щодо удосконалення вітчизняного законодавства.

3) Розглянути можливість використання існуючих норм банківського законодавства для регулювання стейблкоїнів та забезпечити адекватний контроль за їх емісією та обігом.

Подальший розвиток криптовалют, віртуальних активів та технології блокчейн в Україні залежить від багатьох факторів, включаючи інноваційні технології, глобальні тенденції, рішення регуляторів та прийняття нових законів. Якщо Україна хоче стати лідером в цій галузі, необхідно прийняти відповідні міри для підтримки розвитку цієї індустрії та захисту інтересів своїх громадян і бізнесу. У такому випадку, потенціал віртуальних активів може бути в повній мірі реалізований, приносячи значні переваги для економіки країни та її громадян.

Література:

1. Бігняк О. В. Проблеми регулювання криптовалют у міжнародному приватному праві. *Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.)*. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 3. С. 6-9.

2. Гудіма Т., Устименко В., Джабраїлов Р., Черних О. Особливості правового регулювання обігу віртуальних активів в Україні: де-факто vs де-юре. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. Київ, 2022. 463 с.

3. Захарченко В. І. Регулювання криптовалют як механізм нейтралізації їх слабких сторін: модельний підхід. *Збірник наукових праць ЧДТУ*. Черкаси, 2022. № 65. 84 с.

4. Кобильнік Д., Никонова М. Особливості використання віртуальних активів: фінансово-правовий аспект. *«ПУБЛІЧНЕ ПРАВО»*. Ужгород, 2022. №4 (48).

5. Коханевич Д. Стейблкоїн – компроміс між криптовалютами та фіатними грошовими одиницями. *Матеріали XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Черкаси, 2022. 194 с.

6. Мандрик В. О., Мороз В. П. Законодавче регулювання обігу криптовалют в Україні, проблеми та перспективи їх розвитку. *Науковий вісник НЛТУ України*. 29(4), 67-71.

7. Новицький В.Я. Становлення та розвиток правового регулювання обігу віртуальних активів. *ІНФОРМАЦІЯ І ПРАВО*. Київ, 2021. No4(39). 238 с.

8. Огляд законодавства щодо регулювання віртуальних активів у сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. Київ, 2022. 587 с.

9. Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022 р. № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>.

**DIGITAL HUMAN RIGHTS – ACHIEVEMENTS AND PROSPECTS
IN THE DOMESTIC SPACE**

**ЦИФРОВІ ПРАВА ЛЮДИНИ – ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
У ВІТЧИЗНЯНОМУ ПРОСТОРИ**

Chalabiieva M. R.

*Candidate of Juridical Sciences,
Research Officer at Scientific Research
Institute of State Building and Local
Government of National Academy
of Legal Sciences of Ukraine
Kharkiv, Ukraine*

Чалабієва М. Р.

*кандидат юридичних наук,
науковий співробітник
Науково-дослідний інститут
державного будівництва
та місцевого самоврядування
Національної академії
правових наук України
м. Харків, Україна*

Права людини і громадянина гарантовані Конституцією України та міжнародними нормативно-правовими актами, які були ратифіковані нашою країною. Зважаючи на глобальну цифровізацію, цифрові права почали відігравати все більш важливу роль в контексті побутового життя кожного пересічного Українця.

Цифрові права мають тлумачитися в двох контекстах: реалізації традиційних прав людини в онлайн-просторі та спеціальних цифрових прав, які мають можливість втілюватися виключно на електронних майданчиках.

Нині найголовнішими здобутками у сфері цифрових прав в Україні є:

– нормативно-правові надбання – за останні роки в Україні прийнята ціла низка важливих законодавчих актів, які регулюють цифрову сферу та захищають цифрові права людини: Закон України «Про захист персональних даних», Закон України «Про кібербезпеку», Закон України «Про електронні довірчі послуги» та інше;

– доступ до мережі Інтернет – державна влада робить все можливе для забезпечення доступу до мережі в усіх регіонах країни, проводячи ширококумовий Інтернет та гарантуючи доступні тарифи для користувачів;

– кібернетична безпека – були створені спеціальні державні органи, які борються з кіберзлочинністю та сформовані владні стратегії по забезпеченню безпеки онлайн-простору.

Цифрові права грають величезну роль в контексті адміністративної реформи. Мова про реалізацію та захист фундаментальних прав людини, зокрема цифрових, за допомогою інформаційно-

комунікаційних технологій. Очевидний зв'язок адміністративної реформи та реалізації цифрових прав стосується декількох аспектів.

По-перше, це робота електронного урядування. Цифрове управління дозволяє реалізувати цілий ряд фундаментальних прав людини:

- доступ до інформації – державна влада може оперативно оприлюднювати публічну інформацію про свою роботу, про владні рішення та порядок їх виконання;

- участь громадян – фактично електронне управління дозволяє максимально залучити громадян до процесу прийняття владних рішень. Наприклад, наразі державний додаток Дія дозволяє приймати участь в опитуваннях – це важливий крок для розвитку електронної демократії. В перспективі цифрові платформи можуть стати майданчиком збору думок, прямого діалогу «держава-громадяни». Загалом це сприяє участі громадян у вирішенні питань, які безпосередньо стосуються їх життя та життя громади. Водночас держава має бути обізнана, які громадські настрої панують в країні;

- захист персональних даних – збір, зберігання та обробка має здійснюватися згідно вимог українського законодавства про захист персональних даних. Право на безпеку є ключовим правом людини, та стосується не тільки реального життя, але й медіа-простору – держава має задовольняти потребу населення у безпечному онлайн вимірі;

- інклюзивність – електронне урядування дозволяє забезпечити рівні можливості доступу для всіх груп населення, включаючи осіб з фізичними обмеженнями.

По-друге, цифровізація в межах адміністративної реформи вплинула на ступінь відкритості функціонування. Фактично цифрові інструменти широко використовуються саме для оприлюднення перебігу адміністративних процесів.

По-третє, цифрова освіченість населення. Відоме право на освіту знаходить сучасну інтерпретацію шляхом активного використання інформаційно-комунікаційних технологій. Насамперед, це вміння осіб користуватися цифровими інструментами, які пропонує держава. Задля повноцінного користування державними цифровими платформами населенню слід оволодіти базовими навичками цифрової освіченості. Окрім цифрової освіченості, державні платформи пропонують населенню у подальшому освоїти інші навчальні курси чи освітні серіали, які дозволяють отримати нову інформацію чи навіть професію.

Перспективи розвитку цифрових прав з огляду на наявні здобутки включають:

- збільшення рівня освіченості та громадської свідомості – поступове нарощення обсягу освітніх матеріалів, навчальних програм та ініціатив природньо призведе до збільшення зацікавленості населення цими питаннями, які спрямовані на поширення знань про цифровий простір, його ризики та небезпеки;

– удосконалення законодавства – подальше вдосконалення нормативно-правової бази, яка регулює відносини в інформаційно-цифровій сфері, включаючи питання захисту персональних даних, свободи слова та кібербезпеки;

– зміцнення механізму захисту персональних даних – покращення методики захисту приватної інформації громадян та їх даних у цифровому просторі. Введення суворих вимог щодо збору персональних даних, та контроль за їх збереженням;

– посилення охорони прав дітей в онлайн-просторі – активна протидія та боротьба з дитячою педофілією, кібербулінгом та іншими формами цифрового насилля;

– кібербезпека – посилення заходів у галузі кібербезпеки для захисту усіх громадян.

Цифрові права людини і громадянина в Україні – є важливою темою наукового та практичного обговорення. Наразі існує нагальна потреба у розвитку повноцінної цифрової інфраструктури, спрощення доступу до освітніх серіалів про цифрову освіченість та навички, вдосконалення нормативно-правової бази та механізмів захисту цифрових прав людини.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-31>

HUMAN RIGHTS: DEVELOPMENT, CURRENT STATE

ПРАВА ЛЮДИНИ: РОЗВИТОК, СУЧАСНИЙ СТАН

Chukaeva V. O.

*Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor, Associate
Professor of the Department of Theory
of State and Law, Constitutional Law
and State Administration
Dnipro University named after
Oles Gonchar
Dnipro, Ukraine*

Чукаєва В. О.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії держави
і права, конституційного права
та державного управління
Дніпровський університет
імені Олеса Гончара
м. Дніпро, Україна*

З новими викликами розвитку людської цивілізації відбувається зміна, формування нової системи прав людини. Так, перше покоління – покоління громадянських і політичних прав виникло з появи ідей та концепцій про державу, політичну владу, права і свободи людини у працях XVII–XVIII століть Дж. Локка, Ш. Монтеск'є, Т. Гоббса,

Ж.Ж. Руссо [1]. Засновані на політичній філософії ліберального індивідуалізму та пов'язані з нею економічною та соціальною доктриною невтручання держави до прав людини першого покоління кваліфікується як система негативних прав, тобто прав, які зобов'язують державу утримуватися від втручання у сфери, що регулюються цими правами. З визнанням та здійсненням насправді прав людини першого покоління пов'язані з виникненням проблем реалізації на практиці принципів правової демократичної держави. Для формування такої держави необхідно створити громадянське суспільство. Умовами такого соціуму необхідно забезпечення права на життя, свободу, особисту недоторканість, свобода совісті, думки тощо.

З формуванням нового етапу історичного процесу суспільства – новий рівень розвитку соціально-економічних стосунків виникає друге покоління прав людини. Це покоління економічних, соціальних і культурних прав, що походить в першу чергу з соціалістичних традицій, популярних серед прихильників сен-симонівського руху початку ХІХ-го століття у Франції. Вони формувалися у процесі боротьби народів за покращення свого економічного становища та підвищення свого культурного статусу (право на працю, соціального забезпечення, медичну допомогу, захист материнства та дитинства та інше). Важливими нормативними актами які закріплювали систему прав людини першого покоління були – Французька декларація прав людини і громадянина 1789 р., Конституцію США 1787 р.

Значною мірою третє покоління виникло у відповідь на зловживання капіталістичного шляху розвитку суспільства і його засадничої та по суті безвідповідальної концепції індивідуальної свободи, що припускала й навіть легітимізувала експлуатацію робітничого соціуму і колоніальних народів. Історично склалося так, що економічні, соціальні та культурні права людини протиставляються першому поколінню, громадянським і політичним правам і сприймаються переважно як система позитивних прав. Якщо суть першого покоління прав людини полягає у свободі людини від держави, її автономії і держава бере на себе зобов'язання не втручатися в певні сфери життя людини, то друге покоління прав людини навпаки передбачає активну участь держави в соціально-економічному та культурному житті суспільства задля забезпечення соціальної справедливості, справедливого розподілу благ і зрівняння можливостей кожного члена суспільства. Закріплення системи прав людини трьох поколінь практично закріплено у всіх Конституціях країн демократичного розвитку [2].

Основними міжнародними договорами, що закріплюють права людини другого покоління, є Загальна декларація прав людини 1948 року (ст. 22-27) і Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року.

Третє покоління – покоління колективних прав або прав солідарності, отримало широке визнання у другій половині ХХ століття. На відміну від першого і другого поколінь, що формувалися на основі теоретичних (ліберальних і соціалістичних) доктрин, третє покоління є результатом людського досвіду і практичних вимог реального життя. Наприклад, до теперішнього часу у людства не було проблем з екологією, але в наші часи вони посідають одне з провідних місць на порядку денному. Діяльність однієї держави вже недостатньо для виконання зобов'язань, що накладаються на неї правами третього покоління. Їхня реалізація можлива тільки узгодженими зусиллями всіх суб'єктів на «соціалній сцені»: держав, міжнародних і неурядових організацій, громадських об'єднань та індивідуальних осіб.

Четверте покоління прав людини почало формуватися у 1990-х роках ХХ ст. з нову ж таки з розвитком досягнень науково та технічного прогресу. На думку Ф.М. Рудинського, ці права мають захищати людину від загроз, пов'язаних з експериментами у сфері генетичної спадковості особистості, тобто це такі права людини, що пов'язані з клонуванням та іншими відкриттями в галузі біології [3]. Також, до четвертого покоління, на наш погляд, можна включити інформаційні права і технології, право на мир, на ядерну безпеку, космос, екологічні, інформаційні права та інші. Тобто, четверте покоління – це правова відповідь виклику ХХІ століття, коли йтиметься вже про виживання людства як біологічного виду, збереження цивілізації, розвиток космічної соціалізації людства [4].

На сучасному етапі, четверте покоління прав вимагає нові міжнародно-правові процесуальні інститути, що повинні забезпечувати ці права. Формується міжнародне гуманітарне право, світський гуманізм стає однією з віх у моральному розвитку суспільства. Розвиток правової ідеї та правового інституту припускає, на наш погляд, і формування п'ятого покоління прав з новими викликами технічного прогресу, переформування соціальних економічних стосунків у суспільстві, що сприяє виникненню нової системи прав людини та їх розширенню. Водночас цей процес не можна оцінювати однозначно: з одного боку, розширення кола прав, що визнаються, має посилювати правову захищеність особистості, з іншого – кожне «покоління» приносить із собою нову логіку узаконення домагань, які називаються правами людини, і неминучі конфлікти «нових» прав зі «старими», внаслідок чого рівень захищеності може не зрости, а знизитись. Таким прикладом є система прав сексуальних меншин, які зіткнулися зі соціальними нормами гетеровизначенням попередніх поколінь.

Зараз четверте покоління прав є соматичними (особистісними) правами, які отримали правову регламентацію в міжнародних документах і рішеннях міжнародних організацій, наприклад Декларація про клонування людини (2005), Міжнародна декларація про генетичні

дані людини (2003), Загальна декларація про біоетику і права людини (2005), Конвенція про захист прав та гідності людини у зв'язку із застосуванням досягнень біології та медицини (1997), які мають обов'язкову юридичну силу щодо регулювання соматичних прав.

Особливе значення має Хартія Європейського союзу про основоположні права (2000), яка встановлює право людини на власну фізичну та душевну цілісність, а саме на «добровільну та належним чином оформлену згоду заінтересованої особи згідно з правилами, встановленими законом; заборона застосування евгеніки, особливо її частини, яка має на меті селекцію людей; заборона використання людського тіла та його частин як таких як джерела прибутку; заборона відтворення людини за допомогою клонування», проблема становлення права на евтаназію [5].

Саме науково-технічний прогрес, змусив дивитись по-новому на наукові пошуки у сфері прав людини. Він має не тільки позитивні, а й негативні сторони. Позитивне науково-технічного прогресу – це якісне покращення рівня життя людей, а зворотній бік досягнення біології, генетики, медицини, трансплантології і таке інше, які поставили сучасну людину в якісно інше, нове становище. У зв'язку з цим сучасне суспільство виявилось у новій стадії розвитку, що дозволяє нам говорити про необхідність продовження формування нової системи правового регулювання п'ятого покоління прав людини [6]. Також зараз перед людством виник новий виклик – життя людини і захист його прав в умовах нового кіберпростору. Формування п'ятого покоління прав, яке можна назвати, з нашої точки зору, «Божественні права та свободи». Основу п'ятого покоління прав становлять такі цінності, як любов, інформація та енергія., формування нових стандартів духовності, свободи думки в рамках розвитку інформаційних технологій, релігійних, ідеологічних стандартів.

Дана категорія прав людини ще до кінця не оформлена і регулюється, у більшій мірі, національним правом держав. Сучасна дійсність формування п'ятого покоління потребує подальших теоретичних і практичних досліджень вчених правників, соціологів, психологів та інших напрямків науки. Процес формування нових стандартів правового регулювання на рівні міжнародного права та національних правових систем триває.

Література:

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. Харків: Консум; Ун-т внутр. справ, 2000. 691 с.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Рудінський Ф.М. Громадянські права людини: загальнотеоретичні питання. Право на життя. 2000. № 31. С. 15–18.

4. Аврамова О. Четверте покоління прав людини: постановка проблеми. Право України. 2010. № 2. URL : <http://www.info-prensa.com/article-212.html>.

5. Про заборону репродуктивного клонування людини : Закон України від 14 грудня 2004 року / Відомості Верховної Ради України. 2005. № 5. Ст. 111.

6. Барабаш О.О. Четверте покоління прав людини: загальнотеоретична характеристика. URL: http://science2016.lp.edu.ua/sites/default/files/Full_text_of_%20papers/vnulpurn_2016_837_36.pdf

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-32>

INFORMATIONAL AND PSYCHOLOGICAL OPERATION CONCEPTS AND COUNTERMEASURES IN THE CONDITIONS OF THE LEGAL REGIME OF MARTIAL STATE

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА ОПЕРАЦІЯ ПОНЯТТЯ ТА ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Shebanits D. M.

*Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Law
Mariupol State University
Kyiv, Ukraine*

Шебаніц Д. М.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Маріупольський державний
університет
м. Київ, Україна*

Shebanits V. F.

*Candidate for the "Law" Specialty
Mariupol State University
Kyiv, Ukraine*

Шебаніц В. Ф.

*здобувач спеціальності «Право»
Маріупольський державний
університет
м. Київ, Україна*

В умовах сьогодення будь-яка війна ведеться не тільки на полі бою активними бойовими діями, але і в інформаційному просторі. Наразі саме інформаційний фронт є одним з провідних напрямків українського національного супротиву збройній агресії Російської Федерації.

Оскільки вплив будь-яких інформаційних операцій як на цивільне населення, так і на військових може мати неабиякий деструктивний вплив та в подальшому може призводити до непередбачуваних наслідків,

насьогодні залишається актуальною потреба дослідження сутності поняття інформаційно-психологічної операції, а також заходів протидії такої в умовах особливого правового режиму воєнного стану в Україні.

Зазначена тематика досліджувалася багатьма науковцями різних сфер наукового пізнання, а саме психології, юриспруденції, галузі державного управління тощо. Зокрема, варто згадати роботи таких авторів як М. Погорецький, Н. Зражевська, В. Горбулін, В. Алещенко, У. Ільницька та інші.

Говорячи про вплив інформаційно-психологічної операції на свідомість людини і громадянина, на нашу думку, варто зупинитися на питанні розкриття сутності поняття психологічної безпеки. Відтак, саме по собі поняття інформаційно-психологічної безпеки особистості є комплексним та багатограним поняттям, яке в найбільш загальному значенні можна визначити як стан захищеності психіки людини від деструктивного впливу негативної інформації [1, с. 107].

Отож, у способах до визначення поняття інформаційно-психологічної операції є щонайменше два підходи. Перший визначає згадане нами явище у широкому сенсі і тлумачить інформаційно-психологічну операцію як сплановане використання технологій та методів поширення інформації задля впливу на свідомість людини [2, с. 230-231].

Інший підхід тлумачить інформаційно-психологічну операцію у більш вузькому розумінні і визначає, що це інструмент впливу, який застосовується під час ведення активних бойових дій задля деморалізації противника [2, с. 230-231].

Деякі науковці вказують на те, що основним завданням інформаційно-психологічних впливів є маніпулювання масовою свідомістю, яке в свою чергу має на меті внесення як в суспільну свідомість, так і в свідомість окремих осіб певних ідей та поглядів; дезорієнтація та дезінформація населення, ослаблення усталених переконань, які складають підвалини суспільства; залякування тощо [3, с. 15].

Задля досягання поставленої мети агресор використовує досить розгалужене коло каналів передачі інформаційно-психологічного впливу. Такими каналами є засоби масової інформації, комп'ютерні програми та мережа Інтернет, розповсюдження чуток, розповсюдження та застосування агітаційних листівок, розповсюдження пропагандистської інформації через твори мистецтва та інше [1, с. 108].

Враховуючи вищевикладене, важливо наголосити і на способах та заходах протидії згаданим інформаційно-психологічним впливам. Відтак, деякі науковці вказують на те, що протидія негативному інформаційно-психологічному впливу може реалізовуватися щонайменше двома напрямками, зокрема:

- наданням операції-відповіді на психологічно-інформаційну агресію противника;

- розробкою та подальшим використанням стратегій розвитку безпекової політики країни [1, с. 108].

Отож, на нашу думку, аби ефективно нейтралізувати негативний вплив інформаційно-психологічного тиску агресора, необхідно проводити комплексні заходи, зокрема такі як:

- проведення постійної інформаційно-роз'яснювальної роботи з населенням, шляхом використання засобів масової інформації, мережі Інтернет, радіо та телебачення тощо;

- постійне інформування суспільства про діяльність військових підрозділів, проведених операцій та успіхів на фронті;

- нейтралізування ворожих каналів надання неправдивої інформації, які шляхом дезінформації населення маніпулюють ним;

- проведення різномірних заходів, спрямованих на об'єднання суспільства навколо загальнонаціональної ідеї.

Отож, підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок про те, що інформаційна безпека суспільства є не менш важливим чинником аніж особиста безпека. До того ж, правильно обрана інформаційна політика країни є запорукою ефективної протидії збройній та інформаційно-психологічній агресії Російської Федерації проти України. Результативність такої протидії залежить від якості та комплексності заходів, які повинна здійснювати держава задля безпеки людини та громадянина.

Література:

1. Уманець А. О. Інформаційно-психологічні впливи: поняття, особливості реалізації та способи протидії. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Т. 3 (72) №3. 2022. С. 106-112.

2. Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки : навчальний посібник. За заг. ред. В. О. Жадька, Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 356 с.

3. Інформаційні операції та безпека суспільства: загрози, протидія, моделювання : монографія. В. П. Горбулін, О. Г. Додонов, Д. В. Ланде. Київ : Інтертехнологія, 2009. 164 с.

THE RIGHTS OF WORKERS AT AN INDUSTRIAL ENTERPRISE IN WARTIME CONDITIONS

ПРАВА ПРАЦІВНИКІВ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Yakovlev D. V.

*Teacher of Special Disciplines,
Teacher of the First Category
Separate Structural Unit "Zaporizhia
Metallurgical Vocational College
of Zaporizhzhia National University"
Zaporizhzhia, Ukraine*

Яковлєв Д. В.

*викладач спеціальних дисциплін,
викладач першої категорії
ВСП «Запорізький металургійний
фаховий коледж Запорізького
Національного університету»
м. Запоріжжя, Україна*

15 березня 2022 року Верховна Рада України ухвалила законопроект № 7160 «Про організацію трудових відносин в умовах військового стану». Він суттєво змінює звичне функціонування трудових правовідносин протягом воєнного часу, значно звужує гарантовані права працівників та дещо розширює права роботодавців.

У разі запровадження військового стану Конституція України дозволяє обмежувати окремі права громадян [1, ст. 64], і трудові права не є винятком. Указом Президента [2] в Україні запроваджено військовий стан, на період дії якого можуть обмежуватися конституційні права та свободи людини та громадянина, зокрема передбачені Конституцією України [1, ст. 46], встановлює декларація про працю, куди входять можливість заробляти собі життя працюю, вільно обираючи чи який людина вільно погоджується.

Таке обмеження конституційного права на працю, очевидно, викликане обставинами активних бойових дій та необхідністю вжиття заходів щодо захисту держави. Водночас механізми, передбачені чинним законодавством про працю, хоч і спрямовані на максимальне дотримання прав та гарантій для працівників, не завжди можуть бути виконані роботодавцями в умовах воєнного стану.

У районах, де відбуваються бойові дії, та у разі загрози життю та здоров'ю працівник має право розірвати трудовий договір (звільнитися) за власним бажанням без попередження про це роботодавця за 14 днів до дати такого звільнення [4, ст. 38].

Це час, протягом якого роботодавець може знайти заміну працівникові без втрат для виробництва. Скасування такого терміну можна розцінювати як мінус для роботодавця, оскільки на додаток до

проблем, спричинених бойовими діями, роботодавець може мати додаткові проблеми з пошуком працівника.

Право роботодавця перевести працівника на іншу роботу, що не обумовлена трудовим договором, без його згоди. Таке право роботодавець може реалізувати виключно:

- для запобігання чи ліквідації наслідків бойових дій;
- за іншими обставинами, які ставлять або можуть наражати на загрозу життю або нормальні життєві умови людей.

При цьому працівнику гарантується оплата праці у розмірі не нижче за середній заробіток за попереднім місцем роботи.

Водночас щодо працівника не діють положення КЗпП України [4, ст. 32], які зобов'язували роботодавця повідомляти працівника про зміну істотних умов праці (а переведення працівника – це зміна істотних умов праці) за 2 місяці до дати такого переведення. Можна констатувати, що в цій частині відбулося звуження прав та гарантій для працівників, що стосуються обставин зміни суттєвих умов праці.

Також можна констатувати звуження гарантій працівникам. Водночас за працівниками зберігається право на отримання вихідної допомоги у розмірі одного середньомісячного заробітку.

Тепер роботодавці мають право звільняти працівників у зв'язку з ліквідацією підприємства, організації, установи, якщо така ліквідація викликана знищенням внаслідок бойових дій усіх виробничих, організаційних чи технічних потужностей чи майна підприємства.

Під час дії військового стану роботодавці мають право оформляти розірвання трудового договору під час тимчасової непрацездатності працівника або під час перебування його у відпустці. У такому разі днем звільнення буде перший робочий день, що настає після закінчення періоду тимчасової втрати працездатності або перший робочий день після відпустки.

Крім того, скасовуються положення про скорочений графік роботи напередодні святкових днів. П'ятиденний або шестиденний робочий тиждень встановлюється роботодавцем за рішенням військового командування разом із військовими адміністраціями. А норма про те, що безперервний відпочинок може бути скорочений до 24 години, означає, що кількість вихідних може бути скорочена до одного.

Право працівника на 24 календарні дні оплачуваної відпустки протягом дії воєнного часу залишилося без змін.

Однак тепер роботодавець має право відмовити працівникові, залученому до виконання робіт на об'єктах критичної інфраструктури, у наданні будь-якого виду відпустки за винятком відпустки у зв'язку з вагітністю та відпустки по догляду за дитиною.

Роботодавець залишається зобов'язаним забезпечити реалізацію права працівників своєчасне отримання зарплати. Крім того, в ньому міститься інше положення, що звільняє роботодавця від відповідальності за не виплату заробітної плати, якщо він доведе, що не виплата сталася внаслідок ведення бойових дій та обставин іншої непереборної сили.

Призупинення дії трудового договору – це тимчасове звільнення роботодавця від обов'язку забезпечувати працівника роботою та тимчасове звільнення працівника від обов'язку виконувати роботу за укладеним трудовим договором. Зупинення дії трудового договору не тягне за собою припинення трудових відносин.

Що цікаво: питання, пов'язані з відшкодуванням заробітної плати, гарантійних та компенсаційних виплат працівникам на час припинення дії трудового договору в повному обсязі покладаються на державу, яка вчиняє військову агресію, в даному випадку на РФ. Таким чином, якщо трудовий договір із працівником буде припинено за вказаними підставами, отримати компенсацію відповідний працівник зможе лише від країни-агресора.

Висновок. Положення Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах військового стану» навряд чи можна назвати спрямованими на максимальний захист прав та інтересів працівників, скоріше навпаки, оскільки права працівників значно звужуються порівняно з мирним часом. З іншого боку, воєнний час вимагає ухвалення складних і непопулярних рішень не лише на полі бою, а й в інших сферах, зокрема й у трудових відносинах. Тому, незалежно від складнощів, які чекають на Україну та українців попереду, слід сподіватися, що ми зможемо їх пройти гідно.

Література:

1. Конституція України. ВР України 28 червня 1996 року.
2. Указом Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 року
3. Законопроект № 7160 «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». № 2352-IX від 01.07.2022
4. Кодекс ЗАКОНОВ про ПРАЦЮ УКРАЇНИ. Закон № 322-VIII від 10.12.71 ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-34>

THE ISSUE OF ADVOCACY ACTIVITIES IN JUDICIAL PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN THE CONDITIONS OF THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW

ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТУРИ В СУДОВОМУ ЗАХИСТІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Boiko N. O.

*Managing Partner
of the Pantheon Bar Association,
Head of the Public Scientific
Organization "Foundation
of Public Legal Initiatives"
Dnipro, Ukraine*

Бойко Н. О.

*керуючий партнер
Адвокатське об'єднання «Пантеон»,
керівник
Громадська наукова організація
«Фундація публічно-правових
ініціатив»
м. Дніпро, Україна*

Військова агресія Російської Федерації проти України в 2022 році та введення правового режиму воєнного стану зумовили значні корективи в усіх сферах суспільного життя. Внаслідок таких подій суттєві зміни зазнала й адвокатура України – недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [1].

Діяльність адвокатів, ефективність їх правозахисної роботи безпосередньо пов'язані зі становищем людини в суспільстві та державі, а також з дотриманням основоположних принципів демократії, верховенства права, захисту прав людини й відповідно якісної правничої допомоги. Роль адвоката в процесі становлення прав людини, їх захисту та відновлення є беззаперечною в будь-якій державі та правовому суспільстві.

Вітчизняні науковці характеризують адвокатуру як елемент правової системи України, а правозахисну діяльність адвокатів як частину юридичної практики в правовій системі; як особливий правозахисний

інститут громадянського суспільства, який представляє інтереси цього суспільства перед державою, взаємодіє з державою і водночас протистоїть державі в особі органів публічної влади з питань захисту прав та свобод людини, зокрема в судових органах; як професійну організацію адвокатів зі спеціальним статусом, яка діє на засадах самоврядування і через яку реалізуються права юриста на заняття адвокатською діяльністю [2]. Питання захисту прав людини є одним із нагальних в умовах сьогодення, у зв'язку з цим надзвичайно важлива внутрішня консолідованість всіх інституцій. Саме на адвокатуру покладено конституційну функцію захисту прав людини та громадянина, а право на захист, відповідно до Конституції України, не підлягає обмеженню навіть під час запровадження режиму воєнного стану.

Однак, з моменту масштабної збройної агресії постійно змінюються умови, від яких залежить реалізація основної мети інституту адвокатури, зокрема: несення адвокатами служби в лавах Збройних Сил України; виїзд частини адвокатів за кордон або в інші міста України, у зв'язку зі збройною агресією; обмеження функціонування єдиних державних реєстрів; робота органів публічної влади, у тому числі й судів, в дистанційному режимі або зі скороченим робочим днем; вимушене припинення роботи судів на територіях, де ведуться бойові дії; переміщення суду в іншу місцевість; відкладення розгляду справ; пропуск процесуальних строків тощо. Цей перелік не є вичерпним, оскільки умови здійснення ключової функції адвокатури постійно змінюються.

Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» розділ VIII Конституції України «Правосуддя» було доповнено статтею 131-2 щодо діяльності адвокатури [3]. Тобто, законодавець визначає адвокатуру як елемент правосуддя, оскільки найважливішою конституційною функцією адвокатури є забезпечення права кожної людини на захист. Наділяючи відповідною функцією інститут адвокатури, держава, в свою чергу, має сприяти високому рівню надання адвокатами професійної правничої допомоги, що матиме безпосередній вплив на якість здійснення правосуддя.

Слід зазначити, що ефективність захисту адвокатом прав людини та, відповідно, надання якісної правничої допомоги, безпосередньо залежить від доступу до правосуддя, який ускладнився в разі після введення правового режиму воєнного стану. Разом з тим, не можливо залишити поза увагою рекомендації Ради суддів України, які надавалися у зв'язку з введенням воєнного стану, зокрема, щодо можливості роботи судів дистанційно, якщо існує загроза життю і здоров'ю суддям, працівникам суду та учасникам процесу. У випадку загрози життю, здоров'ю та безпеці відвідувачів суду, працівників апарату суду, суддів оперативно приймати рішення про тимчасове зупинення здійснення судочинства певним судом до усунення обставин,

які зумовили припинення розгляду справ. Інформувати про такі рішення оперативні штаби, Верховний Суд, Раду суддів України, ДСА України. Крім того, Якщо у справі спливають процесуальні строки, то рекомендовано їх продовжувати, принаймні до завершення дії воєнного стану [4]. Водночас, особливої уваги в таких умовах заслуговує упровадження елементів електронного урядування, зокрема функціонування системи «Електронний суд», здійснення правосуддя у режимі відеоконференції, у тому числі із застосуванням власних засобів поза приміщенням суду, що позитивно відображається на захисті прав людини, електронний документообіг, що дозволяє оцифровувати матеріали справи і зберігати їх в надійних серверах. Саме електронне врядування дає можливість адвокатам виконати свої функції якісно та в повному обсязі.

Таким чином, захист прав людини не може бути обмеженим ні в якому випадку, навіть під час дії правового режиму воєнного стану. Навпаки – перед державою постало завдання – якомога швидше забезпечити доступ до правосуддя, елементом якого є адвокатура. Надання правничої допомоги під час дії правового режиму воєнного стану досить ускладнила діяльність адвокатури вцілому, але водночас, це вплинуло на оновлення формату функціонування професійного механізму. Незважаючи на труднощі та складні обставини, адвокатура продовжує функціонувати, виконуючи свій конституційний основний обов'язок щодо захисту прав і свобод людини, організовувати надання правової допомоги особам, які потребують правового захисту. Водночас, існує необхідність нормативного закріплення норм адвокатської діяльності в умовах правового режиму воєнного стану на законодавчому рівні.

Література:

1. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.
2. Оніщик Ю.В. Організаційно-правові засади діяльності адвокатури України в умовах воєнного стану. URL: www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6373/13409-1?inline=1.
3. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n99>.
4. РСУ опублікувала реко-мендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. Рада суддів України, 02.03.2022, URL: <http://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu>.

**THE ISSUE OF REGULATING THE RIGHT TO FREEDOM
OF PEACEFUL ASSEMBLY UNDER THE CONDITIONS
OF THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW**

**ПРОБЛЕМАТИКА РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ
МИРНИХ ЗІБРАНЬ В УМОВАХ ПРАВОВОГО
РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ**

Doroshenko N. O.

*Postgraduate Student at the Department
of International Law
Ivan Franko National University of Lviv,
Judge of the Rivne District
Administrative Court
Rivne, Ukraine*

Дорошенко Н. О.

*аспірант кафедри
міжнародного права
Львівський національний
університет імені Івана Франка,
суддя Рівненського окружного
адміністративного суду
м. Рівне, Україна*

Майже 75 років тому Загальна декларація прав людини проголосила в статті 20 одну з фундаментальних свобод людини, яка покликана забезпечувати демократизацію суспільного життя: «Кожна людина має право на свободу мирних зборів та асоціацій» [1].

Розвиваючи положення Загальної декларації прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Європейська конвенція), в статті 11 закріпила на регіональному рівні право кожного на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, а також визначила, що здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [2].

В подальшому статтею 21 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року (далі – Пакт), визнано право на мирні збори та унормовано, що користування правом не підлягає ніяким обмеженням, крім тих, які накладаються відповідно до закону і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної чи суспільної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або населення або захисту прав та свобод інших осіб [3].

Чинні міжнародно-правові норми питання застосування обмеження цього права віднесли на розсуд національного законодавства, встановивши чіткі вимоги щодо умов допустимості такого обмеження.

Наведене свідчить про єдність та взаємозв'язок норм міжнародного права та національного законодавства стосовно регулювання права на мирні зібрання.

В умовах військової агресії російської федерації проти України питання проблематики ефективності міжнародного права звучать з новою силою, у зв'язку з чим слід зауважити, що міжнародне право «спрацьовує» там, де воно найчастіше застосовується, а саме – у національній правовій системі. Якщо положення договору, чи норма звичаєвого міжнародного права використовується при ухваленні рішення національним судом чи адміністративним органом, міжнародне право зберігає всю свою дієвість, яку тільки здатна продемонструвати національна судова система [4, с. 3].

Існуючі міжнародно-правові механізми (стаття 15 Європейської конвенції, стаття 4 Пакту) надають Договірним Державам, за виняткових обставин можливість обмеженого і контрольованого відступу від своїх зобов'язань із забезпечення певних прав і свобод, зокрема, під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом.

Конституція України в статті 39 закріпила право громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування; а також встановила, що обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей [5].

Зауважимо, що право на мирні зібрання ні міжнародно-правовими актами, ні Конституцією України (стаття 64) не віднесене до переліку прав і свобод, що не підлягають обмеженням в умовах воєнного стану.

Відповідно до пункту 8 статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, заходи правового режиму воєнного стану,

зокрема, забороняти проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів [6].

Водночас статтею 19 цього Закону в умовах воєнного стану встановлено пряму заборону на зміну Конституції України; зміну Конституції Автономної Республіки Крим; проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування; проведення всеукраїнських та місцевих референдумів; проведення страйків, масових зібрань та акцій.

Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України введено в Україні воєнний стан та встановлено, зокрема, що на період його дії можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України, в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [7].

На виконання параграфу 3 статті 4 Пакту, 28 лютого 2022 року Україна відповідною нотифікацією поінформувала Генерального секретаря ООН та за його посередництвом інші держави-учасниці Пакту про Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану» та ухвалення Закону України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», а також надіслала роз'яснення щодо обсягу застосування відступу, в числі яких і право на мирні зібрання [8].

Системний аналіз наведених вище норм міжнародного і національного права дає підстави для висновку, що сам факт запровадження правового режиму воєнного стану не може слугувати достатньою правовою підставою для дискреції держави щодо обмеження права на мирні зібрання. Адже стаття 39 Конституції України, як норма прямої дії, не передбачає іншого порядку обмеження реалізації права на мирні зібрання, крім встановленого судом відповідно до закону. Вочевидь, що законодавець при формулюванні норм Закону «Про правовий режим воєнного стану» в контексті заборони (обмеження) права на мирні зібрання таких обставин не врахував, однак, виходячи з пріоритету норм Конституції України над нормами закону, вважаємо, що судовий порядок обмеження права на мирні зібрання підлягає застосуванню й в умовах воєнного стану.

Література:

1. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
4. Дженіс М., Кей Р., Бредлі Е. Європейське право у галузі прав людини. Джерела і практика застосування. Київ. АртЕк. 1997. С. 3.
5. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
7. Указ Президента України «Про введення воєнного стану» № 64/2022 від 24.02.2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
8. UKRAINE: NOTIFICATION UNDER ARTICLE 4. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2022/CN.65.2022-Eng.pdf>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-36>

JUDICIAL PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN A LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ В ПАРАДИГМІ ІНСТИТУЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Zagurskyy O. V.

*PhD, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Law and Public Administration
Higher Education Institution
"King Danylo University"
Ivano-Frankivsk, Ukraine*

Загурський О. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
та публічного управління
ЗВО «Університет Короля Данила»
м. Івано-Франківськ, Україна*

Хоча права людини становлять основу верховенства права, вони не є тотожними законності та іноді навіть суперечать правильним законам, часто-густо порушуючи їх. Хоча права на соціальний захист є, права людини не є синонімом соціальної рівності. Перерозподіл є лише одним

із засобів досягнення головної мети соціальних прав, а це не стільки рівні умови життя для всіх громадян, скільки основна економічна безпека. Усі ці інші цінності є важливими і законними цілями соціальної політики. Однак вони переслідуються по-різному, ніж у випадку з правами людини.

Реалізація таких цінностей, як економічний прогрес, загальне благо, рівність та соціальна справедливість найчастіше залишається в межах політичного процесу в рамках парламентських процедур. Це питання політичного рішення, чи буде суспільство стикатися з більшою інфляцією чи більшим рівнем безробіття. Справа в політичному рішенні чи віддає перевагу суспільство недержавній благодійності. Це питання політичного рішення, чи буде суспільство обирати державну систему охорони здоров'я чи просто державну систему приватного страхування.

Так само в кожному суспільстві є місце для колективних дій та захисту груп інтересів, хоча права людини не є колективними правами і не є ідентичними захисту інтересів.

Наявність розробленого каталогу прав людини в сучасних основних законах є явищем, характерним не лише для повністю демократичних держав. Кількість свобод і прав, які конститууються на конституційному рівні, може змінюватися.

Держави-учасниці міжнародної угоди зобов'язують мінімум щодо держав, які їх ратифікують, що є зараз досить вагомим каталогом захищених прав. Однак створення правозахисної системи слід вважати недостатнім. Для фізичної особи найважливіше – це можливість використання законних засобів, за допомогою яких можна буде реалізувати свої права чи захистити їх.

У той же час ці заходи повинні бути відомі індивіду, легкодоступні, ефективні, і використання їх не повинно бути пов'язане з можливістю піддавати індивіду будь-яких недуг або санкцій у цьому відношенні. Уже в Факультативному протоколі до Міжнародного пакту про особисті та політичні права, який був ратифікований Польщею 23 березня 1976 року, дозволив громадянам подавати повідомлення про порушення їх прав до Комітету ООН з прав людини в Женеві.

З іншого боку, Європейська соціальна хартія запровадила систему колективних скарг профспілок та неурядових організацій. Проривом стало запровадження громадянином можливості міжнародних звернень, наприклад, до Європейського суду з прав людини у Страсбурзі або Комітету з прав людини в Женеві.

Основна функція судів – охорона прав і свобод людини і громадянина. Це можливо реалізувати завдяки відокремленню судів за принципом поділу влади, що є прикладом їх незалежності. Немає сумніву, що законодавча, виконавча та судова влада в демократичній державі, що управляється законом, повинна бути відокремлена.

Однак слід зазначити, що відносини між судовою владою та кожною з інших органів влади різні. Вимога відокремити владу означає, серед іншого, що кожен з трьох органів повинен мати матеріальні

компетенції, що відповідають їх суті, і що більше – кожен з трьох органів повинен підтримувати певний мінімум компетенції, що визначає виключно поведінку цього буття» [1].

«Що стосується судової влади, мінімум полягає у здійсненні правосуддя вільно від будь-якого втручання несудових органів (для судової влади важливо здійснювати її виключно судами, а інші органи влади не втручатися в ці дії чи участь у них)» [2].

«Вираз незалежності та відокремленості, про які йдеться у ст. 173 абзац 2 Конституції, в т.ч. встановлена законом несумісність судових посад з мандатом члена парламенту чи уряду. З цієї точки зору, має бути занепокоєння, наприклад, практика суддів, які виконують різні функції в державній адміністрації, зокрема, використовують їх у структурах Міністерства юстиції, але не може розглядатися як порушення цього ядра незалежності та окремості будь-якої форми нагляду з боку уряду над адміністративною стороною судів. Однак він завжди повинен бути вираженням принципу врівноваження влади, але тільки поза сферою діяльності суддів (пункт 1 статті 178 Конституції)» [3].

Одним із елементів принципу поділу влади та основ побудови демократичної правової держави є принцип незалежності суддів. Його відсутність особливо помітна і має негативні наслідки в авторитарних та тоталітарних режимах.

Посилання на цей принцип можна знайти в міжнародних документах, а точніше в Основних принципах незалежності судової влади, де після посилання на зміст Загальної декларації прав людини було зазначено, що члени судової влади та інші громадяни мають право вільно говорити, об'єднуватися та накопичують із застереженням, що при здійсненні цих повноважень судді захищають гідність посади, яку вони обіймають, а також неупередженість та незалежність судової влади.

Це правило стосується лише рішень суддів, пов'язаних із здійсненням судової діяльності, і означає, що суддя, приймаючи рішення, видаючи судові рішення, не є зв'язаний волею будь-якої інституційної сутності. Іншими словами, ніхто не може виносити рішення судді. З точки зору предмета, правило незалежності суддів характеризується тим, що на суддів поширюються лише Конституція та закони України.

З точки зору правової діяльності Конституційного Суду України, незалежність судових органів є однією із основ демократичної верховенства права і завжди намагалася гарантувати її в демократичних системах. Відсутність судової незалежності в свою чергу була характерною для країн з тоталітарними чи авторитарними режимами.

Отже, на сьогоднішній день судова практика захисту прав і свобод людини потребує внесення до Конституції України та законодавства у сфері прав людини України норм, які б гарантували прийняття законів термінової дії для забезпечення інформаційних прав і свобод людини і громадянина від загроз, по яких законодавство ще не сформоване.

Закони термінової дії передбачені конституційними нормами країн Європейського Союзу.

Література:

1. Лисенков С. Л., Таранов А.П. Гарантії прав та свобод людини і громадянина. Юридична енциклопедія: В 6 т. Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Т. 1: А-Г. К.: «Укр. енцикл.», 1998. 672 с.

2. Скрипнюк О.В. Конституційне право України: підручник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Ін Юре, 2010. 672 с.

3. Омбудсман – незалежний, об'єктивний, незручний? URL: https://zmina.info/columns/ombudsman__nezalezhnij_objektivnij_nezruchnij. (дата звернення: 17.05.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-37>

JUDICIAL CORRUPTION: A SENTENCE FOR AN OFFICIAL OR A SENTENCE FOR THE STATE?

СУДОВА КОРУПЦІЯ: ВИРОК ПОСАДОВЦЮ ЧИ ВИРОК ДЕРЖАВІ?

KolosoV I. V.

*Dr hab. (in Poland),
PhD in Law (in Ukraine),
Reviewer of International Journal
of Law and Society,
Science Publishing Group Inc.
New York, USA*

Колосов І. В.

*доктор права габілітований
(Республіка Польща),
доктор філософії з права (Україна),
рецензент наукового
фахового видання
«International Journal
of Law and Society»,
Science Publishing Group Inc.
м. Нью-Йорк, Сполучені Штати
Америку*

1. Корупція – це слово іншомовне: *corruptere* латиною означає псувати [1]. Корупція псує державний механізм, перетворюючи його на ринок, бордель, приватну кав'ярню.

2. Корупція судова – це псування такого роду і масштабу, яке здатне знищити суверенітет держави за лічені роки, перетворивши її на маріонетку, ляльку, таке псування, що призводить до розмиття меж між публічним і приватним інтересом і таке, що перетворює публічно-управлінський механізм на олігархічно-кишеньковий.

3. Чим менше у суспільстві свободи, чим слабша громадянська позиція, чим нижчий рівень просвіти широких мас населення, тим краще виникає і розповсюджується корупція у державі і тим важче її викоринити.

4. Події 16 травня 2023 року та затримання голови Верховного Суду у якості торговця судовими рішеннями [2] за хабар у 3 млн. доларів США став, мабуть, останньою крапкою, яка остаточно зруйнувала довіру українського суспільства до судової влади, його віру у справедливість правосуддя та реальну втілюваність принципу верховенства права. Ні у кого не лишилось навіть і тіні сумніву, що судова система перетворилась на обслуговуючий кооператив приватних інтересів окремих олігархів та фінансових груп, що, як ракова пухлина, заповнили територію нашої держави, починаючи з 90-х років ХХ століття.

5. Суспільство, що вірить брехливим виправдуванням Ради суддів України [3] про те, що хабар Голові Верховного Суду – це жахливий удар в серце системи правосуддя України, подробиці якого ніхто не знає і у що важко повірити, а також про глибоке обурення корупційними оборудками у Верховному Суді, викликає лише подив у його наївності, ба більше: воно приречене. Очевидно ж, що про цю оборудку знали всі і кожен, хто нею користувався, знали і ті, хто давав, і ті, хто брав, а відтак – цілий прошарок населення, яке вважало себе обраним, вищестоячим, «першосортним».

6. Цікава, до речі з цього приводу, заява Вищої Ради Правосуддя [4], яка від будь-яких коментарів утрималась, нібито намагаючись уникнути конфлікту інтересів.

7. Але ж цілком очевидно, що така подія не може бути применшена злодіянням однієї особи: вона визріла, виросла, утвердилась на ґрунті загального безправ'я, тотальних порушень прав людини, судового свавілля, породженого необ'єктивною і нічим не виправданою «незалежністю суддів», а крім того – суспільною байдужістю, правовою неосвіченістю, бажанням у кожній сфері життя досягти свого хитрим шляхом, підманувши, підсунувши грошенят, так би мовити «підмазавши» аби їхалось краще. І от сьогодні Україна приїхала у прямому і переносному сенсі цього слова: бо нагла нічим неприкрита диванно-сейфова оборудка з мільйонами хабарної готівки перетворила Верховний Суд на приватну лавочку з продажу судових рішень.

8. Тому, стає абсолютно очевидним, що судова корупція в Україні переросла з рівня вироку конкретно взятому судді до вироку державі. І з цим треба негайно щось робити аби не втратити Батьківщину та залишки її суверенітету остаточно.

9. Що ми пропонуємо на цьому шляху? По-перше, тотальна зміна правил пропуску осіб до приміщень національних судів. Потрібен не

просто особистий догляд на предмет наявності зброї чи вибухонебезпечних речовин, а тотальний огляд на предмет наявності грошових коштів у національній чи іноземній валюті в готівковій формі. *Будь-який, і ми це підкреслюємо, випадок пронесення до приміщення суду готівки поза межами, визначеними антикорупційним законодавством, має розглядатись як хабар та тягнути за собою негайне затримання особи з врученням їй повідомлення про підозру та обрання запобіжного заходу.*

10. Потрібно негайно припинити ганебну практику розташування у приміщеннях судів банкоматів, терміналів та іншої готівко-отримувальної техніки, як це є, наприклад у Дніпровському апеляційному суді. Подібні факти є такими, що безпосередньо сприяють корупції, а тому мають бути викоріненими. Це доволі легко зробити, достатньо лише підзаконного регулюючого акту Державної судової адміністрації України.

11. Мають бути чітко унормовані і розмежовані так звані «юридичні сім'ї» або клани, у яких тато – суддя, мама та бабуся – адвокати у тому ж самому суді, де цей суддя працює, або мама – голова суду, а синок – прокурор, що ходить до неї у судові засідання підтримувати державне обвинувачення, прикриваючись тим, що вона при укладенні шлюбу залишила собі дошлюбне прізвище, а синові присвоїла батьківське. Ми переконані, що має існувати чітка заборона для осіб, що претендують на посаду судді вперше мати родичами чи близькими особами суддів будь-яких судів, незалежно від юрисдикції та інстанції, щоб не утворювати становище, коли родичем судді місцевого суду є, наприклад, суддя Конституційного Суду України.

12. Для осіб, що претендують на звання судді або є суддями у Сімейному кодексі потрібно також прописати чітку норму про обов'язок зміни прізвища у разі укладення шлюбу відповідно до усталених суспільних звичаїв та традицій аби уникнути цього ганебного явища. Щодо сімейності з адвокатами є дві альтернативи: або переводити суддів до іншої місцевості примусово, або обмежувати право на зайняття таких адвокатів адвокатською діяльністю лише певними територіями. Це також потребує відповідних змін до законодавства про судоустрій та адвокатуру.

13. Нарешті, треба згадати, що з огляду на Конституцію України, законодавча та виконавча влада є результатом відкритих та прямих виборів, ключовим механізмом котрих є прозорість виборчої кампанії та таємне голосування. З яких причин судова влада є дітищем тіньових схем та кабінетних призначень – невідомо і незрозуміло з точки зору демократії та принципу верховенства права. Тому, мабуть, у цій частині потрібні відповідні зміни і до Конституції України.

14. І, звичайно, не найменш важливим є посилення ролі Громадської ради доброчесності, негативний висновок котрої має стати **абсолютною** перешкодою для отримання посади судді доти, доки кандидат публічно і з усією добросовісністю, переконливими та наочними доказами не спростує обґрунтованість такого висновку. Це також потребує внесення відповідних змін до чинного законодавства.

15. Врешті-решт, вибір за суспільством. Ми повинні чітко розуміти, яке майбутнє ми бачимо для України та прийдешніх поколінь. Увесь запропонований та можливий комплекс заходів по боротьбі з корупцією буде дієвим лише у тому випадку, коли буде чітка та цілеспрямована громадська воля, бажання та нульова толерантність до корупції у житті, а не на папері чи в гучних заявах. У протилежному ж випадку ми залишимо у спадок по собі не державу, а колонію, котрою будуть керувати усіляки князеви, олігархи та фінансово-кредитні групи, перетворюючи її з гідної спадкемиці традицій Київської Русі на простенький провінційний ринок, ба більше – примітивну бананову республіку.

16. Не дивлячись на усю можливу неєвропейськість пропозиції, ми є чіткими прихильниками відновлення смертної кари для суддів-корупціонерів. Ми переконані, що вчинення корупційних діянь тими, хто поставлений утверджувати принцип верховенства права у суспільстві та бути правозастовником вищого рівня, є своєрідною формою державної зради. Саме тому перевертням у мантіях немає місця серед установ позбавлення волі, поскільки немає жодних моральних підстав покладати утримання таких осіб на платників податків. Той, хто, будучи покликаним захищати справедливе життя, пішов проти його цивілізованих основ, заслуговує лише одного – смерті за вироком суду. Боронь Боже, правда, щоб не такого суду, який він чи вона творили самі.

Література:

1. Корупція. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F> (дата звернення: 16.05.2023 року).

2. Наймасштабніша корупція в судочинстві. Голову Верховного Суду Всеволода Князева підозрюють у хабарництві на \$2,7 млн: все про гучну справу. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/knyazyev-vsevolod-golovu-verhovnogo-sudu-pidozryuyut-u-habari-ta-korupciji-novini-ukrajini-50324758.html> (дата звернення: 16.05.2023 року).

3. Заява Ради суддів України стосовно подій навколо Голови ВС Всеволода Князева. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1423499> (дата звернення: 16.05.2023 року).

4. Інформація щодо заяви НАБУ та САП про корупційні діяння у Верховному Суді. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1423802> (дата звернення: 16.05.2023 року).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-38>

DISSOLUTION OF MARRIAGE WITH A PERSON RESIDING IN THE TERRITORY OF ANOTHER STATE DURING MARTIAL LAW

РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ З ОСОБОЮ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ НА ТЕРИТОРІЇ ІНШОЇ ДЕРЖАВИ, В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Kondratieva L. A.

*Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Procedural Law
Yurty Fedkovych Chernivtsi
National University
Chernivtsi, Ukraine*

Кондрат'єва Л. А.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри процесуального
права
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

В умовах воєнного стану в Україні, який триває понад рік, склались умови, за яких сім'ї перебувають у складних життєвих ситуаціях і змушені проживати окремо один від одного. Частіш за все жінки з дітьми виїхали за кордон і перебувають там і сьогодні, їх повернення це питання часу і тих умов, в яких вони опинилися. Але не всі здатні зберегти свої сім'ї в таких невизначених умовах. Тому і виникає необхідність розірвання сімейних правовідносин, саме через їх нестабільність як матеріальну, так і психологічну. Найбільш поширеними справами про розлучення громадян України, які перебувають за кордоном, є справи про розірвання шлюбу подружжя, яке має дітей віком до 18 років, а також справи про стягнення аліментів на утримання таких неповнолітніх дітей. Причиною може бути також намагання одного з подружжя створити нову сім'ю за кордоном. При виникненні подібних ситуацій слід враховувати думки самого подружжя. Розлучитись за межами нашої країни можна не лише за взаємною згодою подружжя, але й у випадку, коли один із подружжя не погоджується на розірвання подружніх стосунків. При цьому не має значення, в якій країні був укладений шлюб: в Україні чи за кордоном. Існують два способи розірвання шлюбу: шляхом звернення із заявою одного з подружжя до органів РАЦСу, а також через суд. Щоб розірвати

шлюб через орган РАЦСу, особа, яка проживає за межами України, повинна оформити та нотаріально посвідчити свою частину заяви про розлучення, яку інший з подружжя подає до органу РАЦСу, що і вирішує питання про розірвання шлюбу. Така процедура передбачає обов'язкову участь обох із подружжя. Той із подружжя, який перебуває за кордоном, може подати ще одну нотаріально посвідчену заяву про розгляд справи за його відсутності. В заяві слід вказати також орган РАЦСу, в який буде надіслане свідоцтво про розірвання шлюбу. Незважаючи на спрощений порядок розірвання шлюбу через РАЦС, громадяни України частіше звертаються з подібним питанням до суду. Розлучення за кордоном в суді – це складний процес, який потребує багато часу, знання мови, якою ведеться правосуддя, та психічної стійкості, тому з такими питаннями слід звертатись до компетентних в зазначеній сфері юристів. Підсудність справ за участю громадян України, якщо обидві сторони проживають за її межами, а також справ про розірвання шлюбу між громадянином України та іноземцем або особою без громадянства, які проживають за межами України, визначається суддею Верховного Суду, визначеним відповідно до статті 33 ЦПК (ст. 29 ЦПК) [1]. Згідно з роз'ясненнями, що містяться в абзацах шостому, сьомому пункту 4 листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду судами цивільних і кримінальних справ від 16 травня 2013 року NP 24-754/0/4-13 «Про практику розгляду судами цивільних справ з іноземним елементом» [2], справи про розірвання шлюбу між одним із подружжя– громадянином України та другим із подружжя незалежно від його громадянства, які проживають за межами України, підсудні судам України (ст.ст. 63, 64 Закону України «Про міжнародне приватне право» [3]). Суди розглядають спори за позовами громадян України до осіб, які проживають за кордоном, за правилами альтернативної підсудності, передбаченої статтею 28 ЦПК, а також виключної підсудності, передбаченої статтею 30 ЦПК та статтею 77 Закону України «Про міжнародне приватне право». При цьому спільним особистим законом подружжя, які є громадянами України, незалежно від місця їхнього постійного проживання є право України, а тому розірвання шлюбу між ними здійснюється за законодавством України (абз. 8 п. 11 листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду судами цивільних і кримінальних справ від 16 травня 2013 року NP 24-754/0/4-13 «Про практику розгляду судами цивільних справ з іноземним елементом»). Відповідно до ч.1 ст.4 Закону України «Про міжнародне приватне право» право, що підлягає застосуванню до приватноправових відносин з іноземним елементом, визначається згідно з колізійними нормами та іншими положеннями колізійного права, міжнародних договорів, ратифікованих Україною.

Якщо подружжя є громадянами різних держав, спільно проживали на території України, і на час розірвання шлюбу хоча б один з них продовжує проживати на її території, то розірвання шлюбу провадиться за законодавством України. Особистим законом фізичної особи вважається право держави, громадянином якої вона є (ст. 16 Закону України» Про міжнародне приватне право»).

В позовній заяві, зверненій до суду в Україні, позивач повинен вказати місце перебування відповідача (чоловіка або дружини) в іншій країні. У разі якщо в процесі розгляду справи суду необхідно вручити документи, отримати докази, провести окремі процесуальні дії на території іншої держави, суд України може звернутися із судовим дорученням до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави у порядку, встановленому ЦПК або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України (ч. 1 ст. 498 ЦПК). Якщо ж міжнародний договір не укладено, то таке доручення надсилається Міністерству юстиції України, яке в свою чергу надсилає доручення Міністерству закордонних справ України для передачі дипломатичними каналами (ч. 2 ст. 498 ЦПК). Згідно п. 2.3 розділу 11 Інструкції про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень [4], затвердженої наказом Міністерства юстиції України та ДСА України від 27 червня 2008 року № 1092/5/54, доручення та документи, що до нього додаються складаються мовою, передбаченою відповідним міжнародним договором України. Якщо доручення чи документи складено українською мовою, тоді слід додавати завірений переклад на мову запитуваної держави або на іншу мову, передбачену міжнародним договором України. Документи ж, що підлягають врученню згідно з дорученням суду України, складаються мовою запитуваної держави чи іншою мовою, передбаченою міжнародним договором України, або супроводжуються завіреним перекладом на таку мову. У певних випадках документи, що підлягають врученню, можуть бути складені або перекладені на ту мову, яку розуміє особа, якій необхідно вручити документи.

При зверненні до суду з позовною заявою про розірвання шлюбу слід мати на увазі, що участь сторін не є обов'язковою умовою присутності сторін в судовій залі під час розгляду справи. По даній категорії спорів розгляд справи може бути проведений в режимі відеоконференції, якщо інформація, яка буде оприлюднена, не передбачає можливість проведення закритого судового засідання. Участь подружжя шляхом проведення відеоконференції забезпечується Єдиною судовою інформаційно-комунікаційною системою враховуючи

технічні можливості суду, про що суд зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі (ч. 1 ст. 212 ЦПК). У клопотанні про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції в приміщенні суду в обов'язковому порядку зазначається суд, в якому необхідно забезпечити її проведення. Таке клопотання подається до суду не пізніше як за п'ять днів до відповідного судового засідання (ч. 8. ст. 212 ЦПК). Розірвати сімейні правовідносини за межами країни можна також шляхом звернення в консульство України на території іноземної держави. Консул наділений повноваженнями щодо реєстрації розірвання шлюбу між громадянами України, які перебувають на території цієї країни, в наступних випадках: 1) за спільною згодою подружжя, в якого немає спільних неповнолітніх дітей; 2) за позовом одного із подружжя, якщо інший визнаний безвісно відсутній або оголошений померлим, про що є рішення суду; 3) за позовом одного із подружжя, якщо інший визнаний судом недієздатним. В таких випадках реєстрація розлучення відбувається в консульстві України за місцем реєстрації одного з подружжя на підставі ст. 106 Сімейного кодексу України [5].

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
2. Про практику розгляду судами цивільних справ з іноземним елементом: Лист Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.05.2013 № 24-75/0/4-13. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/100236857>
3. Про міжнародне приватне право: Закон України Редакція від 23.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>
4. Інструкції про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень. Наказ Міністерства юстиції України від 25.03.2010р. № 604/5/47. URL: <https://bt.mk.court.gov.ua/sud1405/iybdte/pyjhmnu>
5. Сімейний кодекс України: Закон України від 26.02.2002р. № 407-1У. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/407-15>

**COMPENSATION FOR DAMAGE DUE
TO THE INITIATED MILITARY AGGRESSION**

**ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ
ЧЕРЕЗ РОЗПОЧАТУ ВОЄННУ АГРЕСИЮ**

Lehkova V. A.

*3rd year student
Mariupol State University
Kyiv, Ukraine*

Легкова В. А.

*студентка III курсу
Маріупольський державний
університет
м. Київ, Україна*

Необхідно відмітити, що чинний Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) не містить офіційного визначення терміна «школа», до того ж законодавець додатково оперує поняттям «збитки». Так, стаття 11 ЦК України однією з підстав виникнення цивільних правовідносин називає завдання шкоди. Найбільш послідовно ЦК України використовує поняття шкоди в розділі, присвяченому деліктним зобов'язанням [1].

Слід погодитися з думкою І.В. Бурлаки, яка зазначає, що відшкодування шкоди можна розглядати принаймні двоєю: по-перше, як засіб захисту порушених цивільних прав та інтересів, по-друге, як міру цивільно-правової відповідальності [5, с. 88]. З іншої точки зору цілком природним видається загальний принцип вини, згідно з яким на особу не може покладатися неоднаковий тягар майна, якщо вона не відповідає за заподіяну шкоду. Проаналізувавши чинне законодавство, можна констатувати, що чинне законодавство не містить прямого визначення поняття «школа».

Аналізуючи думки науковців щодо визначення поняття відповідальності за шкоду, можна побачити, що підставами відповідальності за шкоду є: наявність шкоди у потерпілої особи; протиправна поведінка заподіювача шкоди; причинно-наслідковий зв'язок між проступком і шкодою; наявність вини особи, яка завдала шкоди.

Загальні засади компенсації та відшкодування шкоди потерпілим від надзвичайних ситуацій (у тому числі воєнних дій) закріплені у Кодексі цивільного захисту України). Зокрема, відповідно до ст. 86 Кодексу забезпечення житлом постраждалих, житло яких стало непридатним для проживання внаслідок надзвичайної ситуації, здійснюється шляхом надання житлових приміщень з фонду житла для тимчасового проживання, будівництва або закупівлі житлових будинків для постраждалих за рахунок державних коштів за умови добровільної передачі постраждалими зруйнованого або пошкодженого житла місцевим

державним адміністраціям або органам місцевого самоврядування, суб'єктам господарювання [2]. При цьому, постраждалі, яким виплачено грошову компенсацію за зруйновану або пошкоджену квартиру (житловий будинок), житлом за рахунок держави не забезпечуються.

Також, приведемо деякі приклади судової практики у сучасності з даної теми:

1. Справа № 338/929/22 від 14 березня 2023 року (про відшкодування моральної шкоди) [4].

Позовні вимоги обґрунтовуються тим, що внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, місто Харків, де проживали позивачі, зазнавало постійних обстрілів та бомбардувань, що завдало їм моральної шкоди, оскільки вони були змушені залишити свій дім та переїхати.

Результатом збройної агресії для них стали втрата належного майна та житла, підтримки та надії на повернення додому. Позивачі оцінюють завдану їм моральну шкоду у розмірі 1233312,50 грн., що становить 35000 євро, на кожного позивача.

Отже, враховуючи вид (вимушена незапланована зміна місця проживання в інший регіон України у зв'язку з небезпекою для життя та здоров'я) та тривалість вимушених змін у житті позивачів (більше 1 року), глибину емоційного переміщення позивачів у зв'язку з небезпекою для життя та здоров'я. А саме: страждань, шкоди підприємницьким, родинно-побутовим зв'язкам позивачів за місцем їх тривалого проживання в м. Харкові, заподіяних позивачам внаслідок збройної агресії Російської Федерації, що призвело до погіршення їх здатності реалізувати свої звички та бажання, характер заподіяної майнової шкоди та суд визначає розмір компенсації, враховуючи можливість їх відшкодування та враховуючи вимоги розумності та справедливості, суд визначає розмір компенсації моральної шкоди в сумі сумі 1 233 312 грн. 50 коп., що становить 35 000 євро, що підлягає стягненню на користь кожного з позивачів.

2. Справа №760/18699/20 2/760/2769/23 від 14 березня 2023 року. До суду надійшов позов до Російської Федерації про відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України у розмірі 300 000 грн [3].

Судом встановлено, що внаслідок збройної агресії Російської Федерації та окупації частини території України, починаючи з лютого 2014 року, позивач особисто зазнав значних душевних страждань, що призвело до погіршення його життєвого тону та загального самопочуття. буття. Це негативно вплинуло на стосунки позивача з оточуючими та призвело до порушення нормальних життєвих стосунків, заподіяння позивачу моральної шкоди.

Позов до Російської Федерації про відшкодування моральної шкоди, завданої позивачу внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України – задовольнити.

Проаналізувавши судову практику та теоретичні положення, можемо зробити висновок, що серед шляхів захисту порушеного права після 24 лютого 2022 року виокремлено звернення:

1. До Європейського суду з прав людини проти рф;
2. До суду України проти рф;
3. До Комітетів ООН проти рф.

Серед проблемних аспектів звернення до Європейського суду з прав людини, можемо відзначити:

1. Строк подачі заяви: 4 місяці від дня порушеного права, але не пізніше 16 січня 2023 року;
2. Докази щодо права власності на пошкоджене майно;
3. Докази щодо факту руйнування чи пошкодження майна (акт про пошкоджене/зруйноване майно; акт про пожежу тощо).

Література:

1. Цивільний кодекс України: Закон України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

2. Кодекс цивільного захисту України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013 – № 34-35 – ст. 458. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>

3. Рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 14.03.2023 р. у справі № 760/18699/20 2/760/2769/23. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/110665874?from=%22%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B8%22%20%22%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%83%22> (дата звернення: 17.05.2023).

4. Рішення Богородчанського районного суду Івано-Франківської області, від 14.03.2023 р. у справі № 338/929/22. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/109627244?from=%22%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B8%22%20%22%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%83%22> (дата звернення: 17.05.2023).

5. Бурлака І. В. Зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої без вини: [монографія] / І. В. Бурлака. – Х.: Право, 2016. – 200 с.

**FEATURES OF THE JUDICIAL PROTECTION
OF FUNDAMENTAL HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS UNDER
THE CONDITIONS OF MARITAL STATE IN UKRAINE**

**ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ОСНОВОПОЛОЖНИХ
ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ**

Litvinova I. F.

*Candidate of Legal Sciences, Associate
Professor at the Department
of Criminal Law and Procedure,
Faculty of Law
National Aviation University
Kyiv, Ukraine*

Літвінова І. Ф.

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального права
і процесу юридичного факультету
Національний авіаційний
університет
м. Київ, Україна*

Chaika K. O.

*a second (master's) level graduate
National Aviation University
Kyiv, Ukraine*

Чайка К. О.

*здобувачка вищої освіти другого
(магістерського) рівня
Національний авіаційний
університет
м. Київ, Україна*

З початку широкомасштабного вторгнення російської федерації на територію України 24 лютого 2022 року в нашій державі з'явилися особливі правила та обмеження прав і свобод людини, які були затверджені з метою забезпечення національної безпеки і державної стабільності, а також дотримання порядку в умовах воєнного конфлікту. Введення воєнного стану значною мірою вплинуло на всі соціально-культурні, політико-економічні та правові явища нашої країни, тому важливим питанням є адаптація правового поля до воєнної реальності для ефективного регулювання суспільних відносин. Належне функціонування судової гілки влади вимагає від судів і суддів спеціальної підготовки шляхом оперативного реагування на поточну обстановку та зумовить відновлення порушених прав та законних інтересів фізичних осіб, юридичних осіб та держави в цілому.

Запровадження воєнного стану призводять до специфічних обмежень для життєдіяльності громадян, в жодному разі не стосуються скасування таких безумовних прав, як: рівність громадян щодо конституційних прав і свобод та рівність перед законом; заборона позбавлення громадянства, права зміни громадянства; невід'ємне право

на життя; право на повагу до гідності людини; право на свободу та особисту недоторканність; право направляти індивідуальні/колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових/службових осіб цих органів; право на житло; рівні права і обов'язки подружжя у шлюбі та сім'ї; рівні права дітей; право на судовий захист; право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень; право знати свої права і обов'язки; незворотність дії в часі законів, нормативно-правових актів; право на професійну правничу допомогу; право не виконувати явно злочинні розпорядження чи накази; право не бути двічі притягненим до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення; презумпція невинуватості; право не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом [1].

Слід зазначити, що Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) містить вказівку на заборону відступу за умов виникнення надзвичайної ситуації від таких зобов'язань держави: гарантування права на життя (ст. 2 Конвенції), заборони катування чи нелюдського ставлення (ст. 3), заборони рабства чи підневільного стану (ч. 1 ст. 4) та заборони покарання без вказівки на те в законі (ст. 7 Конвенції) [2].

Отже, у контексті захисту прав і свобод людини у зв'язку з їх обмеженням в умовах введення воєнного стану окрім норм національного права, зокрема Основного Закону України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану», положення Конвенції, а також рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) виступають основними правовими регуляторами даних суспільних відносин. Приписи даних нормативно-правових актів, перш за все, покликані забезпечувати такі принципи, як демократія, захист прав людини та верховенство права.

Судова процедура захисту прав та свобод людини є ключовою формою правосуддя та гарантує, що індивідуальні права та свободи будуть захищені від будь-яких порушень. Як вбачається зі змісту частини першої статті 55 та частини другої статті 64 Конституції України, права і свободи людини і громадянина захищаються судом, а також дане право на судовий захист не може бути обмежене навіть в умовах воєнного стані [1]. Отож, навіть незважаючи на вимоги реалій

сьогодення, система судових органів повинна здійснювати основну функцію, яка покладена на неї, а саме здійснення правосуддя.

В ст. 12² та ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» закріплено положення щодо здійснення судочинства в період воєнного стану, а саме:

- суди діють виключно на підставі та в спосіб, які визначені законами України та Конституцією України;
- заборона обмежень повноваження судів, які визначені чинним законодавством України;
- повторно закріплене виключне повноваження судів на здійснення правосуддя;
- забороняється створювати надзвичайні та особливі суди;
- забороняється прискорення та скорочення будь-яких форм судочинства;
- передбачена в законний спосіб зміна територіальної підсудності справ у разі неможливості здійснення правосуддя, а також можливість зміни місцезнаходження судів [3].

Аналізуючи зміни, які вносяться до законів України, інших нормативно-правових актів та організаційно-розпорядчих документів вищих та колегіальних судових органів, таких як Верховний Суд та Рада судів України, чітко прослідковується тенденція до спрощення певних елементів судових процедур шляхом надання можливості проводити судові засідання з використання сучасних цифрових ресурсів, зміни територіальної підсудності справ у зв'язку з активними бойовими діями чи тимчасової окупації окремих територій нашої держави, відкладення розгляду справи у зв'язку з загрозою життю чи здоров'ю учасників судового процесу.

Вищесказане, перш за все, забезпечує безпечні умови для населення України, вільний доступ для захисту їх порушених прав та свобод, а також для ефективного функціонування судової системи, навіть в умовах бойових дій на певних територіях.

Разом з тим, на сьогоднішній день, зважаючи на принцип верховенства права, положення Конвенції та рішення ЄСПЛ, під час судового розгляду потрібно дотримуватись принципу незалежності та пропорційності таким чином, щоб заходи, вжиті під час дії воєнного стану, були рівнозначними до загрози та не перевищувати необхідних обмежень прав та свобод, тому важливим є об'єктивне прийняття рішення у справі з урахуванням конкретних обставин.

Так, у справі «Pieschowicz проти Польщі» Суд встановив, що національне законодавство повинно достатньою мірою визначити обсяг і спосіб здійснення дискреційних повноважень, наданих органами державної влади, щоб забезпечити особам мінімальний рівень захисту,

на який вони мають право відповідно до верховенства права в демократичному суспільстві, але у той же час вказав, що, вирішуючи, чи було втручання «необхідним», Суд розглядатиме межі розсуду, надані державним органам влади, але при цьому покладає на державу-відповідача обов'язок продемонструвати наявність відповідного соціального становища, що зумовлює втручання держави у реалізацію прав людини [4].

Таким чином, резюмуючи все вищесказане, можна стверджувати, що запровадження воєнного стану на території України стало причиною обмеження основних прав і свобод людини і громадянина. З огляду на це, національне законодавство та міжнародні акти регламентують певні гарантії охорони прав і свобод, включаючи судовий захист. Судова система у зв'язку з запровадженням воєнного стану зазнала суттєвих змін, але її ефективне функціонування має надзвичайну важливість, оскільки вона є основним механізмом правопорядку під час конфлікту, а також гарантує, що обмеження прав і свобод населення не стануть надмірними чи безпідставними.

Література:

1. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 16.05.2023);
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод №995_004 04.11.1950 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 16.05.2023);
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України № 389-VIII від 12.05.2015 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 16.05.2023);
4. Case OF PIECHOWICZ v. POLAND №20071/07 URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22002-2135%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-2135%22]}) (дата звернення: 16.05.2023).

THE SIGNIFICANCE AND ROLE OF EVIDENCE AND EVIDENCE IN RESOLVING DISPUTES IN ECONOMIC JURISDICTION

ЗНАЧЕННЯ ТА РОЛЬ ДОКАЗІВ І ДОКАЗУВАННЯ У ВИРІШЕННІ СПОРІВ У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Marchenko K. O.

*4th year student of the Faculty of Law
Scientific adviser: Gordienko T. O.
Senior Lecturer at the Department
of Civil, Labor and Economic Law
Oles Honchar Dnipropetrovsk
National University
Dnipro, Ukraine*

Марченко К. О.

*студентка IV курсу юридичного
факультету
Науковий керівник: Гордієнко Т. О.
старший викладач кафедри
цивільного, трудового
та господарського права
Дніпровський національний
університет імені Олеса Гончара
м. Дніпро, Україна*

Українські господарські суди забезпечують захист прав та законних інтересів суб'єктів господарської діяльності. Для ухвалення законного та обгрунтованого рішення важливо встановити фактичні обставини справи, які мають вирішальне значення у процесі доказування. Господарський суд є важливим та необхідним елементом справедливого та своєчасного вирішення судом спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності. Для правильного вирішення справи, господарський суд повинен проаналізувати та встановити дійсні взаємовідносини сторін щодо конкретної справи та з'ясувати, чи були допущені порушення відповідачем, які зачіпають законні інтереси позивача. Проте, з огляду на зміну напрямів, способів та засобів доказування у господарському судочинстві, цей інститут потребує подальшого дослідження та вдосконалення. Багато вчених досліджували питання доказування у господарському процесі, проте на сьогоднішній день цей процес потребує нових підходів та розробок.

Метою є аналіз актуальних питань, що стосуються процесу доказування та поняття доказів у господарському процесуальному праві, а також огляд змін, що внесені до Господарського процесуального кодексу України. Загальна схема доказування, що визначена у ГПК України, вимагає від кожної сторони доведення обставин, на які вони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень. Учасники справи зобов'язані подавати всі наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом. Згідно зі ст.

86 ГПК України, господарський суд оцінює докази, подані в справі, та не може збирати докази з власної ініціативи, крім випадків, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні процесуальних прав учасниками справи або виконанні обов'язків щодо доказів. Таким чином, у господарському процесі обов'язок доказування співвідноситься з правом суду вимагати відповідні докази щодо вчинення тієї чи іншої дії. Докази можуть бути подані сторонами самостійно або ж на вимогу суду.

Аналіз положень, що стосуються доказування, визначення належності та допустимості доказів, звільнення від доказування та витребування доказів (ст. 75, 76, 77, 80, 81 ГПК України) дає змогу стверджувати, що процес доказування є діяльністю, в якій беруть участь сторони, суд та інші учасники процесу, з метою встановлення і повного з'ясування всіх обставин справи, які конкретизуються залежно від предмета спору, суб'єктного складу сторін та правовідносин, що мають місце між сторонами.

Термін «докази» у господарському процесуальному праві не має єдиного тлумачення, адже кожен вчений розуміє його по-своєму. Деякі автори (А. Я. Вишинський, М. А. Чельцов) розуміють докази як факти об'єктивної реальності, а не відомості про них, тоді як інші автори (наприклад, М. К. Треушніков) визначають докази як фактичні дані та засоби їх доказування, які є процесуальною формою.

У ГПК України зазначається, що будь-які дані, на підставі яких суд може встановити наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи та інші обставини, які мають значення для вирішення справи, можуть виступати доказами.

Докази мають такі характеристики, як допустимість, належність, достовірність та достатність, що робить актуальним дослідження питання щодо допустимості доказів у господарському процесі.

Допустимість доказів у господарському процесі визначається законодавством України і вимогами процесуального закону. ГПК України встановлює, що доказами можуть бути будь-які дані, які можуть допомогти суду встановити наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи та інші обставини, які мають значення для вирішення справи.

Однак, не всі дані можуть бути використані як докази. Законодавство передбачає обмеження на використання деяких видів доказів. Наприклад, докази, отримані з порушенням закону, або докази, отримані незаконним шляхом, не можуть бути використані як докази у справі.

Крім того, допустимість доказів може бути обмежена на підставі виключної неприпустимості доказів, які суперечать принципам

справедливості та гуманності, порушують права та свободи людини і громадянина.

Належність доказів полягає в їх зв'язку з предметом справи та обставинами, які вони стосуються. Достовірність доказів означає, що вони мають бути правдивими і неспростовними. Достатність доказів означає, що вони мають бути достатніми для вирішення справи та встановлення обставин, що обґрунтовують вимоги та заперечення учасників справи.

Отже, допустимість, належність, достовірність та достатність доказів є важливими характеристиками у господарському процесі, оскільки вони допомагають суду правильно вирішити справу і забезпечити справедливність.

Один з основних завдань даного інституту – роз'яснення терміну «предмет доказування», який не має однозначної відповіді в юридичній літературі та практиці. Визначення предмету доказування є важливим завданням як у практичному застосуванні в правозастосовній діяльності, так і в теоретичному вивченні процесуального доказування. Різні вчені мають різні погляди на те, що є предметом доказування, але в цілому можна зробити висновок, що це юридичні факти, які мають значення для рішення справи та підлягають констатації як підстава позову.

Ще одним актуальним питанням є оцінка доказів, яка має вирішальне значення для винесення законного та обґрунтованого рішення щодо господарської справи. Оцінка доказів є складовою частиною процесу доказування та може бути розглянута як логічна операція, або як урегульований нормами процесуального права етап доказування. Думки щодо того, чи може бути оцінка доказів об'єктом правового регулювання, розходяться. Однак, вона є важливою складовою усього процесу доказування, тому вирішення цього питання є важливим у правовій сфері.

Важливо зазначити, що внесення змін до ГПК України стало важливим елементом функціонування та розвитку інституту доказування. Зокрема, що стосується доказів, було запроваджено інститут свідків як субсидіарного джерела доказів, з розширенням переліку доказів та встановленням нового порядку їх подання. На додаток до цього, електронні докази є необхідним елементом у процесі доказування, з можливістю їх передачі каналами зв'язку та зберіганням на будь-якому електронному носії. Однак, варто звернути увагу на значення оригінальності електронних доказів, яке полягає у необхідності їх першоджерела та зафіксованій даті та часі їх створення.

Проблемою є невизначеність процедури засвідчення та посвідчення копій електронних доказів, зокрема тих, які містять інформацію з Інтернету, оскільки така інформація може бути видалена до моменту

розгляду справи судом, що ускладнює доведення факту її наявності. Законодавство України не надає повноважень нотаріусам щодо засвідчення електронних копій та посвідчення паперових копій електронних доказів. Згідно з ч. 2 ст. 97 ГПК України, суд може повернути матеріальний носій оригіналу електронного доказу особі, яка надала його суду, після дослідження, якщо це не завдасть шкоди розгляду справи, а в матеріалах справи залишається засвідчена копія або витяг з електронного доказу, зроблена суддею. З цього можна зробити висновок, що суддя може засвідчувати копії електронних доказів після дослідження оригіналу. Якщо електронна копія не засвідчена цифровим підписом або паперова копія не посвідчена, доцільно подавати до суду оригінал електронного доказу та після дослідження подавати клопотання про повернення матеріального носія, на якому він міститься, після чого суддя або секретар зробилять з нього засвідчену копію.

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що інститут доказування є необхідним та важливим елементом справедливого та своєчасного вирішення спорів, пов'язаних з господарською діяльністю. Докази повинні мати певні властивості, зокрема, бути точними та чіткими, оскільки неправильні докази можуть призвести до неправильного рішення. Крім того, правильне розуміння поняття про предмет доказування є важливим для практичного застосування в господарському судочинстві. Доказування є центральним моментом у судовому засіданні, оскільки за його допомогою можна встановити, чи були порушені права та законні інтереси суб'єктів господарювання. Усі питання, які виникають у господарському провадженні, можуть бути вирішені тільки на підставі достовірних обставин, які були встановлені під час доказування. Правильне здійснення доказування дозволяє забезпечити реалізацію прав та законних інтересів усіх учасників провадження, оскільки докази, надані сторонами, є підставою для прийняття рішень у господарському процесі, а їх оцінка відіграє важливу роль у вирішенні спорів.

Література:

1. Васильченко Т. Новели інституту доказування у господарському судочинстві. Юридичний журнал «Право України». 2017. Вип. 9. С. 146-153. URL: https://rd.ua/storage/lessons/40/83116.%20%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%A2._146-153.pdf (дата звернення 08.05.2023)
2. Дніпровський державний університет внутрішніх справ// Коеспект лекцій з дисципліни «Господарський процес». Дніпро, 2016.

156 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/20170202/6.1.pdf> (дата звернення 08.05.2023)

3. Господарський процесуальний кодекс України від 06. 11. 1991 № 1798-ХІІ / Відомості Верховної Ради України, 11. 02. 1992, № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення 08.05.2023)

4. Зятіна Д. Докази і доказування в господарському процесі: новітня практика касаційного господарського суду. Журнал «Підприємництво, господарство і право». 2019. Вип. 6. С. 83-88. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/6/15.pdf> (дата звернення 08.05.2023)

5. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР/ Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> (дата звернення 08.05.2023)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-42>

**SOME PROBLEMATIC ISSUES REGARDING
THE PECULIARITIES OF THE PRE-TRIAL INVESTIGATION
OF CRIMINAL OFFENSES AGAINST THE SEXUAL INTEGRITY
OF CHILDREN COMMITTED IN CONDITIONS
OF MILITARY AGGRESSION**

**ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ
ДІТЕЙ, ЩО ВЧИНЕНІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ**

Marchenko O. A.

*Doctor of Law,
Associate Professor at the Department
of Criminal Procedure,
Faculty of Training of Specialists
of Pre-Trial Investigation Bodies
Odessa State University
of Internal Affairs
Odessa, Ukraine*

Марченко О. А.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
кримінального процесу
факультету підготовки фахівців
органів досудового розслідування
Одеський державний університет
внутрішніх справ
м. Одеса, Україна*

У зв'язку з пониженням рівнем правової свідомості та відсутністю змоги використовувати належним чином правову допомогу, створюються передумови для порушення прав людини і громадянина, а

особливо тих членів нашого суспільства, які не можуть у повній мірі відстоювати свої права та свободи, а саме дітей.

В умовах сьогодення в Україні ускладнилась ситуація, тому що багато дітей з початку повномасштабного вторгнення були вивезені за межі країни і мета осіб, які сприяли їх переміщенню через державний кордон, не завжди була благою. Крім того, не будемо забувати й про те що, тимчасово окуповані території куди сьогодні нажаль не має доступу наша правоохоронна і судова система, що також сприяє вчиненню злочинів пов'язаних з порушенням статевої свободи та недоторканості.

Положення ст. 38 Конвенції ООН про права дитини 1989 року зазначає, що Держави-учасниці зобов'язані поважати норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів і мають відношення до дітей, та забезпечувати їх додержання [1].

Держави-учасниці вживають всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб особи, які не досягли 15-річного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях.

Держави-учасниці утримуються від призову будь-якої особи, яка не досягла 15-річного віку, на службу до збройних сил. При вербуванні з числа осіб, які досягли 15-річного віку, але яким ще не виповнилося 18 років, Держави-учасниці прагнуть віддавати перевагу особам більш старшого віку.

Згідно з своїми зобов'язаннями за міжнародним гуманітарним правом, пов'язаним із захистом цивільного населення під час збройних конфліктів, Держави-учасниці зобов'язані вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними.

Ст. 27 Конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року вказує, що особи, які перебувають під захистом, мають право за будь-яких обставин, на особисту повагу, повагу до своєї честі, права на сім'ю, їхніх релігійних переконань та обрядів, звичок та звичаїв. До них завжди слід ставитися гуманно й захищати їх, зокрема, від будь-якого акту насильства чи залякування, від образ та цікавості натовпу [2].

Жінки потребують особливого захисту від будь-якого зазіхання на їхню честь, і, зокрема, захисту від згвалтування, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність.

Відповідно до п.п. 1-3 ст. 77 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року діти користуються особливою повагою, і їм забезпечується захист від будь-якого роду непристойних посягань. Сторони, що перебувають у

конфлікті, забезпечують захист і допомогу, які їм потрібні з огляду на їх вік або з будь-якої іншої причини [3].

Окремого осмислення потребує проблема кваліфікації діянь за порушення законів і звичаїв війни в частині посягання на права дітей. Так, ч. 1 ст. 438 КК України встановлює відповідальність за жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій. Для розуміння змісту поняття «закони та звичаї війни» необхідно звернутися до джерел міжнародного гуманітарного права [4].

У ст. 5 Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – Статут МКС) вказується, що юрисдикція Суду обмежується найбільш тяжкими злочинами, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства. Відповідно до цього Статуту Суд має юрисдикцію стосовно таких злочинів: злочин геноциду; злочини проти людяності; воєнні злочини; злочин агресії [5].

Відповідно до пп. «g» п. 1 ст. 7 Статуту МКС злочином проти людяності є зґвалтування, звернення до сексуального рабства, примус до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-які інші форми сексуального насильства.

Стаття 8 Статуту МКС містить перелік військових злочинів, якими, серед іншого, є (наведено не повний перелік): примус військовополоненої або іншої особи, що охороняється, до служби у збройних силах ворожої держави (абз. «v» пп. «a» п. 2); зґвалтування, звернення до сексуального рабства, примус до проституції, примусова вагітність, як вона визначена в пункті 2 «f» ст. 7, примусова стерилізація та будь-які інші види сексуального насильства, що також є грубим порушенням ст. 3, загальної для чотирьох Женевських конвенцій (абз. «vi», пп. «e» п. 2); набір чи вербування дітей віком до п'ятнадцяти років до складу збройних сил чи груп або використання їх для активної участі у бойових діях (абз. «vii» пп. «e» п. 2). Особливу увагу слід звернути на зґвалтування, сексуальне рабство та насильство, як злочини проти людяності та воєнні злочини, що згідно з нормами Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – Статут) повинні мати певні ознаки суб'єктивної та об'єктивної сторін злочину. Так, у рішенні Міжнародного кримінального суду у справі «Прокурор проти Жермена Катанги» (The Prosecutor v. Germain Katanga no. – ICC-01/04-01/07) вказується, що для визнання зґвалтування та

сексуального рабства злочинами проти людяності за змістом статті 7(1)(g) Статуту, необхідно довести:

- об'єктивну сторону злочину – ця поведінка була частиною широкомасштабного чи систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення;

- суб'єктивну сторону злочину – умисел винної особи, а також усвідомлення наявності збройного конфлікту і того, що його діяння були частиною цього нападу, спрямованого проти цивільного населення.

Щоб визнати згвалтування та сексуальне рабство війсьними злочинами у розумінні статті 8(2)(e) (vi) Статуту, треба довести:

- об'єктивну сторону злочину – дія мала місце в контексті збройного конфлікту міжнародного характеру та була пов'язана з ним;

- суб'єктивну сторону злочину – усвідомлення порушником фактичних обставини, які визначили наявність збройного конфлікту, а також умисел на вчинення таких дій [6].

Здійснюючи збір доказів у провадженнях щодо сексуального насильства, пов'язаного із збройним конфліктом, слід враховувати перепони, які можуть стати на заваді під час:

- огляду місця події. Виходячи з об'єктивних обставин, дістатися та здійснити огляд місця події може бути неможливо через його знищення, розташування на тимчасово окупованій території чи в зоні бойових дій;

- допиту свідків і потерпілих. Місце перебування свідків може бути невідомим або ж вони можуть перебувати за межами доступу (виїхати за кордон або в іншу місцевість).

Крім того, потерпіла особа може перебувати у пригніченому стані, відмовитися від надання свідчень через зневіру в те, що кривдника буде покарано, або ж через те, що боїться його помсти. Наприклад, допит неповнолітніх або малолітніх потерпілих та свідків може бути ускладнений через неможливість виконати вимоги ст. 226 КПК України і застосувати методику «Зелена кімната»;

- зняття показань технічних приладів і технічних засобів, які мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису;

- отримання зразків для експертизи. Так, із моменту вчинення сексуального насильства може пройти тривалий час, у зв'язку з чим, зокрема сліди біологічного походження можуть бути знищені.

Отримання біологічних зразків у підозрюваних осіб у вказаній категорії кримінальних проваджень може бути ускладнене через неможливість встановлення їхнього місця перебування чи фізичної доступності до них;

– проведення експертиз. За об'єктивних обставин можуть бути відсутні можливості, щоб дістатися експертних установ.

Слід підкреслити, що від злагодженої роботи усіх складових державного механізму залежить ефективність розслідування вказаних злочинів та належне відшкодування завданої шкоди потерпілим. Так, за результатами проведеного в Україні дослідження щодо стану та можливостей відшкодування для осіб, які постраждали від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (Ukraine study on the status of and opportunities for reparations for survivors of conflict-related sexual violence) Уряду України рекомендовано:

- забезпечити право жертв сексуального насильства пов'язаного з конфліктом (СНПК) на адекватні та ефективні засоби правового захисту, включаючи відшкодування шкоди;

- забезпечити дотримання норм міжнародного гуманітарного права та прав людини українськими збройними силами та суб'єктами, які знаходяться під їх контролем, у тому числі іноземними легіонами;

- вжити суттєвих заходів для вирішення проблеми безкарності СНПК, зокрема, шляхом визнання СНПК та інтеграції спеціалізованих навчальних модулів щодо визначення СНПК, застосування

правової бази та міжнародних практик в навчальній програмі для ключових зацікавлених сторін, включаючи військових, поліцію, прокурорів і суддів;

- продовжувати виконувати приписи та запити Міжнародного Суду ООН і Міжнародного кримінального суду, а також органів Організації Об'єднаних Націй та уповноважених осіб, і співпрацювати з ними [7].

Здійсненню ефективного досудового розслідування у наведеній категорії проваджень сприяють чинні в Україні державні та недержавні інституції, які тримають бази даних, де накопичуються матеріали, що можуть стати свідченнями насильства, скоєного в умовах збройного конфлікту. До таких, зокрема відносяться: портал «Українсько-російська війна: докази» Міністерства юстиції України; Департамент документування воєнних злочинів Української Гельсінської спілки з прав людини; ГО «Докудейз» (архів війни) тощо.

Отже можемо зробити висновок що, сексуальне насильство щодо дітей охоплюється поняттям «порушення законів та звичаїв війни» і може бути кваліфіковано за ст. 438 КК України з обов'язковим врахуванням положень міжнародного гуманітарного права. Крім того слід зазначити, що під час збору доказів у провадженнях щодо сексуального насильства, пов'язаного із збройним конфліктом, слід враховувати перепони, які можуть стати на заваді під час: огляду місця події (виходячи з об'єктивних обставин, дістатися та здійснити огляд місця події може бути неможливо через його знищення, розташування

на тимчасово окупованій території чи в зоні бойових дій); допиту свідків і потерпілих (місце перебування свідків може бути невідомим або ж вони можуть перебувати за межами доступу (виїхати за кордон або в іншу місцевість); потерпіла особа може перебувати у пригніченому стані, відмовитися від надання свідчень через зневіру в те, що кривдника буде покарано, або ж через те, що боїться його помсти; допит неповнолітніх або малолітніх потерпілих та свідків може бути ускладнений через неможливість виконати вимоги ст. 226 КПК України і застосувати методику «Зелена кімната»); зняття показань технічних приладів і технічних засобів, які мають функції фото– кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису; отримання зразків для експертизи (із моменту вчинення сексуального насильства може пройти тривалий час, у зв'язку з чим, зокрема

сліди біологічного походження можуть бути знищені), що може стати на заваді притягненню до відповідальності осіб, які обґрунтовано підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень зазначеної категорії.

Література:

1. Конвенція ООН про права дитини 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154.
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199.
4. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588.
6. Рішення Міжнародного кримінального суду у справі «Прокурор проти Жермена Катанги» (The Prosecutor v. Germain Katanga no. – ICC-01/04-01/07). URL: <https://jurfem.com.ua/prokuror-protyzhermena-katanhy-ohlyad-rishen-mks/>.
7. Ukraine study on the status of and opportunities for reparations for survivors of conflict-related sexual violence, May 2022. URL: <https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wpcontent/uploads/2022/07/report/ukraine-study-on-the-status-of-and-opportunities-for-reparations-for-survivors-of-conflict-related-sexual-violence/GSFUkraineEng.pdf>.

**RESTORATION OF LOST COURT PROCEEDINGS
IN CIVIL PROCEEDINGS UNDER MARTIAL LAW**

**ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНОГО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ
У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Tatulych I. Yu.

*Candidate of Law, Assistant Professor,
Assistant Professor at the Department
of Procedural Law
of the Faculty of Law
Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University
Chernivtsi, Ukraine*

Татулич І. Ю.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри процесуального права
юридичного факультету
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

У зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ на територію України, і як наслідок запровадження правового режиму воєнного стану Указом Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022 на територіях багатьох областей порушений режим роботи судової системи, а також відсутній доступ до інформації про стан розгляду справ, що в деяких випадках унеможливує реалізацію конституційного права на справедливий суд. Однак, в Україні конституційне право кожного на судовий захист є непорушним, незважаючи на умови війни. Держава зобов'язана забезпечити ці права, незалежно від того, який правовий режим діє в той чи інший час. Положення ст. 64 Конституції України та ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» гарантують право на захист своїх прав і свобод у судовому порядку в умовах воєнного стану [1].

Зауважимо, що невід'ємною частиною процесу судочинства, як вказує практика Європейського суду з прав людини, є виконання судового рішення. Тому процес судочинства не може бути порушеним, зокрема у випадках, коли рішення суду неможливо виконати через втрату матеріалів самого провадження. Звідси, одним із способів захисту прав учасників судового процесу є **відновлення втраченого судового провадження**. Наразі, в Україні склались всі обставини до того, що відповідний розділ Цивільного процесуального кодексу України (Розділ 10) (далі – ЦПК України) буде все частіше застосовуватись на практиці [2]. Зауважимо, що нормами ЦПК України, якими дане питання врегульовано, не визначено з яких причин судове провадження може бути

втрачено. Найчастіше для цього є ряд об'єктивних підстав: припинення діяльності судів на території тимчасово окупованого Криму та деяких районах Донецької, Луганської областей, проведення АТО, повномасштабна агресія з боку росії з окупацією певних районів Херсонської, Харківської, Запорізької, Миколаївської областей, постійні ракетні обстріли органів державної влади та судів, що відповідно може призводити до втрати цілих архівів у відповідних судах. Крім того, не слід виключати і суб'єктивні причини недбалості певних службових осіб та зловживання останніми своїми правами тощо. Отже, якщо будь-хто з учасників справи втратить рішення суду чи з об'єктивних причин потрібно отримати дублікат того чи іншого рішення, наприклад, для проставлення апостилю чи для пред'явлення до виконання, особа має звернутись з письмовою заявою до суду, яким було ухвалене рішення. Проте якщо даний суд знаходиться на тимчасово окупованій території не функціонує через проведення в регіоні бойових дій чи взагалі внаслідок пожежі в суді втрачений архів усіх судових справ, в такому випадку єдиним варіантом отримати необхідне рішення суду є ініціювати процедуру відновлення втраченого провадження. Зазначимо також, що така процедура передбачена виключно для справ, які були вирішені по суті, тобто було винесено рішення у справі чи ухвала про закриття провадження, не залежно від того чи набрало таке рішення/ухвала законної сили. Однак, якщо ж відповідний суд першої інстанції більше не функціонує як судовий орган на певній території, згідно відповідних розпоряджень повноваження цього суду передаються іншому суду, який знаходиться на «безпечній» або не окупованій території і звернення направляється до цього суду.

Для відновлення втраченого провадження ініціатор процесу повинен зазначити мету такого відновлення, а також надати всі наявні в нього документи, матеріали, інформацію, що зможе допомогти суду відновити матеріали справи. Найчастіше дана процедура здійснюється з метою: одержання завіреної копії судового рішення; виправлення описок та арифметичних помилок у судовому рішенні; апеляційне чи касаційне оскарження судового рішення; скасування заходів забезпечення позову; вирішення питань, пов'язаних із зверненням судового рішення до виконання тощо. Слід зауважити, що саме від мети відновлення судового провадження може залежати обсяг документів втраченого судового провадження, які будуть відновлені. При цьому питання щодо обсягів відновлення втраченого судового провадження законодавцем віднесено на розсуд суду (ч.1 ст. 494 ЦПК).

Якщо немає підстав для залишення заяви без руху, без розгляду чи підстав для відмови у відкритті провадження за заявою, суд своєю ухвалою відновлює втрачене судове провадження або частину

втрачених матеріалів, зазначаючи при цьому в ухвалі сутність та обґрунтування такого відновлення, суть винесеного у справі рішення. Саме ця ухвала суду про відновлення втраченого провадження і буде в майбутньому учасникам справи служити остаточним документом у справі. Наприклад, якщо особа бажає отримати дублікат рішення Донецького суду про поділ спільного майна, при цьому матеріали справи не були передані на підконтрольну територію, то в результаті відновлення втраченого провадження вона отримає не рішення суду, а саме ухвалу суду про відновлення втраченого провадження, де буде зазначено, що у втраченому раніше провадженні було розглянуто і вирішено по суті справу про поділ майна. Ця ухвала після набрання чинності є остаточною і може використовуватись як остаточний документ, що підтверджує факт поділу майна.

В свою чергу, Д. М. Моїсеєнко звертає увагу на проблему втрачених проваджень в судах, що перебували, чи зараз перебувають на непідконтрольній території. Так, громадяни не мають можливості отримати копії судових рішень по відповідних справах, а також, захистити свої права, якщо рішення суду не було ухвалене. Якщо територія згодом була деокупована, то заінтересована особа може звернутися до відповідного суду із заявою про відновлення втраченого судового провадження, або продовжити участь у розгляді справи. Однак, якщо суд, який розглядав справу, продовжує перебувати на окупованій території, то алгоритм, передбачений чинним процесуальним законодавством, має певні вади. Мається на увазі наступне. Якщо, по справі було ухвалене рішення, або провадження у справі закрито, то заінтересована особа, відповідно до ст. 490 ЦПКУ, має звертатись з заявою про відновлення втраченого провадження в суд, що розглядав справу, як суд першої інстанції. В ситуації, що склалася, це суд, до якого розпорядженням голови Верховного Суду «перенесена» підсудність. Але, якщо позов поданий, а провадження не закінчене, то існує великий ризик, при поданні аналогічної позовної заяви до суду, який зараз має право розглянути цю справу, отримати ухвалу про повернення позовної заяви, оскільки судом вже розглядається позов до тієї ж особи, з того самого предмету та тих саме підстав. Для запобігання цьому, до такої позовної заяви мають бути додані докази того, що провадження втрачене. Однак, таким доказом є лише лист (довідка) того суду, який цю справу розглядав. Розуміємо, що отримати такий документ в суді на окупованій території майже неможливо, а спроби його отримати пов'язані з ризиком для життя та здоров'я зацікавленої особи [3, с. 369].

Якщо ж було втрачено матеріали не завершеного судового провадження, то потрібно подавати новий позов до суду. Важливо, що

на такий позов не буде розповсюджуватись п. 3 ч. 1 ст. 186 ЦПК щодо відмови у відкритті провадження з підстави наявності у провадженні цього чи іншого суду справи зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, адже ця справа вже не знаходиться у провадженні суду, тому що судове провадження було втрачене. У такому позові варто зазначити про втрачене судово провадження з посиланням на номер справи (дані наявні в ЄДРСР) [4, с. 88]. Таким чином, оскільки відновлення втраченого судового провадження не вирішує питання щодо суб'єктивних матеріальних прав та обов'язків осіб, а є судовим захистом процесуальних прав, які пов'язані із втратою судового провадження, законодавець виключив можливість відновлення судового провадження, яке було втрачене до закінчення судового розгляду. Це зумовлено тим, що особа в такому разі не позбавлена можливості реалізувати захист свого порушеного, оспореного чи невизнаного права або охоронюваного законом інтересу шляхом подання нового позову.

Отже, чітке регулювання цього питання безпосередньо вплине на ефективність цивільного процесу, сприятиме реалізації загальних засад цивільного судочинства. З огляду на масштабність війни на території України та характер руйнувань, в тому числі будівель суду, в майбутньому юридичній спільноті доведеться відновлювати не малу кількість втрачених судових проваджень, що буде значно ускладнювати представництво інтересів та захист прав осіб. Однак, завдяки даним, що містяться у Єдиному державному реєстрі судових рішень та іншим державним реєстрам це буде можливим.

Література:

1. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 р. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 23. Ст. 176.
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 №1618-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40-42. Ст.492.
3. Моїсеєнко Д. М. Цивільне судочинство: доступ в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. № 71. С. 366–369.
4. Резворович К. Р., Щербіна Д. В. Цивільне судочинство в умовах воєнного стану. *«Молодий вчений»*. 2023 р. № 2 (114). С. 86–89.

**NON-DISCRIMINATION AND ACCESS TO JUSTICE
IN DISPUTES WITH STATE AUTHORITIES: JURISPRUDENCE
OF THE COURT OF CASSATION**

**НЕДИСКРИМІНАЦІЯ І ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ
У СПОРАХ З СУБ'ЄКТАМИ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ:
ПРАКТИКА СУДУ КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ**

Fuley T. I.

*PhD in Law (kandydat nauk),
Head of the Department of Scientific
Research of Judicial Problems
and Scientific and Methodological
Support of Judicial Education
National School of Judges of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Фулей Т. І.

*кандидат юридичних наук,
начальник відділу наукових
досліджень проблем судочинства
та науково-методичного
забезпечення суддівської освіти
Національна школа суддів України
м. Київ, Україна*

«Принцип недискримінації вимагає заборони будь-якого необґрунтованого неоднакового ставлення згідно з актами права та/або за допомогою приписів права і що всім особам гарантовано однаковий та дієвий захист від дискримінації» [1, п. 69, с. 26] за ознаками, перелік яких не є вичерпним. Зауважимо, що перелік ознак у п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (далі – Закон № 5207-VI), у якому розкривається значення терміна «дискримінація», є дещо ширшим, аніж у ст. 24 Конституції України, і окрім раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак (тобто прямо згаданих в Основному Законі), включає також ознаки віку, інвалідності, громадянства, сімейного стану, та зазначає, що такі ознаки «були, є та можуть бути дійсними або припущеними» [2].

Закон № 5207-VI було розроблено з метою виконання завдань, передбачених Планом дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України [3], а набрання ним у 2012 р. чинності зумовило як появу судових справ щодо оскарження дискримінації, зокрема у спорах із суб'єктами владних повноважень, так і необхідність розглядати ці скарги з урахуванням усталеної практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) при застосуванні судами принципу верховенства права, відповідно до вимог ч. 2 ст. 6 Кодексу адміністративного судочинства України [4].

Кількість судових оскаржень дискримінації зростає – так, на підставі аналізу справ, у яких Касаційним адміністративним судом у складі Верховного Суду (далі – КАС ВС) у 2022 р. були викладені актуальні правові позиції [5], можна виокремити щонайменше три справи, у яких суди вирішували спір з урахуванням рівності та недискримінації; вони стосувалися такого:

– чи фізична особа-підприємець (далі – ФОП), яка обрала спрощену систему оподаткування та досягнула пенсійного віку, передбаченого ст. 26 Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» (далі – Закон № 1058-IV) [6], звільняється від сплати за себе єдиного внеску на підставі ч. 4 ст. 4 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування» (далі – Закон № 2464-VI) [7], якщо така особа *отримує пенсію за віком відповідно до законодавства іноземної держави*, з якою укладений міжнародний договір про співробітництво в галузі пенсійного забезпечення, а не Закону № 1058-IV [8];

– чи дитина, зачата після смерті біологічного батька і народжена в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій майже через 2 роки після його смерті, має право на пенсію у зв’язку з втратою годувальника відповідно до ст. 36 Закону № 1058-IV [6], яка визначає, що непрацездатними членами сім’ї вважаються, зокрема, діти померлого годувальника, які *народилися до спливу 10 місяців* з дня його смерті [9];

– чи поліцейський, для отримання компенсації за найм житла в порядку ч. 5 ст. 96 Закону України «Про Національну поліцію» [10], має бути особою, яка в розумінні Житлового кодексу України потребує поліпшення житлових умов у зв’язку з відсутністю власного житла за місцем проходження служби [11].

У перших двох справах позивачі оскаржували застосування суб’єктами владних повноважень (територіальними управліннями Державної податкової служби України та Пенсійного Фонду України відповідно) приписів законів до конкретних фактичних обставин у дискримінаційний спосіб, тоді як у третій – позивач просив визнати протиправним та нечинним припис нормативного акта (а саме п. 4 Порядку виплати та визначення розміру грошової компенсації поліцейським за найм ними житла (далі – Порядок № 866) [12]) як дискримінаційний, вважаючи що обов’язок поліцейського подати поділку про перебування на обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, для отримання такої компенсації є «дискримінацією поліцейських-переселенців за територіальною ознакою» [11, п. 14.1].

Підкреслимо, що для визнання ситуації дискримінаційною необхідно не лише встановити обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами за певними ознаками, але й переконатися, що таке обмеження не мало правомірної, обґрунтованої мети, або що способи досягнення мети не були належними та необхідними. Іншими словами, перш ніж встановити факт дискримінації, необхідно пройти певний тест на дискримінацію, який вбачається із аналізу значення терміна «дискримінація» у Законі № 5207-VI [2], або з усталеної практики ЄСПЛ, і передбачає з'ясування, у чому проявлялося несприятливе ставлення, *за якою ознакою (ознаками), у порівнянні з ким* (тобто хто слугує зразком для порівняння), якою була мета обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами, і чи були способи досягнення цієї мети пропорційними (належними та необхідними).

Аналіз постанов КАС ВС у згаданих справах свідчить про труднощі зі застосуванням такого тесту (навіть у випадках його відтворення шляхом цитування приписів Закону № 5207-VI [2] або практики ЄСПЛ) до обставин конкретної справи та викладенням його елементів у судових рішеннях.

Наприклад, висновок ВС, що «отримання пенсії за законодавством України особами, які досягли пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону № 1058-IV, не може вважатися виправданою, обґрунтованою та справедливою підставою різниці при вирішенні питання щодо застосування звільнення від сплати єдиного внеску для осіб, які отримують пенсію за законодавством іншої держави і досягли пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону № 1058-IV» [8], як вбачається з відповідної постанови КАС ВС, не є наслідком проведеного тесту на дискримінацію, оскільки слідує одразу за викладом приписів законодавства. Логіка судового рішення в частині, що пенсіонери-ФОП не зобов'язані сплачувати єдиний внесок, оскільки їм вже призначена пенсія і відтак вони не можуть претендувати на пенсійні виплати з доходів, отриманих ними як ФОП, зрозуміла, якщо йдеться про «національних» пенсіонерів, однак щодо дискримінації вона не є достатньою. Так, у випадку здійснення підприємницької діяльності на території іноземної держави така держава може й передбачити сплату внесків з метою спрямування їх до пенсійної системи для підтримки «власних» пенсіонерів, якщо це не суперечитиме вже укладеним міжнародним договорам. З постанови КАС ВС [8] не вбачається громадянство позивачки, яка зареєстрована як ФОП і є пенсіонеркою. На нашу думку, виклад фактичних обставин справи із зазначенням громадянства позивачки та місця її постійного проживання, а також порівняння її ситуації зі становищем особи, яка перебуває в аналогічній ситуації, з наступним дослідженням

пропорційності заходів задля досягнення правомірної мети посилили б мотивацію судового рішення.

Можливо, у цій справі касаційний суд не вдавався до розлогої аргументації з огляду на часткове задоволення касаційної скарги адвоката, що діяв в інтересах позивачки, а також висновок КАС ВС, що на позивачку розповсюджуються пільги щодо звільнення від сплати єдиного внеску, встановлені ч. 4 ст. 4 Закону № 2464-VI [8]. Для порівняння, відмовляючи у задоволенні касаційної скарги поліцейського, касаційний суд зазначив таке: «Реагуючи на доводи касаційної скарги щодо дискримінаційного характеру положень абзацу 8 пункту 4 Порядку № 866, колегія суддів зазначає, що вони застосовуються до всіх поліцейських, які потребують поліпшення житлових умов та які бажають отримати грошову компенсацію за наймом житла, незалежно від їх місця реєстрації чи проживання, та чи вони є внутрішньо переміщеними особами. Відтак, оскаржувані положення спірної постанови не містять приписів, які б давали правові підстави для поводження з особами у різний спосіб без об'єктивного та розумного обґрунтування у відносно схожих ситуаціях, а також в однаковий спосіб до осіб, які перебувають у ситуаціях, що істотно відрізняються» [11, п. 59].

Зауважимо, що доступ до правосуддя, який є елементом верховенства права, значною мірою розглядається крізь призму *рівного* доступу до правосуддя *для всіх*, що відображено й у Цілях сталого розвитку [13]. Ураховуючи наведене, висновки Верховного Суду у справах щодо оскарження дискримінації впливатимуть на забезпечення доступу до правосуддя та утвердження верховенства права.

Література:

1. Мірило правовладдя : коментар. Глосарій / Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія). Страсбург, 18 берез. 2016 р. Дослідження № 711/2013. CDL-AD(2016)007. Ориг. англ. Неофіційний переклад. 163 с.

2. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>

3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=10468&skl=7

4. Кодекс адміністративного судочинства України Закон України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

5. Огляд судової практики Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду за 2022 рік. 92 с. URL:

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_KAS_2022_1.pdf

6. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>

7. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 8 липня 2010 р. № 2464-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text>

8. Постанова Верховного Суду від 13 грудня 2022 р. у справі № 640/17107/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107845449>

9. Постанова Верховного Суду від 19 жовтня 2022 р. у справі № 420/5/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106840444>

10. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

11. Постанова Верховного Суду від 21 грудня 2022 р. у справі № 640/22585/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108188307>

12. Про затвердження Порядку виплати та визначення розміру грошової компенсації поліцейським за найм ними житла : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2018 р. № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2018-%D0%BF#Text>

13. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

**ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПУБЛІЧНОЮ
АДМІНІСТРАЦІЄЮ ТА ІНСТИТУЦІЯМИ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-45>

**THE ROLE OF LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES
IN PREVENTING AND COUNTERING DOMESTIC VIOLENCE**

**РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЩОДО
ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ**

Artemenko O. V.

*Candidate of Law Sciences, Professor,
Associate Professor at the Department
of Administrative and Financial Law
National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Артеменко О. В.

*кандидат юридичних наук, професор,
доцент кафедри адміністративного
та фінансового права
Національний університет
біоресурсів та природокористування
України
м. Київ, Україна*

Stasiuk N. A.

*PhD in Law, Assistant Professor
at the Department of Administrative
and Financial Law
National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Стасюк Н. А.

*доктор філософії права
у галузі права (PhD),
асистент кафедри
адміністративного
та фінансового права
Національний університет
біоресурсів та природокористування
України
м. Київ, Україна*

Koval A. N.

*Candidate of Law Sciences,
Associate Professor at the Department
of Civil and Economic Law
National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Коваль А. Н.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного
та господарського права
Національний університет
біоресурсів та природокористування
України
м. Київ, Україна*

Закон України «Про запобігання та протидії домашньому насильству» [1] чітко визначає перелік суб'єктів, які наділені відповідними повноваженнями для захисту осіб, які постраждали від домашнього насильства. Відповідно до ч. 2 ст. 6 Закону спеціально

уповноваженими органами у сфері запобігання та протидії домашньому насильству є:

- центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

- Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, у тому числі їх структурні підрозділи, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

- сільські, селищні, міські, районні у містах (у разі їх створення) ради, їх виконавчі органи, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Вбачаємо за необхідне розглянути, які повноваження мають органи місцевого самоврядування у сфері запобігання та протидії домашньому насильству (ст. 8 Закону):

- забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці;

- забезпечення надання соціальних послуг на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, у тому числі шляхом соціального замовлення у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

- визначення потреби у створенні спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб, забезпечення їх створення та функціонування, здійснення контролю за їхньою діяльністю;

- участь у підготовці фахівців, до компетенції яких належать питання запобігання та протидії домашньому насильству, у тому числі фахівців, які реалізують програми для кривдників;

- прийом і розгляд заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства, забезпечення застосування заходів для його припинення, надання допомоги постраждалим особам;

- забезпечення координації діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, та їх взаємодії на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці;

- інформування постраждалих осіб про права, заходи та соціальні послуги, якими вони можуть скористатися;

- збір, аналіз і поширення відповідно до законодавства інформації про домашнє насильство на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці;

- звітування центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, про результати здійснення повноважень у цій сфері у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що

забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

- виконання повноважень органу опіки та піклування.

У 2017 році Верховна Рада України прийняла Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Закон про запобігання та протидію домашньому насильству» [2], який вперше криміналізував домашнє насильство. До Кримінального кодексу України було додано окрему статтю з визначенням цього поняття та запроваджено нові обмежувальні заходи щодо осіб, які вчинили домашнє насильство. За останні роки поширеність домашнього насильства зросла, що можна пояснити світовою пандемією коронавірусу та військовою агресією сусідньої країни.

Відповідно до статті 53 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (далі – Стамбульська конвенція): «Держави-учасниці вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб усі жертви насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції, мали доступ до відповідних обмежувальних або захисних приписів» [3].

Таким чином, обмежувальні заходи повинні бути спрямовані насамперед на захист жертв домашнього насильства. Законодавець віддав перевагу подібному підходу в частині 1 статті 91 Кримінального кодексу України. Відповідно до неї, в інтересах потерпілих від злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, суд може призначити одне або декілька покарань, а також звільнити від кримінальної відповідальності або покарання з підстав, передбачених у статті Кримінального кодексу України, в якій зазначено, що до них можуть бути застосовані обмежувальні заходи.

Отже, єдиною підставою для застосування до особи одного або декількох обмежувальних заходів (види яких зазначені в ч. 1 ст. 91-1 Кримінального кодексу України) є вчинення нею злочину, пов'язаного з домашнім насильством [4].

Відповідно до статистичних даних які оприлюднив Офіс Генерального прокурора, щодо зареєстрованих «злочинів пов'язаних з домашнім насильством» під час воєнного стану збільшилось, це можливо пояснити тим, що особи, які постраждали від даних кримінальних правопорушень більш почали звертатись до уповноважених суб'єктів, що здійснюють свою діяльність щодо запобігання та протидії домашньому насильству.

Вважаємо, що необхідно розширити повноваження органів місцевого самоврядування в контексті запобіганні домашньому насильству та злочинів пов'язаних з домашнім насильством. Вважаємо за доцільне розробити методичні рекомендації щодо алгоритму дій при запобіганні домашньому насильству, саме розширити повноваження органів місцевого самоврядування, а саме, дозволити органам місцевого самоврядування під час вчинення домашнього насильства проводити

заходи щодо протидії вчинення такого правопорушення до приїзду працівників Національної поліції.

Література:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19/ed20171207#Text>

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19/ed20171207#Text>

3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Офіційний переклад. URL: <https://rm.coe.int/1680462546>

4. Кримінальний кодекс України : Кодекс України, Закон від 05.04.2001 р. No 2341-III. Відомості Верховної Ради України від 29.06.2001 р. No 25. стаття 131

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-46>

PUBLIC ADMINISTRATION IN UKRAINE: CURRENT PROBLEMS AND WICKS

ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ

Bahrü I. P.

*Head of the Cyclic Committee
of Legal Disciplines,
Lecturer of Legal Disciplines
VSP "Fahov College of Economics,
Law and Information Technologies
of the Zakhidnoukrainian
National University"
Ternopil, Ukraine*

Багрій І. П.

*голова циклової комісії
юридичних дисциплін,
викладач юридичних дисциплін
ВСП «Фаховий коледж
економіки, права та інформаційних
технологій Західноукраїнського
національного університету»
м. Тернопіль, Україна*

Курс на удосконалення України в умовах втілення євроінтеграційної політики, формування та утвердження інститутів демократії, розвитку громадянського суспільства та правової держави встановлює нові пріоритети, завдання і засади функціонування органів влади.

Процес перетворення управлінської системи і перехід до публічного управління на засадах концепцій, теорій, принципів і методів є нагальною необхідністю та запорукою розвитку сучасної держави.

Основними викликами, які ставить світова спільнота перед Україною є модернізація публічного адміністрування відповідно до сучасних викликів, зокрема, у соціокультурній сфері, правовій, економічній тощо.

Чому саме таке завдання постало перед українською державою в умовах сьогодення?

Тут слід розуміти, що публічне адміністрування є інструментом розвитку як держави в цілому, так і окремих її регіонів.

В умовах глобалізації світу XXI століття публічне адміністрування потребує реформування та якісно нових підходів у наданні публічних послуг.

У широкому сенсі під публічним адмініструванням розуміють всю систему адміністративних інститутів із ієрархією влади, за допомогою якої відповідальність за виконання державних рішень спускається зверху донизу. Тобто публічне адміністрування – це скоординовані групові дії з питань державних справ, які: пов'язані із трьома гілками влади (законодавчою, виконавчою і судовою; мають важливе значення у формуванні державної політики; є частиною політичного процесу; значно відрізняються від адміністрування у приватному секторі; пов'язані із багаточисельними приватними групами та індивідами, які працюють у різних компаніях та громадах [3, с. 8].

Саме публічне управління забезпечує захист всіх інтересів населення, виступає гарантом прав і свобод, контролює ефективне, цільове використання природних, трудових, інформаційних та матеріальних ресурсів.

Проте діюча система публічного адміністрування в Україні залишається неефективною, корумпованою та внутрішньо суперечливою, що є суттєвою перешкодою на шляху до позитивних змін у суспільстві та державі. Недостатній рівень прозорості та відкритості у сфері державного управління, нечіткість розмежування політичної та адміністративної сфер, недостатній професійний рівень державних службовців, відсутність єдиної системи оцінювання їх компетентності, низький рівень дисциплінарної відповідальності, недосконалість механізму політичного та адміністративного контролю в системі державного управління – всі ці фактори є деструктивними елементами в організації ефективної системи публічного адміністрування [2].

Неефективно побудована система публічного адміністрування має свої наслідки: погіршення економічних показників держави та збільшення недовіри до органів державної влади [2].

Однією з нагальних проблем державного управління є корупція. Явище, яке неможливо викоринити з української держави. Негативний вплив корупції відчутний, нажаль, для усієї системи публічного адміністрування усіх рівнів.

Вагомим чинником для реорганізації даної сфери як і для будь-якої іншої відіграє людський фактор.

В цьому аспекті важливо підкреслити особистісні характеристики державного службовця, оскільки саме вони є «обличчям» публічного адміністрування. Рівень їхньої культури, дотримання принципів службової та управлінської етики, усвідомлення особистої відповідальності є показником ефективної організації публічного управління. Державні службовці в умовах євроінтеграції повинні сформувати по-справжньому позитивний імідж усєї системи публічного адміністрування [2].

Окрім того, система публічного адміністрування має презентувати себе як сервіс з надання якісних адміністративних послуг суспільству, що відповідає європейським стандартам та бути мобільною, тобто відповідати усім викликам сучасного світу.

Люди покладаються на органи публічної влади у різних сферах повсякденного життя. У багатьох випадках рішення, ухвалені органом публічної влади, суттєво впливають на економічний і соціальний добробут кожної людини [4, с. 5]. Тому надто важливо, щоб людина звертаючись до держави через органи влади, змогла довіряти цим структурним елементам державотворення, щоб у неї складався правильний діалог з представниками влади. І не лише тому, що це буде впливати на рівень життя людини, але й тому, що це, неодмінно, відобразиться на суспільно-економічному, суспільно-політичному іміджі країни. Між суспільством та державними органами має відчуватися належний рівень довіри, тобто, суспільство – довіряє державі, а держава – розраховує на справедливу підтримку суспільства.

Відносини держави і суспільства повинні будуватися та удосконалюватися виключно на принципі законності і відповідності законній меті. Органи публічної влади повинні діяти лише на законних підставах та в межах повноважень які їм дає закон. Вони не мають найменшого права діяти свавільно, що інколи суспільству доводиться спостерігати.

Для того, щоб суспільство могло зрозуміти характер повноважень, якими наділений той чи інший орган держави, необхідно, щоб ці повноваження були зрозуміло прописані у законі, без подвійного трактування, щоб компетенція органу державної влади була чітко окреслена та ця інформація була доведена до широкого загалу.

Органи публічної влади мають діяти відповідно до закону і в межах повноважень, визначених законом, в іншому випадку вони ризикують ухвалити незаконні адміністративні рішення або вийти за межі своїх повноважень. Для запобігання свавільності в діях органів публічної влади вони мають діяти об'єктивно та безсторонньо. Ніхто не має отримувати блага від незаконної поведінки органів публічної влади. Незаконні рішення підлягають скасуванню, але з урахуванням будь-яких інтересів, правомірно набутих особами на підставі оскаржуваних рішень [4, с. 12].

Підсумовуючи вище наведене, слід зробити висновки, що некомпетентність державних органів та осіб, які стоять на вершині управлінської піраміди, які не мають чітко окреслених, зрозумілих нових, сучасних моделей суспільного розвитку не зможуть Україну привести до європейського рівня [1]. На даний час, є велика потреба у покроковій зміні системи управління та у подоланні викликів сучасного державотворення.

Література:

1. Баєва А.О. Сучасні проблеми державного управління та місцевого самоврядування//Матеріали III всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції – Львів: ТзОВ «Галицька видавнича спілка». Львів, 2020. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/pages/187/zbirnykkonferenciyrua15-05-2020.pdf>

2. Дума О. І.Ефективність публічного адміністрування в Україні: проблеми та виклики // Електронний журнал «Ефективна економіка» № 3, 2017. Дніпро, 2017. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5509>

3. Нагаєв В.М. Публічне адміністрування: електронний навчальний посібник//Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва., 2018.Харків,2018. URL :http://dspace.knau.kharkov.ua/jspui/bitstream/123456789/1076/1/ЕЛЕКТР._ПОСІБ._ПУБЛ._АДМ._2018_.PDF

4. Посібник: Адміністрування і ви. Принципи адміністративного права у відносинах між особами та органами публічної влади – Київ: ТОВ «Видавничий Дім «Ратіо Дециденді». Київ, 2020. URL:<https://rm.coe.int/handbook-administration-and-you/1680a06311>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-47>

ADMINISTRATIVE COMPLAINT: DUALISTIC LEGAL NATURE

АДМІНІСТРАТИВНА СКАРГА: ДУАЛІСТИЧНА ПРАВОВА ПРИРОДА

Vdovichen V. A.

*LL.D, Professor of the Department
of Public Law
Dean of the Faculty of Law
Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University
Chernivtsi, Ukraine*

Вдовічен В. А.

*доктор юридичних наук, професор
кафедри публічного права,
декан юридичного факультету
Чернівецький національний
університету імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Забезпечення належного функціонування механізмів захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, а також забезпечення законності в різних сферах суспільного життя, є одними з пріоритетних

завдань, які потребують вирішення на будь-якому етапі формування демократичної правової держави. Органи публічного адміністрування відіграють важливу роль у вирішенні цих проблем, оскільки їхній регулятивний вплив охоплює практично всі сфери суспільних відносин. Необхідність оновлення галузевого законодавства, яке регламентує відносини між суб'єктами публічної адміністрації та фізичними, юридичними особами, виникає зі змісту положень Конституції України, які закріплюють формування принципово нових засад взаємодії цих суб'єктів. Також, з урахуванням проголошеного курсу України на європейську інтеграцію, виникла нагальна необхідність трансформації вітчизняного законодавства про розгляд адміністративних скарг та вирішення публічно-правових спорів відповідно до європейських принципів та стандартів.

Офіційне визначення скарги закріплено в статті 3 Закону України «Про звернення громадян», де вона визначається як звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб [1]. До рішень, дій (бездіяльності), які можуть бути оскаржені, належать такі у сфері управлінської діяльності, внаслідок яких: порушено права і законні інтереси чи свободи громадянина (групи громадян); створено перешкоди для здійснення громадянином його прав і законних інтересів чи свобод; незаконно покладено на громадянина які-небудь обов'язки або його незаконно притягнуто до відповідальності. В той же час, в статті 78 Закону України «Про адміністративну процедуру» від 31.03.2023 р. (набуття чинності 15.12.2023 р.) зазначається, що право на адміністративне оскарження відповідно до цього Закону має особа, яка вважає, що: прийнятим адміністративним актом чи його виконанням порушено або може бути порушено її право, свобода чи законний інтерес; процедурне рішення або дія, бездіяльність адміністративного органу негативно впливає на її права, свободи чи законні інтереси [2]. Тому, якраз через подання адміністративної скарги приватна особа отримує можливість доповісти відповідному державному органу (органу публічного врядування) про застосування до неї незаконних дій, винесення незаконного рішення щодо її прав, свобод та інтересів. І от саме мета подання такої скарги полягає у зверненні за захистом та поновленням порушених прав і законних інтересів таких осіб. Враховуючи, що під адміністративним оскарженням розуміють, в першу чергу, охоронні адміністративно-правові відносини, що виникають між скаржником, суб'єктом владних повноважень і органом (посадовою особою), компетентним розглядати скаргу, з приводу скасування рішення та (або) визнання незаконними дії чи бездіяльність органів державної влади, можна виділити і дуалістичне розуміння

правової природи адміністративної скарги, а саме: 1) адміністративна скарга як інструмент звернення до суб'єктів публічної адміністрації; 2) адміністративна скарга як інструмент захисту інтересів приватної особи у сфері публічного адміністрування.

Адміністративна скарга як інструмент звернення до суб'єктів публічної адміністрації. У межах розуміння адміністративної скарги як інструмента звернення ключовою тезою є те, що вона виступає фундаментальним правом, а не просто суб'єктивним правом приватної особи у відносинах з носіями публічної влади. У цьому сенсі і право на оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів публічно-владних повноважень має бути охарактеризовано як складова основних юридичних можливостей, позбавлення яких суттєво погіршує соціальне становище людини. «Захищаючи свої законні права та свободи, – наголошує Ю.П. Битяк, – громадяни звертають увагу компетентних органів на порушення законодавства і в такий спосіб захищають існуючі в державі та суспільстві правовідносини» [3, с. 279]. Крім того, розуміння адміністративної скарги як інструмента звернення порушує питання про гарантії цього права для приватної особи, оскільки деклароване на конституційному рівні право є реальним і таким, що може бути реалізоване, тільки коли воно забезпечене належними гарантіями, закріпленими на рівні законодавства. Для права на звернення це особливо важливо, адже держава, з одного боку, виступає суб'єктом гарантування права на звернення шляхом подання скарги на дії суб'єктів публічної адміністрації, а з іншого – держава та її уповноваженні представники є «ціллю» цього права, адже його реалізація спрямована «проти» рішень носіїв публічно-владних повноважень. Отже, як відзначається в науковій літературі, на прикладі права на оскарження ми можемо побачити зв'язок трьох основних європейських цінностей: прав людини, верховенства права та демократії [4, с. 68]. Гарантуючи право на оскарження, держава послаблює свої владні можливості, обмежує свавілля і здатність носіїв публічної влади втручатись у життя приватних осіб. Крім того, варта уваги думка вчених з приводу сутності скарги як інструмента звернення – «звернення громадян можна визнати особливим засобом забезпечення законності та дисципліни в державному управлінні, який суттєво відрізняється від державного контролю та нагляду. Різниця полягає в тому, що ініціаторами перевірок у цьому випадку виступають не державні утворення й навіть не громадські об'єднання, а окремі фізичні особи, а також у тому, що, не маючи адміністративно-владних повноважень, самі громадяни (навіть на відміну від громадських угруповань, не кажучи вже про спеціалізовані контролюючі органи) ніяких перевірок або інших контрольних дій не здійснюють. Звертаючись до компетентних органів із заявами та скаргами, вони лише сигналізують про виявлені ними порушення законності та

дисципліни, даючи змогу повноважним державним органам розібратися в суті справи, притягнути до відповідальності винних» [5, с. 181].

Адміністративна скарга як інструмент захисту інтересів приватної особи у сфері публічного адміністрування. Проблема забезпечення прав, свобод та інтересів приватних осіб від порушень із боку суб'єктів публічної адміністрації у громадянському суспільстві, що побудоване за принципом соціальної цінності людини та розвиває засади правової держави, стоїть надзвичайно гостро. Крім того, громадяни України мають право вимагати від держави забезпечення державною рівня безпеки та правопорядку, дотримання гарантованих державою соціальних стандартів. І тому, без дієвого використання інституту адміністративної скарги досягти належного рівня забезпечення прав, свобод та інтересів приватних осіб неможливо. До важливих теоретичних і прикладних проблем функціонування механізмів оскарження в адміністративному праві відносяться засоби оскарження. Саме вони є вираженням процесуальних форм захисту прав фізичних і юридичних осіб (приватних осіб) у відносинах із носіями публічної влади (суб'єктами публічної адміністрації). Використовуючи ці засоби, особа у порядку, встановленому законом, може оскаржити рішення, дію чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень, яку вважає незаконною чи неправомірною. Зміст інституту адміністративного оскарження визначається двома вирішальними складовими: по-перше, це наявність правовідносин між приватною особою та органом публічної влади (суб'єктом публічної адміністрації), що виникають у зв'язку з реалізацією виконавчо-розпорядчих функцій органами, наділеними владними повноваженнями; по-друге, предметом і підставою оскарження є рішення, дії чи бездіяльність таких суб'єктів публічної адміністрації.

Отже, категорія «адміністративна скарга» не може бути осмислена лише через одностороннє розуміння її правової природи. Саме цим пояснюються наявні в літературі розбіжності в підходах до визначення поняття адміністративної скарги. Тому, за правовою природою, адміністративну скаргу варто розглядати як інструмент звернення до суб'єктів публічної адміністрації, а також як інструмент захисту інтересів приватної особи у сфері публічного адміністрування. Дослідження зазначених аспектів дозволяє включити як нормативну (суб'єктивне та об'єктивне право), так і динамічну (правові відносини і правозастосування) сторони забезпечення інтересів приватної особи від неправомірної (неналежної) діяльності суб'єктів публічної адміністрації. Слід також зазначити, що такі підходи до розуміння адміністративної скарги можуть бути використані і як методологічна основа для її подальшого вивчення, а також при оціненні правозастосовної практики в цій сфері.

Література:

1. Закон України «Про звернення громадян» від 02.10.1996 № 393/96-ВР в редакції від 31.03.2023 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр>.

2. Закон України «Про адміністративну процедуру» від 31.03.2023 р. (набуття чинності 15.12.2023 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#n602>

3. Адміністративне право : [підручник] / [Ю.П. Битяк (кер. авт. кол.), В.М. Гарашук, В.В. Богущкий та ін.] ; за заг. ред. Ю.П. Битяка, В.М. Гарашука, В.В. Зуй. Х. : Право, 2010. 624 с.

4. Лученко Д. В. Інститут оскарження в адміністративному праві: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Національний юридичний університет ім. Я. Мудрого. Харків, 2017. 444 с.

5. Гарашук В.М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.07. Х., 2003. 412 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-48>

LEGISLATIVE REGULATION OF THE PRINCIPLE OF MEDIATION CONFIDENTIALITY IN UKRAINE

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИНЦИПУ КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ

Havrylyuk R. O.

*Doctor of Laws, Professor,
Head of the Department of Public Law
Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University
Chernivtsi, Ukraine*

Гаврилюк Р. О.

*докторка юридичних наук,
професорка, завідувачка кафедри
публічного права
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Patsurkivskyy P. S.

*Doctor of Laws, Professor,
Professor of the Department
of Public Law
Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University
Chernivtsi, Ukraine*

Пацурківський П. С.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри публічного права
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

В Законі України «Про медіацію» парадигмальна матриця розуміння принципу конфіденційності медіації викладена у формі п'яти частин

його статті 6 «Конфіденційність». Зокрема, у ч. 1 даної статті вітчизняний законодавець сформулював по суті власне бачення презумпції конфіденційності медіації: «Медіатор та інші учасники медіації, а також суб'єкт, що забезпечує проведення медіації, не мають права розголошувати конфіденційну інформацію, якщо інше не встановлено законом або якщо всі сторони медіації не домовились у письмовій формі про інше» [1].

Після законодавчого формулювання презумпції конфіденційності Парламент України уточнив законодавчий обсяг та зміст терміну *конфіденційна інформація*: «Для цілей цього Закону, – підкреслив він, – конфіденційною інформацією вважається вся інформація, яка стала відома під час підготовки до медіації та проведення медіації, зокрема про пропозицію та готовність сторін конфлікту (спору) до участі в медіації, факти та обставини, висловлені судження та пропозиції сторін медіації щодо врегулювання конфлікту (спору), зміст угоди за результатами інформації» [1]. Він істотно відрізняється від загальноприйнятого в українській мові розуміння терміну *конфіденційна інформація* тим, що не визначає правової приналежності та її правового режиму конфіденційної інформації, на відміну від загальноприйнятого в українській мові розуміння *конфіденційності інформації*, чим суттєво послаблює можливості її судового захисту в разі потреби.

Ще інше, ширше у порівнянні із Законом України «Про медіацію» визначення конфіденційної інформації міститься у Законі України «Про інформацію». Зокрема, у ньому зазначається, що «конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень. Конфіденційна інформація, – відповідно до цього Закону, – може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених умов, а також в інших випадках, визначених Законом» [2].

Обидві вищезазначені юридичні норми щодо регулювання відносин конфіденційності інформації мають джерелом свого походження Закони України і на перший погляд може скластися враження про наявність конкуренції (колізійності) двох рівнозначних за юридичною силою норм щодо регулювання певного виду суспільних відносин. Однак поглиблений аналіз засвідчує протилежне: юридична норма щодо регулювання відносин конфіденційності інформації, що міститься у Законі України «Про медіацію», є спеціальною нормою права і саме вона повинна застосовуватися щодо регулювання відносин конфіденційності медіації. У другій частині ст. 6 цього Закону вітчизняний законодавець врегулює ще один надзвичайно важливий бік законодавчого принципу конфіденційності медіації – її внутрішній зміст з точки зору сторін медіації. У цьому Законі, зокрема, йдеться про

наступне: «якщо медіатор отримав від однієї із сторін конфіденційну інформацію, він може розкрити таку інформацію іншій стороні (сторонам) лише за згодою сторони, яка надала таку інформацію» [1]. Не дивлячись на те, що з точки зору медіатора відкриття іншій стороні цієї інформації може насправді суттєво сприяти вирішенню відповідного конфлікту (спору) саме у спосіб медіації його сторін.

У літературі можна зустріти й інші підходи до аналізу структури принципу конфіденційності. До прикладу, О.С.Можайкіна зазначає, що «конфіденційність у медіації може бути процедурною та предметною (змістовною)» [3, с. 56]. Під процедурною конфіденційністю вона пропонує розуміти нерозголошення усіма учасниками медіації інформації щодо їх участі в медіації. При цьому вона висловлює, на нашу думку, хибне твердження, що межі такої «конфіденційності визначаються безпосередньо всіма учасниками медіації – медіатором спільні зі сторонами та іншими учасниками (експертами, адвокатами, представниками, помічниками, родичами та ін.)» [3, с. 56]. Предметна конфіденційність, на думку О.С. Можайкіної, «полягає у нерозголошенні медіатором, сторонами та іншими учасниками медіаційного процесу інформації, яка стала відомою під час переговорів» [3, с. 57].

Як резонно зазначив вітчизняний законодавець у ч. 3 ст. 6 Закону України «Про медіацію», вимога дотримання принципу конфіденційності інформації про медіацію поширюється на усіх «учасників медіації, а також на суб'єкта, що забезпечує проведення медіації» [1]. Разом з тим слід зазначити, що головним вигодонабувачем цієї презумпції є все таки сторони медіації, а тому вони насправді повинні мати реальні можливості впливати на межі та обсяг презумпції конфіденційності інформації. В цьому переконує як телеологічне і системне тлумачення Закону України «Про медіацію», так і власне сенс медіації, її парадигмальна матриця. На цей аспект принципу конфіденційності медіації ще раніше резонно звернула увагу авторитетний вітчизняний фахівець з медіації Н.А. Мазаракі. Вона, зокрема, зазначає, що у сторін медіації може з'явитися потреба «притягнути до відповідальності медіатора за незалежне виконання (ним. – Р.Г. і П.П.) своїх обов'язків чи привести у виконання медіаційну угоду, довести недійсність медіаційної угоди через порушення принципів медіації в її процесі (наприклад, довести примусове укладення угоди тощо)» [4, с. 31].

Вітчизняний законодавець врахував можливість такого розвитку подій у медіації й у ч. 4 ст. 6 Закону України «Про медіацію» наповнив нормативний зміст принципу конфіденційності медіації наступним положенням: «У разі пред'явлення стороною медіації вимог до медіатора щодо невиконання чи неналежного виконання ним умов договору про проведення медіації медіатор звільняється від обов'язку

збереження конфіденційної інформації в межах, необхідних для захисту його прав та інтересів. У такому разі суд, інші органи чи посадові особи, – йдеться у вищезазначеному Законі, – які розглядають вимоги сторони медіації до медіатора або яким стало відомо про пред'явлення таких вимог, зобов'язані вжити заходів для унеможливлення доступу сторонніх осіб до конфіденційної інформації та її розголошення» [1].

У ч. 5 ст. 6 Закону України «Про медіацію» викладено ще один важливий аспект принципу конфіденційності медіації: «Медіатор не може бути допитаний як свідок у справі (провадженні) щодо інформації, яка стала йому відома під час підготовки до медіації та проведення медіації» [1]. Це виняткової ваги світоглядне та методологічне положення можна віднести до числа найвагоміших аргументів, за допомогою яких нами було висловлено вище тезу про те, що конфіденційність медіації – це не просто один із її законодавчих принципів, а дійсна презумпція, яка парадигмально розрізняє державне судочинство і альтернативну йому медіацію. Вищезазначене законодавче положення належить до загальноновизнаних у світі цінностей медіації і переслідує мету в першу чергу та головним чином забезпечення інтересів сторін медіації.

Разом з тим не будь-яка дія або вчинок сторони медіації, з першого погляду цілком раціональні та допустимі, можуть виявитися такими в дійсності. На справді фундаментальну думку у зв'язку з цим звернув свого часу увагу один з авторитетних зарубіжних дослідників медіації Д.Спенсер. На основі вивчення досвіду медіації у США, в інших розвинутих країнах світу він зазначив, що цілком ймовірно, що сторона чи сторони медіації, користуючись принципом (презумпцією) її конфіденційності, можуть використати під час процедури медіації у якості нібито аргументу (доказу) на свою користь певний факт, який насправді переслідує виключно іншу мету – зробити його недопустимим під час можливого судового розгляду відповідного конфлікту (спору) [5, р. 314]. Очевидно, така проблема уже постала як реальна у суспільстві, де медіація стала масовою суспільною практикою. Образно кажучи, завтра-післязавтра вона може стати реальністю і в Україні. А тому знову ж таки дана дилема заслуговує на її ґрунтовний доктринальний аналіз.

Отже, як у краплі води відображається багатючість і невичерпність моря, так і у законодавчому принципі конфіденційності медіації сповна втілена її суперечлива, як і сама людина, антропосоціокультурна природа. Без адекватного розуміння принципу конфіденційності медіації неможливо правильно пояснити її природу. З іншого боку, саме осмислення приватно-правової природи медіації є світоглядним і методологічним ключем до достовірного сприйняття і пояснення її принципу більше того – презумпції конфіденційності. Принцип (презумпція) конфіденційності медіації є одним з ключових принципів

цього методу вирішення конфліктів (спорів). Саме він забезпечує високу результативність медіації, її конкурентоздатність серед інших альтернативних методів вирішення конфліктів (спорів).

Література:

1. Про медіацію. Закон України від 16 листопада 2021 р. № 1875-IX
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
2. Про інформацію. Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL :
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
3. Можайкіна О.С. Поняття та зміст основних принципів медіації в цивільно-правових відносинах. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. №5. С. 55-58.
4. Мазаракі Н.А. Зміст принципу конфіденційності медіації. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 6 (21). Том 1. 2017. С. 30-33.
5. D.Spenser, M.Brogan. *Mediation Law and Practice*. New York: Cambridge University press. 2006. 520 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-49>

EUROPEAN MICA REGULATION PROMPTS UKRAINE TO AMEND THE LAW OF UKRAINE «ON VIRTUAL ASSETS»

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ РЕГЛАМЕНТ МІСА СПОНУКАЄ УКРАЇНУ ДО ЗМІН У ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ВІРТУАЛЬНІ АКТИВИ»

Hrytsai S. O.

*Ph.D. in Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Sectoral Law and General Legal
Disciplines of the Institute of Law
and Social Relations
of the Open International University
of Human Development "Ukraine"
Kyiv, Ukraine*

Грицай С. О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри галузевого права
та загальноправових дисциплін
Інститут права
та суспільних відносин
Відкритого міжнародного
університету розвитку людини
«Україна»
м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-0051-6149>*

Проблеми регулювання криптовалют [4; 14] в Україні активно розглядаються законодавцями на протязі останніх чотирьох років [3]. Першочергове впорядкування та класифікація криптовалют дає [12; 13], як мінімум, змогу подальшого їх успішного регламентування у інших секторах державного управління [11].

Верховна Рада України прийняла 17.02.2022 року Закон України «Про віртуальні активи» № 2074-ІХ (надалі – Закон 2074) [5; 6]. Який був 15.03.2022 року підписаний Президентом України, після врахованих змін, згідно його раніше поданих пропозицій. Згідно п. 1 Розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону 2074, сам закон набере чинності: а). з дня набрання чинності закону України про внесення змін до Податкового кодексу України, щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами; б). впровадження Державного реєстру постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, про що додатково зазначено у п. 2 Розділу VI Прикінцеві та перехідні положення, як обмеження в можливості застосування санкцій передбачених статтею 23 Закону 2074. Для виконання приписів п.1 Розділу VI Закону 2074 та з метою введення його в дію, Верховна Рада України 13.03.2022 року зареєструвала законопроект № 7150 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами» (надалі – Законопроект 7150).

На початок 2023 року Законопроект 7150 не був прийнятий Парламентом України, а відповідно і Закон 2074 не набрав законної сили. У той час Європейські регулятори продовжували вдосконалювати законодавства щодо віртуальних активів.

Європейські регулятори вперше згадали про необхідність регулювання ринків крипто-активів (надалі – Markets in Crypto-Assets Regulation або MiCA) незабаром після того, як Facebook запустив стейблкоїн Libra. Міністр фінансів Франції заявив через кілька хвилин після запуску проекту, що Libra ніколи не стане суверенною валютою і потребуватиме надійного захисту прав споживачів. Банкрутства FTX, Terra і Celsius Network посилили рішучість влади. Європа визначила, що існуюче законодавство не може бути застосоване до більшості крипто-активів та їх постачальників. Тому було створено нове, яке регулює крипту та діяльність крипто-компаній [7].

5 жовтня 2022 року законодавці Євросоюзу схвалили текст законопроекту Markets in Crypto Assets Regulation (MiCA) [8], який стане основою для регулювання криптовалют у Європейського Союзу. А вже 10 жовтня члени Комітету з економічних та валютних питань Європейського парламенту ухвалили законопроект про регулювання криптовалют, таким чином підтримавши регламент MiCA та всі відповідні положення.

За словами представників Комітету Євросоюзу, ініціатива MiCA зможе вплинути на здатність учасників ринку диверсифікувати свій бізнес за рахунок розробки стратегії крипто-активів, а також на здібності підвищувати довіру перед банками та пропонувати крипто-компаніям

єдину ліцензію для роботи в ЄС. Цей регламент залишилося лише ухвалити Європейському парламенту до кінця місяця жовтня 2022 року, після чого він набуде чинності після спливу терміну 18 місяців [15].

Однак, на початку 2023 року Європейський парламент переніс розгляд регламенту регулювання криптовалют на території ЄС, відомий як МіСА, на квітень 2023 року. За інформацією преси, перекладачі не встигають опрацювати 400 сторінок документа для перекладу 24 офіційними мовами країн-членів блоку [1]. Раніше вже анонсувалося, що Європейський парламент має плани провести голосування щодо МіСА у квітні 2023 року.

20.04.2023 року Європарламент прийняв МіСА, як загальні правила ЄС для нагляду, захисту прав споживачів та екологічних гарантій криптоактивів, включаючи криптовалюти. МіСА охоплюватиме криптоактиви, які не регулюються чинним законодавством про фінансові послуги. Ключові положення для тих, хто випускає та торгує криптоактивами (включаючи токени з посиланнями на активи та токени електронних грошей), охоплюють прозорість, розкриття інформації, авторизацію та нагляд за транзакціями. Споживачі будуть краще поінформовані про ризики, витрати та витрати, пов'язані з їхньою діяльністю. Крім того, нова законодавча база сприятиме цілісності та фінансовій стабільності ринку шляхом регулювання публічних пропозицій криптоактивів. Узгоджений текст МіСА включає заходи проти маніпулювання ринком та запобігання відмиванню грошей, фінансуванню тероризму та іншим злочинним діям [9].

Після ухвалення Регламенту МіСА є обов'язковим у кожній з 27 країн-членів ЄС. Регламент набуде чинності після 18-місячного перехідного періоду [7].

28.02.2022 року Україна подала заявку на членство у Європейському союзі. У свою чергу Рада Європейського союзу 07.03.2022 року звернулася до Європейської комісії з проханням надати свій висновок по заявці від України. І вже 17 червня 2022 року Європейська комісія оприлюднила свій висновок, у якому рекомендувала визнати європейську перспективу Україні та надати статус кандидата на вступ до європейської спільноти. 23 червня 2022 року лідери Європейського союзу у Брюсселі схвалили рекомендації Європейської комісії, щодо надання Україні статусу кандидата на вступ в Європейський союз [10].

Україна яка набрала статус кандидата на членство в ЄС, повинна вітчизняні норми законодавства, зокрема і щодо віртуальних активів, адаптувати до європейських стандартів [2], у контексті нашого дослідження, у першу чергу це стосується адаптації Регламенту МіСА у Закон України «Про віртуальні активи».

Література:

1. В ЄС запропонували вимоги до зберігання криптовалют банками. *ForkLog*. 24.01.2023. URL: <https://forklog.com.ua/zakonodavtsi-yes-zaproponuvaly-zhorstki-vymogy-do-zberigannya-kryptovalyut-bankamy/> (дата звернення: 24.01.2023).
2. Грицай С. Зміна профільного закону про віртуальні активи: імплементація європейського регламенту МіСА. *Наукові праці Національного авіаційного університету*. (Серія «Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»). Вип. 66, № 1. С. 72–82. DOI:10.18372/2307-9061.66.17420.
3. Грицай С. О. Генезис цифрових фінансових технологій до появи в Україні поняття «Віртуальні активи». *Юридичний науковий електронний журнал*. № 5. С. 355–359. DOI:10.32782/2524-0374/2022-5/82.
4. Грицай С. О. Криптовалюта – чи може бути правовою дефініцією? *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. № 2. С. 92–97. DOI:10.51547/ppp.dp.ua/2022.2.15.
5. Грицай С. О. Правовий режим віртуальних активів в Україні. *Juris Europensis Scientia*. № 2. С. 65–68. DOI:10.32837/chem.v0i2.349.
6. Про віртуальні активи. Закон України. (Перша редакція 17.02.2022). №2074–ІХ. Також доступний за URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2074-20> (дата звернення: 15.04.2022).
7. Які закони будуть діяти для європейських криптовалютних компаній через рік? *GagarinNews*. 20.01.2023. URL: <https://gagarin.news/ua/news/how-mica-regulation-will-change-the-european-crypto-sphere/> (дата звернення: 26.01.2023).
8. Proposal for a regulation of the European parliament and of the council on markets in crypto-assets, and amending directive (eu) 2019/1937. МіСА. (Перша редакція 05.10.2022). №13198/22. 380 с. Також доступний за URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13198-2022-INIT/en/pdf> (дата звернення: 25.01.2023).
9. Crypto-assets: green light to new rules for tracing transfers in the EU. *European Parliament*. 20.04.2023. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20230414IPR80133/crypto-assets-green-light-to-new-rules-for-tracing-transfers-in-the-eu> (дата звернення: 27.04.2023).
10. European Council conclusions on Ukraine, the membership applications of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia, Western Balkans and external relations, 23 June 2022. *Council of the EU and the European Council*. 23.06.2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/23/european-council-conclusions-on-ukraine-the-membership-applications-of-ukraine-the-republic-of-moldova-and->

georgia-western-balkans-and-external-relations-23-june-2022/ (дата звернення: 20.07.2022).

11. Hrytsai S. Classification of elements of the latest digital financial technology. *International Science Journal of Jurisprudence & Philosophy*. Вип. 1, № 2. С. 1–15. DOI:10.46299/j.isjpp.20220102.1.

12. Hrytsai S. Classification of virtual assets in Ukraine. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. Вип. 30, № 1. С. 135–152. DOI:10.31359/1993-0909-2023-30-1-135.

13. Hrytsai S. Outline of the classification of virtual assets in Ukraine. *Proceedings of the XXI International Scientific and Practical Conference Actual priorities of modern science, education and practice*. (Paris, France, 31.06.2022). Paris, France : International Science Group, 2022. DOI:10.46299/ISG.2022.1.21. С. 288–290.

14. Hrytsai S. The place of virtual assets in the structure of digital financial technology. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. Вип. 1, № 3. С. 34–48. DOI:10.46299/j.isjmef.20220103.3.

15. Регулювання ринку криптоактивів. Регламент MiCA 2022. *L&M Finance Group ua*. 19.10.2022. URL: <https://lmfgr.com/tpost/ezucha2ia1-regulyuvannya-rinku-kriptoaktivv-reglame> (accessed 26/01/2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-50>

HARMONIZATION OF THE UKRAINIAN LEGISLATION AND THE EUROPEAN UNION IN THE CONTEXT OF LIABILITY

ГАРМОНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В КОНТЕКСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Zadnipriana-Korinna M. Yu.

*PhD, Associate Professor at the
Department of Economics and Law
National University
of Food Technologies
Kyiv, Ukraine*

Задніпріана-Корінна М. Ю.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри економіки і права
Національний університет
харчових технологій
м. Київ, Україна*

Правові засади гармонізації українського законодавства з законодавством Європейського Союзу були закладені у 90-х роках ХХ ст. Вимоги щодо гармонізації українського законодавства з

законодавством Європейського Союзу отримали закріплення в національному законодавстві з 1996 р., що пов'язано з укладанням Тимчасової угоди між Україною та Європейськими Співтовариствами про торгівлю та торговельне співробітництво. Аналогічні засади гармонізації українського законодавства отримали подальшу фіксацію і в Угоді про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами № 237/94-ВР від 10 листопада 1994 р. [3]. Ці вимоги відповідають взятим Україною зобов'язанням привести законодавство у відповідність до Копенгагенських критеріїв, схвалених на Саміті Європейської Ради в 1993 р. [4], відповідно до яких необхідно не тільки гармонізувати (шляхом адаптації) норми законодавства, а й сформувані спільні принципи, цінності і правову культуру. Завдання гармонізації законодавства України із законодавством Європейського Союзу було зазначено одним з основних завдань третього етапу адаптації, визначеного Постановою Кабінету Міністрів України «Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 16 серпня 1999 р. № 1496. До пріоритетних сфер, що потребують забезпечення відповідності законодавства України зобов'язанням, визначеним в «Угоді про партнерство і співробітництво з Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами» належать: законодавство про підприємницьку діяльність, захист конкуренції, банкрутство, захист прав інтелектуальної власності, митне регулювання, транспорт, зв'язок, стандарти, сертифікації. Тому постає актуальне питання щодо розроблення та закріплення в законодавстві України низку важливих принципів юридичної відповідальності, що першочергово стосуються правового регулювання означених сфер, а також забезпечують дотримання встановлених правил, процедур та порядків для всіх суб'єктів відповідних правовідносин на засадах рівності, справедливості, забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

У сфері перегляду підстав юридичної відповідальності та порядку притягнення до неї суб'єктів правовідносин було проведено значну кодифікаційну роботу як в окремих країнах Європейського Союзу, так і на національному рівні. З метою приведення у відповідність до положень означених регламентів і директив сформовано спільні вимоги Європейського Співтовариства до притягнення до юридичної відповідальності не тільки приватних осіб, а й держави, її посадових осіб за прийняті рішення та вчиненні діяння, встановлено порядок відшкодування шкоди потерпілим особам (на відміну від сплати штрафу на користь держави). Розвиток доктринальних засад інституту юридичної відповідальності також посідає важливе місце у

дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених, присвячених різним аспектам трансформації галузевих інститутів адміністративної та кримінальної відповідальності, відмежуванню підстав цивільної, дисциплінарної, матеріальної, моральної та інших видів відповідальності. До зазначених видів юридичної відповідальності, що були розвинуті у вітчизняній теорії держави та права і галузевих науках, приєднуються нові види відповідальності – відповідальності політичної, відповідальності державних службовців, відповідальності органів державної влади перед громадянами, відповідальності за шкоду, заподіяну майном (у тому числі джерелами підвищеної небезпеки), що належить органам державної влади.

Гармонізація законодавства України з законодавством Європейського Союзу в частині останніх видів відповідальності ускладнена відсутністю розробки означених положень у доктрині та відсутністю нормативного закріплення необхідної бази порівняння, хоча окремі положення останніми роками почали проникати в систему законодавства. Тому в цьому сегменті має відбутися часткова імплементація принципів, презумпцій, порядку притягнення до таких видів відповідальності з урахуванням європейських стандартів, закріплених у відповідному секторальному законодавстві Європейського Союзу.

У контексті гармонізації принципів несення юридичної відповідальності необхідно наголосити на унеможливленні притягнення до юридичної відповідальності за вчинення одного і того самого діяння двічі (принцип «non bis in idem»), що був розвинений у країнах континентальної правової системи та закріплений у судовій практиці Європейського суду з прав людини. На відміну від означеного принципу, у вітчизняній доктрині та правозастосовчій практиці досі зберігається можливість «подвійної» відповідальності, що настає за скоєння особою правопорушення, наприклад адміністративного і цивільного деліктів, а у окремих випадках – адміністративного правопорушення (проступку) та злочину. Аналогічно «подвійна» відповідальність критично оцінювалася у працях радянських вчених, зокрема порушення ст. 174 Кодексу України про адміністративні правопорушення – поранення людини внаслідок порушення правил використання вогнепальної зброї, визначених згаданою статтею [1]. Адже є підстави для одночасного притягнення цього суб'єкта за вчинення правопорушення (проступку) та злочину. Отже, в процесі гармонізації законодавства України з системою законодавства Європейського Союзу важливо враховувати вимоги принципу «non bis in idem» та сформовані щодо нього правила застосування.

Значної трансформації мають зазнати і принципи відповідальності, закріплені у галузевих інститутах фундаментальних галузей вітчизняного права. Комплексний перегляд змісту основоположних засад (принципів) та порядку притягнення до відповідальності відповідає програмним документам та концепціям галузевих реформ, що використовуються як практичні інструменти досягнення «поліпшення економічного та соціального становища, зміцнення законності та правопорядку, утвердження в Україні принципів верховенства права, справедливості та гуманізму, пріоритету прав та свобод людини і громадянина, розбудови правової держави і становлення громадянського суспільства» [2, с. 3]. Складність виконання означеного завдання обумовлена тим, що майже за двадцять років не були розроблені і запропоновані практики суттєві теоретичні знання про концепції адміністративного проступку, які б відповідали програмним політичним завданням і конституційним вимогам, щодо оновлення законодавства у напрямку визнання головним обов'язком держави забезпечення прав і свобод людини.

Література:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Верховна Рада УРСР, Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
2. Процесуальний примус в адміністративній відповідальності: монографія / В. К. Колпаков(та ін.). Х.: Харків юридичний, 2011. 416 с.
3. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14. 06. 1994 р., Бюлетень законодавства і юридичної практики України, 2003. 241 с.
4. Materials of the Russian-French conference on development and the administrative law process in Russia and France / Clermont Ferrand, 2014, Режим доступу : <http://www.comitasgentium>

**PECULIARITIES OF LEGAL REGISTRATION
OF THE STATE BORDER OF UKRAINE**

**ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ОФОРМЛЕННЯ
ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ**

Kovbas I. V.

*Doctor of Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Public Law, Faculty of Law
Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University
Chernivtsi, Ukraine*

Ковбас І. В.

*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного права
юридичного факультету
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Koval M. V.

*Candidate of Law Sciences, Professor,
Professor at the Department
of Administrative Law, Process
and Customs Security
State Tax University
Kyiv, Ukraine*

Коваль М. В.

*кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри
адміністративного права, процесу
та митної безпеки
Державний податковий університет
Міністерства фінансів України
м. Київ, Україна*

З часу проголошення незалежності України у її відносинах із сусідніми державами гострім постає питання кордонів.

В торії міжнародного права, яка бере свій початок із звичаєвих напрацювань, розрізняють сухопутні, водні та повітряні кордони державної території.

Сухопутні кордони встановлюють на підставі договорів між сусідніми державами і, як правило, визначають їх встановлення з урахуванням реальних особливостей місцевості (гори, річки, озера, болота тощо).

Якщо брати в порівнянні з державами Європейської спільноти то державного кордону Україна серед інших країн Європи посідає одне з перших місць. Його протяжність становить близько 7 тисяч кілометрів.

Вся територія України суцільна, тобто в інших країнах немає маленьких українських анклавів, із усіх сторін обмежених чужою територією.

Державні кордони, погоджені з сусідніми державами, вважають міжнародно визнаними та міжнародно встановленими.

Встановленими вважають кордони, якщо вони делімітовані (лінію їх проходження позначено на великомасштабних топографічних картах та

описано) і демарковані (лінію їх проходження позначено на місцевості, описано в протоколах про демаркацію кордону та відображено на великомасштабній топографічній карті). З міжнародно-правової точки зору делімітаційні та демаркаційні карти мають усі необхідні властивості договірної документа: а) які в графічній формі фіксують угоду між сторонами щодо встановлення державного кордону; б) їх підписують голови делегацій, а згодом – затверджують на відповідному державному урядовому рівні.

Україна з першого дня незалежності в своїй міжнародній політиці керується принципом непорушності кордонів. Цей принцип не заперечують і сусідні держави, що мають спільний кордон із Україною, це зокрема Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина, Білорусь. Молдова. Проте й за таких сприятливих обставин утвердження кордонів нової держави, відповідно до сучасних вимог міжнародного і, зокрема, міжнародного морського права, виявилось складним і не сіє мінутним процесом.

У Мінській Угоді щодо утворення Співдружність Незалежних Держав було закріплене положення про взаємне визнання і поважання територіальної цілісності країн-учасниць Співдружності та недоторканості їх кордонів. По цьому питанню у заяві Верховної Ради України від 20 грудня 1991 року з приводу заключення Угоди СНД зазначалося, що кордон між Україною – з одного боку, та Росією і Білоруссю – з іншого, є державним кордоном України, який є недоторканим. Лінія його проходження визначена Договором між Україною і Росією 1990 року лишається незмінною незалежно від того, чи є Україна стороною Угоди, чи ні. Проте російська сторона, зокрема в особи, на той час глава міністерства закордонних справ росії, Є. Примакова, заявила, що кордони держав, які утворились після розпаду СРСР не фіксуються і не гарантуються Гельсінськими домовленостями.

На даний час практична реалізація завдань щодо облаштування кордонів держави Україна, з позиції національного законодавця визначена в Законі України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 року[1] та Указі Президента України від 16 грудня 1993 року, який затвердив Комплексну програму розробки державного кордону України[2].

Процес делімітації державного кордону ускладнюється значним за обсягом комплексом робіт до якого входять: підготовчі картографо-геодезичні й землевпорядкувальні роботи, розробка техніко-економічного обґрунтування, винесення й закріплення лінії кордону на місцевості, установка прикордонних знаків, визначення їхніх координат і висот, відновлення топографічних карт, затвердження й підписання Договору про державний кордон, Протоколу-опису проходження лінії

державного кордону, Альбому топографічних карт, Протоколів прикордонних знаків, Каталогів координат прикордонних знаків і інших демаркаційних документів, підготовка Договорів про режим державного кордону.

Слід зазначити, що проблема делімітації й демаркації кордонів є надто гострою для пострадянських держав. Ці питання торкається як зовнішніх кордонів колишньої єдиної держави, якою був союз радянських соціалістичних республік, так і адміністративно-територіальних розмежувань діючих у межах радянського союзу колишніх суб'єктів федерації, в даному випадку суб'єктів ссрр.

У міжнародній доктрині є різні визначення державних кордонів. Одні автори визначають державні кордони як лінію, що встановлює межі сухопутної або водної території держави, інші-як юридично обґрунтовану умовну лінію, що визначає межі не тільки поверхні, але також і надр і повітряного простору, а треті, – як фактичні або уявлені лінії на сухопутному, водному і повітряному просторах і надрах, що визначають межі дії державного суверенітету. Проте в цих підходах, що характеризуються поліоб'єктністю складу, можна знайти точки дотику. Так, під державним кордоном розуміється лінія, яка не тільки встановлює просторові межі державної території, але і межі дії державної влади.

Є також і нормативно-правові визначення державних кордонів, що містяться в національному законодавстві держави. Зокрема у Законі України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 року, визначається, що державний кордон є лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України, її сушу, вод, надра, повітряний простір, зокрема це державний кордон України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, встановлюється:

1) на суші – по характерних точках і лініях рельєфу або ясно видимих орієнтирах;

2) на морі – по зовнішній межі територіального моря України;

3) на судноплавних річках – по середині головного фарватеру або тальвегу річки; на несудноплавних річках (ручаях) – по їх середині або по середині головного рукава річки; на озерах та інших водоймах – по прямій лінії, що з'єднує виходи державного кордону України до берегів озера або іншої водойми. Державний кордон України, що проходить по річці (ручаю), озеру чи іншій водоймі, не переміщується як при зміні обрису їх берегів або рівня води, так і при відхиленні русла річки (ручаю) в той чи інший бік;

4) на водосховищах гідровузлів та інших штучних водоймах – відповідно до лінії державного кордону України, яка проходила на місцевості до їх заповнення;

5) на залізничних і автодорожніх мостах, греблях та інших спорудах, що проходять через прикордонні ділянки судноплавних і несудноплавних річок (ручаїв), – по середині цих споруд або по їх технологічній осі, незалежно від проходження державного кордону України на воді [1].

Головне завдання державних кордонів полягає у визначенні просторових меж територіального верховенства держави й в обмеженні приналежної їй території, яка складає матеріальну основу життєдіяльності суспільства і самої держави. Належним чином закріплені і визнані, державні кордони підтверджують право держави (титул) на дану територію. В основі існування сучасних кордонів держав-членів світового співтовариства лежать принципи непорушності і недоторканності державних кордонів, недоторканності та цілісності державної території, особлива стабільність договорів про кордони.

Сучасне міжнародне право забороняє односторонні, а тим більше насильницькі дії пов'язані зі зміною кордонів. Проте воно не виключає можливості мирної зміни кордонів за домовленістю між суміжними державами, тобто шляхом укладання міжнародних угод, і відповідно до принципів міжнародного права. Водночас вони можуть бути встановлені в результаті видання внутрішньодержавного акту. Так, ст. 2 Закону України «Про державний кордон України», що регулює порядок визначення державного кордону, встановлює, що «державний кордон України визначається рішеннями Верховної Ради України, а також міжнародними договорами України».

Міжнародному праву відомий феномен невизначених кордонів, що виникають через відсутність демаркації. Такі кордони мають місце в Африці, на Азіатському континенті (наприклад, у даний час відзначається повна відсутність юридичного і навіть фактичного кордону між Пакистаном і Афганістаном), а також у випадку наявності неурегульованого прикордонного спору.

Існують сухопутні, водні і повітряні кордони держави, що рзрізняються в залежності від місця проходження.

За способами встановлення розрізняють кордони:

а) астрономічні – вони проводяться по меридіанах і паралелях (наприклад, такий кордон проходить по 38 паралелі між КНДР і Південною Кореєю);

б) орографічні – що проходять по місцевості з рахунком її рельєфу (такі кордони є між переважною більшістю суміжних держав);

в) геометричні – вони прокладаються шляхом нанесення прямих ліній (більшість таких кордонів існує в Африці: між Єгиптом і Суданом, між Єгиптом і Лівією, Лівією і Чадом та ін.; вони проходять також між Аляскою (США) і Канадою та ін.).

Сухопутні кордони встановлюються на основі Договорів між суміжними державами і, відповідно до цих договорів, позначаються на місцевості. Водні кордони поділяються на річкові, озерні, кордони інших водойм і морські.

Кордони на ріках устанавлюються за згодою між прибережними державами: на судноплавних ріках – по середині головного фарватеру або по тальвегу (лінії найбільших глибин), на несудохідних – по середині головного рукава ріки. На озерах і інших водоймах – по прямій лінії, що з'єднує виходи сухопутного кордону до берегів озера або іншого водоймища

Морськими кордонами держави є зовнішні межі її територіального моря або лінія розмежування територіальних морів суміжних або протилежних держав. Зовнішні межі територіального моря встановлюються законодавством прибережної держави відповідно до загально визнаних принципів і норм міжнародного права.

Повітряними кордонами державної території є бокові і висотні межі її повітряного простору. Боковою межею повітряного простору є вертикальна площина, що проходить по сухопутній і водній лініям державного кордону. Висотні межі державного кордону обмежуються 110–115 км.

Юридичний факт заміни однієї держави (попередниці) іншою (наступницею) у несенні відповідальності за міжнародні відносини певної території, з якою (заміною) міжнародне право *ipso facto* пов'язує настання конкретних юридичних наслідків.

Подібна дефініція знайшла закріплення у Віденській конвенції про правонаступництво держав щодо договорів 1978 року та Віденській конвенції про правонаступництво держав щодо державної власності, державних архівів та державних боргів 1983 року – основних інструментах, які частково кодифікували звичаєві норми щодо правонаступництва держав, а також підтверджується практикою держав і міжнародною юрисдикцією органів та доктриною.

Ряд юристів-міжнародників розглядають правонаступництво держав як перехід прав і обов'язків від одного суб'єкта міжнародного права до іншого.

Правонаступництво держав має місце у випадках переходу частини території однієї держави до іншої, об'єднання або відокремлення держав, розпаду держави, правонаступництво держав не виникає в разі соціальної революції.

Загальноприйнятими об'єктами правонаступництва держав, тобто міжнародні правовідносинами, що започатковуються внаслідок правонаступництва держав є: державні активи і пасиви; державні архіви; міжнародні договори; громадянство. Об'єктами правонаступництва держав можуть виступати також територіальні режими, членство у міжнародних організаціях, односторонні юридичні акти держави, національна правова система, набуті права громадян, відповідальність держав та ін.

Щодо міжнародних договорів сучасне міжнародне право не передбачає автоматичного продовження їх дії для держави-наступниці. Водночас практичного значення набув принцип презумпції континуїтету, згідно з яким договори держави-попередниці вважаються чинними у відносинах між державою-наступницею та державами-контрагентами, поки не буде встановлено протилежне.

Правонаступництво держав не зачіпає чинності договорів, які встановлюють територіальний режими, зокрема державний кордони. Важливою звичаєвою нормою є зобов'язання суб'єктів правовідносин у сфері правонаступництва держав вступити у добросовісні переговори для визначення статусу договірної бази держави-попередниці.

Література:

1. Про державний кордон України: Закон України від 04 листопада 1991 року № 1777-ХІІ, документ, чинний, поточна редакція від 23 березня 2023 року, // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 2, ст. 5.
2. Указ Президента України від 16 грудня 1993 року про затвердження «Комплексної програми розробки державного кордону України».

**ORGANIZATIONAL AND LEGAL PROTECTION OF THE
RIGHTS OF PERSONS WHO HAVE DISAPPEARED UNDER
SPECIAL CIRCUMSTANCES UNDER MARTIAL LAW**

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСІБ,
ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТІ ЗА ОСОБЛИВИХ ОБСТАВИН
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Kolpakov V. K.

*Doctor of Legal Sciences, Professor,
Head of the Department of
Constitutional and Administrative Law
Zaporizhzhia National University
Zaporizhzhia, Ukraine*

Колпаков В. К.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного
і адміністративного права
Запорізький національний
університет
м. Запоріжжя, Україна*

Легальне поняття осіб, зниклих безвісти за особливих обставин і розуміння забезпечення їх прав, з'являються в українській юриспруденції з прийняттям Закону України (далі по тексту Закон) від 12.07.2018 р. «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин»[1] (в редакції Закону України від 14.04.2022 р. «Про внесення змін до Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин»)[2].

Особа набуває статусу такої, що зникла безвісти за особливих обставин (далі по тексту особа, що зникла безвісти) з моменту внесення відомостей про неї до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин (далі по тексту Реєстр). Джерелом таких відомостей є заява про зникнення особи, яка подається до територіального органу Національної поліції України.

Важливе значення для розуміння статусу таких осіб має норма Закону, відповідно до якої особа вважається зниклою з моменту подання заявником заяви про факт зникнення. Заява може бути подана: родичем такої особи; представником військового формування; органом державної влади; органом місцевого самоврядування; громадським об'єднанням; будь-якою іншою особою, якій стало відомо про зникнення.

Особа, що зникла безвісти, має всі права, гарантовані Конституцією та законами України, а також має право на всебічне розслідування

обставин її зникнення та встановлення її місцеперебування (розшук). Права та інтереси таких осіб, а також їх майно, підлягають захисту до моменту припинення її розшуку, або оголошення померлою, відповідно до законодавства. Вживання всіх можливих заходів для забезпечення прав зниклої особи, включаючи проведення пошукових дій, є обов'язком держави.

З цією метою, законодавець визначив належних суб'єктів, сформулював їх повноваження і параметри взаємодії. До їх сукупність він включив носіїв владних повноважень і представників громадського сектору.

Серед останніх Закон називає громадяни, громадські об'єднання, юридичних осіб приватного права, які лише за їх згодою можуть залучатися державними органами до участі у відповідних заходах. Сфера їх активності обмежена наданням допомоги і сприянням структурам держави у формах, не заборонених законодавством.

Провідна роль у забезпеченні прав зниклих осіб відведена носіям владних повноважень, а саме структурам держави. Такими структурами є організаційно оформлені суб'єкти адміністрування, які компетентні здійснювати правове регулювання у відповідних сегментах правозастосування.

До них Закон відносить Національну поліцію України, Міністерство оборони України; Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України; Державну службу України з надзвичайних ситуацій; Службу безпеки України; органи прокуратури та інших.

Особливо підкреслена роль спеціалізованих суб'єктів: а) Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин (далі по тексту Уповноважений) і б) Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин (далі по тексту Реєстр).

Реєстр¹ це електронна база даних про осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. На Реєстр покладено 2 головні функції: перша накопичення та централізація відомостей про таких осіб; друга облік інформації, необхідної для їх ефективного розшуку.

З цією метою Реєстру надано право отримувати від органів влади інформацію, відповідно до своєї компетенції; акумулювати настановні відомості щодо зниклих безвісти осіб; накопичувати відомості про їх невпізнані останки вірогідно таких осіб; концентрувати відомості про судові рішення щодо визнання таких осіб а) зниклими безвісти, б) безвісно відсутніми, в) померлими; централізувати інші дані, що можуть забезпечити ефективність пошукових заходів.

¹ Нажаль, Реєстр ще не функціонує. Кабінет міністрів України постановою від 29.04.2022 №511 зобов'язав МВС затвердити положення про Реєстр та забезпечити його функціонування.

Зазначену інформацію Реєстр: по-перше, зберігає; по-друге, забезпечує захистом, у тому числі з використанням технічних та криптографічних інструментів; по-третє, забезпечує її використання для розшуку зниклих осіб.

Як важливу форму використання бази Реєстру, Закон визначив інформаційну взаємодію між Реєстром та іншими державними інформаційними ресурсами. Окремо встановлено, що така взаємодія здійснюється електронними інформаційно-комунікаційними засобами.

Метою обробки персональних даних, що зберігаються у Реєстрі, є: по-перше, забезпечення реалізації відносин, пов'язаних з набуттям правового статусу зниклих осіб; по-друге, виконання повноважними органами завдань щодо встановлення місця перебування таких осіб.

Держателем Реєстру визначено Міністерство внутрішніх справ України. Цей орган має доступ до фондів Реєстру у повному обсязі.

Уповноважений є посадовою особою Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій. Відповідно до Закону і Положення про Уповноваженого[3], він призначається на посаду та звільняється з посади Кабінетом Міністрів України, а підпорядковується Віце-прем'єр-міністру України Міністру з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій. Його посада належить до посад, на які не поширюється дія Закону України «Про державну службу».

Забезпечення діяльності Уповноваженого здійснюється Секретаріатом Уповноваженого, який є самостійним структурним підрозділом апарату Мінреінтеграції. Працівники Секретаріату є державними службовцями.

У разі відсутності Уповноваженого його обов'язки виконує керівник Секретаріату. Положення про Секретаріат Уповноваженого та його структуру затверджує Віце-прем'єр-міністр України Міністр з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій.

Уповноважений здійснює функції: координацію розшуку осіб, зниклих безвісті за особливих обставин; інформаційне забезпечення їх розшуку; аналіз ефективності системи розшуку; підготовку рекомендацій і пропозицій суб'єктам розшуку; функції контрольно-наглядової природи; утворює пошукові групи з розшуку осіб, зниклих безвісті.

Функція координації розшуку. На Уповноваженого покладено координацію розшуку осіб, зниклих безвісті за особливих обставин, а також вирішення суміжних питань.

З цією метою Уповноважений взаємодіє: по-перше, з органами державної влади і місцевого самоврядування, різномірними службами Президента України і Кабінету Міністрів України; по-друге, з відповідними органами іноземних держав і міжнародних організацій; по-третє, з громадськими об'єднаннями, професійними спілками, організаціями роботодавців; по-четверте, з підприємствами,

установами та організаціями; по-п'яте, з фізичними особами (громадянами, іноземцями та особами без громадянства).

Функція інформаційного забезпечення розшуку. Важливе місце у діяльності Уповноваженого належить функції інформаційного забезпечення розшуку. Закон вбачає, що вона реалізується шляхом: а) отримання інформації від суб'єктів розшуку; б) обміну інформацією з Реєстром, а також та іншими державними інформаційними ресурсами; в) передачі узагальненої інформації органам Національної поліції, а також іншим державним органам, які мають повноваження щодо обліку чи розшуку зниклих осіб; г) комунікації з родичами зниклих осіб щодо їх інформування про розшукові роботи.

У межах такої комунікації, Уповноважений звертається до органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських об'єднань та міжнародних гуманітарних організацій із запитами на отримання інформації, що може сприяти розшуку зниклої особи.

Керівники органів державної влади і місцевого самоврядування, а також громадських об'єднань, до яких надійшов запит Уповноваженого, зобов'язані у триденний строк його розглянути і дати відповідь у письмовій формі.

При цьому, на дії Уповноваженого з інформацією законодавець встановив обмеження. Заборонено обмін даними, які отримано в результаті слідчих дій чи оперативно-розшукової діяльності.

Функція аналізу ефективності системи розшуку. Уповноваженому покладено на обов'язок аналізувати ефективність функціонування системи розшуку осіб, зниклих безвісти. Метою аналізу є виявлення недоліків розшуку, їх причин, визначення заходів по їх усуненню. Результати аналітичної роботи Уповноважений подає до Мінреінтеграції разом з пропозиціями щодо удосконалення системи розшуку зниклих безвісти осіб.

Функція підготовки пропозицій і рекомендацій з розшуку. На підставі аналітичних матеріалів з узагальнення розшукової практики розробляє заходи удосконалення як діяльності суб'єктів розшуку, так організаційно-правового забезпечення всієї розшукової системи.

Зокрема, це пропозиції до Мінреінтеграції. Такі пропозиції можуть стосуватися проєктів актів Кабінету Міністрів України, наказів і розпоряджень Мінреінтеграції, планів відповідних заходів тощо.

Якщо проєкти таких актів ініційовані іншими суб'єктами (наприклад, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Міністерством внутрішніх справ, оборони, охорони здоров'я тощо) Уповноважений бере участь у їх розробці.

Особливе місце у реалізації цієї функції належить підготовці рекомендацій органам державної влади щодо виконання міжнародних зобов'язань України стосовно осіб, зниклих безвісти за особливих обставин.

З цією метою Уповноважений веде переговори з гуманітарними місіями, громадськими об'єднаннями, благодійними організаціями та фізичними особами, які провадять діяльність з розшуку осіб, зниклих безвісти.

Функції контрольно-наглядової природи. Уповноважений має функції контрольно-наглядової природи. Йому доручено, по-перше, здійснювати моніторинг виконання заходів щодо розшуку зниклих осіб; по-друге, витребувати у відповідних органів Національної поліції інформацію про результати виконання таких заходів на будь-якій стадії їх проведення; по-третє, ініціювати утворення комісій, робочих та експертних груп (вони утворюються наказом Мінреінтеграції); по-четверте, для вирішення питань своєї компетенції залучати спеціалістів, у тому числі іноземних; по-п'яте, складати протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 188-51 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі КУпАП); по-шосте, наділяти компетенцією щодо складання протоколів за порушення статті 188-51 КУпАП уповноважених осіб свого Секретаріату.

Функція щодо Утворення пошукових груп. Специфічною є функція Уповноваженого з утворення пошукових груп. У статті 1 Закону «пошукова група» ідентифікована як «гуманітарна місія» органів, уповноважених на облік та розшук зниклих безвісти осіб, а також на виконання похідних від цього завдань.

Термін «гуманітарна місія», по-перше, асоціюється з поняттям «гуманітарного право», тобто права спрямованого на а) гуманізацію воєнних дій, б) захист жертв збройних конфліктів, в) полегшення їх страждань; по-друге, з поняттям «місії» як структурованої групи фахівців та експертів, які представляють різні інституції, але мають суміжні компетентності.

Специфічність пошукових груп полягає у наступному: по-перше, Уповноважений утворює групи за погодженням з Національною поліцією, Службою безпеки України, Державною службою України з надзвичайних ситуацій і Об'єднаним оперативним штабом Збройних Сил; по-друге, пропозиції щодо утворення та персонального складу пошукових груп вносяться Уповноваженому суб'єктами, які мають право на облік і розшук безвісти зниклих осіб (ст.17 Закону); по-третє, з попереднього випливає, що сам Уповноважений не має права вносити пропозиції щодо утворення та персонального складу пошукових груп; по-четверте, за письмовим дозволом Мінреінтеграції пошукові групи мають право встановлювати контакти з юридичними та фізичними особами на тимчасово окупованих територіях України; по-п'яте, представники правоохоронних органів не включаються до складу пошукових груп, які проводять пошукові роботи на тимчасово окупованих територіях України; по-шосте, пошукові групи утворюються наказом Уповноваженого.

Діяльність пошукових груп спрямовується: а) на пошук осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, б) їх останків, в) на розшук і фіксацію місць поховання таких осіб, г) вилучення тіл (останків) померлих (загиблих) осіб, д) вивезення їх останків, е) здійснення пошукових дій, у районах де відбуваються заходи безпеки і оборони, є) на тимчасово окупованих територіях України.

Важливим позитивним результатом функціонування суб'єктів забезпечення захисту прав осіб, зниклих безвісти за особливих обставин слід визнати створення алгоритму дій для родичів та членів сім'ї, які розшукують зниклих рідних.

Зникнення людини безвісти для її родичів та членів сім'ї подія особливої трагічності. За образним виразом, вони опиняються у «пеклі невідомості». Тому цілком природним є широке розповсюдження різномірних пропозицій по сприянню розшуку. Більшість з них зосереджена на орієнтації зацікавлених осіб на ефективне використання відповідних ресурсів держави і можливостей громадянського суспільства. Насамперед це організація правових консультацій, роз'яснень, порад, експертних пропозицій тощо.

Так, Міністерство внутрішніх справ України опублікувало для родичів та членів сім'ї, які розшукують зниклих рідних алгоритм дій, який містить телефони гарячих ліній, адреси відповідних сайтів, координати Національного інформаційного бюро.

Аналогічні ресурси запровадили Міністерство оборони України, Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Служба безпеки України та інші.

Делегація Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні видала практичний посібник «Супровід родичів осіб, зниклих безвісти», який розкриває шляхи подолання родичами зниклих безвісти юридичних, адміністративних, фінансових, психологічних труднощів.

На регіональному рівні створені центри Офісу Уповноваженого. Сьогодні вони працюють у Запорізькій, Київській, Дніпропетровській, Львівській, Рівненській та інших областях.

З цього приводу, Уповноважений зі зниклих безвісти Олег Котенко зазначив: «Пошук зниклих безвісти ведемо постійно, працюємо в режимі 24/7. Регіональні координатори щоденно приймають велику кількість громадян, рідні яких не виходять на зв'язок. Працюючи безпосередньо на місцях, наші Центри не лише допомагають у прийомі заявок від родичів, а й дізнаються більше деталей про зниклих. У пошуку буває важлива кожна з них»[4].

Література:

1. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII. ВВР, 2018, № 38, ст. 280

2. Закон України Про внесення змін до Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин від 14.04.2022 № 2191-IX. Офіційний вісник України. 2022, № 35, ст. 1896

3. Положення про Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2022 р. № 511. Офіційний вісник України. 2022, № 39, ст. 2094

4. URL: <https://minre.gov.ua/news/rozpochaly-robotu-shche-pyat-regionalnyh-centriv-upovnovazhenogo-zi-znyklyh-bezvisty>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-53>

NASCENCE ADVISORY BODIES IN THE UNITED STATES OF AMERICA AND UKRAINE: COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS

ВИНИКНЕННЯ КОНСУЛЬТАТИВНО-ДОРАДЧИХ ОРГАНІВ У СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ ТА УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Krainii P. I.

*PhD in Law,
Assistant Professor at the Department
of Public Law, Faculty of Law
Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University
Chernivtsi, Ukraine*

Крайній П. І.

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри публічного права
юридичного факультету
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Постійна зміна суспільно життя в демократичних країнах впродовж всього ХХ століття відображалась у окремих аспектах функціонування органів публічної влади в частині організації їх взаємодії із суспільством. Утвердження підходу при якому людина та її права є найвищою цінністю стали невід'ємною складовою сучасного адміністративного права. Існуючі впродовж багатьох років погляди про те що лише держава здатна забезпечити належний рівень таких можливостей сьогодні переглядається. І для цього є кілька причин. По-перше, органи публічної влади не завжди готові своєчасно реагувати на ті виклики, які виникають у країні: проведення мітингів щодо підняття заробітної плати, вимоги щодо зміни норм окремих юридичних актів чи

посилення відповідальності за певні дії чи бездіяльність представниками влади, реалізація окремих громадських ініціатив що борються за захист прав окремих категорій осіб. Для вирішення таких ситуацій вкрай необхідний діалог із суспільством. По-друге, спостерігається тенденція активного залучення інституцій громадянського суспільства під час здійснення відповідними органами публічної влади своїх повноважень: від проведення громадських слухань чи обговорень до розробки проектів законів чи інших публічно-владних рішень. По-третє, формуються окремі моделі участі інституцій громадянського суспільства із органами влади: громадські обговорення, діяльність консультативно-дорадчих органів. тощо. По-четверте, така діяльність врегульовується різними за юридичною силою нормативно-правовим актами: від Конституцій до підзаконних актів.

Саме порівняльно-правовий аналіз становлення та розвитку консультативно-дорадчих органів у США та Україні під таким кутом зору буде вкрай актуальним і корисним для оптимізації правового регулювання у даній сфері. Крім цього, євроінтеграційні процеси, які впродовж тривалого часу впливають на систему адміністративного права України та його доктрину, орієнтують на виконання окремих положень, які стосуються розширення права на участь інституцій громадянського суспільства та їх взаємодії з органами публічної влади.

Варто зазначити, що американська правова система, без перебільшення, має сформоване та чітко окреслене адміністративно-правове забезпечення права на участь представників громадськості в різних сферах суспільного життя, де ключову роль відіграють органи публічної влади, які ухвалюють відповідні рішення щодо суспільно значущих питань. У першій половині ХХ століття прийнято ряд документів нормативного характеру, якими так чи інакше створювалися можливості для здійснення американцями діалогу з органами влади.

Законом про Федеральний реєстр 1935 року зроблено доступними офіційні документи установ (агенств), які стосувалися нормотворчої діяльності, відповідних законодавчих ініціатив, повідомлень про збори та інших офіційних дій федеральних державних установ. Федеральний реєстр являє собою щоденний журнал схвалених урядом актів і спосіб залучення людей до вироблення норм шляхом надання публічних коментарів щодо запропонованих змін до правил. Цей закон встановлює судовий контроль за діяльністю агентства [1, р. 457]. Суттєві зміни відбулися наприкінці 1940-х років. Законом про адміністративне судочинство 1946 р. розширено та встановлено єдині вимоги до громадських слухань при ухваленні адміністративних актів [2].

Закон про житло 1949 р. приймався з метою відновлення міст через процедуру громадських слухань шляхом участі громадян у роботі

загальноміських дорадчих комітетів. Ним передбачалось, крім іншого, проведення оновлення житлових кварталів за допомогою реалізації відповідних державних програм. Дорадчі комітети склалися із семи-п'ятнадцяти членів, до складу яких входили лідери громадськості у відповідних містах [3].

Разом із цим, нормативним актом, який переніс питання участі представників громадськості на вищий рівень став Закон Федерального дорадчого комітету 1972 р. яким передбачалось утворення дорадчих рад громадян в межах федерального уряду та встановлювалось відповідне заохочення до такої участі. Закріплена у ньому юридична основа сформувала механізм забезпечення участі громадськості під час прийняття відповідних рішень органами влади на різних рівнях (федеральному або місцевому). У ньому робиться особливий наголос на проведенні відкритих зборів, залученні громадськості, звітності та створенні консультативно-дорадчих органів [4].

Можемо констатувати що у США сформувалася вже традиційна система нормативних основ, якими забезпечується можливість представників громадськості долучатися до процесів ухвалення відповідних рішень органами публічної влади, незалежно від того, у якій сфері такий орган здійснює свою діяльність. Традиція залучення громадськості до вказаних процесів тісно пов'язана особливістю американського федералізму, який надає значну автономію в ухваленні рішень на рівні штатів, округів тощо. Фактично, діяльність консультативно-дорадчих органів стала новою правовою формою забезпечення такої участі, а відповідне законодавство, яке було прийнято під час серйозних соціальних змін у країні, зумовили зміну ролі самого громадянського суспільства.

Україна проходить подібний шлях створення відповідної системи консультативно-дорадчих органів. Попередня радянська традиція не залишала місця вільнодумству, участі громадян у прийнятті відповідних рішень державними органами. До того ж, етатистська концепція держави жодною мірою не допускала долучення до її здійснення громадськості. Саме з такою «спадщиною» Україна проголосила свою незалежність.

Прототипом консультативно-дорадчих органів стала Рада промисловців і підприємців України при Кабінеті Міністрів України. Її адміністративно-правовий статус визначався Положенням, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 22 березня 1993 року № 210 [5]. Суттєву роль у даних процесах відіграла схвалена Указом Президентом України Концепція адміністративної реформи в № 810 від 22 липня 1998 року (далі – Концепція) зміст якої визначався у наступному положенні: «... з одного боку, у комплексній перебудові

існуючої в Україні системи державного управління всіма сферами суспільного життя. З іншого – у розбудові деяких інститутів державного управління, яких Україна ще не створила як суверенна держава» [6].

На сьогоднішній день, основним підзаконним юридичним актом, яким забезпечується право на участь громадськості у прийнятті рішень органами влади є Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», якою здійснюється правове регулювання діяльності громадських рад при органах виконавчої влади [7].

Отже, на відміну від США, у яких є значний досвід забезпечення права на участь у здійсненні управління державними справами через залучення громадян, представників інституцій громадянського суспільства, українська правова наука лише знаходиться на етапі активного вивчення окремих аспектів функціонування таких органів. Спільним знаменником, який поєднує як США так і Україну щодо надання права суспільству долучатись до процесів прийняття відповідних рішень органами публічної влади, є віднесення їх до демократичних країн зі сталим розвитком громадянського суспільства та створеною системою органів публічної влади, яка, в першу чергу, забезпечує необхідний рівень прав і свобод людини та громадянина.

Література:

1. Strange J. H. The Impact of Citizen Participation on Public Administration. *Public Administration Review*. 1972. Vol. 32. p. 457–470. URL: <https://doi.org/10.2307/975015> (date of access: 13.05.2023).
2. Federal Administrative Procedure Act. *The Climate Change and Public Health Law Site*. URL: https://biotech.law.lsu.edu/courses/study_aids/adlaw/ (date of access: 18.05.2023).
3. Hallman Howard W. Federally Financed Citizen Participation. *Public Administration Review*. 1972 32 (September-Special Issue):421-427.
4. Federal advisory committee act. Bureau of Educational and Cultural Affairs / Promoting Mutual Understanding. URL: <https://eca.state.gov/files/bureau/faca.pdf> (дата звернення: 17.05.2023).
5. Про створення Ради промисловців і підприємців України при Кабінеті Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 1993 р. № 210. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/210-93-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.05.2023).
6. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні : Указ Президента України від 22.07.1998 р. № 810/98 : станом на 28 трав. 2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text> (дата звернення: 17.05.2023).

7. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Каб. Міністрів України від 03.11.2010 р. № 996 : станом на 15 верес. 2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-п#Text> (дата звернення: 13.05.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-54>

ADMINISTRATIVE PROCEDURE: ISSUES OF THEORY AND PRACTICE

АДМІНІСТРАТИВНА ПРОЦЕДУРА: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Lozovska A. M.

*1st-year student
Yuri Fedkovich Chernivtsi
National University
Chernivtsi, Ukraine*

Лозовська А. М.

*студентка I курсу
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Демократизація суспільства, проведення реформ та початок орієнтації України на вступ до Європейського співтовариства, з його певними вимогами та стандартами до системи управління та законодавства, зумовлюють необхідність масштабного реформування системи адміністративної сфери, що орієнтована на надання послуг та побудову взаємовідносин з громадськістю. Проведення низки реформ, в тому числі і адміністративної, неможливі без реформування адміністративного законодавства, адже реформи спрямовані на зміцнення довіри населення до державних органів та на підвищення якості наданих ними послуг. З цієї причини доречно звернути увагу на питання вдосконалення нормативного регулювання адміністративних процедур, яке неможливе без розуміння суті теорії та застосуванням їх на практиці.

Сучасний стан надання адміністративних послуг характеризується багатьма недоліками. Окремі проблеми зумовлені недосконалим законодавством, яке не завжди враховує потреби та інтереси приватних осіб при регулюванні їх відносин з адміністративними органами (наявність необґрунтованих видів адміністративних послуг; «подрібнення» адміністративних послуг на окремі платні послуги; проблеми доступу до інформації, необхідної для отримання адміністративних послуг тощо) [1].

Зважаючи на ці чинники, необхідно звернути увагу також і на значення адміністративної процедури, як можливості більш детально, прозоро і законно розглянути та вирішити справу.

Згідно з Конституцією України, Законом України «Про адміністративну процедуру» та іншими законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, формується відповідна дефініція, яка говорить про те, що адміністративна процедура – це визначений законом порядок розгляду та вирішення справи [2].

Так, В.П. Тимошук визначає адміністративну процедуру як визначений законодавством порядок розгляду й вирішення адміністративними органами індивідуальних адміністративних справ [3, с. 211]. О.С. Лагода визначає адміністративну процедуру як установлений законом порядок розгляду та вирішення індивідуальних справ органами виконавчої влади й місцевого самоврядування, який закінчується прийняттям адміністративного акта або укладанням адміністративного договору [4, с. 4].

Із наведених визначень випливає таке: 1) адміністративна процедура – це встановлений порядок дій; 2) такий порядок закріплено в нормативно-правових актах; 3) ці дії здійснюються органами виконавчої влади та місцевого самоврядування; 4) ці дії здійснюються з певною метою й мають конкретний результат [5, с. 12]. На даний момент адміністративне право перебуває у трансформаційному процесі, метою якого є законодавче врегулювання процедурного аспекту взаємовідносин органів управлінської системи, тобто виконавчої влади, а також органів місцевого самоврядування з громадянами. Розвиток адміністративного права у цьому руслі буде виступати забезпечувальним фактором прав і свобод людини та громадянина у правовій, демократичній державі з одного боку, а з іншого, сприяти більш ефективній управлінській діяльності державних службовців. Україна пішла схожим шляхом таких країн, як Чехословаччина, Польща, США, Німеччина тощо, а саме обрала шлях розробки узагальнюючого законодавчого акта про адміністративні процедури за участю громадян [6, с. 5].

Виокремлюються три складники адміністративного процесу:

1) адміністративно-судовий процес, у межах якого здійснюється розгляд публічних правових конфліктів в адміністративних судах;

2) адміністративно-управлінський процес, у межах якого здійснюється виконавчо-розпорядча діяльність органів публічної адміністрації;

3) адміністративно-юрисдикційний процес, у межах якого здійснюється розгляд справ про адміністративні правопорушення та застосування заходів адміністративного примусу [7].

При цьому адміністративно-управлінський процес реалізується саме через адміністративні процедури, які впорядковують діяльність органів публічної адміністрації з вирішення конкретних адміністративних справ. Особливість сучасного розуміння сутності адміністративних процедур полягає в тому, що, незважаючи на їх соціальну важливість і затребуваність, наразі в Україні ще не прийнято єдиного нормативно-правового акта рівня Закону, який би врегулював ці питання. Існує декілька альтернативних законопроектів, зокрема і проектів кодифікованих нормативно-правових актів. Водночас найбільш дотичними до проблематики правового регулювання адміністративних процедур вважаються закони України від 2.10.1996 р. № 393 «Про звернення громадян», від 6.09.2012 р. № 5203-VI «Про адміністративні послуги», від 19.05.2003 р. № 966-IV «Про соціальні послуги», від 20.03. 2015 р. № 222-VIII «Про ліцензування видів господарської діяльності» тощо [8].

Отже, враховуючи проведений системний аналіз змісту поняття «адміністративна процедура» можна дійти висновку, що під вказаною категорією слід розуміти таке: це встановлений законом порядок розгляду та вирішення індивідуальних справ органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, який закінчується прийняттям адміністративного акта або укладанням адміністративного договору. Вона визначає лише потенційні можливості, які можуть бути (для невлadних суб'єктів) або повинні бути (для органів публічної адміністрації) використані майбутніми учасниками адміністративно-процесуальних відносин. З такої позиції адміністративна процедура має визначати не лише порядок дій суб'єктів адміністративного права на певному етапі адміністративного процесу, а й враховувати взаємність прав і обов'язків учасників правовідносин, а також підстави їх реалізації. Аналогічно можна зауважити те, що під час нормативного закріплення адміністративних процедур необхідно враховувати: взаємність прав і обов'язків їх майбутніх учасників, причому більшою визначеністю мають володіти процедури вирішення спорів, а також необхідність забезпечення її дотримання заходами адміністративного примусу.

Література:

1. Ковбас І.В. Щодо порядку надання адміністративних послуг // Матеріали Міжнародної науково – практичної конференції «Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку» м. Львів 20-21 листопада 2015р. – С. 103–106.

2. ЗАКОН УКРАЇНИ «Про адміністративну процедуру», {Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2849-ІХ від 13.12.2022}

3. Тимошук В.П. Адміністративні процедури за участю громадян / В.П. Тимошук // Державне управління: проблеми адміністративної теорії та практики / В.П. Тимошук ; за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К. : Факт, 2003. – С. 195–211.

4. Лагода О.С. Адміністративна процедура: теорія і практика застосування : автореф. дис... ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О.С. Лагода ; Національний університет ДПС України. – Ірпінь, 2007. – 21 с.

5. Біла В.Р. Аміністративна процедура як нормативна модель процесуальних правовідносин. Серія ПРАВО. Випуск 30. Том 2. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2015.

6. Указ Президента України „Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні від 22 липня 1998.» // Концепція адміністративної реформи в Україні. – 1998. – С. 5.

7. Стеценко С. Адміністративне право України: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2011. С. 258–259.

8. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України / В.П. Тимошук. Київ: Факт. 2003. 496 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-55>

ON THE IMPORTANCE OF STUDYING THE STATE OF A TORT ENVIRONMENT ENCOURAGING BULLYING

ЩОДО ВАЖЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ СТАНУ ДЕЛІКТОГЕННОГО СЕРЕДОВИЩА ФОРМУВАННЯ БУЛІНГУ

Lutsiv O. V.

*External Postgraduate Student
at the Department of Administrative
and Constitutional Law
Zaporizhzhia National University
Zaporizhzhia, Ukraine*

Луців О. В.

*здобувач кафедри
адміністративного
та конституційного права
Запорізький національний
університет
м. Запоріжжя, Україна*

Булінг як явище досліджується в рамках багатьох наук: психології, педагогіки, соціології. Не стоїть оstonрнь і адміністративно-правова

наука. Проведене нами дослідження дозволило констатувати, що левова частка наукової уваги сфокусована на вивченні окремих елементів складу правопорушення [1-6]. Замало уваги приділено встановленню деліктогенних чинників, які впливають на формування та утворення булінгу. Поза це, аналізу здебільшого піддаються різноманітні поняття та дефініції, автори яких прагнуть показати відмінність їх від булінгу.

Окремо наголосимо, що при здійсненні аналізу досліджень, предметом яких виступали судові справи, пов'язані з вчиненням булінгу, було встановлено *відсутність даних про ефективність застосування санкцій* чч. 3-4 ст. 173⁴ КУпАП, в яких передбачено притягнення до відповідальності за вчинення булінгу малолітніми або неповнолітніми особами віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років батьків або осіб, які їх замінюють. Таким чином, не встановлено причинно-наслідковий зв'язок між застосуванням санкцій норм адміністративного права і зменшення деліктогенного потенціалу конкретної соціальної системи, зокрема зменшення кількості вчинених актів булінгу.

Відтак, складні проблеми у більшості досліджень обходять увагою, обираючи шлях аналізу здебільшого усім відомих істин.

Тож у даній статті, ми запропонуємо нестандартний підхід до розуміння шляхів формування напрямів та векторів аналізу деліктогенного середовища генези булінгу. Цілком ймовірно, це закладе підвалини до розуміння корінь формування явища, а відтак допоможе зрозуміти та оцінити не лише ефективність та коректність норми права, зокрема ст. 173⁴ КУпАП, а й визначити дієвість санкцій, доцільність їх існування в такому вигляді, здатність норми права в цілому виконувати початкову роль як регулятора суспільних відносин.

Вивчення безпосередньо адміністративно-правової природи даного явища потребує дальших досліджень, одним із важливих компонентів якого виступає з'ясування стану та компонентів деліктогенного середовища формування булінгу.

Ця прогалина буде виправлена в межах даної статті, в якій будуть визначені ці чинники, аргументовано їхній суттєвий вплив на формування суспільних відносин у сфері протидії булінгу.

Виділення, вивчення та аналіз деліктогенних чинників виступає основною складовою управлінського циклу і базується на основі результатів структурно-факторного моделювання, яке стосовно впливу на соціальні системи в Україні розробляє в своїх публікаціях І.М. Рижов [7-9], екстраполюючи результати досліджень якого², викладемо власну позицію щодо булінгу та чинників, які чинять вплив на його розвиток.

² Рижов І. М. Соціальна віктимність як достатня умова тероризму / І.М. Рижов // Зб. наук. пр. НА СБ України. – 2000. – № 2. – С. 40-45.

Процес виділення та аналізу деліктогенних факторів виступає складовою інформаційно-аналітичної роботи правоохоронних та спеціальних органів, результатом аналізу чого виступає встановлення сукупного деліктогенного ефекту, індекси та параметри якого можуть описувати рівень деліктогенності тієї чи іншої соціальної системи.

На основі формування прогнозно-індикативної моделі векторів розвитку або трансформації деліктогенності соціальної системи формується теоретична модель адміністративно-правової протидії, основним призначенням функціонування якої має бути зниження рівня деліктогенності як системи в цілому, так і окремих її факторів.

У рамках даної моделі формується конкретний план заходів або розробляється відповідна комплексна цільова програма, де визначають: конкретні заходи, строки їх виконання, відповідальних осіб, бажаний ефект від здійснення впливу. Головне – всі заходи мають бути об'єднані спільним завданням щодо зменшення рівня деліктогенності системи та окремих, чітко встановлених та визначених факторів.

Зважаючи на викладене, одним із головних завдань адміністративно-правової протидії булінгу виступає формування комплексних та системних наукових досліджень щодо супроводження прийняття управлінських рішень у сфері адміністративної реформи, у тому числі на основі побудови і вивчення теоретичних моделей функціонування складних нелінійних систем в умовах перманентної трансформації соціальних систем і формування адекватних цим системам алгоритмів управління.

Адже саме в рамках адміністративно-правової протидії уможливорюється вплив не лише на саме явище, а передусім на тенденції його формування, тобто на сам процес деліктогенності соціальних систем.

Відтак в рамках системи адміністративно-правової протидії булінгу формуються достатні умови для ефективного впливу на **деліктогенні чинники**:

- 1) маргінальність;
- 2) стратифікація;
- 3) фанатизм та екстремізм;
- 4) нігілізм та анархізм;
- 5) соціальна віктимність.

Адже знання тенденцій, які впливають на вказані вище чинники, уможливорює сформуванню такої алгоритму управління ними, який унеможливить їх переростання і трансформацію у загрози, мінімізує можливості трансформації деліктів у кримінально-карані діяння [10].

Вплив на формування даних факторів, передусім на їхні якісні ознаки та прояви, визначає рівень деліктогенності соціальної системи, тобто якісну характеристику опису систему, здатної ідентифікувати рівень стійкості в умовах ефективності системи права, зменшення можливостей щодо трансформації деліктів у кримінально-карані діяння.

Саме в рамках адміністративно-правової протидії як складової державної політики у сфері протидії булінгу уможливується проведення комплексної політики відповідно до теоретико-правових засад формування стратегічної правотворчості, коли важливі питання вирішується системно як на законодавчому, так і на рівні правозастосування.

Водночас в умовах кіберглобалізації не слід ігнорувати і можливість держави під приводом „*реалізації політики у сфері протидії деліктогенності*» встановлення обмежень прав і свобод людини наближення до цифрового тоталітаризму, тотального цифрового контролю, що можна яскраво побачити на прикладі Китаю, в якому інтернет виступає не стільки засобом електронної комунікації між людьми та розширення їхніх можливостей, скільки засобом стеження державних інституцій за громадянами, встановлення цифрового контролю.

Отже використання будь-яких ініціатив і концепцій у сфері протидії булінгу має бути позбавлене лушпиння суб'єктивності, спроб використати це для вирішення особистісних, партійних чи олігархічних інтересів або інтересів транснаціональних корпорацій.

Основною характеристикою ефективності впливу системи засобів адміністративно-правової протидії виступає формування умов для формування *стійкості* даної системи, тобто збереження суттєво важливих параметрів її функціонування за умови впливу чинників різної природи та характеру.

Протидія булінгу не має порушувати фундаментальних прав і свобод людини, а з іншого боку – недостатній рівень протидії не має формувати умови для системних порушень прав жертв булінгу, переростання булінгу як делікту у злочинну поведінку і вчинення кримінально каранних діянь. Адже одним із завдань адміністративно-правової протидії виступає недопущення трансформації деліктогенної поведінки у криміногенну.

З іншого боку, потрібно розуміти, що комплексність булінгу, множинність його проявів, тісний макрозв'язок із вчиненням в подальшому злочинів передусім проти особи, її життя, здоров'я, честі та гідності уможливають стверджувати про **необхідність розроблення та реалізації системної державної політики протидії булінгу**. Причому дані процеси також доцільно розглядати і в контексті тісного гіперзв'язку із управлінням маргінальністю в цілому в рамках державної політики протидії маргінальності.

Одним із важливих факторів, які потрібно враховувати при формуванні даної політики виступає підвищення статичного потенціалу системи, зміцнення якого в основному визначається зниженням соціальної диференціації в суспільстві і лінійності функції розподілу і таким чином впливає на рівень стратифікації.

Відтак, важливість вивчення стану деліктогенного середовища обумовлена необхідністю правильного розуміння та інтерпретації сучасних тенденцій, їхнього відображення у нормах права, формування ефективної системи адміністративної правової протидії, з акцентом безпосередньо на правових засобах.

Література:

1. Приходько М.В. Об'єктивні елементи юридичного складу адміністративного правопорушення (проступку) булінгу. URL: <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj09-02-037>.
2. Градова Ю.В. Кваліфікація адміністративного правопорушення як булінг: проблемні аспекти. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. Вип. 30. С. 85–90.
3. Опольська Н. Булінг: юридичний склад адміністративного проступку. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 101–106. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.10.17>.
4. Маньгора В.В., Вітковська К.А. Особливості юридичної відповідальності за прояви булінгу та шляхи боротьби з ним. *Інформація і право*. 2022. № 1(40). С. 97–110.
5. Соболев Є. Сучасний аналіз судових справ, пов'язаних із вчиненням булінгу (цькування) учасниками освітнього процесу в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 3(23). С. 87–92.
6. Приходько М.В. Адміністративна відповідальність за булінг (цькування) в Україні : дис. ... д-ра філософії : 081. Київ, 2022. 231 с.
7. Рижов І.М. Основи моделювання теророгенності соціальних систем: *монографія*. Київ : Вид-во НА СБ України, 2006. 168 с.
8. Рижов І.М. Принципи структурно-факторного моделювання тероризму як соціальної системи. *Зб. наук. пр. НА СБ України*. 2000. № 2. С. 37–40.
9. Рижов І.М. Соціальна віктимність як достатня умова тероризму / І.М. Рижов. *Зб. наук. пр. НА СБ України*. 2000. № 2. С. 40–45.
10. Колпаков В.К. Онтолого-гносеологічний вимір ознак адміністративного делікту. *Право України*. 2004. № 10. С. 30–34.

**ADMINISTRATIVE PROCEDURE OF PRE-TRIAL SETTLEMENT
OF ADMINISTRATIVE-LEGAL DISPUTES:
CONCEPT, CONTENT AND TYPES**

**АДМІНІСТРАТИВНА ПРОЦЕДУРА ДОСУДОВОГО
ВРЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ:
ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА ВИДИ**

Myroniuk R. V.

*Doctor of Legal Sciences, Professor,
Professor of the Department
of Administrative Law, Process
and Administrative Activity
Dnipropetrovsk State University
of Internal Affairs
Dnipro, Ukraine*

Миронюк Р. В.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Звернення до адміністративного суду для вирішення публічно-правового спору є крайнім засобом вирішення правового конфлікту, який попри високу вірогідність законності його вирішення має свої недоліки, а саме: необхідність підготовки та подання позову шляхом звернення до професійних юристів з оплатою їх послуг, сплати судового збору, розтягування судового процесу в часі за рахунок необхідності проведення суддею формальних процедур розгляду справи, необхідність очікування виконання судового рішення, або продовження судових процедур в межах апеляційного та касаційного перегляду справи. В провідних європейських країнах в яких вже давно запроваджуються та реалізуються альтернативні адміністративному судочинству досудові процедури вирішення адміністративно-правових спорів, ефективність яких досить висока, зокрема це процедури адміністративного оскарження, проведення переговорів, медіація, податкового компромісу та ін. Все це вказує на необхідність більш ефективного впровадження процедур досудового врегулювання адміністративно-правових спорів у вітчизняну правову систему та їх належного правового регулювання.

Дослідженню процедур досудового врегулювання адміністративно-правових спорів у вітчизняній адміністративно-правовій доктрині присвячено останнім часом ряд наукових робіт таких авторів як С.С. Білуги, А.Г. Бортнікової, Н.В. Боженко, С.О. Корінного, О.Д. Сидельнікова, Т.І. Шинкар та ін. Більшість дослідників зосереджує свій науковий інтерес на дослідженні процедури медіації як найбільш популярного способу досудового (або позасудового) вирішення конфліктних ситуацій в різних сферах суспільного життя це при тому,

що в окремих європейських країнах, наприклад Німеччині процедура медіації в спорах між фізичними (юридичними) особами та суб'єктами владних повноважень мінімізована і застосовуються до певної категорії адміністративно-правових спорів, натомість належно урегульованою та обов'язковою є процедура адміністративного оскарження. Це свідчить про розрізнення наукової думки щодо різновидів процедур досудового врегулювання адміністративно-правових спорів у вітчизняній адміністративно-правовій науці.

Аналіз законодавства дає можливість вести мову про, що поняття «досудове урегулювання адміністративно-правових спорів» не знайшло свого нормативного закріплення. Конституція України та Закони України тільки дотично вказують на можливість існування альтернативним судовому способів урегулювання адміністративно-правових спорів. Так, в ст. 55 Конституції України зазначено, що «кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань» [1]. Дотично на це вказують і норми ст. Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ) Зокрема в ст. 5 КАСУ закріплено, що «захист порушених прав, свобод чи інтересів особи, яка звернулася до суду, може здійснюватися судом також в інший спосіб, який не суперечить закону і забезпечує ефективний захист прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень»; в ст. 17 КАСУ зазначено, що «сторони вживають заходів для досудового врегулювання спору за домовленістю між собою або у випадках, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом» [2].

Різновидом досудової процедури урегулювання адміністративно-правового спору є адміністративна процедура, яка знайшла своє закріплення в низці нормативно-правових актів. Зокрема, Закон України «Про звернення громадян» [3] регулює питання практичної реалізації громадянами України наданого їм Конституцією України права оскаржувати дії посадових осіб, державних і громадських органів. Відповідно до ст. 3 Закону різновидом звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб є скарга; ст. 4 цього Закону визначено, що «до рішень, дій (бездіяльності), які можуть бути оскаржені, належать такі у сфері управлінської діяльності, внаслідок яких: порушено права і законні інтереси чи свободи громадянина (групи громадян); створено перешкоди для здійснення громадянином його прав і законних інтересів чи свобод; незаконно покладено на громадянина які-небудь обов'язки або його незаконно притягнуто до відповідальності» [3]. Більш детально процедура оскарження визначена в Розділі II Закону «Порядок розгляду звернень громадян» [3]. В Законі України «Про адміністративну процедуру» [4] врегульовано процедуру вирішення адміністративних справ шляхом прийняття та виконання адміністративних актів, зокрема

розділ VI «Адміністративне оскарження» регламентує особливості оскарження прийнятого суб'єктом владних повноважень адміністративного акту в результаті адміністративної процедури, а саме: право на оскарження, суб'єкт розгляду скарги, форму та зміст скарги, порядок її подання та розгляду. Як вірно зазначає Колпаков В.К. «даний нормативний акт найбільш повно регламентує процедуру досудового вирішення публічно-правового спору, предметом якого є рішення суб'єкта владних повноважень у формі адміністративного акту, однак не регламентує порядок оскарження дій та бездіяльності суб'єкта владних повноважень як предмету оскарження» [5, с. 260]. Так, дійсно даним Законом урегульовано загальний порядок розгляду і вирішення органом публічної адміністрації адміністративної справи за зверненням громадян, однак цей порядок стосується перед усім звернень з метою забезпечення реалізації їх конституційних права та інтересів в певних сферах, тобто надання адміністративних послуг; хоча в той же час положення цього Закону регулюють і порядок розгляду звернень громадян права та свободи яких були порушені діяльністю або бездіяльністю суб'єкта владних повноважень.

Частково процедури досудового урегулювання адміністративно-правових спорів урегульовані галузевим законодавством. Зокрема, Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) в Главі 24 «Оскарження постанови по справі про адміністративне правопорушення» урегульовано процедуру оскарження постанови по справі про адміністративне правопорушення відповідно до якої: «постанову по справі про адміністративне правопорушення може бути оскаржено прокурором у випадках, передбачених частиною п'ятою статті 7 цього Кодексу, особою, щодо якої її винесено, а також потерпілим» (ст. 287); «постанову органу (посадової особи) суб'єкта владних повноважень про накладення адміністративного стягнення можна оскаржити у вищестоящий орган (вищестоящий посадовій особі) (ст. 288); «орган (посадова особа) при розгляді скарги на постанову по справі про адміністративне правопорушення перевіряє законність і обґрунтованість винесеної постанови і приймає одне з таких рішень: залишає постанову без зміни, а скаргу без задоволення; скасовує постанову і надсилає справу на новий розгляд; скасовує постанову і закриває справу; змінює захід стягнення в межах, передбачених нормативним актом про відповідальність за адміністративне правопорушення, з тим, однак, щоб стягнення не було посилено» (ст. 293) [6]. Процедура оскарження рішень, дій або бездіяльності митних органів, їх посадових осіб та інших працівників урегульована главою 4 Митного кодексу України [7]. Зокрема відповідно до ст. 25 Митного кодексу «Порядок оскарження рішень, дій або бездіяльності митних органів, їх посадових осіб та інших працівників до посадових осіб та органів вищого рівня» рішення, дії чи бездіяльності посадової особи митного органу оскаржуються до посадових осіб вищого рівня [7]. Крім цього слід додати, що оскарження

податкового повідомлення-рішення, винесеного посадовою особою митного або податкового органу здійснюється у порядку, передбаченому Податковим кодексом України [8].

Досить новим, але таким що активно починає впроваджуватись у вітчизняну правозастосовну практику медіація як позасудова процедура врегулювання конфлікту (спору), в тому числі адміністративно-правового спору, яка здійснюється за допомогою (посередництвом) медіатора, як спеціально підготовленої нейтральної, незалежної, неупередженої фізичної особи, яка проводить медіацію. Можливість врегулювання публічно-правового спору в позасудовому (медіаційному) порядку з'явилась у зв'язку з прийняттям та набуттям чинності Закону України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року № 1875-IX (далі – Закон) [9]. Законом визначено «правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою» [9]. Його дія поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним. В той же час оскільки це базовий законодавчий акт, який заклав основи медіаційної процедури врегулювання конфліктних ситуацій, які потребують участі фахових посередників як в галузі права так і у сфері конфліктології, то його норми є недосконалими, деякі з них є суперечливими, щодо окремих виникають питання щодо дотримання принципу законності. Крім цього в законі в розділі 3 «Проведення медіації» мають бути прописані особливості проведення медіаційної процедури по вирішенню адміністративно-правових спорів, натомість в ст. 3 Закону зазначено, що «законодавством можуть передбачатися особливості проведення медіації в окремих категоріях конфліктів (спорів)» [9].

На основі наведеного вище можна прийти висновку, що законодавством України визначено можливість досудового порядку вирішення адміністративного спору як альтернативного (рекомендованого), а не обов'язкового способу його вирішення, в той же час чіткого нормативного визначення видів, способів та процедур його врегулювання не визначено.

Література:

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст.141.
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37. Ст.446.

3. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст.256.
4. Про адміністративну процедуру: Закон України вид 17 лютого 2022 року № 2073-ІХ. *Офіційний вісник України*. 2022. № 49. Стор. 13. Ст. 2675.
5. Колпаков В.К., Миронюк Р.В. Процедури досудового вирішення адміністративно-правових спорів: стан правового регулювання та напрями вдосконалення. Держава та регіони. Серія: Право, 2023 р., № 1 (79). С. 257-261.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1984, додаток до № 51. Ст.1122.
7. Митний кодекс України: Закон України від 13 березня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2012, № 44-45, № 46-47, № 48, Ст.552 № 4495-VI.
8. Податковий кодекс Україниб Закон України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, Ст.112.
9. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 7. Ст. 51.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-57>

MEASURES OF INFLUENCING MINORS, ISSUES OF THEORY AND PRACTICE

ЗАХОДИ ВПЛИВУ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ, ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Mykhailiuk V. S.

*Postgraduate Student
Zaporizhzhia National University
Zaporizhzhia, Ukraine*

Михайлюк В. С.

*аспірант
Запорізький національний
університет
м. Запоріжжя, Україна*

Відповідно до ст. 21⁻¹ КУпАП за вчинення адміністративних правопорушень до неповнолітніх у віці від шістнадцяти до вісімнадцяти років можуть бути застосовані такі заходи впливу:

- 1) зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого;
- 2) попередження;
- 3) догана або сувора догана;

4) передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання [1].

У разі вчинення неповнолітніми: незаконних дій із наркотиками без мети збуту, дрібної крадіжки, дій, що порушують більшість правил дорожнього руху, керування транспортом у стані сп'яніння (1-3 частини ст. 130), порушення доріг, вулиць та об'єктів на них, порушення правил торгівлі алкогольними напоями чи тютюновими виробами, дрібного хуліганства, стрільби в заборонених місцях, злісної непокори поліції, інших незаконних дій зі зброєю – вони підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах (крім адміністративного арешту). Але з урахуванням характеру правопорушення та особи правопорушника до них можуть бути застосовані й заходи впливу (крім осіб, що вчинили правопорушення, передбачені ст. 185).

Згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 року № 2 «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» передача неповнолітнього під нагляд батьків або осіб, які їх замінюють, допускається лише за наявності даних про те, що вони здатні забезпечити позитивний виховний вплив на нього та постійний контроль за його поведінкою. Особами, які замінюють батьків, є, зокрема, усиновителі, пікуни і піклувальники. Питання про передачу неповнолітнього під нагляд батьків або осіб, які їх замінюють, суд повинен вирішувати з урахуванням даних, що їх характеризують. Неприпустимо передавати неповнолітнього під нагляд батька чи матері, які позбавлені батьківських прав, а також батьків чи інших осіб, котрі через свою поведінку не здатні позитивно впливати на нього. Хоча в законі не передбачено обов'язкове отримання згоди батьків або осіб, які їх замінюють, на передачу їм неповнолітнього під нагляд, суд має отримати таку згоду. Неповнолітнього можна передати під нагляд педагогічного (за місцем навчання) чи трудового (за місцем роботи) колективу – за згодою цього колективу, а також під нагляд окремих громадян – на їхнє прохання. При цьому як педагогічний чи трудовий колектив, так і окремий громадянин мають бути спроможні здійснювати виховний вплив на неповнолітнього, постійно й належним чином контролювати його поведінку та зобов'язані це робити [2].

Встановлення відповідальності батьків та осіб, які їх замінюють за правопорушення, вчинені їх неповнолітніми дітьми, є компромісом між зростанням протиправних проявів з боку неповнолітніх та вже з існуючими традиціями визнавати здатність свідомо діяти та відповідати за такі дії з 16 років. Тим не менш, як свідчать статистичні дані, неповнолітні дуже часто вдаються до протиправної поведінки [3].

У сучасних умовах у зв'язку з розширенням сфери правовідносин, в яких неповнолітні можуть самостійно реалізовувати окремі права та виконувати обов'язки, затребуваним є зниження віку адміністративної відповідальності. Тому для подолання девіантної поведінки з боку неповнолітніх та забезпечення дієвого виховного та запобіжного впливу на підлітків є необхідним зниження віку до 14 років, з умовою, що до осіб віком від 14 до 16 можливо застосування заходів впливу, а з 16 – притягнення до адміністративної відповідальності на загальних засадах з обов'язковим використанням спеціальних освітньо-виховних програм за участі психологів [4].

З аналізу Єдиного державного реєстру судових рішень, а саме постанов судів про притягнення неповнолітніх до адміністративної відповідальності, я дійшов висновку що на практиці неповнолітніх, переважно звільняють від адміністративної, або застосовують такий вид впливу, як попередження. А також в разі повторного вчинення неповнолітніми адміністративного стягнення, до адміністративної відповідальності притягують батьків, за неналежне виконання батьківських обов'язків.

Література:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 – 212-24), Документ 80731-X, чинний, поточна редакція – Редакція від 15.04.2023, підстава – 3000-IX, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

2. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 року № 2 «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру», Документ v0002700-06, поточна редакція – Прийняття від 15.05.2006, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-06#Text>.

3. Адміністративні дані в значенні Закону України «Про державну статистику», що збираються (обробляються) та підлягають оприлюдненню в Національній поліції України. URL: <https://data.gov.ua/dataset/207f2c6d-998f-4a15-91de-f7e5259beaf7>.

4. Соловійова О.М., Юридичний науковий електронний журнал, № 12/2022, УДК 342.9, DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/74> с. 316-322.

HUMAN CENTEREDNESS AND ELECTRONIC PUBLIC ADMINISTRATION

ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМ ТА ЕЛЕКТРОННА ПУБЛІЧНА АДМІНІСТРАЦІЯ

Mikhrovska M. S.

*Ph.D., Doctoral Candidate
at the Department of Administrative
Law and Process
Educational and Scientific Institute
of Law of Taras Shevchenko Kyiv
National University
Kyiv, Ukraine*

Міхровська М. С.

*кандидат юридичних наук,
докторантка кафедри
адміністративного права та процесу
Навчально-наукового інституту права
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Конституція України, визнана однією з найдемократичніших у світі, проголосила, що «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1]. В правовому вимірі така концепція носить назву «людиноцентризм».

Так, людиноцентризмом можна вважати концепцією в публічному управлінні, згідно якої людина, її права, свободи та інтереси є найвищою соціальною цінністю та найбільшим пріоритетом для держави, це сервісно-орієнтована концепція, за якою держава зобов'язана служити людині, а не навпаки. Відповідно до ідеології людиноцентризму або «людино-орієнтованої» ідеології, держава має «служити» інтересам громадян, тобто діяти заради і в ім'я приватних осіб шляхом всебічного забезпечення пріоритету їх прав, свобод та інтересів у публічній сфері [2, с. 12]. Актуальними в цьому контексті видаються думки проф. Авер'янова В.Б., який протягом всієї своєї наукової діяльності відстоював позиції щодо необхідності повсюдного впровадження концепції людиноцентризму : «...треба утверджувати думку, що, зрештою, аспекти раціоналізації державного управління мають бути підпорядковані аспектам його демократизації і гуманізації [3, с. 25]», відтак, видається логічним, що наразі відбуваються спроби «переробити» систему вітчизняного державного управління в систему публічної адміністрації, що існує в європейських державах.

Якщо взяти до уваги Указ Президента України від 22 липня 1998 року «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» [4], то, стає очевидним, що цей документ не тільки деталізував вищезазначені положення Основного Закону, він, без сумніву, став фактичним втіленням всіх думок та попередніх напрацювань щодо справжнього призначення публічної влади, в ньому вперше було визнано факт недосконалості та помилковості суджень старого, радянського законодавства щодо «виконавчо-розпорядницької» природи управління як такого, в якому людина є всього лише гвинтиком системи. Наразі можемо констатувати, що Концепція адміністративної реформа є своєрідною точкою неповернення, яка утвердила сервісну орієнтованість як основу всіх подальших перетворень держави. «Зміст адміністративної реформи полягає, з одного боку, у комплексній перебудові існуючої в Україні системи державного управління всіма сферами суспільного життя. З іншого – у розбудові деяких інститутів державного управління, яких Україна ще не створила як суверенна держава. Її метою є формування системи державного управління, яка стане близькою до потреб і запитів людей, а головним пріоритетом її діяльності буде служіння народові, національним інтересам. Ця система державного управління буде підконтрольною народові, прозорою, побудованою на наукових принципах і ефективною» [4].

Саме тому, рухаючись в напрямку Європи, Україні вкрай необхідно брати до уваги категорію «публічна адміністрація» – адже домінуюче поняття «державне управління» давно вже віджило себе, а от «публічна адміністрація» ще досі перебуває у стадії «активного розгляду та можливості впровадження».

Проте, на сьогодні, враховуючи тенденції останнього десятиліття щодо надстрімкого розвитку інформаційних технологій, сама по собі категорія «публічна адміністрація» вже виглядає застаріло. Так, наразі, майже всі сфери діяльності держави і суспільства переходять в електронну (цифрову) площину. А, отже, мову необхідно вести і про електронну публічну адміністрацію, адже саме вона, на відміну від звичайної, за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій є найбільш наближеною до громадян, а, отже, – і до забезпечення їхніх прав та свобод. Відтак, електронну публічну адміністрацію можна визначити як сукупність органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, що підпорядковані публічній владі, діяльність якої спрямована на виконання законів та реалізацію інших публічно-управлінських функцій, які можуть делегуватися підприємствам, установам та організаціям та будь-яким іншим суб'єктам, що здійснюють функції публічного управління з метою забезпечення прав і свобод людини і громадянина за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій [5].

Важливо звернути увагу тезу з Декларації принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальна задача в новому тисячолітті» від 12 грудня 2003 р. в Женеві за результатами Всесвітньої зустрічі на вищому рівні з питань інформаційного суспільства, а саме: «Інформаційно-комунікаційні технології слід розглядати як інструмент, а не самоціль, що можуть забезпечити величезний позитивний ефект (підвищення продуктивності праці, економічного зростання, створення нових робочих місць та розширення можливості працевлаштування, підвищення рівня життя тощо)» [6]. Те саме і з електронною публічною адміністрацією: важливо не те, наскільки швидко і якісно будуть переведені дані у електронний/цифровий формат, важливо те, наскільки ефективно, зрештою, така електронна публічна адміністрація забезпечуватиме права громадян.

Дійсно, у рамках реалізації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, Україна має забезпечити комплексний розвиток електронного урядування відповідно до європейських вимог [7]. Концепція розвитку електронного урядування, прийнята аж через 20 років після згаданої Концепції адміністративної реформи, зазначає наступні глобальні напрями подальшого розвитку електронного урядування:

1. модернізація публічних послуг та розвиток взаємодії влади, громадян і бізнесу за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій;
2. модернізація державного управління за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій;
3. управління розвитком електронного урядування [7].

Ще одним підтвердженням надзвичайної важливості цього напрямку є підписання та ратифікація у 2023 році Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021–2027) [8]. Зокрема, там зазначається, що, існує необхідність справедливого та людиноцентричного цифрового переходу щодо впровадження нових цифрових технологій в економіці та суспільстві, що, беззаперечно свідчить про те, що становлення електронної публічної адміністрації в Україні, яка покликана втілювати концепцію людиноцентризму та сервісної держави, на сьогодні є одним з найважливіших та найактуальніших напрямів розвитку України.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Аверьянов В.Б. Обновление украинской административно-правовой доктрины на основе принципа верховенства права. Часопис Київського університету права. 2008. № 3. С. 9-14.

3. Аверьянов В.Б. Адміністративна реформа і права наука. 2002. № 3. С. 20-27.

4. Концепція адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22.07.1998. *Офіційний вісник України*. 1999. № 21. С. 32.

5. Міхровська М.С. Електронна публічна адміністрація в Україні. Прикарпатський юридичний вісник. *Випуск 3(44), 2022* Вилучено з http://pjuv.uoua.od.ua/v3_2022/13.pdf

6. Декларація принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання у новому тисячолітті» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c57#Text

7. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 649-р. 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-p#Text>

8. Угода між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021-2027). (ратифіковано Законом України № 2926-IX від 23.02.2023). Вилучено з https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-22#Text

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-59>

REPRESENTATION OF THE ISSUE OF HUMAN RIGHTS IN CRIMEA IN THE INTERNATIONAL ARENA

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ПИТАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМУ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ

Moiseieva T. M.

*Candidate of Historical Sciences,
Docent, Docent of the Department
of International Relations and Law
National University
“Odessa Polytechnic”
Odesa, Ukraine*

Moicesva T. M.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних
відносин та права
Національний університет
«Одеська політехніка»
м. Одеса, Україна*

Здійснивши збройну агресію проти України (2014 р.) та окупувавши Крим, влада Російської Федерації порушила норми міжнародного права та, по суті, анулювала взяті на себе міжнародно-правові зобов'язання

згідно Статуту ООН та Заключного акту Народи з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 року.

Характерними рисами російської окупаційної політики в Криму, є систематичне та тотальне нехтування правами і свободами людини – як громадянсько-політичними, так і соціально-економічними. Переслідуванням, як правило, піддаються так звані «нелояльні» групи населення: громадські активісти з числа кримських татар, або етнічні українці, які не приховують своєї ідентичності.

З початком повномасштабної російсько-української війни, ситуація з дотриманням прав людини в Криму, набула ознак критичної, що вимагає не лише постійного її моніторингу та відповідного реагування з боку української влади, а й утримання цього питання у фокусі уваги світової спільноти.

Регулярне відстеження злочинних дій окупаційної влади в Криму, здійснюють громадські організації: «Українська Гельсінська спілка з прав людини» (асоціація громадських правозахисних організацій), «Центр прав людини ZMINA», «КримSOS», «Кримська правозахисна група», «Дім прав людини "Крим"» (об'єднання чотирьох правозахисних організацій – «Регіональний центр з прав людини», «Центр громадянської освіти "Альменда"», «Кримська правозахисна група», «Центр прав людини ZMINA»).

Важливим «механізмом» актуалізації питання прав людини в Криму на міжнародній арені, є використання «майданчиків» міжнародних організацій та форумів.

Так, проблема порушення Російською Федерацією прав людини та норм міжнародного гуманітарного права, обговорювалася на Першому (23 серпня 2021 р.) та Другому (23 серпня 2022 р.) самітах міжнародної «Кримської платформи», Першому Парламентському саміті (24–25 жовтня 2022 р.) «Кримської платформи» та (в рамках першого Парламентського саміту) на Конференції високого рівня за участі омбудсманів та національних інституцій з прав людини (НПІЛ) «Битва за права людини. Крим. Україна. Світ». Результати обговорень знайшли своє відображення у підсумкових Деклараціях цих форумів [7; 8; 9; 11].

20 грудня 2022 р. (у Страсбурзі), Офісом Генерального Секретаря Ради Європи, було організовано круглий стіл на тему «Ситуація з правами людини в окупованій Автономній Республіці Крим та місті Севастополь, Україна. Розвиток подій внаслідок російської збройної агресії». Від України, участь у заході взяли: представники українських правозахисних організацій, Меджлісу кримськотатарського народу, Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим та Офісу Уповноваженого України [6].

24 квітня 2023 р., у Відні, в рамках Другої додаткової зустрічі з питань людського виміру ОБСЄ «Тортури та інші серйозні порушення

міжнародного гуманітарного права та грубих порушень міжнародного права у сфері прав людини», відбувся захід КримSOS, Truth Hounds та International Partnership for Human Rights (IPHR) [10].

Кримська проблематика не залишається поза увагою Організації Об'єднаних Націй, зокрема – Управління Верховного Комісара ООН з прав людини (доповіді щодо ситуації з правами людини) [1].

Питання нехтування російською окупаційною владою правами людини в Криму, піднімається з трибуни ООН українськими високопосадовцями та дипломатами: промова Президента України Володимира Зеленського на загальних дебатах 76-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН (23 вересня 2021 р.) [3], Спільна заява «від імені 40 держав про ситуацію з правами людини в тимчасово окупованому Криму», виголошена Еміне Джапаровою під час 48-ї сесії Ради ООН з прав людини (4 жовтня 2021 р., Женева) [4], виступ міністра закордонних справ України Дмитра Кулеби на дебатах Генеральної Асамблеї ООН з доповіддю «Ситуація на тимчасово окупованих територіях України» (23 лютого 2022 р.) [2].

Активна адвокація проблеми прав людини в Криму на «майданчику» ООН, мала наслідком схвалення (16 грудня 2021 р.) Генеральною Асамблеєю ООН оновленої і посиленої резолюції «Ситуація з правами людини у тимчасово окупованих Автономній Республіці Крим та м. Севастополь, Україна» [5].

Отже, завдяки зусиллям правозахисних громадських організацій, української дипломатії та високопосадовців, питання прав людини в Криму, утримується в порядку денному на міжнародній арені.

Водночас, варто констатувати, що відновлення та подальше дотримання прав людини в Криму, можливі лише після деокупації Кримського півострова.

Література:

1. Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine (02 August 2021). / The Office of the High Commissioner for Human Rights. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/country-reports/a76260-situation-human-rights-autonomous-republic-crimea-and-city> (дата звернення: 12.05.2023).

2. Виступ міністра закордонних справ України Дмитра Кулеби на дебатах Генеральної Асамблеї ООН «Ситуація на тимчасово окупованих територіях України» (23 лютого 2022 р.). / Міністерство закордонних справ України: офіційна сторінка. URL: <https://mfa.gov.ua/news/statement-he-mr-dmytro-kuleba-minister-foreign-affairs-ukraine-un-general-assembly-debate-situation-temporarily-occupied-territories-ukraine> (дата звернення: 15.01.2023).

3. Виступ Президента України Володимира Зеленського на загальних дебатах 76-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН (23 вересня 2021 р.). / Міністерство закордонних справ України: офіційна сторінка. URL: <https://mfa.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-volodimirazelenskogo-na-zagalnih-debatah-76-yi-sesiyi-generalnoyi-asambleyi-oon> (дата звернення: 15.01.2023).

4. Еміне Джапарова виголосила в ООН спільну заяву від імені 40 держав із засудженням Росії за порушення прав людини в Криму та підтримкою Кримської платформи (04 жовтня 2021 р.). / Міністерство закордонних справ України: офіційна сторінка. URL: <https://mfa.gov.ua/news/emine-dzhararova-vigolosila-v-oon-spilnu-zayavu-vid-imeni-40-derzhav-iz-zasudzhennyam-rosiyi-za-porushennya-prav-lyudini-v-krimu-ta-pidtrimkoju-krimskoyi-platforni> (дата звернення: 15.01.2023).

5. Заява міністра закордонних справ України Дмитра Кулеби щодо схвалення резолюції ГА ООН «Ситуація з правами людини в тимчасово окупованих АР Крим та м. Севастополь, Україна» (17 грудня 2021 р.). / Міністерство закордонних справ України: офіційна сторінка. URL: <https://mfa.gov.ua/news/zayava-ministra-zakordonnih-sprav-ukrayini-dmitra-kulebi-shchodo-shvalennya-rezolyuciyi-ga-oon-situaciya-z-pravami-lyudini-v-timchasovo-okupovanih-ar-krim-ta-m-sevastopol-ukrayina> (дата звернення: 15.01.2023).

6. Круглий стіл в Страсбурзі: юристка УГСПЛ доповіла про порушення прав людини в Криму (22 грудня 2022 р.). / Українська Гельсінська спілка з прав людини (УГСПЛ). URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/kruhlyy-stil-v-strasburzi-iurystka-uhspl-rozprovila-pro-porushennia-prav-liudyny-v-krymu/> (дата звернення: 12.05.2023).

7. Спільна декларація Учасників Міжнародної Кримської платформи (23 серпня 2021 р.). / Міністерство закордонних справ України: офіційна сторінка. URL: <https://mfa.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-uchasnikiv-mizhnarodnoyi-krimskoyi-platforni> (дата звернення: 12.01.2023).

8. Спільна декларація учасників Першого Парламентського саміту Міжнародної Кримської платформи / Кримська платформа: офіційний сайт. URL: <https://crimea-platform.org/declaration-participants-first-parliamentary-summit> (дата звернення: 20.03.2023).

9. Спільна заява учасників міжнародної Кримської платформи (23 серпня 2022 року) / Президент України Володимир Зеленський: Офіційне інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-uchasnikiv-mizhnarodnoyi-krimskoyi-platforni-77241> (дата звернення: 12.12.2022).

10. Тортури щодо українців: правозахисники доповіли про системність практики катувань росіян (29.04.2023). / КРИМСОС. URL:

<https://krymsos.com/tortury-shhodo-ukrayincziv-pravozahysnyky-dopovily-pro-systemnist-praktyky-katuvan-rosiyan/> (дата звернення: 12.05.2023).

11. У Загребі учасники Конференції високого рівня за участі омбудсманів та національних інституцій з прав людини ухвалили спільну Декларацію (26 жовтня 2022 р.). / Уповноважений Верховної Ради України з прав людини URL: https://www.ombudsman.gov.ua/uk/news_details/u-zagrebi-uchasniki-konferenciyi-visokogo-rivnya-za-uchasti-ombudsmaniv-ta-nacionalnih-institucij-z-prav-lyudini-uhvalili-spilnu-deklaraciyu (дата звернення: 10.05.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-60>

ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECTS OF MILITARY ADMINISTRATIONS

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ

Pavchuk I. S.

*Postgraduate Student
Zaporizhzhia National University
Zaporizhzhia, Ukraine*

Павчук І. С.

*аспірант
Запорізький національний
університет
м. Запоріжжя, Україна*

В Україні військові адміністрації утворені в кожній області та районі у зв'язку з широкомасштабним вторгненням Росії 24 лютого 2022 року. У зв'язку з цим відповідні державні адміністрації та голови таких адміністрацій набули статусу відповідних військових адміністрацій та начальників таких військових адміністрацій [1].

Частиною 1 ст. 4 Закону України від 12.05.2015 р. № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану» [2] передбачено, що на територіях, на яких введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян можуть утворюватися тимчасові державні органи – військові адміністрації.

Районні та обласні військові адміністрації було утворено 24.02.2022 р. Указом Президента України № 68/2022 на всій території

України внаслідок повномасштабної агресії російської федерації проти нашої держави на базі існуючих районних та обласних державних адміністрацій (відповідних військово-цивільних адміністрацій). Військові адміністрації населених пунктів зараз утворюються по мірі необхідності [3].

Аналіз адміністративно-правового статусу (з лат. status – становище, положення) військових адміністрацій в Україні слід почати з наголосу на тому, що правовий статус будь-якого суб'єкта державного управління є питанням багатовимірним і поліаспектним. Адміністративно-правовий статус як повноправна категорія є похідною від поняття «правовий статус». «Правовий статус» відображає правове положення суб'єкта (юридичної особи), яка залежно від порядку їх створення поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. Останні, як влучно зазначає О. Коротун, створюються безпосередньо [4].

Першою особливістю адміністративно-правового статусу військових адміністрацій в Україні є багатомірність предмету відання.

Друга особливість – тимчасовість функціонування військових адміністрацій.

Третьою особливістю адміністративно-правового статусу військових адміністрацій є те, що чинним законодавством чітко розмежовано обсяг адміністративних повноважень військових адміністрацій в залежності від територіальних меж здійснення компетенції.

Четверта особливість адміністративно-правового статусу військових адміністрацій полягає у специфіці передбачених законодавством повноважень.

П'ята особливість адміністративно-правового статусу військових адміністрацій яку слід виокремити це відмінність військових адміністрацій від військово-цивільних адміністрацій.

Таким чином, адміністративно-правовий статус військових адміністрацій в Україні скерований на забезпечення режиму воєнного стану.

На даний час адміністративно-правовий статус військових адміністрацій в Україні полягає у дотриманні прав і свобод громадян навіть в умовах конституційних обмежень.

Також, хочу зауважити військові адміністрації на даний час по особливому важливі для мешканців територій в яких відбуваються чи відбувалися бойові дії, оскільки наділенні повноваженнями приймати рішення, від яких залежить життя людей: щодо евакуації, запровадження комендантської години, надання гуманітарної допомоги та інші.

Література:

1. Указ Президента України «Про утворення військових адміністрацій», Документ 68/2022, чинний, поточна редакція – Прийняття від 24.02.2022, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text>.
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану», Документ 389-VIII, чинний, поточна редакція – Редакція від 31.03.2023, підстава – 2849-IX, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Віра Козіна, Ольга Лебединська, «Методичні рекомендації щодо реалізації військовими адміністраціями населених пунктів та їх посадовими особами окремих повноважень ОМС в умовах воєнного стану», 2022, с. 4.
4. Коротун О. М. Адміністративно-правовий статус суб'єктів публічної адміністрації, що забезпечують охорону прав інтелектуальної власності. Вісник НГУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2019. Випуск 4 (44). С. 114–118.
5. Мельник С. М. доктор юридичних наук, доцент, начальник Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. Випуск 6, 2022, с. 100–104.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-61>

OBSERVANCE OF HUMAN RIGHTS DURING THE USE OF FORCE AND FIREARMS BY POLICE OFFICERS

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ ТА ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ПРАЦІВНИКАМИ ПОЛІЦІЇ

Panova O. O.

*Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department
of Criminal Law and Procedure
National Aviation University
Kyiv, Ukraine*

Panova O. O.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального
права і процесу
Національний авіаційний
університет
м. Київ, Україна*

Ефективне функціонування Національної поліції України є необхідною умовою захисту конституційного ладу, забезпечення законності і правопорядку, дотримання прав і свобод людини. Від діяльності працівників Національної поліції України значною мірою

залежить успішність реалізації національних інтересів та стабільність суспільного розвитку держави [1, с. 100].

Визначаючи особливе місце Національної поліції серед державних суб'єктів забезпечення прав і свобод людини і громадянина, необхідно зазначити, що Закон України «Про Національну поліцію» [2] містить окремі норма, що прямо вказують на пріоритетність зазначеного принципу в діяльності будь якого поліцейського. Так, наприклад, ст. 2 зазначеного Закону містить формулювання, що «Завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах...» і однією з перших сфер надання послуг виокремлюється «охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави».

Оглядаючись на досвід демократичних держав слід констатувати той факт, що вони наділяють органи із підтримання правопорядку рядом повноважень щодо застосування сили з метою підтримання правопорядку, миру та спокою в суспільстві та державі вцілому.

Основним міжнародним документом в цьому напрямку є Конвенція про захист прав людини та основних свобод. Так, стаття 2 Конвенції містить формулювання права на життя: «Право кожної особи на життя охороняється законом. Ніхто не може бути навмисно позбавлений життя інакше як на виконання вироку суду смертного вироку, що винесено судом за скоєння злочину, стосовно якого законом передбачено таке покарання» [3]. Однак, вказане право **не має абсолютного характеру і може бути обмеженим**, у тому разі, коли воно є результатом абсолютно необхідного застосування сили:

- а) при захисті будь-якої особи від незаконного насильства;
- б) при здійсненні законного арешту або для запобігання втечі особи, яка законно тримається під вартою;
- с) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання [3].

Пункт «а» частини 2 статті 2 включає і самозахист, і захист іншої особи. Пункт «б» частини 2 статті 2 використовує поняття «законний арешт» і «затриманий на законних підставах». Ці положення мають інтерпретуватися у відповідності до статті 5 Конвенції, яка передбачає свободу й безпеку особи. Позбавлення життя може бути виправданим лише в тому разі, якщо воно здійснено з метою законного затримання або попередження втечі особи, затриманої на законних підставах. Але навіть у цьому випадку засоби здійснення затримання/попередження втечі мають бути «абсолютно необхідними й пропорційними». Затримання, здійснене не у відповідності до вимог статті 5, авто-матично призводить до порушення статті 2, якщо не має місця винятку [3].

Говорячи про вітчизняну правову базу, то імплементація норм Конвенції призвела до впровадження вище визначеного принципу у норми Основного Закону. Так, Конституція України у ст. 27 також забезпечує захист права на життя: «Кожна людина має невід'ємне право

на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави— захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань» [4]. Таким чином, незважаючи на надані органам і підрозділам Національної поліції повноважень із використання сили та вогнепальної зброї держава не звільняє їх від відповідальності щодо захисту права на життя, свободу й безпеки всіх людей.

Закон України «Про Національну поліцію» зазначає, що «поліцейський зобов'язаний заздалегідь попередити особу про застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї і надати їй достатньо часу для виконання законної вимоги поліцейського, крім випадку, коли зволікання може спричинити посягання на життя і здоров'я особи чи та/або поліцейського або інші тяжкі наслідки, або в ситуації, що склалася, таке попередження є не виправданим або неможливим» [2]. Проте, в умовах воєнного стану до зазначеного нормативно-правового акту було внесена ряд суттєвих змін, особливо вони стосуються застосування спеціальних засобів. Так, наприклад, «під час дії воєнного стану, у разі необхідності відбиття нападу, що загрожує життю чи здоров'ю поліцейського або іншої особи, а також усунення небезпеки у стані крайньої необхідності або при затриманні особи, яка вчинила правопорушення та/або чинить опір поліцейському, поліцейський має право використати підручні засоби» [2], що фактично звільняє від відповідальності поліцейського під час дії воєнного стану за надмірне застосування сили у відношенні до осіб, які здійснюють агресію проти України.

Таким чином відповідні норми вітчизняного та міжнародного права опосередковано містять правила за якими повинна функціонувати система дотримання прав людини під час застосування сили та вогнепальної зброї працівниками поліції, а саме:

1. існування широкого бази різноманітних видів зброї й боєприпасів, що забезпечить диференційоване використання сили та вогнепальної зброї;

2. наявність несмертоносною попереджувальної зброї для обмеження застосування засобів, які здатні викликати смерть або травму;

3. передбачення додаткових коштів на використання поліцейським засобів індивідуального захисту (шоломів, бронезилетів та іншого спеціального екіпірування) з метою зменшення потреби у використанні зброї будь-якого виду;

4. збільшити контроль за обігом вогнепальної зброї, з урахування наявності великої кількості нелегітимної зброї, що знаходиться на руках у пересічних громадян із за воєнних дій на території України;

5. встановити заборону використання вогнепальної зброї та боєприпасів, які викликають необґрунтовані травми або такі, що являють собою необґрунтований ризик.

Література:

1. Денисюк Д. Завдання Національної поліції України: проблеми законодавчого закріплення. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 100-104.
2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 17.05.2023).
3. Конвенція про захист прав людини та основних свобод: Рада Європи Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 17.05.2023).
4. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 17.05.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-62>

PROVIDING PERSONAL CITIZENS DATA PROTECTION IN THE CONTEXT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE PROGRAMS

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ГРОМАДЯН У КОНТЕКСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРОГРАМ «ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ»

Pashynskiy V. Y.

*Doctor of Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Administrative Law and Process
Educational and Scientific Institute
of Law of Taras Shevchenko Kyiv
National University
Kyiv, Ukraine*

Пашинський В. Й.

*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного
права та процесу
Навчально-науковий інститут права
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Tsomenko A. V.

*Postgraduate Student at the Department
of Administrative Law and Process
Taras Shevchenko Kyiv
National University
Kyiv, Ukraine*

Цьоменко А. В.

*аспірантка кафедри
адміністративного права та процесу
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

У сучасному інформаційному суспільстві персональні дані фізичних осіб набули особливо важливого значення як самодостатня соціальна цінність та об'єкт правового регулювання. Формування персональних

даних як наукової категорії в адміністративному праві тісно пов'язане з ідеєю захисту приватного життя органами та посадовими особами публічної адміністрації. Власне, бажання забезпечити належний рівень захисту особистості від інформаційних загроз призвело до ідеї контролю за оборотом інформації про громадян – їх персональних даних, виділивши їх у особливий вид інформації, яка потребує публічно-правового захисту. Ставлення до персональних даних на рівні правової політики та юридичної доктрини відзначається єдиними підходами для більшості країн світу, який передбачає необхідність їх захисту.

Особливого значення проблематика захисту персональних даних набуває останні роки на фоні широкої дискусії щодо запровадження у різні сфери життя суспільства інформаційних технологій та програмних комплексів об'єднаних назвою «штучний інтелект» та їх фізичних носіїв – засобів робототехніки. В процесі їх використання, як демонструє сучасна практика вже виникають проблеми з забезпеченням надійного захисту персональних даних користувачів.

Світові дослідження у галузі робототехніки активізувались з середини 90-х років XX століття, особливо у сфері створення автономних механізмів, що вступають у безпосередню взаємодію з людиною у побуті та під час надання послуг соціального, медичного характеру. У 2000 році у Паризькому госпіталі Генрі Мондора була проведена хірургічна операція, виконана роботом-хірургом [1]. З 2005 року установи, торговельні центри і банки в Японії будуть охороняти роботи. Вони обладнані відеокамерою і сенсорами Guardrobo D1, що розроблені охоронною компанією Sohgo Security Services Co, та призначені для того, щоб здійснювати патрулювання на заданих маршрутах і стежити за безпекою. Цей робот фірми Хітачі серії «Емію» буде конкурентом аналогічних роботизованих систем фірми Хонда «Асім» та фірми Соні «Крію» [2]. Також, у 2005 році громадськості було представлено чергову версію повністю автономного робота-всюдихода Nomad, призначеного для наукових досліджень з пошуку нових форм життя у пустелі та Антарктиці [3]. За наступне десятиліття відбувся якісний стрибок у цій сфері. Корисність та доцільність створення і подальшої розробки таких механізмів та їх кібернетичної складової у формі «штучного інтелекту» принципово викликає перестороги з боку не тільки представників влади та громадянського суспільства, але й розробників подібних систем. Так, керівники компаній-розробників Google, Microsoft, OpenAI та Anthropic 4 травня 2023 року провели зустріч з віце-президентом США Камалом Харрісом та вищими посадовими особами адміністрації президента США Джо Байдена, на якій обговорили ключові аспекти застосування «штучного інтелекту». Причиною є занепокоєння влади США щодо швидкозростаючої технології «штучного інтелекту», що включає в себе

порушення конфіденційності, упередженість і побоювання, що вона може сприяти поширенню шахрайства і дезінформації [4].

Найбільш яскравим прикладом необхідності формування організаційних та правових засад захисту прав людини у сфері обігу персональних даних стало стрімке поширення чат-бота на основі штучного інтелекту ChatGPT (англ. Generative Pre-trained Transforme), розробником якої є фірма OpenAI. Першою державою у світі, яка запровадила обмеження щодо його використання через проблеми з обробкою персональних даних користувачів стала Італія.

Національне управління із захисту персональних даних Італії в вирішило обмежити доступ до чат-бота на основі штучного інтелекту ChatGPT, пояснивши це занепокоєнням щодо обробки програмою персональних даних користувачів [5]. Причиною цього рішення стала втрата 20 березня 2023 року персональних даних та платіжної інформації користувачів чат-бота. На думку Національного управління із захисту персональних даних Італії, за відсутності нормативно-правових засад, здійснювана розробниками чат-бота на основі штучного інтелекту ChatGPT масштабна діяльність зі збору персональних даних не може бути виправдана режимом тестування алгоритмів, що лежать в основі його роботи. Також, незважаючи на те, що відповідно до умов, опублікованих OpenAI, послуга призначена для людей віком від 13 років, Національне управління із захисту персональних даних Італії зазначає, що відсутність будь-якого фільтра для перевірки віку користувачів наражає неповнолітніх на абсолютно невідповідну поведінку порівняно з їхнім ступенем розвитку і самосвідомості. OpenAI зобов'язали повідомити про вжиті нею заходи з усунення виявлених технічних проблем [6].

Вже у кінці квітня 2023 року Міністри цифрових технологій країни «Великої сімки» G7 погодилися з необхідністю прийняття відповідних законів для регулювання штучного інтелекту. Зазначається, що відповідне правове регулювання повинно також «зберігати відкрите і сприятливе середовище» для розвитку технологій штучного інтелекту та ґрунтуватися на демократичних цінностях в умовах занепокоєння щодо конфіденційності та ризиків для безпеки [7].

Сучасна Україна стає одним із лідерів щодо запровадження інформаційних технологій електронного урядування та дозволяє широкий доступ до застосування програм штучного інтелекту. Зазначені вище приклади з світової практики доводять необхідність вже сьогодні розпочати розробку комплексу організаційно-управлінських та правових засобів забезпечення захисту персональних даних громадян у контексті використання програмних комплексів об'єднаних назвою «штучний інтелект».

Література:

1. Оперує робот. *Урядовий кур'єр*. 2000. №136. С.8.
2. Найшвидший гуманоїдний робот зроблено у Японії. *Урядовий кур'єр*. 2005. № 86. С. 16.
3. Nomad знову підкорюватиме Антарктику. *Урядовий кур'єр*. 2005. № 105. С. 13.
4. Павлиш О. Керівників Google, Microsoft і OpenAI запросили до Білого дому на нараду щодо безпеки ШІ. URL.: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/05/3/699734/> (дата звернення 04.05.2023 року).
5. Італія першою із західних країн заблокувала ChatGPT. URL.: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/03/31/7395927/>.(дата звернення 04.05.2023 року).
6. Intelligenza artificiale: il Garante blocca ChatGPT. Raccolta illecita di dati personali. Assenza di sistemi per la verifica dell'età dei minori/ URL.: <https://www.gdp.it/web/guest/home/docweb/-/docweb-display/docweb/9870847>.(дата звернення 04.05.2023 року).
7. Пилипів І. Країни G7 виступають за прийняття законів для регулювання ШІ. URL.: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/04/30/699615/>. (дата звернення 04.05.2023 року).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-63>

PERSONNEL MANAGEMENT SERVICE OF THE STATE BODY: ANALYSIS OF FUNCTIONS AND ORGANIZATIONAL STRUCTURE

СЛУЖБА УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ДЕРЖАВНОГО ОРГАНУ: АНАЛІЗ ФУНКЦІЙ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ

Pletnova T. R.

*Postgraduate Student at the Department
of Administrative Law
Yaroslav Mudryi National
Law University
Kharkiv, Ukraine*

Плетньова Т. Р.

*аспірантка кафедри
адміністративного права
Національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Нова система управління державною службою України, що спрямована на упровадження професійного, політично нейтрального, відповідального, орієнтованого на потреби громадян інституту державної служби, зумовила трансформацію кадрових служб державних органів «традиційного типу» на служби управління

персоналом «прогресивного типу» [1, с. 161]. Нові законодавчі вимоги і стандарти діяльності служб управління персоналом державних органів складають нормативний фундамент цих трансформаційних змін та, у свою чергу, потребують подальшої практичної реалізації для завершення реформування. Цим зумовлена необхідність дослідження особливостей організаційно-правового забезпечення служби управління персоналом державного органу (далі – служби управління персоналом) та пошуку шляхів його подальшого удосконалення.

Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. (далі – Закон) відносить службу управління персоналом до системи управління державною службою. У ст. 18 Закону визначене призначення цього суб'єкта, яке полягає у забезпеченні здійснення керівником державної служби своїх повноважень та реалізації державної політики з питань управління персоналом у державному органі, доборі персоналу, плануванні та організації заходів з питань підвищення рівня професійної компетентності державних службовців, документальному оформленні вступу на державну службу, її проходження та припинення, укладенні та розірванні контрактів про проходження державної служби, а також виконанні інших функцій, передбачених законодавством [2]. Варто погодитись з О. А. Носик, яка наголошує на важливій ролі служб управління персоналом в реалізації управління людськими ресурсами та забезпеченні процесів реформи державного управління та державної служби в Україні загалом. Твердження вченої пояснюється тим, що саме від ефективності вирішення службою управління персоналом всього комплексу завдань, пов'язаних із пошуком, відбором, найманням, навчанням, оцінюванням і стимулюванням державних службовців, значною мірою залежить успішність діяльності самого державного органу [1, с. 151].

Типовим положенням про службу управління персоналом державного органу, що затверджене наказом Національного агентства України з питань державної служби від 03.03.2016 р. (далі – Типове положення), визначені права, завдання та функції служб управління персоналом [3]. Перелік останніх налічує 38 пунктів, які, на нашу думку, доречно розподілити до таких основних умовних груп:

1) організаційна (організація роботи з розробки структури державного органу; розробка та участь у розробці проєктів нормативно-правових актів, що стосуються питань управління персоналом, трудових відносин та державної служби; знайомство державних службовців із правилами внутрішнього службового розпорядку державного органу, посадовими інструкціями та ін.);

2) стратегічного планування (внесення пропозицій до керівника державної служби в державному органі з питань удосконалення управління персоналом та кадрового менеджменту; вивчення потреби у персоналі на вакантні посади у державному органі та внесення

відповідних пропозицій керівнику державної служби в державному органі; аналіз кількісного та якісного складів державних службовців; забезпечення планування службової кар'єри);

3) забезпечення якості професійного навчання та службової діяльності (організація проведення внутрішніх навчань державних службовців апарату державного органу; здійснення планування професійного навчання державних службовців державного органу; проведення роботи зі створення сприятливого організаційного та психологічного клімату, формування корпоративної культури у колективі, вирішення конфліктних ситуацій та ін.);

4) інформаційно-консультативна (зокрема, здійснення аналітично-консультативного забезпечення роботи керівника державної служби в державному органі з питань управління персоналом; надання консультативної допомоги з питань управління персоналом керівникам структурних підрозділів державного органу);

5) контрольна (здійснення службою управління персоналом державного органу контролю за дотриманням законодавства про державну службу та законодавства про працю державними службовцями під час проходження державної служби та за прийняттям адміністративних рішень керівним складом;

6) кадрового діловодства, що забезпечує організацію роботи з кадровими документами. Функція діловодства була основною для колишніх відділів кадрів державних органів, які переважно здійснювали роботу, пов'язану із заповненням, обліком та зберіганням трудових книжок та особових справ (особових карток) працівників державного органу, оформленням та видачою довідок з місця роботи працівника, розробкою листків тимчасової непрацездатності тощо. І хоча реорганізація кадрових служб у служби управління персоналом, що була передбачена Стратегією державної кадрової політики на 2012–2020 роки (Указ Президента України від 01.07.2012 р.), мала своїм основним завданням – зміну головного призначення цих структурних підрозділів від роботи з «особовими справами» до роботи з персоналом, все ж такі більшість функцій, пов'язаних із веденням кадрового діловодства залишилися незмінними і для служб управління персоналом. Проте, в аспекті діяльності останніх, функцію кадрового діловодства необхідно розглядати як додаткову, а не основну, скоріше похідну від інших функцій, яка забезпечує документальне оформлення результатів реалізації всіх ключових повноважень щодо управління персоналом.

Відносно організаційної структури служб управління персоналом у Типовому положенні врегульовані лише такі загальні правила: 1) служба управління персоналом може діяти у формі самостійного структурного підрозділу державного органу або бути представленою посадою спеціаліста з управління персоналом; 2) служба управління

персоналом безпосередньо підпорядковується керівнику державної служби в державному органі; 3) колегіальний або одноособовий склад служби управління персоналом визначається з урахуванням чисельності персоналу державного органу (до 30 осіб на одного спеціаліста служби управління персоналом); 4) у випадку, коли чисельність персоналу державного органу є меншою ніж 20 осіб повноваження з управління персоналом можуть бути покладені на одного з державних службовців цього органу [3]. За пропозиціями науковців організаційна структура служби управління персоналом державного органу для належного виконання усіх покладених на неї завдань мала би складатися щонайменше з таких підрозділів: сектор кадрових технологій та мотивації праці; сектор організаційного розвитку та соціальних послуг; сектор інформаційно-аналітичного забезпечення; сектор планування та розвитку персоналу [1, с. 157]. Однак, нормативно жодна обов'язкова структура служби управління персоналом не закріплена, тому її визначення завжди залишається на розсуд керівника державного органу, залежно від конкретних потреб державного органу і наявних бюджетних асигнувань. Але одноособовий склад служби управління персоналом, а тим більше поєднання повноважень з управління персоналом з іншими повноваженнями державного службовця, на нашу думку, не спроможні забезпечити їх ефективну реалізацію.

Таким чином, служба управління персоналом є одним із суб'єктів управління державною службою, що наділений важливими повноваженнями з управління персоналом на найнижчому рівні – у межах окремого державного органу. Належне вироблення і нормативно-правове врегулювання функцій та організаційної структури служб управління персоналом, їх поглиблений науковий аналіз та подальше практичне вдосконалення сприятиме подальшій модернізації державної служби, забезпеченню ефективності її функціонування.

Література:

1. Носик О. А. Розвиток служби управління персоналом державного органу на засадах компетентнісного підходу: дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.03. Харків, 2018. 264 с.
2. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р., зі змін. та доп. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/889-19> (дата звернення: 05.05.2023).
3. Про затвердження Типового положення про службу управління персоналом державного органу: Наказ Національного агентства з питань державної служби від 03.03.2016 р., № 47, зі змін. та доп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0438-16#Text> (дата звернення: 05.05.2023).

**PROTECTION OF HUMAN RIGHTS BY PUBLIC
ADMINISTRATION AND INSTITUTIONS OF CIVIL SOCIETY
IN THE CONDITIONS OF THE LEGAL REGIME OF MARTIAL
LAW AND SYSTEMIC REFORMS**

**ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПУБЛІЧНОЮ АДМІНІСТРАЦІЄЮ
ТА ІНСТИТУЦІЯМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ
І СИСТЕМНИХ РЕФОРМ**

Rahimov F. V.

*Candidate of Sciences
in Public Administration,
Editor-in-Chief of the Professional
Publication "Dnipro Scientific Journal
of Public Administration,
Psychology, Law",
Founder and Board Member
of the Public Scientific
Organization "Foundation
of Public Legal Initiatives"
Dnipro, Ukraine*

Рагімов Ф. В.

*кандидат наук з державного
управління,
головний редактор фахового видання
«Дніпровський науковий часопис
публічного управління,
психології, права»,
засновник і член правління
громадської наукової організації
«Фундація публічно-правових
ініціатив»
м. Дніпро, Україна*

Bashannyk V. V.

*Doctor of Sciences
in Public Administration, Professor,
Professor at the Department
of Public Administration
and Local Self-Government
National Technical University
"Dnipro Polytechnic"
Dnipro, Ukraine*

Баштанник В. В.

*доктор наук з державного
управління, професор, професор
кафедри державного управління
і місцевого самоврядування
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»
м. Дніпро, Україна*

Havrylenko K. M.

*Postgraduate Student at the Department
of State Administration
and Local Self-Government
National Technical University
"Dnipro Polytechnic"
Dnipro, Ukraine*

Гавриленко К. М.

*аспірант кафедри державного
управління і місцевого
самоврядування
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»
м. Дніпро, Україна*

Сучасний процес державотворення характеризується структурно-функціональною сталістю публічної адміністрації та інституцій громадянського суспільства в умовах правового режиму воєнного стану і системних реформ. Така сталість відповідає за змістом принципам світового політичного процесу, загальним моделям взаємовідносин політичних суб'єктів. При цьому така система має значні особливості

внутрішнього розвитку. Водночас, адміністрування політико-правових потреб управління вимагає розгляду сучасного стану системи публічної адміністрації «правове регулювання – політичне управління – адміністративне управління».

Важливим принципом підвищення ефективності правового регулювання у контексті викликів глобалізації є використання у його інституційному забезпеченні неурядового фактору. У більшості сучасних країн світу на законодавчому рівні створені такі інституції як національні та регіональні ради регіонального розвитку. Вони є головними неадміністративними структурами, що координують співробітництво різних секторів у сфері регіонального розвитку з урахуванням проблематики забезпечення прав і свобод людини. Варто вказати, що сьогодні використовується понад двісті різноманітних інструментів його підтримки, при цьому такі інструменти включають правозахисну компоненту. Особливе місце серед них належить агентствам регіонального розвитку, які виконують функцію посередника між намірами місцевих та регіональних об'єднань підприємців та стратегічними намірами влади цих рівнів щодо соціально-економічного розвитку територій, забезпечення соціальних та економічних прав громадян.

Останнім часом вітчизняні дослідники посилаються на принцип респонсивності як сучасний вимір сталості будь-якої стратегії. У дослідженнях науковців подано сучасне трактування респонсивності у трикомпонентному сприйнятті: 1) як здатності (та намаганні) публічної влади реагувати на сучасні суспільні потреби та змінювати напрями державної політики через формування інноваційних механізмів державного управління; 2) здатності (та намаганні) публічної влади формувати відносно незалежні, професійні, гнучкі, транспарентні та децентралізовані підсистеми державного управління за напрямами системних реформ; 3) здатність публічної влади до взаємодії з громадянами (у тому числі, й через безпосередню їх участь в управлінні державними справами) у процесі формування спеціальних механізмів діяльності публічної адміністрації на основі суспільного консенсусу, дотримання конституційних норм, підзвітності, чутливості реагування, ефективності такого реагування [1]. Власне, респонсивність виступає логічною ланкою взаємодії складових концепцій сталого розвитку, адже по суті мова йде про гуманізаційну компоненту публічного управління.

З позицій удосконалення правового регулювання функціонування системи регіонального управління слід запропонувати концептуальні підходи до прийняття та реалізації стратегії сталого розвитку регіонів, сутність яких полягає в адміністративно-правовому забезпеченні інноваційної парадигми регіонального розвитку, дієвості регіонального управління, організаційно-інституційними умовами якого є: наявність відповідної правової бази, що унормовує реалізацію стратегії; визначення мети управлінської діяльності; фінансове забезпечення реалізації стратегії; визначення правових інститутів, відповідальних за

реалізацію стратегії; установлення суб'єктів, механізмів та інструментів регіонального управління. При цьому ефективність впровадження концепту сталого розвитку в процесі формування адміністративно-правових засад регіональної політики визначається рівнем розробки теоретичного базису реформування, визначення організаційної моделі, правових основ управлінської діяльності, як на рівні держави, так і на рівні регіонів.

Проведені нами дослідження основ формування механізмів державного управління с талим розвитком регіонів дозволяють характеризують систему регіонального управління в Україні як інтегративне поєднання найважливіших елементів, які знаходяться у взаємодії і розвитку і складають фундамент розвитку регіону.

Варто наголосити, що реалізація сучасного адміністративного тренду на чисельне збільшення (укрупнення) територіальних громад, а не раціональне удосконалення системи адміністративно-територіального устрою на основі конституційних норм формує низку суперечностей інституціонального типу: 1) між органами державної влади територіального рівня та базовими органами місцевого самоврядування; 2) між структурами територіального управління у складі державних органів; 3) між громадянами та органами публічної влади. Відповідно до феномену європеїзації державного управління концептуальні засади реформування регіонального управління в Україні мають бути розроблені на основі європейських стандартів територіального управління.

З позицій гуманізаційної компоненти діяльності публічної адміністрації важливо чітко визначити пріоритеті сучасних реформ, їх раціональність в умовах правового режиму воєнного стану. Разом з тим, саме права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість публічноуправлінської діяльності. Реалізація цих конституційних положень значною мірою залежить від організації публічного управління, діяльності відповідних державних органів, органів місцевого саморядування та їх посадових осіб.

Варто узагальнити аналіз особливостей функціонування публічної адміністрації та напрямів удосконалення такого механізму в умовах воєнного стану і децентралізації на прикладі аналізу факторів та проблем функціонування публічної адміністрації (на прикладі Дніпровського регіону (табл. 1).

Як видно з наведених даних, основна проблема нині – нерозробленість нормативної бази проведення комплексних реформ в системі публічної адміністрації, виклики для такої системи в умовах правового режиму воєнного стану, послаблення гуманізаційної складової у публічному адмініструванні загалом.

Таблиця 1

**Аналіз особливостей функціонування публічної адміністрації
в умовах воєнного стану і системних реформ**

	Проблема 1	Проблема 2	Проблема 3
Головні проблеми регіону	Децентралізація	Територіальне управління	Забезпечення прав людини правоохоронними органами
Короткий опис проблеми	Невірне сприйняття сутності політики децентралізації, порушення базових засад децентралізації, проблема реалізації в умовах воєнного стану	Нерозробленість раціональних механізмів територіального (регіонального та субрегіонального) управління)	Права людини недостатньо захищені у діяльності судових та правоохоронних органів в умовах воєнного стану
Три ключові причини проблеми	<ol style="list-style-type: none"> 1. Нерозробленість нормативної бази. 2. Ілюзія реформи, підміна базових понять і принципів процесу децентралізації. 3. Відсутність стратегічного планування в регіональній політиці. 4. Порушення конституційних засад місцевого самоврядування 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Нерозробленість нормативної бази. 2. Прагнення центральної влади зменшити вплив регіональних еліт. 3. Ідея «ручного управління» регіонами з боку центру. 4. Проблема статусу голів МДА 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Нерозробленість нормативної бази. 2. Одночасне проведення судової та інших реформ у сфері правоохорони, ігнорування інтересів громадян у процесі реформ. 3. Конфлікт інтересів у відносинах суспільства і держави. 4. Відсутність координації правоохоронних органів на рег. рівні
Що перешкоджає вирішенню проблеми?	Нерозуміння сутності самоврядування, суперечності інституціонального характеру	Відсутність ефективною державної регіональної політики, зміна засад урядового регулювання	Суперечливі положення нормативних актів, інституціональна правоохоронними органами
Пропозиція механізму змін для усунення проблеми	Зміна механізму регулювання процесу децентралізації шляхом внесення змін до діючих законів, корегування законопроекту про внесення змін до Конституції	Формування сильного регіонального центру адміністрування розвитком територій на основі діяльності представницького органу	Удосконалення механізму взаємодії правоохоронних органів, раціоналізації структури правозабезпечення

Література:

1. Пресіч П., Баштанник В. Механізми державного управління використанням земель сільськогосподарського призначення. *Публічне адміністрування : теорія та практика : Електронний зб. наук.праць*. 2017. Вип. 1. – URL: Режим доступу : [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2017-01\(17\)/9.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2017-01(17)/9.pdf).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-65>

FUNCTIONING OF THE MEANS OF EXERCISING THE RIGHT TO MEDICAL CARE IN THE TERRITORIAL DEFENCE FORCES OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE WITHIN THE SINGLE HEALTHCARE FRAMEWORK

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАСОБІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА МЕДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СИЛАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В РАМКАХ ЄДИНОГО ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО ПРОСТОРУ

Томак О. О.

*Head of Medical Service of the
Command of the Territorial Defense
Forces of the Armed Forces of Ukraine,
Postgraduate Student
at the Department of Public
Management and Administration
Interregional Academy
of Personnel Management
Kyiv, Ukraine*

Томак О. О.

*начальник медичної служби
Командування Сил територіальної
оборони Збройних Сил України,
аспірант кафедри публічного
управління та адміністрування
Міжрегіональна академія
управління персоналом
м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0006-4443-5868>*

Медичне забезпечення в Збройних силах України – це багатокомпонентна автономна структура з розгалуженими вертикальними та горизонтальними зв'язками. Актуальні події зумовили пришвидшення формування єдиного простору медичного забезпечення в Україні. На практиці це означає пошук шляхів оптимального поєднання засобів цивільного та військового медичного забезпечення.

Саме реалізації цієї мети були присвячені окремі кроки, які стосувались укладання меморандумів з медичними закладами різних форм власності, взаємних договорів з різними контрагентами в рамках

організації медичного забезпечення Сил територіальної оборони Збройних сил України.

Правовою основою діяльності стали ряд нормативно-правових актів, серед яких можна виділити: Закон України від 06.12.1991 № 1932-ХІІ «Про оборону України» [1], наказ МОЗ України від 24.02.2022 № 374 «Про затвердження Тимчасових заходів у закладах охорони здоров'я з метою забезпечення їх готовності для надання медичної допомоги постраждалим внаслідок військової [...]» [2] та інші.

З приводу кожного напрямку роботи приймаються та узгоджуються процедури, які спрощують та врегульовують сфери взаємодії цивільного та військового медичного забезпечення. Наприклад, постанова Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2023 р. № 361 «Про внесення змін до Порядку направлення осіб із складових сил оборони та сил безпеки, постраждалих у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на лікування за кордон».

Сама діяльність медичної служби, як окремої структури, направлена на організацію всебічного медичного забезпечення. Це відкриває широке поле для взаємодії, метою якої є благополуччя кінцевого отримувача послуг – військовослужбовця.

Розробка та вдосконалення нормативно-правового забезпечення у цій сфері дозволяє відкривати та реалізовувати нові можливості організації медичного забезпечення.

Література:

1. Закон України від 06.12.1991 № 1932-ХІІ «Про оборону України» Відомості Верховної Ради України (офіційне видання) від 03.03.1992 – 1992 р., № 9, стаття 106.
2. Наказ МОЗ України від 24.02.2022 № 374 «Про затвердження Тимчасових заходів у закладах охорони здоров'я з метою забезпечення їх готовності для надання медичної допомоги постраждалим внаслідок військової [...]». Режим доступу URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0374282-22#Text>.

**THE PLACE OF THE CONCEPT “SUBJECTIVE PUBLIC RIGHTS”
IN THE CONCEPTUAL APPARATUS OF ADMINISTRATIVE LAW
OF UKRAINE**

**МІСЦЕ КАТЕГОРІЇ «СУБ’ЄКТИВНІ ПУБЛІЧНІ ПРАВА»
В ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОМУ АПАРАТІ
АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ**

Fedoruk N. S.

*Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Public Law
Yuriy Fedkovich Chernivtsy
National University
Chernivtsy, Ukraine*

Федорук Н. С.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри публічного права
юридичного факультету
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Специфіку адміністративних прав особи сучасна наука адміністративного права визначає через категорію «суб’єктивні публічні права». В цьому контексті важливо визначити та проаналізувати її обсяг та місце в системі понять та категорій науки адміністративного права: чи є вона окремо науковою категорією адміністративного права – тобто такою, що використовується виключно в її межах, та відображає сутнісні риси її предмета, або ж вона має загальноправовий характер.

Для цього слід проаналізувати які існують види суб’єктивних публічних прав та якими спільними ознаками вони володіють.

В сучасній вітчизняній літературі суб’єктивні публічні права найчастіше класифікують за напрямками публічних відносин, в межах яких відбувається їх реалізація: права, пов’язані із участю громадян в управлінні державними справами (активне та пасивне виборче право, право на участь у здійсненні правосуддя, право на участь у здійсненні громадського контролю, тощо); право на звернення; право на мирні зібрання; право на свободу об’єднань; право на доступ до публічної інформації [1, с. 241; 2, с. 117-135; 3, с. 149-171].

Іноді зустрічаються інші способи класифікації суб’єктивних публічних прав з поділом їх на права: а) негативного типу, тобто можливості вимагати від представників влади припинення або невчинення дій, які можуть порушити основоположні права людини (приміром, право на повагу до приватного життя); б) позитивного типу,

тобто можливості пред'являти вимоги до держави з приводу задоволення власних потреб та інтересів (приміром, право на соціальний захист); в) активного типу, тобто можливості впливати на суб'єктів публічного адміністрування, брати участь у розробці і реалізації державної політики (приміром, право на звернення) [4, с. 41].

Спільною рисою зазначених видів суб'єктивних публічних прав є те, що вони реалізуються в публічно-правовій сфері. Проте їх аж ніяк не можна назвати суто адміністративними суб'єктивними правами особи. Значна частина із зазначених вище суб'єктивних прав є конституційними правами (право на свободу зібрань та об'єднань, пасивне та активне виборче право), або ж вони можуть встановлюватися нормами інших галузей права, крім адміністративного: так, право на доступ до публічної інформації або право на участь у здійсненні громадського контролю можуть бути елементами, наприклад, екологічно-правового статусу особи. Отже, виходить, що категорія «суб'єктивні публічні права» за такого її обсягу ніяк не може вважатися окремонауковою категорією адміністративного права, як її намагаються представити в сучасних дослідженнях.

На нашу думку, причинами такої ситуації є наявність наступні невіршені питання юридичної науки:

По-перше, на сьогодні існує проблема розмежування предметів правового регулювання адміністративного та конституційного права, на яку майже не звертають уваги ні науковці, ні юристи-практики. Особливо це стосується відносин, що виникають в процесі реалізації виконавчої влади, місцевого самоврядування та діяльності громадських об'єднань. Не має сумніву, що між конституційним і адміністративним правом існує тісний зв'язок, який полягає в тому, що конституційне право є провідною галуззю для всіх інших галузей права, оскільки їх норми повинні базуватися на принципах та нормах Конституції України та не суперечити їм. Конституційне право закріплює правові засади і принципи формування і функціонування всього механізму держави, визначає основні засади правового статусу особи. Отже, норми конституційного права є юридичною основою для розробки адміністративно-правових норм, зокрема, таких, що визначають основи адміністративно-правового статусу особи. Основна відмінність між конституційно-правовими та адміністративним відносинами полягає в тому, що конституційне право регулює політичний, а адміністративне – організаційний аспект діяльності публічної влади. Саме цей критерій повинен бути покладений в основу розмежування конституційно-правових та адміністративно-правових норм і відносин.

По-друге, на невизначеність із галузевою належністю конституційних та адміністративних відносин накладається проблема

підміни таких понять, як «суб'єктивне право» та «правовий механізм реалізації суб'єктивного права». Стосовно вищеперелічених суб'єктивних публічних прав часто складається ситуація, коли право належить до однієї галузі права, а механізм його захисту чи реалізації – до іншої. Не має сумнівів, що реалізація та захист більшості конституційних прав особи найчастіше відбувається адміністративно-правовими засобами. Найпростіший приклад – коли захист виборчих прав здійснюється в порядку адміністративного судочинства. Інший приклад такого розмежування відносин та механізму його реалізації – суб'єктивне публічне право на свободу об'єднань, а також право на участь в управлінні державними справами шляхом створення та членства в політичних партіях. Розділи підручників з конституційного і адміністративного права, які присвячені цим питанням мають майже однаковий зміст, фактично не розрізняючи конституційний характер суб'єктивного права та адміністративно-правовий механізм його реалізації [5, с. 158-172: 6, с. 416-473: 7, с. 164-180: 8, с. 108-112: 9, с. 248-253: 10, с. 71-94]. Відповідно, конституційно-правовий характер будуть мати ті норми і відносини, які стосуються реалізації та захисту особами політичних, релігійних та ін. прав громадян, а також у визначенні їх прав, обов'язків та умов діяльності під час взаємодії з державою та іншими інститутами громадянського суспільства. В адміністративні відносини особи-члени політичних партій та громадських об'єднань вступають вже як учасники конкретних адміністративних процедур: 1) під час здійснення їх легалізації (заявна реєстраційна процедура); 2) при здійсненні контролю за їх діяльністю, в т.ч. фінансовою (втручальна процедура); 3) при притягненні їх до адміністративної відповідальності (втручальна процедура негативного характеру). Це ж стосується суб'єктивних публічних прав на звернення, на доступ до публічної інформації чи права на мирні зібрання: юридичний механізм їх реалізації по суті є різновидом заявних адміністративних процедур [11, с. 24-25].

Якщо проілюструвати співвідношення між категоріями «права людини» та «суб'єктивні публічні права» на підставі закономірностей формальної логіки, то в даному випадку матиме місце відношення підпорядкування понять. Воно існує між такими поняттями, де одне поняття входить в як частина в склад другого. Відтак, категорія «права людини» є підпорядковуючим поняттям, а «суб'єктивні публічні права» – підпорядкованим. З боку змісту між підпорядковуючим і підпорядкованим поняттям існує таке відношення: підпорядковане поняття включає до свого змісту всі ознаки, властиві підпорядковуючому поняттю, плюс ознаки, специфічні тільки для підпорядкованого поняття [12, с. 36-37]. Все, що утверджується про

підпорядковуює поняття, ми можемо утверджувати про підпорядковане поняття, тобто не можна мислити предмет, відображений у підпорядкованому понятті, без тих ознак, властивих підпорядковуючому поняттю.

Отже, існуючий на сьогодні зміст та обсяг категорії «суб'єктивні публічні права» дає підставу вважати її загальною правовою, а не окремонауковою категорією адміністративного права, яка визначає світоглядні, методологічні та гносеологічні засади для формування окремонаукових категорій, пов'язаних з реалізацією суб'єктивних публічних прав осіб в усіх галузевих публічно-правових науках. У такому випадку категорія «суб'єктивні публічні права» набуває ще більшого ціннісно-світоглядного значення, оскільки вона вже формує базові засади загального публічно-правового (а не лише адміністративно-правового) статусу особи і повинна відобразити цінності спільні для всіх публічно-правових наук.

Література:

1. Загальне адміністративне право: підручник / Гриценко І.С., Мельник Р.С., Пухтецька А. А. та інші; за заг. ред. І. С. Гриценка. К. : Юрінком Інтер, 2015. 568 с.
2. Адміністративне право України. Повний курс: підручник. за ред. В. Галуцька, О. Правоторової. Видання третє. Київ: Академія адміністративно-правових наук, 2020. 466 с.
3. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галуцька, П. Діхтєвський, О. Кузьменко та ін.; за ред. В. Галуцька, О. Правоторової. Видання третє. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 584 с.
4. Адміністративне право України. Адміністративне судочинство в Україні: посіб. для підгот. до зовн. незалеж. оцінювання / І. М. Балакарева, М. І. Белікова, І. В. Бойко та ін.; за заг. ред. Н. Б. Писаренко. Харків : Право, 2019. 190 с.
5. Конституційне право України: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. За ред. В.П. Колісника та Ю.Г. Барабаша. Х.: Право, 2008. 416 с.
6. Савчин М. В. Конституційне право України: підручник / відп. ред. проф., д.ю.н. М.О. Баймуратов. К.: Правова єдність, 2009. 1008 с.
7. Конституційне право України: Підручник для студентів ВНЗ. За ред. академіка АПрН України, доктора юридичних наук, професора Ю. М. Тодики, доктора юридичних і політичних наук, професора В. С. Журавського. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. 416 с.
8. Битяк Ю.П. Адміністративне право: підручник. Юрінком Інтер, 2005. 304 с.
9. Адміністративне право України: Підручник за ред. С.В.Квалова. Одеса: Юридична література, 2003, 896 с.

10. Адміністративне право України. Академічний курс в 2-х томах. Т. 1. Загальна частина. К.: Юридична думка, 2004, 584 с.

11. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України / В.П. Тимошук. К.: Факт, 2003., 496 с.

12. Жеребкін В.Є. Логіка. Х.: Основа, 1995. 256 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-67>

SOME PROBLEMS OF PROTECTING THE RIGHT TO CIVIL SERVICE

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ

Fedchyshyn S. A.

*Doctor of Legal Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor of the
Administrative Law Department
Yaroslav Mudryi National
Law University
Kharkiv, Ukraine*

Федчишин С. А.

*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
адміністративного права
Національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

В умовах триваючої адаптації державної служби до європейських стандартів забезпечення захисту права на державну службу є досить важливим. Захист права на державну службу є необхідним для розбудови ефективної, професійної та стабільної державної служби, у якій службовці просуються по службі за їх заслугами, відчувають себе захищеними від протиправних рішень, дій чи бездіяльності керівника державної служби в державному органі та інших суб'єктів, мають мотивацію до розвитку та професійного зростання. У зв'язку з наведеним актуального значення набуває аналіз засобів захисту права на державну службу, їх видів, особливостей законодавчого регулювання тощо.

Законодавство України в частині захисту права на державну службу в останні роки було змінене, що пов'язано із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо перезавантаження влади» від 19.09.2019 р. [1]. Зокрема, відбулася зміна ст. 11 «Захист права на державну службу» та деяких інших пов'язаних статей Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. [2]. До змін захист права на державну службу включав можливість:

1) подання скарги до керівника державної служби в державному органі (з правом вимагати від керівника державної служби утворення комісії для перевірки фактів скарги та обов'язком її утворення на відповідну вимоги державного службовця); 2) подання скарги до Національного агентства України з питань державної служби (далі – НАДС); 3) звернення до суду. До НАДС скарга могла бути подана: а) у разі неотримання в установленій Законом «Про державну службу» строк обґрунтованої відповіді на скаргу від керівника державної служби, до якого раніше завертався державний службовець за захистом свої прав, або у разі незгоди державного службовця з наданою відповіддю керівника державної служби; б) якщо права державного службовця, встановлені Законом «Про державну службу», були порушені керівником державної служби чи державним службовцем вищого органу або якщо ці особи створювали перешкоди в реалізації прав державного службовця. Звернімо увагу на основні законодавчі зміни у контексті відповідних засобів захисту.

По-перше, ліквідовано можливість адміністративного оскарження до НАДС. Після законодавчих змін державний службовець був позбавлений права на подання скарги до НАДС, а у останнього було усунуто повноваження розглядати скарги державних службовців категорій «Б» та «В». Таким чином, у ст. 11 Закону «Про державну службу» на разі передбачено лише один із двох раніше існуючих шляхів адміністративного оскарження – до керівника державної служби в державному органі. Принагідно зауважимо, що ми далекі від думки, що засоби захисту права на державну службу до внесення відповідних змін до Закону «Про державну службу» були досконалими. Навряд чи оскарження до НАДС могло бути ефективним з огляду на відсутність незалежності та колегіальності цього органу виконавчої влади. Проте, з нашої позиції, ліквідація адміністративного оскарження до НАДС все ж є кроком на шляху звуження прав державних службовців на оскарження. НАДС був інстанцією (хоч і з наявними недоліками), до якої можна було безпосередньо звернутись зі скаргою у разі порушення прав керівником державної служби. Керівник державної служби є особою, яка займає найвищу посаду державної служби в державному органі та наділений значними кадровими повноваженнями. Із реалізацією повноважень саме керівника державної служби нерідко пов'язуються порушення прав державних службовців або створення перешкод у їх реалізації. Водночас, привертає увагу, що відповідно до ст. 78 чинного Закону України «Про державну службу» рішення про накладення дисциплінарного стягнення може бути оскаржено державними службовцями до суду.

По-друге, змінено особливості адміністративного оскарження до керівника державної служби в державному органі (з можливістю утворення комісії). До прийняття відповідних змін у ст. 11 Закону «Про державну службу»: а) передбачалось право державного службовця вимагати від керівника державної служби утворити комісію для перевірки

викладених у скарзі фактів; б) закріплювалось, що «керівник державної служби на вимогу державного службовця для перевірки викладених у скарзі фактів утворює комісію у складі не менше трьох осіб». Об'єктивність розгляду скарги мала забезпечуватись у тому числі вимогами до представництва у складі комісії. Законом встановлювалось, що до такої комісії мають включатися в однаковій кількості: представники керівника державної служби, визначені ним із числа державних службовців цього державного органу; представники державного службовця, визначені ним із числа державних службовців цього державного органу; представники виборного органу первинної профспілкової організації з числа державних службовців, делеговані рішенням цього органу, а в разі відсутності профспілкової організації – представники державних службовців, обрані на загальних зборах (конференції) державних службовців державного органу. Закріплювалось також, що у разі утворення комісії письмова відповідь (рішення) керівника державної служби має ґрунтуватися на висновку комісії.

Після внесення відповідних змін до ст. 11 Закону «Про державну службу» були виключені положення: а) щодо утворення керівником державної служби комісії для перевірки викладених у скарзі фактів на вимогу службовця; б) щодо кількісного складу такої комісії та вимог до її представництва; в) щодо необхідності ґрунтування письмової відповіді керівника державної служби на висновку комісії. З-поміж раніше існуючих нормативних приписів, котрі врегульовували роботу комісії для перевірки фактів скарги, лишився лише один – можливість державного службовця вимагати від керівника державної служби утворення такої комісії. НАДС наголошував у коментарі до оприлюдненого «Алгоритму захисту права на державну службу», що «Законом не передбачено підстав для відмови керівника державної служби у задоволенні вимоги щодо утворення такої комісії» [4]. Дійсно, у чинній редакції ст. 11 Закону «Про державну службу» не передбачено таких підстав. Рівно як формально-юридично не передбачено і обов'язку керівника державної служби взагалі утворювати таку комісію на вимогу державного службовця. Таким чином, право державного службовця на утворення комісії для перевірки фактів поданої скарги навряд чи може бути належним чином забезпечене. Це у той час, коли саме із рішеннями, діями та бездіяльністю керівника державної служби власне можуть і пов'язуватись порушення прав державних службовців або створення перешкод у їх реалізації. За такого стану регулювання практично нанівець зводяться можливості адміністративного оскарження, передбачені чинною редакцією ст. 11 Закону «Про державну службу», а ефективним шляхом захисту у разі відповідних порушень може стати лише звернення до суду.

Принагідно зауважимо, що у зарубіжних країнах існує досвід утворення та функціонування колегіальних суб'єктів, котрі наділяються повноваженнями розглядати скарги державних службовців. Наприклад, у Франції службовці наділені правом оскарження до апеляційної комісії

Вищої ради державної служби або до компетентного адміністративного трибуналу. У Польщі існує декілька інстанцій із розгляду дисциплінарних справ, у тому числі Вища дисциплінарна комісія. У Греції функціонують Плата Ради Держави (розглядає спори щодо статусу державного адміністративного службовця) та особливі незалежні дисциплінарні органи (службові ради). Тривалу історію функціонування має Комісія з питань державної служби у Великобританії – незалежний колегіальний орган, котрий значною мірою формується не із представників держави, є вищою інстанцією у розгляді скарг на порушення Кодексу найму службовців. США є державою, у якій практика функціонування спеціальних адміністративних органів із захисту прав державних службовців набула чи не найбільшого розвитку. Зокрема, у США функціонують Комісія із захисту рівних можливостей працівників (Equal Employment Opportunity Commission, ЕЕОС), Бюро спеціального адвоката (Office of Special Counsel, OSC), Комітет із захисту системи заслуг (Merit System Protection Board, MSPB) [Див.: 3, с. 250 та ін.].

Підсумовуючи слід зазначити, що із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо перезавантаження влади» від 19.09.2019 р. права державних службовців на адміністративне оскарження були звужені (як щодо кількості існуючих засобів захисту, так і стосовно їх якості). У зв'язку з наведеним актуальним завданням залишається пошук оптимальних шляхів удосконалення законодавчого регулювання засобів захисту права на державну службу в Україні з урахуванням досвіду провідних зарубіжних держав.

Література:

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо перезавантаження влади: Закон України від 19.09.2019 р. № 117-ІХ, зі змін. та доп. *Офіційний вісник України*. 2019. № 76. Ст. 2634.
2. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII, зі змін. та доп. *Офіційний вісник України*. 2016. № 3. Ст. 149.
3. Адміністративне право зарубіжних країн: курс лекцій / за ред. О. В. Кузьменко. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 528 с.
4. Алгоритм захисту права на державну службу (коментар). Національне агентство України з питань державної служби. URL: <https://nads.gov.ua/alhorytm-zakhystu-prava-na-derzhavnu-sluzhbu-komentar?v=62d7fab00c6c5> (дата звернення: 18.05.2023).

**SOCIAL WELFARE FOR REFUGEES IN POLAND
AS AN EXAMPLE OF THE IMPLEMENTATION
OF ARTICLE 23 OF THE CONVENTION RELATING
TO THE STATUS OF REFUGEES**

Cendrowicz Dominika

*PhD in Law with habilitation in Law,
Assistant Professor at the Institute of Administrative Sciences
of the Faculty of Law, Administration and Economics
University of Wrocław
Wrocław, Poland*

The refugee phenomenon has been around for centuries. However, over the years, its scale and causes, the attitude of the international community to refugees and their legal status, as well as the ways in which refugees are helped have been changing. The development of the principles of protecting refugees after the Second World War in international law and the domestic law of states and their approaches to this phenomenon was a result of the intensification of international cooperation in human rights [1, p. 373].

According to Article 1 of the Convention Relating to the Status of Refugees, drawn up in Geneva on 28 July 1951, a refugee is a person who '(...) owing to well-founded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion, is outside the country of his nationality and is unable (...) or unwilling to avail himself of the protection of that country (...) as a result' [2]. This Convention is the key legal document on the protection of refugees adopted at the United Nations Conference in Geneva in 1951. The so-called New York Protocol of 1967 abolishing temporal and geographical restrictions on the award of refugee status was attached to the Convention [3]. Poland ratified this Convention and the New York Protocol in 1991.

It should be emphasized that Article 23 of the Convention Relating to the Status of Refugees lays down the right of refugees to social welfare [4]. In the light of the Convention, this right is an important element of the system of legal protection of refugees. This is because the objective of social welfare is to provide individuals with living conditions that do not breach human dignity, to integrate them into the host society, and to make them independent. Refugees are often deprived of their livelihoods and are therefore at risk of poverty and exclusion. Social welfare should therefore support refugees so that they can play a full role in society. This is an important task of social welfare, because the foundation of its concept is the person and his needs [5, p. 354].

Considerations on the matter of social welfare for refugees in the Polish legal order require the definition of a refugee adopted in the norms of national law. Under Polish law, the conditions for awarding, refusing to award and depriving a person of refugee status, as well as awarding, refusing to award and depriving a person of subsidiary protection are specified by the Act on the award of protection to foreigners in the Republic of Poland of 13 June 2003 (AoAPF) [6]. In accordance with Article 13, para. 1 AoAPF: ‘Refugee status in the Republic of Poland is awarded to a foreigner who, as a result of a well-founded fear of persecution in his country of origin because of his race, religion, nationality, political convictions or membership of a particular social group, is unable or unwilling to avail himself of the protection of that country.’ [7]. However, paragraph 2 states that ‘Refugee status is also awarded to a minor child of a foreigner who has received refugee status in the Republic of Poland, who is born in this territory.’ [8].

Under Polish law, the matter of the forms and extent of social welfare for refugees is regulated in the Act on Social Welfare of 12 March 2004 [9]. It should be pointed out that difficulties in the integration of foreigners in Poland who have received refugee status, subsidiary protection or a temporary residence permit granted in connection with the circumstance referred to in Article 159, para. 1, item 1(c) or (d) of the AoF are among the reasons for providing social welfare benefits [10]. It is also extremely important that the Act on Social Welfare contains Chapter 5 bearing the title of ‘Integration of foreigners who have gained refugee status or subsidiary protection in the Republic of Poland,’ in which the legislator decided that foreigners who are refugees can apply for social welfare intended to support the process of their integration. Social welfare is awarded to refugees for no more than 12 months. Its wording includes cash benefits of PLN 721 to PLN 1,450 per month per person, which should be allocated to, for instance, subsistence, in particular to cover the costs of food, clothing, footwear and housing. It also includes covering the costs of learning Polish or paying health insurance contributions, as specified in the regulations on healthcare benefits financed with public funds. Social welfare for refugees is provided within the framework of an individual integration programme and assumes the form of an agreement between the county family welfare centre and the foreigner. The forms and scope of welfare should be customized and should depend on the foreigner’s and his family’s situation [11].

Social welfare for refugees in Poland has been related to integration assistance, the elements of which depend on the applicant’s and his family’s situation [12, p. 202]. As mentioned, its content includes certain benefits that are intended to enable refugees to function in conditions reflecting human dignity and for them to gain independence. Meanwhile, as the Supreme Audit Office points out, the social welfare system for refugees that operates in Poland does not ensure that they become properly integrated into society, nor does it create conditions for them to take up an independent life [13, pp. 8–9 and 15]. The Polish

social welfare system is also currently facing the task of providing social welfare to Ukrainian citizens who have come to Poland as a result of Russia's military aggression against Ukraine. This group of Ukrainian citizens can benefit from social welfare on the same terms as Polish citizens. This arises from the provisions of the Act on aid to the citizens of Ukraine in connection with the armed conflict in that country of 12 March 2022 [14].

References:

1. A. Florczak, Uchodźstwo, In Organizacje międzynarodowe w działaniu, A. Florczak, A. Lisowska (eds). OTO Agencja Reklamowa, 2014.
2. The Convention Relating to the Status of Refugees of 28 July 1951 (Journal of Laws of 1991 No. 119, item 515).
3. Konwencja Genewska, Biuletyn Migracyjny. Grudzień 2015. No. 53. URL: <http://biuletynmigracyjny.uw.edu.pl/53-grudzien-2015/konwencja-genewska> (dostęp 11.05.2023).
4. See Article 23 of the Convention Relating to the Status of Refugees.
5. I. Sierpowska, Pomoc społeczna jako administracja świadcząca. Studium administracyjnoprawne. Warszawa. 2012.
6. The Act on the award of protection to foreigners in the Republic of Poland of 13 June 2003 (Journal of Laws of 2022, item 1264, as amended). See also: The Act on foreigners of 12 December 2013 (Journal of Laws of 2021, item 2354, as amended), hereinafter» 'AoF'. A foreigner, according to Article 3(2) AoF, is anyone who does not have Polish citizenship. On subsidiary protection for foreigners, see: T. Kołodziej, Ubieganie się o udzielenie ochrony międzynarodowej – aspekty praktyczne. LEX/el. 2022.
7. See Article 13(1) AoAPF.
8. See Article 13(2) AoAPF.
9. The Act on Social Welfare of 12 March 2004 (Journal of Laws of 2021, item 2268, as amended), hereinafter: 'SWA'.
10. See Article 7(11) SWA.
11. See Article 91 and 92 SWA.
12. K. Gołębiowska, Polityka integracji imigrantów w Polsce. Długofalowa strategia czy działania ad hoc?. Wydawnictwo Naukowe WNPiD UAM. 2022.
13. Najwyższa Izba Kontroli. Pomoc społeczna dla uchodźców. Informacja o wynikach kontroli. Warszawa. 2015. URL: <https://www.nik.gov.pl/plik/id,10216,vp,12539.pdf> (dostęp 12.05.2023).
14. Act on assistance to Ukrainian citizens in connection with the armed conflict in Ukraine of 12 March 2022 (Journal of Laws of 2023, item 103, as amended).

Literature:

1. Florczak A., Uchodźstwo, In Organizacje międzynarodowe w działaniu, A. Florczak, A. Lisowska (eds). OTO Agencja Reklamowa, 2014.

2. Sierpowska I., Pomoc społeczna jako administracja świadcząca. Studium administracyjnoprawne. Warszawa. 2012.

3. Kołodziej T., Ubieganie się o udzielenie ochrony międzynarodowej – aspekty praktyczne. LEX/el. 2022.

4. Gołębiowska K., Polityka integracji imigrantów w Polsce. Długofalowa strategia czy działania ad hoc?. Wydawnictwo Naukowe WNPiD UAM. 2022.

5. Najwyższa Izba Kontroli. Pomoc społeczna dla uchodźców. Informacja o wynikach kontroli. Warszawa. 2015. URL: <https://www.nik.gov.pl/plik/id,10216,vp,12539.pdf> (dostęp 12.05.2023).

6. Konwencja Genewska, Biuletyn Migracyjny. Grudzień 2015. No. 53. URL: <http://biuletynmigracyjny.uw.edu.pl/53-grudzien-2015/konwencja-genewska> (dostęp 11.05.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-69>

**ADMINISTRATIVE AND LEGAL MECHANISM
FOR THE PROTECTION OF INDIVIDUAL RIGHTS
IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW IN UKRAINE**

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ
ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ**

Shevchuk O. M.

*Doctor of Law, Professor,
Professor at the Department
of Administrative Law
and Administratively Activities
Yaroslav Mudryi National
Law University
Kharkiv, Ukraine*

Шевчук О. М.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри
адміністративного права
та адміністративної діяльності
Національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-4864-7316>*

Як в Україні, так і у інших країнах світу ефективна реалізація адміністративно-правового механізму захисту прав людини та громадян є одним з найголовніших критеріїв, показником демократичності та правового розвитку. Категорія «безпека» – це базова потреба людини, дефіцит якої найбільше відчувається в умовах війни. Страх перед загрозами безпеці змушує людину шукати в суспільстві засоби захисту від загроз. 24 лютого 2022 року в Україні введено воєнний стан, причиною чому стала військова агресія російської федерації проти

України. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» вказує на правову підставу для введення воєнного стану [1]. Воєнні дії в Україні стосуються кожного з нас – це смерті людей, втрата здоров'я, майна, економічні та психологічні збитки наших співгромадян. Також на тимчасово окупованих територіях майже щодня порушуються права людини. Це поставили під загрозу усі базові людські права, в тому числі і право на життя.

Питання захисту реалізації правового механізму захисту прав людини розглядали як українські так і зарубіжні вчені, зокрема з питань міжнародної системи захисту прав людини [2], [3], національного механізму захисту прав людини [4, с. 37-41] та інші. Право на захист – це матеріальне право правоохоронного характеру, яке виникає в момент порушення права на стороні потерпілого. Право особи на захист означає можливість вдатися у необхідних випадках до примусової сили держави, тобто суб'єктом правоохоронних відносин, як правило – це державний орган, без якого такий примус неможливий» [5]. У більшості демократичних держав основними правовими механізмами захисту прав людини є суд (США, Канада), конституційна скарга (Німеччина, Австрія, Іспанія), омбудсман (Швеція, Норвегія, Фінляндія) тощо. В наукових джерелах поширеним є розуміння такої категорії як «міжнародний захист прав людини» як міжнародне співробітництво держав, зусиль і заходів ООН по сприянню загальній повазі й дотриманню прав людини і основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови і релігії. У теорії права розрізняють: (1) механізм правового регулювання, (2) механізм реалізації прав і свобод та (3) механізм забезпечення реалізації прав і свобод людини.

Щодо визначення категорії «конституційно-правового механізму захисту права особи» то існує думка науковців, що – це система державних, міжнародних і громадянських інституцій, функціями яких є захист прав фізичних та/або юридичних осіб, процедури такого захисту, а також конституційне право на захист, яке реалізується завдяки цим процедурам за допомогою держави, міжнародних інституцій та громадських об'єднань. Зазначимо, що поняття «механізм захисту прав людини» частково співпадає з поняттям «механізм правового регулювання. Тобто, адміністративно-правовий механізм захисту прав і свобод людини складає такі елементи: (1) механізм реалізації; (2) норми права, функціональним призначенням яких є регулювання суспільних відносин; (3) механізм охорони; (4) механізм захисту; (5) механізм відновлення [5]. Зокрема, під механізмом юридичного захисту прав людини» окремі науковці розуміють як можливості здійснення громадянами певних вчинків щодо захисту власних прав і свобод.

У Конституції України другий розділ присвячено правам, свободам й обов'язкам людини і громадянина, які не є випадковим поєднанням, а внутрішньо узгодженою системою прав і свобод громадян [6], яка охоплює своїм регулюючим впливом всі найважливіші і найістотніші сфери життя і діяльності людини. Стаття 64 Конституції України встановлює виключення, за яких можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини. Такою правою підставою безпосередньо виступає впровадження воєнного або надзвичайного стану. У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України [6], а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Конституція України визначає, що «...чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» [6]. Тобто, Україна повинна визнавати і міжнародні інституції, що забезпечують захист прав і свобод людини, які закріплені в договорах, підписаних нею. Україна увійшла до сучасної універсальної системи захисту прав людини ще у 1945 р., коли було підписано Статут ООН. До європейської системи в рамках ОБСЄ Україна вступила у 1992 році, а в рамках Ради Європи – у 1995 р.. Підписано і ратифіковано численні універсальні та європейські акти з прав людини, представники України є в багатьох міжнародних і європейських контрольних і правозахисних органах [4, с. 40]. Майже всі нормативні документи з прав людини містять посилання на Загальну декларацію прав людини, прийняту Генеральною Асамблеєю Організації об'єднаних націй 10 грудня 1948 року, на Міжнародний пакт про громадянські та політичні права і Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права.

Конституція України як основний гарант забезпечення і захисту прав і свобод громадян містить перелік прав, які не можуть обмежуватися навіть в період дії воєнного стану [6]. Зокрема, (1) не може бути обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками; (2) громадяни України не можуть бути позбавлені громадянства і права змінити громадянство; (3) не можуть бути порушеними невід'ємне право на життя; (4) на повагу до гідності, на

свободу та особисту недоторканність; (5) не підлягає обмеженню право направляти індивідуальні або колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади та місцевого самоврядування; (6) не можуть бути обмеженими право на житло, на шлюб і рівні права та обов'язки в шлюбі і сім'ї; (7) неприпустимим є порушення рівності дітей у своїх правах незалежно від походження; (8) не підлягає обмеженню право на захист прав і свобод у суді; (9) на відшкодування коштами держави або органів місцевого самоврядування матеріальної і моральної шкоди, заподіяної незаконними рішеннями органів державної влади; (10) не може бути обмеженим право на професійну правничу допомогу; (11) право не притягуватися двічі до юридичної відповідальності одного виду за одне і те ж правопорушення; (11) презумпція невинуватості; (12) право на захист і відмову свідчити або давати пояснення чи показання щодо себе, членів сім'ї або близьких родичів, коло яких визначено законом [6].

Так, Верховна Рада України за період російської збройної агресії ухвалила ряд законів щодо захисту прав людини, зокрема, Закон України від 24 березня 2022 року «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги», Закон України від 01 квітня 2022 року «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією російської Федерації проти України», Закон України від 21 квітня 2022 року «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану» та ряд інших. Отже, реалізація адміністративно-правовий механізму захисту прав людини та громадян право людини на захист в умовах воєнного стану є складною проблемою, і вимагають посилення та ефективних заходів як з боку органів державної влади так і участі інститутів громадянського суспільства. Під цим механізмом слід розуміти сукупність адміністративно-правових засобів які реалізуються за допомогою системи державних, міжнародних і громадянських інституцій, функціями яких є захист прав осіб, процедури такого захисту, а також право на захист, яке реалізується завдяки ним.

Література:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Відомості Верховної Ради. 2015. № 28. ст. 250.
2. Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Белов Д.М., Данканич М.М. Національний механізм захисту прав людини. Ужгород, 2003. 57 с.

3. Шуміла І. А. Міжнародна система захисту прав людини: навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О.О. 168 с.

4. Антонович М. М. Міжнародна система захисту прав людини: крізь призму України. *Право України*. 2007. № 3. С. 37– 41.

5. Лаврінович О. В. Державно-правовий механізм забезпечення конституційного права людини і громадянина на судовий захист та місце органів юстиції України у здійсненні правосуддя. URL. <http://www.minjust.gov.ua/0/9254>

6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-70>

ASPECTS OF THE FUNCTIONING OF THE REHABILITATION SPHERE WITHIN THE ARMED FORCES OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF A SINGLE HEALTHCARE FRAMEWORK

АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ СФЕРИ В РАМКАХ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄДИНОГО ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО ПРОСТОРУ

Shostak S. L.

*Officer of the Military Medical Center
of the Command of the United Forces
of the Armed Forces of Ukraine,
Academician of the International
Academy of Safety, Ecology
and Health Culture, Postgraduate
Student at the Department of Public
Management and Administration
Interregional Academy
of Personnel Management
Kyiv, Ukraine*

Шостак С. Л.

*офіцер військово-медичного центру
Командування об'єднаних сил
Збройних Сил України,
академік Міжнародної академії
культури безпеки, екології
та здоров'я, аспірант кафедри
публічного управління
та адміністрування
Міжрегіональна академія
управління персоналом
м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-9489-2932>*

Питання реабілітації та її правового супроводу надзвичайно гостро постало у зв'язку з актуальними подіями. Законом визначено таке тлумачення «реабілітація – комплекс заходів, яких потребує особа, яка зазнає або може зазнати обмеження повсякденного функціонування внаслідок стану здоров'я або старіння у взаємодії з її середовищем» [1].

Значна частина ресурсів медичного забезпечення у Збройних силах України направлена на надання безпосередньої допомоги, проведення лікування різного спрямування, тому питання реабілітації тільки знаходиться в активній розробці.

Застосовуються напрацювання різних фахівців та досвід країн-членів НАТО як щодо законодавчого супроводу, так і щодо протоколів безпосередньої допомоги. Проте в Україні є окремий пласт авторських напрацювань у цій сфері, серед яких: кінезіотерапія, механотерапія тощо. Ці підходи акумулюють багаторічний досвід і мають глибоке історичне коріння.

Проте чіткого і зрозумілого алгоритму для кінцевого споживача наразі не визначено. Якщо, наприклад, Національна служба здоров'я України (НСЗУ), яка є центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення, попіклувалась про формування чіткого протоколу щодо надання різних видів медичної допомоги (екстрена медична допомога; первинна медична допомога; спеціалізована медична допомога; паліативна допомога) [2], то щодо реабілітації такої системи ще не розроблено. Особливо, що стосується військовослужбовців. Це зумовлено історичними факторами: автономністю та окремістю систем цивільного та військового медичного забезпечення. Проте такий стан справ відкриває широке поле для нововведень та апробації кращих зразків світового досвіду.

Для прикладу, можна звернути увагу на досвід Німеччини, яка використовує чітку ієрархічну систему, побудовану за територіальним принципом. Основою тут є саме ідея територіальності, як базового принципу, що призводить до простоти та розуміння як для державного апарату, так і для споживача послуг.

Отже, питання реабілітації наразі досить активно розробляється на всіх рівнях: від нормативно-правового і до функціонального.

Література:

1. Закон України від 03.12.2020 № 1053-IX «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» Відомості Верховної Ради України офіційне видання від 19.02.2021 – 2021 р., № 8, стор. 2, стаття 59.
2. Закон України від 19.11.1992 № 2801-ХІІ «Основи законодавства України про охорону здоров'я» Відомості Верховної Ради України офіційне видання від 26.01.1993 – 1993 р., № 4, стаття 19.

PUBLIC SERVICE POWERS OF LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES AS AN INTEGRAL COMPONENT OF THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS BY PUBLIC ADMINISTRATION

ПУБЛІЧНО-СЕРВІСНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПУБЛІЧНОЮ АДМІНІСТРАЦІЄЮ

Shtefiuk O. O.

*Postgraduate Student at the Department of Public Law
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Chernivtsi, Ukraine*

Штефіук О. О.

*аспірант кафедри публічного права
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Поступальний рух нашої держави до європейського простору вимагає переосмислення основних підходів щодо функціонування та діяльності органів публічної влади. В сучасних умовах ключову роль у відносинах громадян та держави відіграє публічно-сервісна діяльність. Вона здійснюється органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування (далі – ОМС) та суб'єктами, які наділені делегованими повноваженнями щодо можливості прийняття відповідних рішень. Це надає можливість останнім надавати різноманітні послуги у різноманітних сферах: економіки, соціального захисту, охорони здоров'я, правоохоронній сфері тощо.

Якщо аналізувати нормативно-правову основу якою врегульовується діяльність із надання такого виду послуг, можемо зазначити, що вона складається з двох великих блоків законодавства. До першого можемо віднести вітчизняне законодавство, яке представлене широким спектром нормативних актів, серед яких, в контексті тематики дослідження варто виділити: Закони України «Про адміністративні послуги», «Про адміністративну процедуру», «Про медіацію», «Про соціальні послуги», «Про надання публічних (електронних публічних) послуг щодо декларування та реєстрації місця проживання в Україні», «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг» тощо. Водночас, є значна кількість кодексів які передбачають здійснення публічно-сервісної діяльності у адміністративних правовідносинах між особою та відповідним органом публічної влади. Як приклад, можемо навести врегулювання процедури надання

податкових консультацій платникам податків органами податкової служби що передбачено Податковим кодексом України.

Інший блок являють собою міжнародні юридичні акти, які вплинули формування системи національного законодавства яким здійснюється правове регулювання діяльності публічної адміністрації у сфері надання публічних послуг різних видів. Такою, до прикладу, є Концепція розвитку електронного урядування в Україні схвалена Постановою Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 № 649-р. Відповідно до її положень, електронне врядування є одним із важливих інструментів розвитку інформаційного суспільства. На підставі вказаної концепції у 2021 році прийнято Закон України «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг». Ним здійснюється надання електронних публічних послуг, публічних послуг, комплексних електронних публічних послуг, автоматичного режиму надання електронних публічних послуг [1]. Такі зміни так чи інакше призвели до перегляду існуючих правових основ на яких базується діяльність органів публічної влади із надання відповідних публічних послуг.

Однак, на нашу думку, іншою не менш важливою категорією яка тісно пов'язана із безпосереднім виконанням таких дій є поняття «публічно-сервісні повноваження». Варто зазначити, що останні поки що у вітчизняній літературі не досліджені. Це пов'язано із тим, що активне впровадження нових способів одержання громадянами публічних послуг, залишає поза увагою дослідження змін, які відбуваються в адміністративно-правовому статусі органів публічної влади, які такі послуги надають. Крім цього є очевидним є взаємозв'язок між категоріями «публічно-сервісна діяльність», «публічно-сервісні повноваження» та «публічна послуга». Всі ці три поняття є частиною загального механізму забезпечення прав людини і громадянина в сучасних умовах. Існуючі способи одержання особою таких послуг сьогодні активно змінюються та набувають нових форм. Вдосконалюється адміністративно-правовий механізм їх реалізації, передбачається окрема процесуальна діяльність щодо захисту порушеного права під час надання таких послуг, прийнято нормативні акти які врегульовують процедуру надання таких послуг, їх оскарження тощо.

Як приклад, проаналізуємо Закон України «Про адміністративні послуги». З-поміж інших нормативних актів, які врегульовують діяльність органів публічної влади з надання таких публічних послуг, у ньому містяться норми, якими закріплюються саме публічно-сервісні повноваження органів, яким надано можливість здійснювати таку діяльність. Так, адміністратор, будучи посадовою особою органу, яким утворено центр надання адміністративних послуг, надає їх чи організовує таке надання через налагодження взаємодії з суб'єктами надання

адміністративних послуг наділений публічно-сервісними повноваженнями. Це впливає з положень ст. 4 Закону. Так, до основних завдань адміністратора входить: надання суб'єктам звернень вичерпної інформації та консультацій щодо вимог та порядку надання адміністративних послуг; прийняття від суб'єктів звернень документів, необхідних для надання адміністративних послуг, їх реєстрація та подання документів (їх копій) відповідним суб'єктам надання адміністративних послуг не пізніше наступного робочого дня після їх отримання; видача або забезпечення направлення через засоби поштового зв'язку суб'єктам звернень результатів надання адміністративних послуг (у тому числі рішення про відмову в задоволенні заяви суб'єкта звернення), повідомлення щодо можливості отримання адміністративних послуг, оформлених суб'єктами надання адміністративних послуг; організаційне забезпечення надання адміністративних послуг суб'єктами надання адміністративних послуг; здійснення контролю за дотриманням суб'єктами надання адміністративних послуг термінів розгляду справ та прийняття рішень; надання адміністративних послуг за рішенням органу, який прийняв рішення про утворення центру надання адміністративних послуг та інші [2].

Вказані положення отримали своє продовження у розширенні мережі центрів надання адміністративних послуг при органах ОМС. Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Деякі питання оптимізації мережі та функціонування центрів надання адміністративних послуг» від 17 березня 2021 р. № 254-р збільшено їх кількість з 486 до 868 [3]. Станом на 2021 рік у 19 областях було завершено процес трансформації ЦНАПів райдержадміністрацій на ЦНАПи органів місцевого самоврядування. Тобто, спостерігається тенденція до посилення спектру публічно-сервісних повноважень саме в частині діяльності ОМС [3].

Поряд із цим, слід вказати на певні проблеми, з якими зіштовхнулись омс під час реалізації публічно-сервісних повноважень в умовах правового режиму воєнного стану. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення керованості державою в умовах воєнного стану» центральна влада у громадах може визначати особливості надання адміністративних та інших публічних послуг. При цьому перебіг строків звернення за отриманням таких послуг і строків їх надання зупиняється (якщо інше не визначено КМУ) [4].

На нашу думку, розвиток системи надання публічно-сервісних послуг в Україні відбувається надзвичайно швидким темпом. Прийнята низка нормативних актів, які значно спрощують можливість отримання таких послуг особами, що їх потребують. Поряд із цим, потребує

детального вивчення категорія «публічно-сервісні повноваження» як така, що безпосередньо впливає на якість, швидкість та своєчасність надання таких послуг. Відповідна дискусія про удосконалення процедур реалізації публічною адміністрацією публічно-сервісних повноважень може знайти відображення у формулюванні пропозицій щодо нормативно закріплення поняття «публічно-сервісні повноваження органів місцевого самоврядування», що відповідатиме європейським принципам і стандартам врегулювання взаємовідносин між особами та такими органами.

Література:

1.: Закон України Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг від 15.07.2021 р. № 1689-IX: станом на 13 груд. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-IX#Text> (дата звернення: 16.05.2023).

2. Про адміністративні послуги : Закон України від 06.09.2012 р. № 5203-VI : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text> (дата звернення: 16.05.2023).

3. Деякі питання оптимізації мережі та функціонування центрів надання адміністративних послуг : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 17.03.2021 р. № 254-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254-2021-p#Text> (дата звернення: 16.05.2023).

4. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану : Закон України від 12.05.2022 р. № 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text> (дата звернення: 16.05.2023).

КРИМІНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-72>

COMBATING DOMESTIC VIOLENCE UNDER MARTIAL LAW

ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Baiurchak M. I.

2nd year student, Faculty of Law

Scientific adviser: Prodan T. V.

PhD, Associate Professor,

Assistant at the Department

of Criminal Law

Yuriy Fedkovych Chernivtsi

National University

Chernivtsi, Ukraine

Баюрчак М. І.

студентка II курсу

юридичного факультету

Науковий керівник: Prodan T. V.

кандидат юридичних наук, доцент,

асистент кафедри

кримінального права

Чернівецький національний

університет імені Юрія Федьковича

м. Чернівці, Україна

2022 рік став поворотним для України, оскільки повномасштабна війна суттєво змінила життя кожного з нас. Вже з перших днів вторгнення, увага суспільства була спрямована на перебіг воєнних дій, на прийняття національних та міжнародних рішень в інтересах України, а також на масові порушення прав людей. У зв'язку з тим, що ресурси та увага суспільства сьогодні спрямовані на воєнні дії та всі супутні обставини, проблема домашнього насильства поступово відходить на другий план. Це стало звичайним явищем у наших сучасних умовах життя.

Домашнє насильство це: «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [1].

До початку повномасштабного вторгнення російської федерації від домашнього насильства в Україні страждало орієнтовно 1,8 млн. жінок.

При цьому щороку цифри збільшувалися. Так, у 2021 році простежувалось на 56% більше звернень з приводу домашнього насильства у порівнянні з 2020 роком [2]. Водночас, відповідно до аналізу статистичних даних вчинення домашнього насильства у перші місяці повномасштабного вторгнення, зафіксованих випадків домашнього насильства стало суттєво менше порівняно із попередніми роками. Зокрема, у першому півріччі 2022 року порівнюючи з першим півріччям 2021 року зареєстровано на 27,5% менше звернень до Національної поліції України з приводу вчинення домашнього насильства [3]. Водночас, якщо у першому півріччі Національна поліція фіксує різкий спад звернень про домашнє насильство, то на кінець звітнього періоду картина даного виду кримінального правопорушення кардинально змінилася. Зокрема, згідно офіційних статистичних даних Національної поліції України у 2022 році надійшло 244 381 звернення з приводу вчинення домашнього насильства, що на 40% більше порівняно із попереднім роком (144 394 звернення) та на 15% більше порівняно із 2020 роком (208 748 звернень) та на 41% більше порівняно із 2019 роком (141 814 звернень) [4].

Проте, варто зазначити, що наведені статистичні дані не можуть бути цілком достовірними, оскільки на сьогодні залишається неможливим отримати дані з окупованих територій України рашистськими військовими, що в разі зменшує можливість отримання достовірних статистичних даних. Окрім, вище згаданих перепон, варто виділити ще й підвищення пасивності постраждалих від домашнього насильства. Зокрема, така поведінка осіб найчастіше спровокована зневірою у ефективність правоохоронних органів, зокрема і у зв'язку з воєнними діями [5].

Саме тому, загальнодоступні цифри й відсотки на сьогодні – це лише відносний прогноз реальної картини щодо даного діяння. На превеликий жаль, більшість постраждалих повертається до кривдника через страх «самостійності». Тим більше, під час активних бойових дій, коли рівень насилля в суспільстві досягає критичних позначок. Через це відповідні служби можуть отримувати систематичні звернення від однієї жінки протягом тривалого часу. Навіть, якщо постраждалій пропонують конкретні кроки для виходу з небезпечних стосунків, існує чимало факторів, які стають на заваді фінальному рішенню [5].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», протидія домашньому насильству це: «система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на припинення

домашнього насильства, надання допомоги та захисту постраждалій особі, відшкодування їй завданої шкоди, а також на належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки» [1].

Відповідно до чинного законодавства основними заходами у протидії домашньому насильству є: «вивчення ситуації та збір згрупованих за статтю статистичних даних про факти домашнього насильства; організація та проведення галузевих та міжгалузевих досліджень стану, причин та передумов поширення домашнього насильства; організація та проведення серед населення, інформаційних кампаній щодо протидії домашньому насильству; розроблення та впровадження у навчальних закладах навчальних та виховних програм з питань протидії домашньому насильству; залучення медіа до проведення просвітницьких кампаній, спрямованих на виконання завдань у сфері запобігання домашньому насильству» [1].

Варто підкреслити, що в Україні діє проєкт «Поліна» (мережа груп швидкого реагування від МВС). Однак, в реаліях сьогодення через брак персоналу та обмежену їх географію поширення вони є не досить дієвими. Відповідно до цього, це призводить до того, що виклики про вчинення домашнього насильства можуть залишитись просто без уваги.

У серпні 2022 розпочалася інформаційна кампанія «Розірви Коло» Фонду ООН проти домашнього та гендерно зумовленого насильства, яка запустила 101 бригаду соціально-психологічної допомоги для жертв насильства та внутрішньо переміщених осіб, що були змушені залишити зони бойових дій. Географія діяльності цих бригад удвічі ширша, ніж у «Поліні», але кількість мобільних груп швидкого реагування на півдні та сході країни є меншою, оскільки в цих регіонах ведуться активні бойові дії. На сьогодні, також існує застосунок, створений Національною поліцією, МВС та групами «Розірви Коло», який дозволяє постраждалим викликати допомогу лише затиснувши іконку застосунку, що дає можливість безпечно отримати допомогу поліції та правозахисних організацій [5].

Важливим кроком у протидії домашньому насильству стало те, що 1 листопада 2022 року в Україні набула чинності Стамбульська конвенція, яка спрямована на захист, запобігання та протидію насильству стосовно жінок. Конвенція покликана, щоб права та інтереси потерпілих від насильства були в центрі уваги незалежно від перебігу обставин в державі. Україна, як країна-учасниця Стамбульської конвенції, має обов'язок невідкладного та належного захисту постраждалих, в тому числі і від домашнього насильства. Дана Конвенція передбачає те, що домашнє насильство є суспільною проблемою та його розв'язання потребує спільних зусиль влади та громадськості. Ратифікація

Стамбульської конвенції передбачає створення спеціалізованих служб для жінок та дівчат, які стали жертвами домашнього насильства. Відповідно вона є гарантією безпеки й добробуту українських дівчат та жінок під час війни та після її завершення.

Таким чином, проблема домашнього насильства – це не особиста справа кожної сім'ї, а проблема всієї країни. Домашнє насильство є одним із тих негативних явищ, яке у період війни може лише загострюватися і при цьому залишатися латентним. Варто зазначити, що дане явище немає кордонів, а тому обмін позитивним досвідом між країнами у боротьбі з цим протиправним діянням допоможе розробити дієві заходи, що дозволить знизити рівень його прояву.

Література:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 груд. 2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 14.05.2023)
2. Домашнє насильство крізь призму війни. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/11/29/251536> (дата звернення: 12.05.2023)
3. Звіт «Домашнє насильство в Україні: реагування в умовах війни (І півріччя 2022 року)». URL: <https://jurfem.com.ua/domashne-nasilstvo-reahuvannya-v-umovakh-viyny/> (дата звернення: 12.05.2023)
4. Чи втратило домашнє насильство свою актуальність в умовах воєнного стану? URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/chi-vtratilo-domashne-nasilstvo-svoyu-aktualnist-v-umovah-voennogo-stanu-.html> (дата звернення: 14.05.2023)
5. Невидимий фронт: як війна вплинула на домашнє насильство. URL: <https://rubryka.com/blog/how-war-affected-domestic-violence/> (дата звернення: 12.05.2023)

**SEPARATE ISSUES OF IMPROVING THE LEGAL PRINCIPLES
OF PROVIDING LEGAL ASSISTANCE TO MILITARY
SERVICEMEN IN UKRAINE**

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВИХ ЗАСАД
НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ В УКРАЇНІ**

Burchak L. I.

*Postgraduate Student
of the Institute of Information,
Security and Law
National Academy
of Legal Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Бурчак Л. І.

*аспірант
Інститут інформації,
безпеки і права
Національної академії
правових наук України
м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0004-5116-4694>*

Malets O. O.

*Doctor of Historical Sciences,
Associate Professor,
Head of The Department of Social
Disciplines and Physical Culture
Mukachevo State University
Mukachevo, Ukraine*

Малець О. О.

*доктор історичних наук, доцент,
завідувач кафедри суспільних
дисциплін та фізичної культури
Мукачівський державний
університет
м. Мукачеве, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-7927-4335>*

Svietlichnyi I. V.

*Postgraduate Student
V. M. Koretskyi Institute of State and Law
National Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Светлічний І. В.

*адвокат, аспірант
Інститут держави і права
імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-7328-548X>*

Статтю 59 Конституції України гарантовано право кожного на правову допомогу. Військовослужбовці, яким потрібна правова допомога у розв'язанні питань, пов'язаних зі службою чи з іншими життєвими ситуаціями, можуть її отримати від системи безоплатної правової допомоги. Особи, які мають статус учасників бойових дій, ветеранів війни, осіб з інвалідністю внаслідок війни, учасників війни можуть отримати безоплатно як первинну, так і вторинну правову допомогу: захист і здійснення представництва інтересів в судах, інших

державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, складення документів процесуального характеру.

Забезпечення державного суверенітету України, конституційних прав і свобод людини і громадянина, в першу чергу, гарантування правової допомоги адвоката у кримінальних, адміністративних та цивільних справах для військовослужбовців та членів їх сімей, є реалізацією євроатлантичного вибору і цілеспрямованої державної політики, яка потребує реформування системи правоохоронних органів та механізмів її функціонування, вдосконалення правового регулювання діяльності адвокатури.

З 2014 року Збройні Сили України разом з іншими складовими сил безпеки та оборони надають гідну відсіч збройній агресії, вирішують важливі завдання щодо захисту суверенітету і територіальної цілісності України. У зв'язку з цим, вкрай важливого значення сьогодні набувають питання якісного та ефективного забезпечення військового правопорядку і законності, захисту прав, свобод та безпеки військовослужбовців і членів їх сімей, організації належного виявлення, документування та розслідування воєнних злочинів на території України, а також своєчасного та якісного надання правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей

Конституцією України гарантоване право кожного громадянина на отримання правової допомоги [1]. Адвокатура України покликана стояти на захисті прав та свобод кожного громадянина, забезпечувати повноту, якість та своєчасність надання правової допомоги у всіх сферах суспільних відносин [2]. Від кваліфікації та добросовісності адвоката залежить утвердження законності та дотримання справедливості в судових процесах. Одним з першочергових завдань адвокатури України в сучасних реаліях є надання якісної правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей, виконання якого потребує вдосконалення організаційно-правових процесів у правозахисній сфері.

На нинішній час в Україні відсутній системний аналіз стану надання адвокатами правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей в Україні з метою обґрунтування необхідності удосконалення правових та організаційних засад надання такої допомоги.

Для реалізації поставленої мети необхідно дослідити правову природу права на отримання правової допомоги; визначити роль адвокатів у наданні правової допомоги; проаналізувати міжнародні стандарти та вітчизняне законодавство з питань надання адвокатами правової допомоги; висвітлити практику Європейського суду з прав людини щодо права особи на отримання правової допомоги адвоката; з'ясувати досвід країн-членів НАТО щодо надання адвокатами

правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей; розкрити особливості надання адвокатами правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей в Україні; виявити, узагальнити та класифікувати напрями надання адвокатами правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей в Україні; з'ясувати недоліки та прогалини щодо надання адвокатами правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей в Україні; обґрунтувати шляхи удосконалення та підвищення ефективності надання адвокатами правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей в Україні.

Зауважимо, що на офіційному сайті Міністерства оборони України <https://www.mil.gov.ua/> створено сайт-довідник «Допомога після поранення» – <https://turbota.mil.gov.ua/>, де зібрано важливу інформацію яка допоможе військовослужбовцям проходити всі етапи шляху пораненого воїна, в тому числі направлення та проходження медико-соціальної експертної комісії для встановлення інвалідності або ступеня втрати працездатності.

На членів добровольчих формувань територіальних громад під час виконання ними завдань територіальної оборони поширюються гарантії соціального і правового захисту, передбачені Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». На осіб, які входять до складу добровольчих формувань територіальних громад (яким надано статус учасника бойових дій) та приймають безпосередню участь у здійсненні заходів, необхідних для забезпечення оборони України, надано право на призначення дострокової пенсії за віком після досягнення чоловіками 55 років, жінками – 50 років та за наявності страхового стажу не менше 25 років у чоловіків і не менше 20 років у жінок (зміни до статті 115 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» набрали чинності 21 березня 2022 року відповідно до Закону України від 15 березня 2022 року № 2121-IX).

Крім вищезазначеного слід враховувати, що на громадян України, зарахованих до складу добровольчих формувань територіальних громад, під час участі у підготовці та виконанні завдань територіальної оборони поширюється дія статутів Збройних Сил України, як зазначено у частині третій статті 9 Закону України «Про основи національного спротиву» [3].

Добровольці Сил територіальної оборони Збройних Сил України визнаються учасниками бойових дій та особами з інвалідністю внаслідок війни відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо уточнення норм, що регулюють питання визначення категорій осіб, які визнаються ветеранами війни та членами сімей загиблих Захисників і Захисниць України, та надання їм

соціальних гарантій» від 15 березня 2022 року № 2121-IX, яким внесено зміни до пункту 19 частини першої статті 6 та пункту 11 частини другої статті 7 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [4].

В Україні з 2013 року, відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [5], визначені в зазначеному Законі категорії осіб мають право на допомогу адвоката за рахунок держави, в тому числі, якщо самі не можуть забезпечити себе правовою допомогою за власний рахунок. Система безоплатної правової допомоги в Україні вже надає всім хто потребує захисника у кримінальних справах та представника у цивільних та адміністративних справах. Захисниками та представниками можуть бути як адвокати, так і працівники центрів та бюро безоплатної вторинної правової допомоги, які відкриті у кожному місті країни.

Перед системою вищої освіти України та адвокатурою постали питання покращення професійної підготовки юристів та адвокатів, їх спеціалізації у військовому та гуманітарному праві, навіть створення, на думку Бурчак Л. І., спеціалізованої адвокатури у військовій сфері, яка змогла б якісно надавати послуги клієнтам, якими є жертви військової агресії, військовослужбовці, полонені, дипломатичні представники тощо.

Підсумовуючи, можемо зробити висновок про те, що для надання якісної та своєчасної правової допомоги військовослужбовцям в Україні та членам їх сімей необхідно подальше вдосконалення професійної підготовки юристів та адвокатів, гармонізації її з правом ЄС та відповідною практикою країн Європейського Союзу [6].

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 15.05.2023)
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 15.05.2023)
3. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20> (дата звернення: 15.05.2023)
4. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального спротиву : Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12> (дата звернення: 15.05.2023)

5. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17> (дата звернення: 15.05.2023)

6. Колесник Г. М., Бурчак Л. І., Светлічний І.В. Огляд систем безоплатної правової допомоги у країнах європейського союзу. *Вища школа адвокатури НААУ* : веб-сайт. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/oglyad-system-bezoplatnoyi-pravovoyi-dopomogy-u-krayinah-yevropejskogo-soyuzu/> (дата звернення: 15.05.2023)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-74>

ELECTRONIC DECLARATION UNDER MARTIAL LAW

ЕЛЕКТРОННЕ ДЕКЛАРУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Diakur M. D.

*PhD, Associate Professor
at the Department of Criminal Law
Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University
Chernivtsi, Ukraine*

Дякур М. Д.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Корупція була, є і продовжує залишатися в трійці найбільш серйозних проблем в Україні. На першому місці серед проблем залишається збройна агресія РФ, а на другому – висока вартість життя та низькі доходи. За даними соціологічного опитування так вважає понад 64% українців, а понад 55% представників бізнесу назвали проблему корупції другою за масштабом після збройної агресії [2].

Варто відзначити, що в Україні спостерігається поступове покращення порівняльних показників рівня корупції. Згідно з даними міжнародної організації «Transparency International», у період з 2013 року по 2019 рік Індекс сприйняття корупції в Україні зріс із 25 до 30 балів. В той же час, за підсумками 2022 року Україна отримала 33 бали зі 100 можливих в Індексі сприйняття корупції. Таким чином, показник зріс на один бал, і Україна тепер посідає у рейтингу 116 місце (із 180) [1].

Ефективні антикорупційні механізми є ключовими для стійкості України під час війни та в період післявоєнної відбудови. Антикорупційне декларування – один із ключових заходів протидії корупції в Україні. Це подання посадовими особами і членами їх сімей

відомостей (про доходи, майно, зобов'язання, мета якого – виявити та попередити корупційні правопорушення [6, с. 130].

Відповідно до ч. 1 ст. 45 Закону України «Про запобігання корупції» суб'єкти декларування зобов'язані кожного року до 1 квітня подавати декларацію за попередній рік за формою, що визначається Національним агентством з питань запобігання корупції, шляхом заповнення такої декларації на офіційному веб-сайті вказаного органу. Особи, які припиняють або припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування, повинні подати декларацію особи, уповноваженої на виконання вищевказаних функцій, за період, не охоплений раніше поданими деклараціями, або зобов'язані наступного року після припинення діяльності подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання таких самих функцій за минулий рік, відповідно [3].

Законом України «Про запобігання корупції» передбачено три види декларацій:

1) щорічна декларація, яка охоплює звітний рік (період з 01 січня до 31 грудня включно), що передує року, в якому подається декларація, та за загальним правилом містить інформацію станом на 31 грудня звітного року;

2) декларація при звільненні – декларація, яка подається відповідно до абз. 1 ч. 2 ст. 45 Закону не пізніше 30 календарних днів з дня припинення діяльності. Така декларація подається за період, який не був охоплений деклараціями, раніше поданими суб'єктом декларування, та містить інформацію станом на останній день такого періоду, яким є останній день здійснення діяльності, яка передбачає обов'язок подання декларації, перебування на посаді, яка зумовлює здійснення такої діяльності;

3) декларація кандидата на посаду – декларація, яка подається відповідно до абз. 1 ч. 3 ст. 45 Закону та охоплює звітний період з 01 січня до 31 грудня включно, що передує року, в якому особа подала заяву на зайняття посади, якщо інше не передбачено законодавством та за загальним правилом містить інформацію станом на 31 грудня звітного року [3].

Електронні декларації містять інформацію про майно, отримані доходи, фінансові зобов'язання та видатки декларантів і членів їхніх сімей. Членами сім'ї суб'єкта декларування є: 1) особа, яка перебуває у шлюбі із суб'єктом декларування (чоловік / дружина) станом на останній день звітного періоду, – незалежно від спільного проживання із суб'єктом декларування упродовж звітного періоду; 2) діти суб'єкта декларування до досягнення ними повноліття, незалежно від їх спільного проживання із суб'єктом декларування упродовж звітного періоду; 3) будь-які особи, які станом на останній день звітного періоду або сукупно протягом не менше 183 днів протягом року, що передує року подання декларації: спільно проживали; були пов'язані спільним побутом; мали взаємні права та обов'язки із суб'єктом декларування (крім осіб, взаємні права та обов'язки яких не мають характеру

сімейних), у тому числі особи, які спільно проживали із суб'єктом декларування, але не перебували у шлюбі (ст. 1 Закону, примітка до ст. 46 Закону) [8].

Січевлюк Н. вважає, що запровадження електронного декларування в Україні стало справжнім проривом антикорупційної реформи. Так, регулярно звітуючи про свої статки, декларанти підтверджували свою добросовісність перед платниками податків, а подеколи навіть несли юридичну відповідальність за корупційні діяння. Саме завдяки декларуванню можна було виявити такі правопорушення, як необґрунтованість активів та незаконне збагачення [7].

28.02.2022 року Національне агентство з питань запобігання корупції опублікувало роз'яснення в якому зазначило, що до перемоги над рашистськими загарбниками та припинення воєнного стану суб'єкти декларування не повинні втрачати час на заповнення та подання декларації та(або) повідомлення про суттєві зміни в майновому стані, натомість мають докласти всіх можливих зусиль, спрямованих на захист власної свободи, миру в Європі та світі, оборону Української держави [9].

У зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України та для захисту інтересів суб'єктів подання звітності у період дії воєнного стану або стану війни Верховна Рада України відтермінувала обов'язкову подачу декларацій на період воєнного стану. 3 березня 2022 року парламент ухвалив Закон «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» відповідно до ч. 1 ст. 1 якого фізичні особи подають документи, подання яких вимагається відповідно до норм чинного законодавства в документальній та/або електронній формі, протягом трьох місяців після припинення чи скасування воєнного стану або стану війни за весь період обов'язку подати документи [4].

Станом на травень 2023 року за даними Національного агентства з питань запобігання корупції за 2021 рік подали декларації близько 381 870 декларантів, в тому числі: 33 541 посадовців категорії «А» та «Б» (держслужбовці, які обіймають керівні посади); 2 241 суддя; 9 460 прокурорів, слідчих, дізнавачів; 39 народних депутатів; три міністри; три заступники керівника Офісу Президента; 6 голів ОДА та ОВА [5].

Відсутність обов'язку декларувати своє майно створює сприятливі умови для корупційних правопорушень та дає корупціонерам відчуття безкарності. Така ситуація є недопустимою навіть у мирний час, не кажучи вже про воєнний. На цю проблему звертають увагу і міжнародні партнери України. Так, у нещодавно опублікованому меморандумі України з МВФ одним із обов'язків, який наша країна зобов'язалася виконати до кінця липня цього року, є прийняття закону про відновлення декларування публічних посадовців, які не беруть безпосередньої участі в мобілізації та військових діях, а також відновлення функції НАЗК щодо перевірки цих декларацій [7].

Таким чином, подання електронних декларацій можна вважати одним із новітніх фінансових інструментів, призначених для протидії корупції в Україні. Зазначимо, що застосування електронного декларування сприяє досягненню таких основних цілей: підвищення рівня прозорості діяльності осіб, повноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування і довіри громадян; запобігання конфлікту інтересів і його врегулювання в разі виникнення; контроль за змінами в активах суб'єктів декларування дозволяє запобігти вчиненню ними протиправних корупційних діянь. Тому, відновлення електронного декларування дозволить антикорупційним органам вчасно виявляти і притягувати суб'єктів декларування до відповідальності за незаконне збагачення, декларування недостовірної інформації, неподання суб'єктом декларування декларації, подання недостовірних відомостей тощо.

Література:

1. Індекс сприйняття корупції – 2022. URL: <https://ti-ukraine.org/research/index-spryinyattya-koruptsiyi-2022>.
2. Корупція в Україні 2022: розуміння, сприйняття, поширеність. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/neterpymist-do-koruptsiyi-sered-gromadyan-i-biznesu-zrostaye-rezultaty-doslidzhennya>.
3. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. Відомості Верховної Ради. 2014. № 49. Ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
4. Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни: Закон України від 03.03.2022 № 2115-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20>.
5. Прогрес подання щорічних декларацій за 2021 рік. URL: <https://nazk.gov.ua/uk>.
6. Радецький Р.С. Електронне декларування як інструмент запобігання корупції в Україні. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2018. Том 29 (68) № 1. С. 130-134.
7. Січевлюк Н. Дозволено – не значить заборонено: чому пора повернути обов'язкове електронне декларування. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/05/10/7401540>.
8. Члени сім'ї суб'єкта декларування. Роз'яснення НАЗК щодо заповнення декларацій. URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/deklaruvannya/iii-chleny-sim-yi-sub-yekta-deklaruvannya>.
9. Щодо застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно заходів фінансового контролю в умовах воєнного стану Роз'яснення НАЗК від 28.02.2022р. № 2. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/documents/roz-yasnennya-vid-28-02-2022-2>.

**THE ASSESSMENT OF COMPLIANCE OF RECONCILIATION
AND PLEA AGREEMENTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS
WITH THE INTERESTS OF SOCIETY: TRENDS IN JUDICIAL
PRACTICE UNDER MARTIAL LAW**

**ОЦІНКА ВІДПОВІДНОСТІ УГОД ПРО ПРИМИРЕННЯ
ТА ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ ІНТЕРЕСАМ СУСПІЛЬСТВА: ТЕНДЕНЦІЇ
СУДОВОЇ ПРАКТИКИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ**

Zavtur V. A.

*Candidate of Science of Law, Associate
Professor at the Department
of Criminal Procedure, Detective
and Investigative Activity
National University
"Odesa Law Academy"
Odesa, Ukraine*

Завтур В. А.

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-
розшукової діяльності
Національний університет
«Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Зміни у нормативній регламентації порядку здійснення кримінального провадження, що були зумовлені повномасштабною війною РФ проти України не торкнулися кримінального провадження на підставі угод, однак змінилося розуміння окремих правових категорій та понять, що мають юридичне значення в контексті укладення та затвердження угод. До них відноситься, передусім, відповідність угод про примирення та визнання винуватості інтересам суспільства, оцінку якій має надати суд за результатами судового розгляду відповідної угоди та прийняття підсумкового рішення. Важко заперечити те, що така категорія як «інтерес суспільства» є оцінною та може бути витлумачена по різному залежно від виду кримінального правопорушення та обставин конкретного кримінального провадження, втім її розуміння на рівні правозастосовної практики після 24 лютого 2022 року обумовлено так чи інакше військово-політичною обстановкою. Особливо чутливим у цьому контексті є питання можливості затвердження угод у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти національної безпеки, військових кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, ухилення від призову на військову службу під час мобілізації та ін., які в умовах воєнного стану сприймаються суспільством та державою як такі, що підривають

здатність протистояти агресору. Натепер, вже можна констатувати наявність достатньо неоднозначної судової практики у цьому сегменті, що власне і обумовлює необхідність науково-практичного аналізу зазначених питань.

Пошук відповідей на поставлені питання передбачає, передусім, звернення до відповідних нормативних положень КПК України. У п. 2 ч. 7 ст. 474 КПК України сформульовано загальний обов'язок суду відмовити у затвердженні угоди, у разі, якщо буде встановлено, що вона не відповідає інтересам суспільства, при цьому зміст цього поняття у ній не розкривається. Водночас, у ст. 470 КПК України встановлено обов'язок прокурора врахувати при укладенні угоди про визнання винуватості, зокрема, наявність суспільного інтересу в забезпеченні швидшого досудового розслідування і судового провадження, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень (п. 3 ч. 1 ст. 470 КПК України) та запобіганні, виявленні чи припиненні більшої кількості кримінальних правопорушень або інших більш тяжких кримінальних правопорушень (п. 4 ч. 1 ст. 470 КПК України). Однак у нормах Глави 35 КПК України не згадується про те, що слід вважати суспільним інтересом в контексті угод про примирення, хоча припис п. 2 ч. 7 ст. 474 КПК України стосується угод обох видів. Загалом, така регламентація є логічною, адже сторонами угоди про примирення є невідомі учасники кримінального провадження і вимагати від них врахування суспільного інтересу при її укладенні неможливо.

Втім, у судовій практиці є приклади доволі широкого та неоднозначного тлумачення відповідності інтересам суспільства обох видів угод у кримінальному провадженні, яке часом не корелюється із нормативними приписами КПК України. Наприклад, в ухвалі Комінтернівського районного суду Одеської області було вказано, що посилання в угоді на наявність суспільного інтересу у забезпеченні швидшого досудового розслідування і судового провадження, скоріше сприяє приватному інтересу учасників кримінального провадження, а ніж суспільному [1].

У доктрині теж немає єдності в тому, що слід вважати суспільним інтересом в контексті затвердження угод у кримінальному провадженні. Так, на думку М.М. Тауса, суспільний інтерес у кримінальному судочинстві походить від завдань кримінального провадження та завдань Кримінального кодексу України, а відтак «домовленості сторін угоди щодо покарання мають відповідати загальним засадам призначення покарання та забезпечувати призначення обвинуваченому покарання не лише передбачене межами санкції відповідної статті КК України, а й таке, що буде достатнім для виправлення та попередження нових кримінальних правопорушень, з урахуванням ступеня тяжкості

вчиненого діяння, особи винного та обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання» [2, с. 100].

Аналізуючи це питання, Г.Ю. Саєнко зазначила, що судова практика пішла таким шляхом, що суд переважно перевіряє угоду на врахування її сторонами характеристики обвинуваченої особи та обставин, що обтяжують покарання цій особі, правильність призначеного узгодженого покарання, а тому проблемними питаннями залишаються використання поняття невідповідності «суспільному інтересу» як самостійної підстави для відмови у затвердженні угоди, зокрема у справах які набули суспільного резонансу в державі, або актуальних у сьогоденні злочинів проти основ національної безпеки України та злочинів проти громадської безпеки [3, с. 148-149]. Однак, суспільний резонанс не є правовим поняттям, а тому оперування ним у сфері кримінального провадження видається недоцільним.

Як показує досвід правозастосування, визначений сторонами угоди розмір покарання, безумовно має принципове значення у цьому ключі, адже укладаючи угоду, особа так чи інакше сподівається на його пом'якшення. Але обмежувати суспільний інтерес у затвердженні угоди виключно цим аспектом не слід. Повномасштабна агресія рф проти України показала, що важливими у цьому контексті можуть бути обставини різного роду, і суспільство є зацікавленим в тому, аби був проведений повний та відкритий судовий розгляд, за результатами якого суд визначить покарання, а не лише його затвердить.

Безумовно, впровадження воєнного стану є чи не найрозповсюдженішим мотивом відмови у затвердженні угод про примирення та визнання винуватості з підстав їх невідповідності інтересам суспільства в ухвалах, що були постановлені після 24 лютого 2022 року. Хоча інтерпретація цієї обставини доволі різниться. Зокрема, в ухвалі Глухівського міськрайонного суду Сумської області вказувалося, що «призначення обвинуваченому покарання у виді арешту, яке узгоджене між обвинувачуваним та прокурором, в умовах дії воєнного стану в Україні та військової агресії рф, в цьому випадку фактично нівелюватиме мету кримінального покарання, оскільки таке покарання жодним чином не слугуватиме запобіганню вчиненню нових кримінальних правопорушень обвинувачуваним, так і іншими особами» [4]. Цікавою в цьому аспекті є позиція, висловлена в ухвалі Біляївського районного суду Одеської області про те, що «спрощений підхід розгляду кримінального провадження шляхом укладення угоди про визнання винуватості за злочином, який має особливу небезпеку в умовах воєнного стану, не відповідають інтересам суспільства, не несе інформаційно-виховного та попереджувального для невизначеного

кола осіб значення з метою запобігання скоєння подібних злочинів іншими особами» [5].

Водночас, слід визнати, що воєнний стан не може бути підставою для автоматичної відмови особі у реалізації права на консенсуальну процедуру у кримінальному провадженні. У правозастосовній практиці також наявні випадки, коли судами відповідне рішення обґрунтовувалося військовою обстановкою у конкретному населеному пункті [6] або шкодою суспільству, яка у перспективі може бути завдана кримінальним правопорушенням. Прикладом останнього підходу є ухвала Шосткинського міськрайонного суду Сумської області від 25 жовтня 2022 року, в якій відмова у затвердженні угоди про визнання винуватості мотивувалася тим, що «обвинувачений передавав координати стаціонарних споруд, завдання шкоди яким, у майбутньому, не може бути виключено» [7].

У кримінальних провадженнях щодо військових кримінальних правопорушень відмова у затвердженні угод з підстав їх невідповідності інтересам суспільства обґрунтовувалася, передусім, приналежністю обвинуваченого до військовослужбовців та вчинення діяння в умовах повномасштабного вторгнення рф [8, 9].

В низці рішень, судами вказувалося, що в умовах агресії рф «призначення покарання, яке узгоджене сторонами кримінального провадження, без встановлення усіх обставин вчиненого кримінального правопорушення, системного аналізу особи обвинуваченого та умов, що спонукали до вчинення цього злочину, явно не відповідають інтересам суспільства». Така позиція судів була викладена, в тому числі, у кримінальних провадженнях за ст. 436² КК [10] України та 111¹ КК України [11], із чим складно не погодитися з огляду на об'єкт даних кримінальних правопорушень та контекст їх вчинення.

У підсумку можна констатувати, що незважаючи на те, що інститут угод про примирення та визнання винуватості не зазнав законодавчих трансформацій під впливом фактору повномасштабного вторгнення, ця обставина істотно вплинула на практику здійснення відповідних кримінальних проваджень. Протягом останніх півтора років очікування суспільства від системи кримінальної юстиції так чи інакше пов'язані із необхідністю притягнення до відповідальності осіб, що вчиняють кримінальні правопорушення, які ставлять під загрозу суверенітет, територіальну цілісність, обороноздатність, безпеку держави тощо. Однак ця обставина не повинна абсолютно нівелювати право осіб на консенсуальні процедури у кримінальному провадженні. Важливо розуміти, що в умовах війни, судова система стикається із неабияким навантаженням, що зумовлені різними факторами (зміна територіальної підсудності, бойові дії, блекаути), і тому в спрощенні кримінальної

процесуальної форми у таких умовах теж закладено значний інтерес суспільства.

Література:

1. Ухвала Комінтернівського районного суду Одеської області від 09 серпня 2022 року, судова справа № 504/1437/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105630391>

2. Таус М.М. Судове провадження на підставі угод у кримінальному провадженні: дис...д-ра філософії: 081. Дніпро, 2021. 290 с. с. 100.

3. Саєнко Г.Ю. Провадження на підставі угод у кримінальному процесу України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 254 с. С. 148–149.

4. Ухвала Глухівського міськрайонного суду Сумської області від 10 листопада 2022 року, судова справа № 576/1493/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107264714>

5. Ухвала Біляївського районного суду Одеської області від 27 грудня 2022 року, судова справа № 496/6180/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108136220>

6. Ухвала Іванківського районного суду Київської області від 13 лютого 2023 року, судова справа № 366/233/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108957030>

7. Ухвала Шосткинського міськрайонного суду Сумської області від 25 жовтня 2022 року, судова справа № 589/3625/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107354996>

8. Ухвала Широківського районного суду Дніпропетровської області від 19 квітня 2023 року, судова справа № 197/96/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110308869>

9. Ухвала Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 21 лютого 2023 року, судова справа № 214/6907/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109377616>

10. Ухвала Приморського районного суду м. Одеси від 25 липня 2022 року, судова справа № 522/9024/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105455214>

11. Ухвала Приморського районного суду м. Одеси від 01 серпня 2022 року, судова справа № 522/9234/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105561209>

**ADAPTATION MEASURES OF THE LAND RELATIONS
FUNCTIONING UNDER THE CONDITIONS OF THE LEGAL
REGIME OF MARTIAL LAW IN UKRAINE¹**

**АДАПТАЦІЙНІ ЗАХОДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ
ВІДНОСИН В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ
ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ**

Klochko A. M.

*Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department
of International Relations
Sumy National Agrarian University
Sumy, Ukraine
Visiting Professor of the Department
of Criminal Law and Procedure
University of Neuchâtel
UniNE, Switzerland*

Клочко А. М.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри
міжнародних відносин
Сумський національний аграрний
університет
м. Суми, Україна
гостьовий професор кафедри
кримінального права та процесу
Університет Невшатель
UniNE, Швейцарія*

Kishinets Yu. A.

*Candidate for the Degree
of Doctor of Philosophy
of International Relations Department
Sumy National Agrarian University
Sumy, Ukraine*

Кішинець Ю. А.

*здобувач ступеня доктора філософії
кафедри міжнародних відносин
Сумський національний аграрний
університет
м. Суми, Україна*

Повномасштабне вторгнення росії поставило під загрозу стабільного функціонування всі галузі життєдіяльності суспільства, а також сферу земельних відносин в Україні. Невідкладне прийняття та оптимізація окремих положень чинного законодавства спрямованого на недопущення та попередження зловживань та вчинення кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, здатне мінімізувати ймовірність настання суспільно-небезпечних наслідків. Логічним кроком в цьому напрямку стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» № 2211-IX від 21.04.2022 року [1], який містить істотні доповнення до Земельного кодексу України, обумовлені необхідністю

¹ An article is published in the frames of the project IZSEZO_212086 / 1 (U.03374) of SNSF

спрощення окремих процедур щодо передачі земельних ділянок державної, комунальної власності в оренду; потребою розміщення підприємств, які мають стратегічно важливе значення для економіки держави у більш безпечних зонах; уточнення окремих прав орендарів у період дії правового режиму воєнного стану, особливості функціонування Державного земельного кадастру та комплекс інших істотних положень. Кримінальний кодекс України (далі – ККУ) [2] містить ряд кримінально-правових норм, які можна віднести до «системи» кримінальних правопорушень (далі -кп) у сфері земельних відносин. Серед них, зокрема: ст. 238 ККУ «Приховування або перекручування відомостей про екологічний стан чи захворюваність населення»; ст. 239 ККУ «Забруднення або псування земель»; ст. 239-1 «Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель»; ст. 239-1 ККУ «Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах»; ст. 240 ККУ «Порушення правил охорони або використання надр»; ст. 253 ККУ «Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля»; ст. 254 ККУ «Безгосподарське використання земель». Проте, чи є цей перелік вичерпним та актуальним в умовах воєнного стану в Україні, які критерії повинні бути взяті за основу визначення факторів соціальної обумовленості кримінально-правової охорони земельних відносин, чи належить до них фактор війни? Відповідне питання потребує з'ясування. Очевидним є те, що військові дії впливають на визначення напрямків кримінально-правової політики держави. Війна стає фактором докорінних змін ціннісних орієнтацій, інституціональної структури, формування нових пріоритетів в системі цінностей.

Питання кримінально-правової охорони сфери земельних відносин, соціальної обумовленості криміналізації відповідних діянь вже були предметом ґрунтовних досліджень вчених не лише на національному, але й на міжнародному рівні. Істотний внесок у розроблення проблематики кримінально-правової охорони сфери земельних відносин був зроблений Р.О. Мовчаном, який запропонував в цьому контексті авторську концепцію кримінально-правового забезпечення охорони земельних відносин [3]. Vladislavs Vesperis досліджував актуальні проблеми аграрного ринку землі у Латвійській Республіці. Вчений констатував, що ситуація на сільськогосподарських угіддях утворюється факторами ринку, однак лише їх окрема частина безпосередньо пов'язана з економічною ситуацією в сільському господарстві і аграрною політикою держави [4]. На фоні вчинення значної кількості воєнних злочинів та злочинів проти основ національної безпеки України, дослідження кримінально-правової охорони сфери земельних відносин та адаптаційних заходів їх

функціонування в умовах правового режиму воєнного стану в Україні не повинні залишатися по за увагою науковців. Земля була й буде тим важливим ресурсом держави, національним багатством, що відповідно до ст. 13 Конституції України є об'єктом права власності Українського народу [5]. В умовах війни ця власність не повинна бути знищена або втрачена, земельно-правові відносини, які набули нового змісту їх розвитку у зв'язку із реалізацією земельної реформи, потребують належної охорони для подальшої післявоєнної реабілітації ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні.

Одержаний Україною статус кандидата до ЄС 23 червня 2022 року зумовив необхідність виконання ряду істотних умов, які у перспективі сприятимуть повноцінній євроінтеграції держави [6]. З 2007 році у ЄС було запроваджено the Instrument for Pre-accession Assistance (IPA) – передвступний інструмент [7]. IPA є засобом, за допомогою якого ЄС надає технічну, а також фінансову допомогу державам-кандидатам. Зокрема, для України відповідна допомога буде надана в рамках програми the Instrument For Pre-Accession Assistance For Rural Development (далі – IPARD) [8]. Відповідна програма для України охоплює питання розвитку сільських територій та сталого сільськогосподарського сектора, а також узгодження аграрної політики України та ЄС.

Аналіз кримінально-правових досліджень, а також окремих кримінально-правових норм чинного КК України вказує на те, що запропоновані визначення, а також систематизації кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин не охоплювали особливостей родового об'єкту відповідних діянь, їх істотних ознак, які би дозволяли виокремити ці діяння в окрему систему з максимальною точною їх класифікацією. Окрім цього актуальні статистичні показники одержані в умовах воєнного стану свідчать про значне зростання кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, пов'язаних із забрудненням ґрунтів. За офіційними даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, за період з 24.02.2022 по 07.05.2023 року безпосереднього щодо ґрунтів зафіксовано 60 звернень, які в цілому підтверджують суспільно небезпечні наслідки забруднення земель через розлив нафтопродуктів (31 486т), а також розлив отруйних речовин (2000 м³), що спричинило державі збитків на суму 19 068 млн грн. [9]. За даними єдиного звіту про кп по державі за січень-грудень 2022 року лише за ст. 239 ККУ офіційно обліковано 139 кп². Відповідні показники за січень-квітень 2023 року

² Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2022р. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporusnennya-ta-rezultativ-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

містять інформацію щодо 107 офіційно облікованих кп³, що свідчить про тенденцію до зростання цих діянь у період дії правового режиму воєнного стану у державі. Очевидно, до системне дослідження кп у сфері земельних відносин повинне охоплювати більш деталізовані показники окремо по всій системі відповідних діянь. Вважаємо, що воєнний стан держави є специфічним фактором соціальної обумовленості криміналізації діянь. Зокрема, про це свідчать зміни у КК України у період з 24.02.2022 до 07.04.2023. Проте, питання криміналізації стосувалися насамперед злочинів проти основ національної безпеки держави, кп проти власності, а також деяких інших діянь, у жодному разі не охоплюючи кп, пов'язані із захистом сфери земельних відносин. Зокрема, криміналізація посилилася щодо змісту диспозицій та санкцій статей ст. 111, ст. 113 ККУ, а також окремих кримінальних правопорушень проти власності (ст. 185, 186, 187, 189, 191 ККУ). Вважаємо, що в умовах дії правового режиму воєнного стану цілком своєчасно доповнити статтю ст. 239 КК України ч. 3 такого змісту: «діяння, передбачені ч. 1 та 2 цієї статті вчинені в умовах воєнного стану», та передбачити за них санкцію, що є співрозмірною тяжкості вчиненого діяння.

Література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану. Закон України від 12.05.2022 № 2247-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text>.
2. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. Ст. 438, 441.
3. Мовчан Р.О. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері земельних відносин. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ, 2020.
4. Vesperis, V. (2015). Actual problems of agricultural land market in Latvia. *Baltic surveying*, 7-13.
5. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
6. European Council meeting (23 and 24 June 2022)– Conclusions. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/57442/2022-06-2324-euco->

³ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-квітень 2023р. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

conclusions-en.pdf?fbclid=IwAR06sBgyr5Ss1owQB6oUo-SiqBZpB56e8iogkBNB1wUZfCr0-tcNifh_uY.

7. An official website of the European Union. Overview – Instrument for Pre-accession Assistance. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/overview-instrument-pre-accession-assistance_en.

8. An official website of the European Union. Overview of EU pre-accession assistance for rural development (IPARD). URL: https://agriculture.ec.europa.eu/international/international-cooperation/enlargement-pre-accession-assistance/overview_en.

9. Офіційний ресурс Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. Дашборд із даними про загрози довкіллю. Офіційні дані ЗСУ за період 24.02.2022 -07.05.2023. URL: <https://ecozagroza.gov.ua/>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-77>

PROBATION PROGRAM: CONCEPT, TASK AND MEANING

ПРОБАЦІЙНА ПРОГРАМА: ПОНЯТТЯ, ЗАВДАННЯ ТА ЗНАЧЕННЯ

Lysko T. D.

*Candidate of Juridical Sciences
(Ph. D.), Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Criminal Law and Procedure
National Aviation University
Kyiv, Ukraine*

Лисько Т. Д.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального
права і процесу
Національний авіаційний
університет
м. Київ, Україна*

Сьогодні все більшого значення набувають застосування кримінально-правових заходів впливу на особу, які не пов'язані з позбавленням волі. Із прийняттям Закону України «Про пробацію» [1], у правовому полі України з'явилась низка нововведень, що торкнулись інституту звільнення особи від покарання з випробуванням. Ст. 75 Кримінального кодексу України (далі – КК України) містить вичерпний перелік видів покарань, у разі призначення яких можливе застосування даної форми реалізації кримінальної відповідальності. Досить часто звільнення від кримінального покарання з випробуванням застосовується до осіб, засуджених до позбавлення волі. Відповідно до ч. 3 ст. 76 КК України, на осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, суд може додатково покласти певні обов'язки. Серед

них виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою (п. 4 ч. 3 ст. 76 КК України).

У зв'язку з цим набуває актуальності з'ясування поняття та значення пробаційної програми.

Пробаційна програма – це система занять, які проводяться за визначеним графіком і мають на меті корекцію поведінки, яка суперечить прийнятним у суспільстві (громаді) нормам, а також формування соціально сприятливих змін особистості. Пробаційна програма призначається за рішенням суду особі, звільненій від відбування покарання з випробуванням, та передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можливо об'єктивно перевірити (ст. 2 Закону України «Про пробацію»). Проект пробаційної програми повинен містити завдання, функції, ознаки цільової групи, на яку спрямована така програма, інформацію про навички та знання, яких може набути суб'єкт пробації за результатами проходження зазначеної програми, ресурси, необхідні для її реалізації, зміст заходів, а також порядок проходження пробаційної програми і оцінки результатів проходження [2].

Відповідними наказами Міністерства юстиції України затверджено чотири пробаційні програми для повнолітніх і чотири для неповнолітніх суб'єктів пробації: «Зміна прокримінального мислення»; «Попередження вживання психоактивних речовин»; «Подолання агресивної поведінки»; «Формування життєвих навичок». Програми враховують вікові та психологічні особливості суб'єктів пробації, а тому різняться кількістю і тривалістю занять, змістом вправ та завдань. Залежно від виду програми кількість занять може становити від 10 до 13, не рідше 1 разу на тиждень в групі або індивідуально.

Для координації заходів, передбачених пробаційною програмою, в уповноваженому органі пробації призначається куратор – працівник, який пройшов спеціальне навчання. Куратор проводить заняття особисто або залучає інших спеціалістів. Разом з засудженим куратор складає графік відвідувань занять. Пропуск занять без поважних причин вважається порушенням порядку проходження програми і може призвести до скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Обов'язок проходження пробаційної програми покладає на суб'єкта пробації суд. Він має бути виконано до завершення терміну перебування засудженого на пробації. Заходи із виконання пробаційної програми відображені у відповідному графіку та узгоджуються із заходами індивідуального плану роботи із засудженим.

Реалізація пробаційної програми передбачає певні етапи. Першим етапом є складання графіку реалізації пробаційної програми. На другому етапі куратор слідкує за виконанням заходів, передбачених

пробаційною програмою. На третьому етапі відбувається оцінка результатів проходження пробаційної програми. На четвертому заключному етапі куратор здійснює підготовку висновку про виконання заходів, передбачених пробаційною програмою і передає його суду.

Суб'єкт пробації зобов'язаний виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою, до яких належать 1) відвідування занять відповідно до графіку; 2) недопущення під час занять вчинків, що ображають людську гідність і громадську мораль, погроз, насильства, відвідування занять з ознаками алкогольного та наркотичного сп'яніння, та інших вчинків, що унеможливають проведення заходів, передбачених пробаційною програмою; 3) виконання завдань, що надаються куратором програми або іншими фахівцями, які можуть залучатися до реалізації пробаційних програм, у рамках заходів, передбачених пробаційною програмою.

Основним завданням пробаційної програми є зміна поведінки особи через усвідомлення нею проблеми, збільшення її вмотивованості до змін, розвиток обізнаності та відповідних навичок. Слід відзначити, що пробаційна програма відіграє важливу роль при досягненні основної мети покарання – виправлення засудженого. За допомогою пробаційної програми може бути змінено життя засудженого на краще, якщо він не лише відвідає всі заняття, передбачені графіком, не порушуватиме вимоги і правила, а й виявлятиме власне бажання змінитися.

Література:

1. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII : станом на 1 січ. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення: 17.05.2023).

2. Про затвердження Порядку розроблення та реалізації пробаційних програм : Постанова Каб. Міністрів України від 18.01.2017 р. № 24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/24-2017-p#Text> (дата звернення: 14.05.2023).

**COLLABORATIVE ACTIVITIES IN THE SPHERE
OF INFORMATION SECURITY**

**КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ
У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ**

Lykhova S. Ya.

*Doctor of Law, Professor,
Head of the Department of Criminal
Law and Procedure, Faculty of Law
National Aviation University
Kyiv, Ukraine*

Лихова С. Я.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального
права і процесу
юридичного факультету
Національний авіаційний
університет
м. Київ, Україна*

Patselya H. A.

*Candidate of Jurisprudence,
Associate Professor of the Department
of Criminal Law and Procedure,
Faculty of Law
National Aviation University
Kyiv, Ukraine*

Пацеля Г. А.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
і процесу юридичного факультету
Національний авіаційний
університет
м. Київ, Україна*

Одним із найважливіших прав людини є право на отримання правдивої та достовірної інформації. Інформаційна безпека є складовою національної безпеки України. Тому саме в розділ I Особливою частини Кримінального кодексу України (далі КК України) «Злочини проти національної безпеки України», в першу чергу, були внесені зміни і були криміналізовані діяння, які набувають особливої суспільної небезпеки саме під час воєнного стану.

Зразу після початку агресивної війни рф проти України, після прийняття Закону України «Про введення воєнного стану в Україні» [1] КК України був доповнений статтями, у яких була встановлена кримінальна відповідальність за суспільно небезпечні кримінальні правопорушення, які посягають на інформаційну безпеку.

Питання національної безпеки України врегульовані у Законі України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII [2].

Слід відмітити, що поняття «національна безпека» є надзвичайно широким за змістом. До його складових слід віднести і такий феномен як інформаційна безпека.

В перші дні війни законодавчий орган прийняв низку законів, спрямованих на захист інформаційної безпеки. Окремі положення цих

нормативних актів згодом були закріплені в КК України як кримінальні правопорушення.

Кримінальна відповідальність за суспільно небезпечні діяння із інформацією залежить не лише від її змісту, але і від часу та від способів її розповсюдження.

Наприклад, до кримінальних правопорушень у сфері колабораційної діяльності, пов'язаної із кримінально караними діяннями у інформаційній сфері слід віднести кримінальні проступки і злочини, відповідальність за які передбачена у ч.ч. 1, 3, 6 ст. 111-1 КК України [3].

У ч. 1 ст. 111-1 КК України «Колабораційна діяльність» передбачена кримінальна відповідальність за кримінальний проступок, який полягає у незаконних діях із інформацією, яка, по-суті, спотворює уяву про реальне становище у державі. Ця інформація має зміст, який полягає у запереченні громадянином України таких очевидних фактів, як здійснення збройної агресії проти України, публічні заклики до підтримання рішень дій держави-агресора, збройних формувань, окупаційної адміністрації. Окрім того, ця інформація має форму закликів до співпраці із державою-агресором та її збройними формуваннями, до невизнання поширення суверенітету на тимчасово окуповані території України. Обов'язковою ознакою розповсюдження такої інформації є її публічний характер. І хоча ця ознака має оціночний характер під публічним способом традиційно розуміється поширення такої інформації серед невизначеного кола осіб, у Примітці до ст. 111-1 КК України додатково вказано, що поширення вважається публічним, якщо воно відбувається через мережі інтернет чи за допомогою інших засобів масової інформації.

Безумовно, вчинення розповсюдження такого виду інформації та ще і у воєнний час має тягти кримінальну відповідальність, не дивлячись на те, що склад цього кримінального проступку носить формальний характер. Розповсюдження такого роду інформації у формі заперечень і закликів негативно впливає на формування у деяких громадян недовіри до позиції держави у цій війні, може спонукати особу до вчинення більш тяжких злочинів, наприклад, до державної зради, до пособництва державі-агресору, до ухилення від мобілізації та інших.

Відповідальність за розповсюдження інформації приблизно такого ж змісту передбачена у ч. 3 ст. 111-1 КК України. Але обов'язкову ознаку у юридичному складі злочину, передбаченому у ч. 3 ст. 111-1 КК України відіграє така ознака як місце вчинення злочину.

В диспозиції цієї частини передбачена відповідальність за такі діяння як здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів і форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникнення відповідальності за здійснення державою-агресором

збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора.

Так як ця стаття розташована в розділі I Особливої частини КК України, то всі кримінальні правопорушення, юридичні склади яких розташовані у ньому спрямовані на нанесення шкоди такому родовому об'єкту як національна безпека України. Безпосереднім об'єктом злочину, юридичний склад якого передбачений у диспозиції ч. 3 ст. 111-1 КК України є інформаційна безпека у сфері освітньої діяльності.

Злочин вчинюється шляхом активних дій. Об'єктивну сторону цього юридичного складу злочину складаються такі дії як: пропаганда у закладах освіти незалежно від типів і форм власності та дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти.

Поняття пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму збройної агресії як держави-терориста проти України розкривається у Законі України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії рф як держави терориста проти України, символики воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україні» від 22 травня 2022 р. № 2265-IX [4].

Аналізований склад злочину за своєю побудовою є формальний, тому наслідки і причиновий зв'язок не розглядаються як його обов'язкові елементи.

Натомість, місце вчинення злочину в цьому юридичному складі відіграє роль обов'язкової ознаки, адже про це є пряма вказівка у диспозиції ч. 3 ст. 111-1 КК України – «у закладах освіти».

До закладів освіти відносяться юридичні особи публічного чи приватного права, основним видом діяльності яких є освітня діяльність. Час вчинення злочину також у цьому випадку виступає як обов'язкова ознака – воєнний час або час надзвичайного стану, які напряду зумовлені збройною агресією рф в Україні.

Аналізований злочин вчинюється лише із прямим умислом. Особа усвідомлює, що на Україну здійснила воєнну агресію рф, яка наносить реальну шкоду національній безпеці і суверенітету нашої держави. Особа передбачає, що її дії, а саме пропаганда серед школярів та студентів не сприяє їхньому вихованню у патріотичному дусі, може стати підставою формування у них хибного враження про те, що відбувається в Україні, про ту шкоду, яку наносить нацистський тоталітарний режим інтересам України. Особа бажає вчинювати саме такі дії або досягти певного наслідку, хоча наслідок не є обов'язковою ознакою у цьому юридичному складі злочину.

Що стосується мотиву і мети, слід вказати таке. Мета є обов'язковою ознакою у цьому юридичному складі злочину. Вона прямо вказана у диспозиції ч. 3 ст. 111-1 КК України – «з метою сприяння здійсненню

збройної агресії проти України, встановлення та утворення тимчасовий окупації».

Мотив, безумовно, має місце, особливо в умисних злочинах, але в аналізованому юридичному складі злочину він відіграє роль факультативної ознаки. Мотив може бути будь-який, корисливий, бажання надати допомогу державі державі-агресору, особистий тощо, але на кваліфікацію він не впливає.

До колабораційної діяльності у інформаційній сфері слід віднести злочин, за який встановлена відповідальність у ч. 6 ст. 111-1 КК України. Цей злочин полягає у організації та проведенні заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором тощо. Те, що це злочин саме в сфері інформаційної діяльності свідчить текст ч. 2 і ч. 4 примітки до ст. 111-1 КК України, у яких вказано, що під заходами політичного характеру розуміються з'їзди, збори, мітинги, походи, демонстрації, конференції, круглі столи тощо, тобто заходи, які мають на меті обмін інформацією. Також у примітці вказано, що під здійсненням інформаційної діяльності розуміється створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної інформації, тобто інформації, яка носить антиукраїнський характер.

Цей злочин вважається особливо тяжким, адже як основне за нього передбачене покарання у виді позбавлення волі від десяти до дванадцяти років.

Таким чином, є підстави вважати кримінальні правопорушення у сфері інформації колабораційною діяльністю за наявності підстав, вказаних у КК України.

Література:

1. «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24 лютого 2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>

2. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 3 березня 2022 р. № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n12>

4. Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії рф як держави терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україні: Закон України від 22 травня 2022 р. № 2265-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text>

**UNVOLUNTARILY LEAVING A MILITARY UNIT OR PLACE
OF SERVICE COMMITTED UNDER THE CONDITIONS
OF THE STATE OF MARTIAL: CRIMINAL AND COMPARATIVE
CHARACTERISTICS PART 5 ART. 407 AND PART 4
OF ART. 408 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE**

**САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ
АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ, ВЧИНЕНЕ В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ: КРИМІНАЛЬНО-ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА
Ч. 5 СТ. 407 ТА Ч. 4 СТ. 408 КК УКРАЇНИ**

Lykhova S. Ya.

*Doctor of Law, Professor,
Head of the Department of Criminal
Law and Procedure, Faculty of Law
National Aviation University
Kyiv, Ukraine*

Лихова С. Я.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального
права і процесу
юридичного факультету
Національний авіаційний
університет
м. Київ, Україна*

Polishchuk D. O.

*First (Bachelor) Level Student
at the Department of Criminal Law
and Procedure, Faculty of Law
National Aviation University
Kyiv, Ukraine*

Поліщук Д. О.

*здобувачка першого (бакалаврського)
рівня кафедри кримінального права
і процесу юридичного факультету
Національний авіаційний
університет
м. Київ, Україна*

Кримінальним законодавством України, а саме у диспозиції ч. 1 ст. 408 КК України [1], тлумачиться поняття дезертирство – самовільне залишення військової частини або місця служби з метою ухилитися від військової служби, а також нез'явлення з тією самою метою на службу у разі призначення, переведення, з відрядження, відпустки або з лікувального закладу. У ч. 4 зазначеної статті встановлена кримінальна відповідальність за вчинення дезертирства в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці. Аналізуючи об'єктивну сторону цього злочину, доходимо висновку, що центральним об'єктом є порушення встановленого порядку несення військової служби у Збройних Силах України, який встановлений у Положенні «Про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України», яке затверджене Указом Президента України від 10 грудня 2008 року № 1153/2008 [2]. У ст. ст. 16, 65 Основного Закону України закріплений конституційний обов'язок військовослужбовця щодо захисту

суверенітету і територіальної цілісності України. Окремо слід зауважити, що цей злочин традиційно вважається триваючим і фактично починається з моменту самовільного залишення військової частини або місця служби або нез'явлення на службу. Момент закінчення кримінального караного діяння, передбаченого у диспозиції ч. 4 ст. 408 КК України, чітко не визначається, адже тривалість не має значення для закінченого складу злочину і не впливає на кваліфікацію. Загальна тривалість часу, протягом якого військовослужбовець уникав проходження військової служби, може мати значення тільки при призначенні покарання, а саме при визначенні ступеня тяжкості злочину. Щодо готування та замаху на вчинення дезертирства, слід відмітити, що вони мають місце, тільки коли злочин вчиняється у формі залишення суб'єктом місця проходження військової служби. Тобто за своєю кримінально-правовою природою цей злочин має усічений склад. Слід зазначити, що всі дії військовослужбовця (наприклад, повернення до місця служби, або звернення до органів влади) після фактичного залишення ним військової частини необхідно кваліфікувати як з'явлення із зізнанням.

Досліджуючи суб'єктивну сторону злочину, склад якого передбачений у диспозиції ч. 4 ст. 408 КК України «вчинення дезертирства в умовах воєнного стану», слід вказати, що суб'єктом може бути лише військовослужбовець. Характерними ознаками суб'єктивної сторони є наявність тільки прямого умислу у суб'єкта, а також наявністю мети при вчиненні цього кримінального правопорушення – ухилення від проходження військової служби. Саме мета відрізняє дезертирство від самовільного залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК України).

Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці» від 13 грудня 2022 року № 2839-IX ст. 407 КК України була доповнена ч. 5 «Самовільне залишення військової частини або місця служби, а також нез'явлення вчасно на службу без поважних причин військовослужбовцем, вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці» [3]. Характерна риса юридичного складу злочину, передбаченого у диспозиції ч. 5 ст. 407 КК України «Самовільне залишення військової частини або місця служби» визначається інтервалом часу, протягом якого суб'єкт ухиляється від проходження військової служби, маючи умисел через певний проміжок часу повернутися до виконання своїх обов'язків. Зокрема, момент закінчення злочину, склад якого передбачений у диспозиції ч. 5 ст. 407 КК України, слід вважати зафіксований факт повернення суб'єкта у військову частину або його затримання компетентними органами. Таким чином,

при кваліфікації дій суб'єкта має значення строк ухилення його від військової служби. Прямими доказами при інкримінуванні особі злочину, склад якого передбачений у диспозиції ч. 4 ст. 407 КК України, можуть бути: маскування особистості та приналежності до військової частини, підробка документів, перереєстрація за основним місцем проживання, інсценування тощо.

Аналізуючи об'єктивну сторону цього виду злочину, наголошуємо, що об'єктом, окрім самовільного залишення військової частини або місця служби, виступає факт вчасного нез'явлення суб'єкта без поважних причин на службу у разі звільнення з частини, призначення або переведення, нез'явлення з відрадження, відпустки або лікувального закладу. Зокрема, вчасна неявка військовослужбовця на службу повинна мати самоправний характер, тобто суб'єкт має безперешкодну можливість повернутися у встановлений термін до місця проходження військової служби. Таким чином, залишення військової частини не є кримінально караним діянням, якщо воно було вчинене у відповідності із внутрішнім наказом командира (начальника). Загальними об'єктивними факторами нез'явлення суб'єкта у місце для проходження військової служби можуть бути непереборні обставини, що не залежать від військовослужбовця. Слід звернути увагу на той факт, що вчиняючи злочин, відповідальність за який передбачена у диспозиції ч. 5 ст. 407 КК України, суб'єкт може мати як прямий умисел, так і діяти необережно. Кримінальним законодавством чітко не зазначаються об'єктивні причини неявки до військової частини або до місця служби військовослужбовця, які б виключали кримінальну караність діянь, вчинених суб'єктом. Адже в умовах воєнного стану, а особливо в бойовій обстановці, ситуаційний фактор обтяжує питання інкримінування суб'єкту вчинення злочину відповідальність за який, передбачена у ч. 5 ст. 407 КК України. До ряду об'єктивних поважних причин, через які військовослужбовець міг самовільно залишити військову частину або місце проходження військової служби, необхідно включати також ті ситуаційні моменти які могли б виникнути у бойовій обстановці (наприклад, наступ ворожих військ, відсутність ротації, неспроможність батальйону виконувати бойові завдання через нестачу збройного продовольства тощо).

Література:

1. Кримінальний кодекс України: від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Про затвердження Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: Указ Президента України від 10 грудня 2008 р. №1153/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008#Text>

3. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці: Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2839-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2839-20#n65>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-80>

SPECIAL PRE-TRIAL INVESTIGATION IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

СПЕЦІАЛЬНЕ ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Moshniaha L. V.

*Doctor of Law,
Associate Professor of the Department
of Criminal Law and Criminology
Donetsk State University
of Internal Affairs
Kropyvnytskyi, Ukraine*

Мошняга Л. В.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології
Донецький державний університет
внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна*

Yermolenko-Kniazieva L. S.

*Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Law and Social
and Humanitarian Disciplines
Flight Academy of the National
Aviation University
Kropyvnytskyi, Ukraine*

Єрмоленко-Князєва Л. С.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права та соціально-
гуманітарних дисциплін
Льотна академія Національного
авіаційного університету
м. Кропивницький, Україна*

Kniazieva K.

*Police Major,
Senior Investigator in Particularly
Important Cases
Chief Investigative Department
of the National Police of Ukraine
Kropyvnytskyi, Ukraine*

Князєва К.

*майор поліції, старший слідчий
в особливо важливих справах
Головне слідче управління
Національної поліції України
м. Кропивницький, Україна*

Введений з початком повномасштабного російського вторгнення на територію України воєнний стан ще більше посилив проблематику окремих аспектів правового регулювання КПК України, серед яких на

особливу увагу заслуговують положення щодо запровадження спеціального досудового розслідування.

Після початку повномасштабного наступу РФ на територію України та запровадження на її території воєнного стану було внесено ряд змін до чинного КПК України, зокрема було перейменовано розділ IX¹, який одержав нову назву – «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» [1]. Таким чином, законодавець акцентувався на специфіці кримінальної процесуальної діяльності в умовах саме цього особливого правового режиму.

Крім того, необхідно враховувати, що у випадках введення воєнного стану держава має право на відступ від окремих міжнародних зобов'язань у сфері забезпечення прав людини. У ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права проголошується, що «Під час надзвичайного становища в державі, при якому життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошується, держави-учасниці цього Пакту можуть вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань за цим Пактом тільки в такій мірі, в якій це диктується гостротою становища, при умові, що такі заходи не є несумісними з їх іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження...». У ч.ч. 1, 2 ст. 15 Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини також передбачено, що: «Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом». Наведене вище положення не може бути підставою для відступу від статті 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, і від статей 3, 4 (пункт 1) і 7». Процедура дерогації має свій відповідний механізм, межі, мету та запобіжники правомірності обмеження прав людини. При цьому ЄСПЛ дотримується концепції пропорційності обмеження прав людини меті такого обмеження у кожному конкретному випадку. Зазначена специфіка поширюється і на сферу кримінального та має враховуватися у правозастосуванні.

Нормотворець надає чіткий перелік злочинних діянь, які він відносить до таких, що підлягають спеціальному досудовому розслідуванню. При цьому він також встановлює коло осіб, стосовно яких може мати місце спеціальне досудове розслідування в результаті вчинення ними злочинів, які не входять до виключного переліку. До їх числа входять: а) підозрювані особи, що перебувають на тимчасово окупованій території нашої країни та переховуються на ній від органів

досудового розслідування, бажаючи ухилитись від відповідальності; б) підозрювані особи, що перебувають на території держави-агресора та переховуються на ній від органів досудового розслідування бажаючи ухилитись від відповідальності; в) підозрювані особи, яких було оголошено у розшук на міжнародному рівні та провадження про протиправні діяння яких розслідуються в одному кримінальному провадженні зі злочинами, що належать до переліку, встановленого законодавцем.

Починаючи з березня минулого року до КПК України було внесено 20 змін та поправок, що свідчить про те, що законодавець робить спроби реформувати чинне кримінальне процесуальне законодавство, проте робить це несистемно та, як показує практика, необдумано, що аж ніяк не сприяє вирішенню нагальних проблем сьогодення у здійсненні кримінальних проваджень [2, с. 31].

Клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування має містити такі складові: виклад обставин злочину в короткому вигляді, вказівка на ці обставини як підставу подачі клопотання; кваліфікація вчиненого правопорушення відповідно до приписів чинного кримінального закону, важливо зазначити при цьому конкретну статтю цього закону; виклад тих обставин, які доводять правильність підозри у вчиненні злочину саме цією особою, зазначення тих обставин, які дозволяють розглядати провадження в порядку спеціального досудового розслідування (перелічені вище); зазначення обставин про ухилення підозрюваної особи від відповідальності шляхом переховування; встановлення кола свідків, допит яких може допомогти слідчому судді у прийнятті рішення про задоволення клопотання.

Особливу структуру має зміст клопотання щодо здійснення спеціального досудового розслідування щодо підозрюваного, стосовно якого було прийнято рішення уповноваженим органом стосовно обміну останнього в якості військовополоненого та за умови реалізації такого обміну. До структури цього клопотання, крім вище зазначених елементів, входять такі складові: документи, якими підтверджується прийняття рішення стосовно обміну підозрюваного як військовополоненого уповноваженим органом та матеріали, на основі яких слідчий суддя може переконатись у реалізації цього обміну [3].

Слідчий суддя повинен розглянути подане йому клопотання за участі слідчого чи прокурора, який його подав, та за обов'язкової присутності захисника підозрюваного впродовж десяти днів з моменту його надходження до слідчого судді.

Розглянувши подане йому слідчим чи прокурором клопотання, слідчий суддя видає одну з можливих ухвал: про задоволення чи відхилення (відмову в задоволенні) даного клопотання. Зміст ухвали повинен бути

мотивованим, слідчий суддя має обґрунтувати своє рішення, вміщене в ухвалі. Клопотання подається одноразово, повторне подання може мати місце, якщо виникають обставини, наявність яких не була відома на момент подачі початкового клопотання і які засвідчують необхідність призначення спеціального досудового розслідування.

У разі явки підозрюваного до органів досудового розслідування, якими здійснюється щодо нього спеціальне досудове розслідування, або ж у разі затримання підозрюваного цими органами, необхідність здійснення подальшого спеціального досудового розслідування відпадає, а тому досудове розслідування надалі відбувається в загальному порядку. Дані стосовно осіб, які підозрюються у вчиненні злочину та стосовно яких слідчим суддею була видана ухвала про здійснення щодо них спеціального досудового розслідування, у той же день вносяться в ЄРДР, а також підлягають публікації в ЗМІ, що мають загальнодержавний рівень поширення, та публікуються на офіційному сайті Генерального прокурора.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.03.2023).
2. Гусаров С. М. Щодо вдосконалення окремих положень досудового розслідування з урахуванням воєнного стану. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.). Харків : ХНУВС, 2022. С. 31–33.*
3. Досудове розслідування в умовах воєнного стану: які зміни внесено в КПК? URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/213263_dosudove-rozsliduvannya-v-umovakh-vonnogo-standuyak-zmni-vneseno-v-kpk (дата звернення: 05.03.2023).

**PROBLEMATIC ISSUES OF REMOTE COURT PROCEEDINGS
UNDER MARTIAL LAW**

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО СУДОВОГО
ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Mudretska H. V.

*Ph.D., Associate Professor at the
Department of Criminal Procedure,
Faculty of Training for Pre-trial
Investigation
Odessa State University
of Internal Affairs
Odessa, Ukraine*

Мудрецька Г. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального
процесу
Одеський державний університет
внутрішніх справ
м. Одеса, Україна*

Згідно з положеннями ч. 1 ст. 336 КПК України судове провадження може здійснюватися у режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення, у тому числі яке знаходиться поза межами приміщення суду (дистанційне судове провадження), у разі: неможливості безпосередньої участі учасника кримінального провадження в судовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин; необхідності забезпечення безпеки осіб; проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого; необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності судового провадження; наявності інших підстав, визначених судом достатніми. Частиною 2 статті 336 КПК України передбачено, що суд ухвалює рішення про здійснення дистанційного судового провадження за власною ініціативою або за клопотанням сторони чи інших учасників кримінального провадження. У разі якщо сторона кримінального провадження чи потерпілий заперечує проти здійснення дистанційного судового провадження, суд може ухвалити рішення про його здійснення лише вмотивованою ухвалою, обґрунтувавши в ній прийняте рішення. Суд не має права прийняти рішення про здійснення дистанційного судового провадження, в якому поза межами приміщення суду перебуває обвинувачений, якщо він проти цього заперечує, крім випадків здійснення дистанційного судового провадження в умовах воєнного стану [1].

Конструкція вказаної норми вказує на те, що саме суд наділений дискреційним правом вирішувати питання про форму судового засідання при ухваленні рішення про здійснення судового провадження дистанційно. Адже у разі якщо сторона кримінального провадження чи

потерпілий заперечує проти здійснення дистанційного судового провадження, суд може ухвалити рішення про його здійснення лише вмотивованою ухвалою, обґрунтувавши в ній прийняте рішення. Отже, в цьому випадку бажання сторін та потерпілого є умовно зобов'язуючим та не зобов'язують суд обов'язково врахувати їх думку. При цьому волевиявлення обвинуваченого містить у собі право зобов'язуючого характеру, що безумовно зобов'язує суд до прийняття конкретного процесуального рішення, обмежуючи судовий розсуд. Вказана правова позиція міститься у Постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 21 листопада 2022 року у справі № 415/1698/12-к. Зокрема у вказаному рішенні Суду зазначається, що на відміну від інших учасників судового провадження, волевиявленню обвинуваченого при вирішенні питання про форму проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження, надається правозобов'язуюче значення: «Суд не має права прийняти рішення про здійснення дистанційного судового провадження, в якому поза межами приміщення суду перебуває обвинувачений, якщо він проти цього заперечує, крім випадків здійснення дистанційного судового провадження в умовах воєнного стану». Вимог, у якій формі може або має бути викладене заперечення, КПК не містить. Разом з тим, Суд вказує, що зважаючи на те, що до обвинуваченого у кримінальному провадженні застосовний загальнодозвільний тип правового регулювання, допустимим є заперечення у будь-якій формі, де є явним волевиявлення особи про те, що вона бажає бути особисто присутньою у суді. Тому, якщо обвинувачений у своєму клопотанні прямо виявив бажання про безпосередню участь в апеляційному розгляді справи, то це свідчить про те, що він заперечує свою участь в судовому засіданні із застосуванням відеоконференції [2].

На думку голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Станіслава Кравченка, який під час ІХ Конференції з кримінального права та процесу, наголосив, що суддя, прокурор мають перебувати в залі судових засідань, захисник – або в залі суду, або поряд із підзахисним (у разі участі в засіданні в режимі відеоконференції). Адже якщо, зокрема, суд, прокурор перебуватимуть поза приміщенням суду, будуть виникати питання щодо дотримання загальних засад кримінального провадження, незалежності судді тощо. Якщо суддя перебуватиме не в суді, то це – порушення процедури судового розгляду, починаючи від відкриття судового засідання та завершуючи таємницею нарадчої кімнати. Що стосується дистанційної участі в засіданнях учасників кримінального провадження, то такий механізм можна використовувати тоді, коли забезпечити їхню участь неможливо

[3]. З огляду на наведене, проблематику проведення судових засідань у режимі відеоконференції, зокрема становить вимога особистої присутності суддів, прокурора, особливо у в умовах постійних ракетних та артилерійських обстрілів, тривалих та неодноразових повітряних тривог, зокрема, у східних та північних регіонах нашої держави. У такому разі прокурор також за об'єктивних обставин не завжди безпосередньо може взяти участь в судовому засіданні не інакше, як в режимі відеоконференції. Вважаємо, що у разі непереборності виниклих загроз, відповідно до вимог ст. 336 КПК України, суд мотивованою ухвалою, з наведенням відповідного обґрунтування, повинен ухвалити рішення про здійснення дистанційного судового провадження, незалежно від того сторона це кримінального провадження чи інший учасник.

Що стосується порушення таємниці нарадчої кімнати, слід зауважити, що проведення наради суддів із застосуванням сучасних технічних засобів не призводить до порушення нарадчої кімнати. Адже правовий режим, у якому перебуває суд під час ухвалення судового рішення має виключати будь-який вплив сторонніх осіб на розсуд та волю суддів, виключати спілкування з особами, які прямо чи опосередковано можуть впливати на суть рішення, що ухвалюється. Положення КПК щодо таємниці наради суддів міститься у рішеннях Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. Зокрема, у постанові від 11.03.2021 по справі № 711/798/18, Суд зазначає, що чинний кримінальний процесуальний закон не містить вимог як щодо порядку ухвалення судового рішення в нарадчій кімнаті, так і щодо способу виготовлення судових рішень у кримінальному провадженні. Положення КПК України не забороняють суддям готуватися до судового засідання, зокрема, вивчати матеріали провадження та готувати один чи кілька альтернативних проєктів резолютивної частини судового рішення до початку судового засідання) [4]. В іншій постанові від 24.02.2020 р. по справі № 128/2455/15-к Суд вказує, що вчинення процесуальних дій та ухвалення суддями (суддею) під час перебування в нарадчій кімнаті у кримінальному провадженні судових рішень в інших справах слід вважати порушенням таємниці наради суддів, яке на підставі ч. 1 ст. 412 КПК може бути визнано істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону в разі, якщо воно за своїм характером та з огляду на обставини конкретної справи перешкодило або могло перешкодити суду ухвалити законне й обґрунтоване судове рішення, тобто в тих випадках, коли вказане порушення обґрунтовано ставить під сумнів незалежність і неупередженість суддів (судді) у ході обговорення та ухваленні відповідного судового рішення) [5].

З огляду на наведене, за умов наявності процесуальних гарантій дотримання прав учасників судового провадження, будь-які сумніви щодо неупередженості суддів мають усуватись у визначеному чинним процесуальним законом порядку, а саме шляхом заявлення та вирішення відводів у порядку, передбаченому §. 6 Глави 3 КПК України. Якщо в силу об'єктивних причин, які становить загрозу чи небезпеку життю, здоров'ю сторін та інших учасників судового процесу, необхідним є прийняття рішення про здійснення дистанційного судового провадження, у разі якщо це є неможливим – вжити заходів щодо відкладення судового розгляду на строк, об'єктивно необхідний для усунення причин.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду ВС від 21 листопада 2022 року у справі № 415/1698/12-к. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=107533687&red=10000310ff3dc5337cef1ae584ce877dcc607a&d=5>.
3. Робота судів і процесуальні строки: судді ВС розповіли про особливості кримінального провадження під час воєнного стану. Судова влада України. URL: <https://kr.arbitr.gov.ua/archive/1358599/>.
4. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду ВС від 11.03.2021 по справі № 711/798/18. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=95616559&red=100003b571bc04f02ebc2c05c6e9538aa59580&d=5>.
5. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 24 лютого 2020 року по справі № 128/2455/15-к. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87902046>.

**THE ROLE OF INTERNATIONAL COOPERATION
OF CRIMINOLOGISTS DURING THE MILITARY AGGRESSION
IN UKRAINE**

**РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
КРИМІНАЛІСТІВ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ**

Nehrebetskyi V. V.

*Ph. D. in Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Criminalistics
Yaroslav Mudryi National
Law University
Kharkiv, Ukraine*

Негребецький В. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики
Національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

На сьогодні Президентові України, Верховній Раді України і Кабінетові Міністрів України вдалося задіяти легітимні міжнародно-правові механізми, у першу чергу, Міжнародний кримінальний суд і Раду Безпеки ООН, для притягнення РФ за порушення міжнародного гуманітарного права та скоєння військових злочинів в Україні. При цьому, на територіях України, звільнених із під окупації російської армії (Буча, Гостомель, Ірпінь і ін.), уже сьогодні вдається реалізовувати спеціальний механізм правосуддя, що полягає в спільній роботі національних та міжнародних фахівців: експертів, слідчих, прокурорів та суддів зі збору об'єктивних і неупереджених доказів грубого порушення міжнародних законів і звичаїв ведення РФ війни в Україні.

У зв'язку з цими трагічними обставинами слід необхідно згадати роль криміналістики та судової експертизи в міжнародному співробітництві в розслідуванні злочинів [1]. Так, члени Литовського товариства криміналістів, Польського товариства криміналістів та Міжнародного конгресу криміналістів (Україна), 04.03.2022 р. звернулись до мирової наукової спільноти для об'єднання зусиль європейських вчених і практиків для забезпечення безпеки та миру Європейського континенту [2]. Вони закликають колег докласти всіх зусиль, щоб зупинити агресію проти України як найближчої сусідньої держави, допомогти нашим братам і сестрам в Україні подолати труднощі війни, показати, як важливо бути справжніми друзями, бути зараз разом. За нашу і вашу свободу, за наше спільне майбутнє в ЄС, за наші спільні плани та прагнення. В Україні атакують і бомбардують не лише військові частини, але й варварські руйнують критичну інфраструктуру, зокрема житлові квартали, гинуть мирні жителі та навіть діти. Порушуються основні принципи міжнародного співробітництва та норми міжнародного права. Український народ

захищає не лише свою країну, націю, а й незалежність інших європейських держав, а також фундаментальні принципи міжнародного права: демократію, права і свободи людини, верховенство права та нашу спільну безпеку на даний момент і назавжди, майбутнє всього людства.

Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України (далі КНДІСЕ) перебуває у міжнародних зв'язках з науковими установами, навчальними закладами зарубіжних країн, міжнародними та неурядовими організаціями відповідно до ст. 24 Закону України «Про судову експертизу», проводячи спільні конференції, симпозиуми, семінари та здійснює обмін спеціалістами в рамках міжнародних проєктів та програм та поза межами відповідних програм. У 2017 році КНДІСЕ став членом Європейської мережі судово-експертних установ (European Network of Forensic Science Institutes (ENFSI)) [3]. Зауважимо, що Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (м. Харків) став членом Європейської мережі судово-експертних установ у 2018 році [4].

Постійні контакти експертів КНДІСЕ в рамках роботи робочих груп ENFSI дозволяють отримувати актуальну інформацію про нові досягнення в експертній галузі, обмінюватися досвідом з колегами та привносити кращі досягнення в практику роботи КНДІСЕ. У 2019 року КНДІСЕ став першою установою серед експертних науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України, що приймає участь у програмі обміну CEPOL – Агентство Європейського Союзу з підготовки співробітників правоохоронних органів (CEPOL – European Union Agency for Law Enforcement Training) [5]. CEPOL надає можливість ставати учасниками програми обміну судовим експертам й фахівцям КНДІСЕ, які стали активними учасниками програми обміну та навчання на освітній платформі Leed CEPOL. CEPOL сприяє співпраці та обміну знаннями серед працівників правоохоронних органів ЄС (у тому числі і третіх країн), а тепер вже й судово-експертних установ, з питань, які впливають із пріоритетів ЄС у сфері безпеки, зокрема в частині Політики ЄС у сфері боротьби з організованою злочинністю. У країнах, які співпрацюють з CEPOL, діють Національні підрозділи CEPOL (національні контактні пункти). Пріоритетом у міжнародній діяльності КНДІСЕ є також залучення інструменту TAIEX (Technical Assistance Information Exchange). Це вид зовнішньої допомоги, що надається Європейською Комісією для обміну інформацією з метою розбудови інституціональної спроможності, необхідної для адаптації національного законодавства до *acquis communautaire*. У рамках інструменту TAIEX експертами КНДІСЕ здійснюються навчальні візити, що надають змогу вивчати досвід країни-члена ЄС, організуються та проводяться семінари та робочі зустрічі з відповідними партнерами країн-членів ЄС у галузі судової експертизи.

Експерти КНДІСЕ приймають участь у Проєкті «ДІЯ-ЄС: Заходи ЄС з питань протидії наркотикам та організованій злочинності, інтенсивне співробітництво та нарощування потенціалу для боротьби з організованою злочинністю у сфері наркоторгівлі вздовж героїнового маршруту» EU–ACT (EU Action Against Drugs and Organised Crime). З 2017 року фахівці Інституту залучені до активної роботи Робочої Групи проєкту EU-ACT. В рамках роботи даного проєкту фахівці КНДІСЕ проводять спільні науково-практичні заходи, семінари, вебінари та здійснюють навчальні візити до країн ЄС щодо покращення взаємодії в межах проєкту EU-ACT та вивчення передового досвіду.

Починаючи з 2020 року експерти Київського науково-дослідного інституту судових експертиз стали учасниками програми International Quality Assurance Programme (IQAP) International Collaborative Exercises (ICE) UNODC. Управління ООН з наркотиків і злочинності – спеціалізована установа ООН, що займається боротьбою з поширенням наркотиків і пов'язаною з ними злочинністю. Програма міжнародних спільних завдань (ICE) спрямована на те, щоб допомогти лабораторіям з тестування на наркотики в усьому світі оцінити свою роботу й прийняти коригуючі заходи, коли це необхідно.

Крім вищезазначених програм, працівники КНДІСЕ постійно обмінюються досвідом з фахівцями різних країн світу, в тому числі шляхом проведення робочих зустрічей. Так у 2019 році представники КНДІСЕ були запрошені у INTERPOL, а у 2018 році брали участь (єдині серед всіх експертних установ України) у конференції Європейської академії криміналістичних наук (EAFS), що проходила в Ліоні, Франція. В рамках співробітництва з іншими судово-експертними установами України та світу КНДІСЕ були підписані численні договори про співробітництво.

Активна діяльність Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України у галузі міжнародної інтеграції та партнерські стосунки в рамках досягнутих домовленостей дозволяють втілювати міжнародні стандарти в роботу установи, сприяють більш ефективному вирішенню складних теоретичних та практичних завдань, сприяють обміну інформаційними ресурсами, забезпечують високу якість проведення експертиз.

Література:

1. Shepitko, V. Y., Shepitko, M. V. (2021) The role of forensic science and forensic examination in international cooperation in the investigation of crimes. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, no. 28(1), pp. 179–186 (in English). URL: <https://crimcongress.com/news/звернення/>
2. Звернення. (04.03.2022)
3. European Network of Forensic Science Institutes. URL: <https://enfsi.eu/>

4. Делегація ХНДІСЕ на щорічній зустрічі ENFSI у місті Будапешт (2018). URL: <https://www.facebook.com/InstitutBokarius/posts/1679122298868644>

5. КНДІСЕ: Міжнародна діяльність. URL: <https://kndise.gov.ua/mizhnarodna-diyalnist/>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-83>

INSTITUTE OF STATE PROSECUTION IN THE CONDITIONS OF THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Popovych M. V.

Head of the Hans Gross Laboratory of the Department of Criminal Law of the Faculty of Law Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University Chernivtsi, Ukraine

Попович М. В.

завідувач лабораторії імені Ганса Гросса кафедри кримінального права юридичного факультету Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича м. Чернівці, Україна

Stratiy O. V.

Candidate of Legal Sciences, Assistant at the Department of Criminal Law of the Faculty of Law Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University Chernivtsi, Ukraine

Стратій О. В.

кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального права юридичного факультету Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича м. Чернівці, Україна

Воєнний стан є особливим правовим режимом, який застосовується у випадку загрози національній безпеці, збереженню життя та здоров'ю громадян, а також забезпеченню недоторканності територіальної цілісності держави. Під час воєнного стану, який оголошений Президентом України за рішенням Верховної Ради, виникають особливі правові умови, які вимагають адаптації існуючих правових інститутів.

Один з таких інститутів – це інститут державного обвинувачення, який відіграє важливу роль у правовій системі України. Цей інститут є ключовим для забезпечення додержання принципу верховенства права, зміцнення правопорядку та захисту прав і свобод громадян. У контексті воєнного стану, його роль і значення стають ще більш вагомими

розглядає сутність, завдання та функції інституту державного обвинувачення, а також розкриває особливості його функціонування під час воєнного стану. Дослідження засноване на правових нормах України, міжнародних стандартах та важливих судових рішеннях.

Умови воєнного стану передбачають, що влада має право вживати надзвичайних заходів для захисту національної безпеки та прав і свобод громадян. Один з таких заходів – залучення Інституту державного обвинувачення до боротьби з небезпекою. Україна, як країна, яка знаходиться в умовах війни на своїй території, має певні особливості в організації правосуддя та забезпеченні прав людини в умовах воєнного стану.

Інститут державного обвинувачення є важливим елементом правової системи будь-якої держави, оскільки він забезпечує захист прав та інтересів громадян, а також забезпечує дотримання законів та порядку в суспільстві. Умови воєнного стану ставлять перед інститутом державного обвинувачення особливі завдання та вимоги, оскільки в таких умовах виникають нові види злочинів та порушень, а також збільшується навантаження на правоохоронні органи та судову систему держави.

Один з основних завдань інституту державного обвинувачення в умовах воєнного стану полягає у забезпеченні ефективного розслідування та притягнення до відповідальності за злочини, які вчинені під час воєнного конфлікту. Для цього необхідно мати достатньо компетентний та досвідчений персонал, який зможе ефективно проводити розслідування та забезпечувати пред'явлення обвинувачень у відповідних судових органах. Крім того, інститут державного обвинувачення повинен забезпечувати права громадян, які були затримані чи арештовані під час воєнного конфлікту. Це означає, що інститут повинен забезпечувати право на захист та правильне застосування законів при розслідуванні кримінальних правопорушень.

В інституті державного обвинувачення під час воєнного стану виникають й проблеми, а саме: втрата контролю над окремими територіями України, що у свою чергу призводить до неможливості виконання функціональних обов'язків правоохоронними органами й судами на окупованих територіях, збільшення навантаження на персонал та ресурси, відсутність легітимних органів правопорядку на непідконтрольних територіях, тобто в таких умовах збільшується кількість злочинів та порушень, а також збільшується кількість затриманих та арештованих осіб. Це може призвести до перевантаження системи та зниження якості роботи інституту, наявність небезпеки для життя і здоров'я осіб, які повинні проводити досудове розслідування, або брати в ньому участь, знищення кримінальних процесуальних документів, що унеможливило проведення окремих процесуальних дій.

Неможливість притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які переховуються від органів досудового розслідування й суду на непідконтрольній Україні території. Недостатні фінансові та матеріально-технічні ресурси, в умовах воєнного стану потреби в інституті державного обвинувачення значно збільшуються, але фінансування та матеріально-технічна база не завжди відповідають цим потребам, а також відсутність досвіду роботи в умовах дії особливих правових режимів. Все це може призвести до перевантаження системи та зниження якості роботи. В умовах воєнного стану з'являються нові види злочинів та порушень, які вимагають від співробітників інституту державного обвинувачення спеціальних знань та вмінь, однак недостатня кваліфікація працівників може призвести до неправильного розслідування злочинів та помилкового притягнення до відповідальності. Напружений емоційний стан персоналу, робота в умовах воєнного стану може бути дуже виснажливою та емоційно навантаженою для співробітників інституту державного обвинувачення, що може вплинути на їхню ефективність та роботу. Зазначені негативні чинники вплинули на зміщення законотворчих пріоритетів та зумовили спрямування зусиль законодавця на термінову розробку відповідного нормативного підґрунтя. Для ефективної роботи інституту державного обвинувачення в умовах воєнного стану необхідно забезпечувати належний рівень фінансування та матеріально-технічної бази, а також забезпечувати необхідний рівень кваліфікації персоналу. Крім того, важливо забезпечити взаємодію з іншими правоохоронними органами та судовою системою, щоб забезпечити ефективність розслідувань та притягнення до відповідальності за вчинені кримінальні правопорушення.

Також варто зазначити, що відбулися певні зміни в законодавстві на час дії надзвичайного або воєнного стану на території України, а саме: «тимчасовий доступ до речей і документів, визначених у пунктах 2, 5, 7, 8 частини першої статті 162 КПК України, здійснюється на підставі постанови прокурора, погодженої з керівником прокуратури. Нагадаємо, що ст. 162 КПК України визначає перелік охоронюваної законом таємниці, яка може міститись в речах та документах. Тепер, в умовах воєнного стану, прокурор, за своєю постановою може отримати доступ до інформації, яка віднесена до лікарської та банківської таємниці; до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо; до персональних даних особи, що знаходиться у її особистому володінні або в базі персональних даних, яка знаходиться у

володільця персональних даних, що значно прискорює темпи досудового розслідування кримінальних правопорушень».

Отже, інститут державного обвинувачення є важливою складовою правової системи України в умовах воєнного стану. Його ефективна робота забезпечує захист прав та інтересів громадян, а також дотримання законів та порядку в суспільстві. Забезпечення достатньої кваліфікації персоналу, належного рівня фінансування та матеріально-технічної бази, а також взаємодії з іншими правоохоронними органами та судовою системою є важливими факторами, які забезпечують ефективну роботу інституту в умовах воєнного конфлікту.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88), {Із змінами, внесеними згідно із Законом 2997-IX. Від 28.04.2023, URL:Кримінальний процесуальний к...від 13.04.2012 № 4651-VI (rada.gov.ua)}

2 Закон України «Про прокуратуру» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2015, № 2-3, ст.12), {Із змінами, внесеними згідно із Законом 2849-IX. Від 31.03.2023, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>}

3. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

4. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції: монографія. Харків: Право, 2018. С.10

5. Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

**RESTORATIVE JUSTICE AS AN INTEGRAL PART
OF JUVENILE PREVENTION**

**ВІДНОВНЕ ПРАВОСУДДЯ ЯК НЕВІД'ЄМНА ЧАСТИНА
ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ**

Prodan T. V.

*PhD, Associate Professor,
Assistant Professor at the Department
of Criminal Law
Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University
Chernivtsi, Ukraine*

Продан Т. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
асистент кафедри
кримінального права
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

В останні роки кількість кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, поступово зменшується. Проте, офіційні статистичні дані не дозволяють повністю охопити складність цієї проблеми. Частка злочинності неповнолітніх в загальній структурі злочинності залишається досить значною. І до того ж, зміни, що відбулися в різних сферах життя суспільства за останні роки мали істотний вплив на умови формування особистості сучасних дітей та підлітків, які стали більш вразливими перед несприятливими суспільними процесами.

Результати кримінологічних досліджень свідчать, що багато в чому цей вид злочинності є основою для самодетермінації всієї злочинності. Так, встановлено, що рецидивісти та професійні злочинці свій перший кримінально протиправний досвід набувають, як правило, ще в юності. А тому, пріоритетним напрямом державної політики повинно бути якомога раннє виведення неповнолітніх із кримінального процесу та їх ресоціалізація.

Для досягнення цієї мети в Україні діє пілотний проєкт «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення», що реалізується на базі системи надання безоплатної вторинної правової допомоги. Такий проєкт був впроваджений Міністерством юстиції України, Офісом Генерального прокурора України за підтримки Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні.

Відновне правосуддя – це підхід до реагування на кримінально протиправну поведінку та вчинення кримінальних правопорушень, який враховує баланс інтересів потерпілої особи та неповнолітнього правопорушника. В рамках відновного правосуддя, обидві сторони

конфлікту запрошуються на діалог, який дає можливість всім учасникам інциденту знайти спільне рішення та відновити справедливість. З вище викладеного випливає, що підхід, який лежить в основі відновного правосуддя для неповнолітніх, орієнтований саме на надання можливості сторонам конфлікту та суспільству в цілому самим впоратися із наслідками вчиненого кримінального правопорушення.

Варто зазначити, що важлива роль у здійсненні відновного правосуддя надається дотриманню принципів, які діють під час вирішення конфлікту. Так, відновне правосуддя ґрунтується як на загально визнаних правових засадах (рівність всіх перед законом; гуманізм, законність тощо), так і на спеціальних принципах таких як: добровільність; відновлення стану потерпілого; повне відшкодування шкоди тощо. Також, відповідно до Рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи щодо відновного правосуддя визначено такі основні принципи як: активної участі зацікавлених сторін; рівної уваги до потреб та інтересів сторін; виправлення завданої шкоди; незалежності та неупередженості; реінтеграції та досягненні взаємного розуміння; конфіденційності [1]. Відповідно, ми можемо говорити про те, що всі ці принципи знаходять своє відображення у проєкті Програми відновлення для неповнолітніх.

Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення може бути застосована у разі: «наявності потерпілої сторони – фізичної особи, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридичної особи, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди; вчинення неповнолітнім вперше кримінального проступку або нетяжкого злочину; визнання неповнолітнім факту вчинення кримінального правопорушення; згоди неповнолітнього і потерпілого на участь у Програмі» [2].

Обов'язковими умовами участі у Програмі відновлення є визнання неповнолітнім своєї вини, щире вибачення перед потерпілою особою, а також відшкодування завданої шкоди потерпілому. В угоді про застосування даної Програми визначається як і в якій терміни неповнолітня особа відшкодовує завдану шкоду потерпілій особі. Виходячи з цього, ми бачимо, що відновне правосуддя надає можливість врегулювати кримінальний конфлікт, що виник альтернативним способом.

Важлива частина угоди про застосування Програми – це додаткові заходи (відвідування гуртків, громадські роботи, волонтерська діяльність тощо), які можуть допомогти неповнолітній особі знайти нове захоплення, змінити свою поведінку, побудувати нові соціальні

зв'язки. Для цього регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги заздалегідь укладають меморандум про взаємодію з Державною установою «Центр пробації» [3]. Крім цього, для досягнення ефективних результатів залучаються психологи, фахівці різних установ та організацій, діяльність яких спрямована, зокрема, на розвиток особистості неповнолітніх осіб, їх ресоціалізацію.

Відповідно до цієї Програми усі учасники беруть на себе зобов'язання не поширювати будь-яку інформацію, яка стала їм відома під час застосування Програми без згоди іншої сторони. До того ж, медіатор не має права повідомляти представникам системи кримінального правосуддя про подробиці медіаційного процесу. Єдиний документ, який може використовуватися під час судового розгляду кримінального провадження, є угода про компенсацію завданої шкоди та примирення між сторонами.

Необхідно зазначити, що застосування таких угод відповідно до даної Програми показало, що така процедура має беззаперечні переваги над каральним правосуддям. Так, реалізація таких угод дає можливість неповнолітнім не розлучатися зі своїми рідними, продовжувати навчання та не потрапити під негативний вплив установ виконання покарань [3]. Зокрема, завдяки відновному правосуддю протягом 2019–2022 років 202 неповнолітні особи отримали так званий «другий шанс». До того ж, варто підкреслити, що 95% неповнолітніх, які брали участь у Програмі протягом 2019–2021 років, не вчиняли повторних кримінальних правопорушень [4].

Проте, необхідно зазначити, що станом на 2023 рік є лише 9 випадків застосування Програми. Це, зокрема, пояснюється введенням воєнного стану в Україні. Так, одним із викликів реалізації даної Програми стало те, що з 24 лютого 2022 року не всі неповнолітні особи, які вчинили кримінальні проступки та нетяжкі злочини можуть тепер брати участь у такій Програмі. Зокрема, мова йде саме про найпоширеніші кримінальні правопорушення серед неповнолітніх такі як: крадіжка та грабїж. Так, 70% неповнолітніх, які протягом 2019–2021 років вчинили крадіжки та грабежі могли взяти участь у Програмі відновлення та пройти заходи ресоціалізації. Однак, із прийняттям Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 03.03.2022 року вказані правопорушення, вчинені у період воєнного стану, тепер повинні бути кваліфіковані як тяжкі злочини, що передбачають від 5 до 10 років позбавлення волі [4]. Оскільки, кримінальним законодавством встановлено, що правопорушення, які вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану, є обставиною, яка обтяжує покарання. Виходячи з цього, більшість неповнолітніх не

можуть отримати таку можливість як «шанс на ресоціалізацію». Дану проблему можливо вирішити, якщо Міністерство юстиції України та Офіс Генерального прокурора знайдуть спосіб нормативно-правового врегулювання вказаних обставин у документі, який встановлює умови та порядок участі неповнолітніх у Програмі [4].

Але попри труднощі, які виникли під час реалізації даної Програми, варто зазначити, що перевагами відновного правосуддя для суспільства та держави є те, що це: враховує інтереси обох сторін конфлікту; сприяє розвитку почуття відповідальності у неповнолітнього; створює можливість діалогу між потерпілим та особою, яка вчинила кримінальне правопорушення; надає особі, яка вчинила кримінальне правопорушення можливості для виправлення; зменшує кількість повторних кримінальних правопорушень; сприяє вихованню суспільства та вкоріненню в ньому гуманістичних цінностей.

Таким чином, відновне правосуддя важливе не лише для неповнолітніх, але й для всього суспільства. Якщо неповнолітні особи потрапляють в установи виконання покарань, виникає великий ризик того, що кримінальні правопорушення будуть вчинені повторно. Натомість, відновне правосуддя дає шанс повернутися до нормального життя, а тому, ми повинні рухатись у сторону відновного правосуддя щодо неповнолітніх.

Література:

1. Рекомендація Комітету міністрів державам-членам стосовно відновного правосуддя у кримінальних справах від 3 жовт. 2018 року. URL: <http://ipcg.org.ua/upload/Recommendation-CM-Rec20188-UKR-upd.pdf> (дата звернення: 15.05.2023)

2. Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення : Наказ Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України від 21.01.2019 № 172/5/10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text> (дата звернення: 15.05.2023)

3. Відновне правосуддя для дітей: перші успіхи. URL: <https://golovanivska-selrada.gov.ua/news/1673529858/> (дата звернення: 15.05.2023)

4. Відновне правосуддя щодо неповнолітніх в умовах воєнного стану: як працює програма та що змінилось. URL: <https://vilshsr.gov.ua/news/1655288722/> (дата звернення: 15.05.2023)

**SOME POSITIVE AND NEGATIVE ASPECTS
OF THE APPLICATION OF RESTORATIVE JUSTICE
IN THE PREVENTION OF JUVENILE CRIME**

**ДЕЯКІ ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ АСПЕКТИ
ЗАСТОСУВАННЯ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ
У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ**

Svietlichnyi I. V.

*Lawyer, Postgraduate Student
V. M. Koretsky Institute of State
and Law of the National Academy
of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Светлічний І. В.

*адвокат, аспірант
Інститут держави і права
імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-7328-548X>*

Svietlichna O. V.

*Postgraduate Student
Institute of Psychology named after
H. S. Kostyuk of the National Academy
of Pedagogical Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Светлічна О. В.

*психолог, аспірант
Інститут психології
імені Г. С. Костюка
Національної академії
педагогічних наук України
м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-7150-1767>*

Відновне правосуддя для неповнолітніх – це підхід до розгляду кримінальних справ щодо неповнолітніх, який передбачає пріоритет відновлення шкоди, завданої потерпілим, над покаранням винуватця. Цей підхід спрямований на виховання та реабілітацію злочинців, зокрема неповнолітніх, з метою запобігання повторенню злочинів у майбутньому.

В умовах воєнного стану в Україні найпоширенішим видом протиправних дій неповнолітніх залишаються крадіжки. Відповідальність за кримінальні правопорушення, проступки та злочини, згідно із частиною другою статті 22 Кримінального кодексу України, настає для дитини за більшістю злочинів з 14 років [1]. Відновне правосуддя стає одним з важливих елементів справедливого та ефективного правосуддя у всьому світі. У світовій практиці відновне правосуддя з успіхом використовується у справах, пов'язаних з неповнолітніми, і допомагає уникнути небажаних наслідків для підлітків та їхньої родини [2].

Відновне правосуддя засноване на принципі відповідальності та залучення неповнолітніх до процесу вирішення конфлікту. Цей підхід збільшує відчуття участі в процесі та відповідальності перед суспільством і може мати позитивний вплив на поведінку неповнолітніх у майбутньому [3].

Застосування засобів відновного правосуддя для неповнолітніх не є універсальним рішенням та може мати свої недоліки. Зокрема, відновне правосуддя може бути менш ефективним в разі деяких злочинів. Також, використання відновного правосуддя може бути складним у випадках, коли сторони конфлікту не бажають співпрацювати або коли одна зі сторін не може бути залучена до процесу відновного правосуддя.

Крім того, використання відновного правосуддя для неповнолітніх може вимагати значних витрат на організацію та проведення конференцій, групових зустрічей та інших програм. Тому, в деяких країнах ЄС, відновне правосуддя застосовується тільки у випадках, коли воно є ефективнішим за стандартні методи правосуддя або коли воно може зменшити кількість засудження неповнолітніх до відбування покарання у в'язниці [3].

Країни, які активно використовують відновне правосуддя для неповнолітніх, мають різні підходи до його реалізації. Наприклад, у Німеччині відновне правосуддя для неповнолітніх є складовою системи ювенальної юстиції, яка забезпечує повну реабілітацію злочинців та розвиток їхніх соціальних навичок. У Франції ж відновне правосуддя для неповнолітніх використовується як додатковий інструмент, що доповнює традиційну систему юстиції [4, с. 355].

З психологічної точки зору, відновне правосуддя для неповнолітніх може мати позитивний вплив на розвиток індивідуальності та соціальних навичок підлітків. Наприклад, програми відновного правосуддя включають спілкування з жертвами злочинів, що може допомогти підліткам краще зрозуміти наслідки своїх дій та навчитися взаємодіяти з іншими людьми.

Також важливо зазначити, що відновне правосуддя може бути більш емоційно важливим для підлітків, ніж традиційні судові процедури. У традиційних судових процесах підлітки можуть відчувати себе незначними та безсилими, а відновне правосуддя може дати їм можливість взяти на себе відповідальність за свої дії та активно допомагати відшкодувати завдані шкоди. Тому важливим психологічним аспектом відновного правосуддя є визнання підлітків як активних учасників процесу. Відновне правосуддя може дати підліткам можливість відчувати свою важливість та внести внесок у процес вирішення проблеми [5, с. 4].

Однак, на нашу думку, деякі програми відновного правосуддя можуть викликати емоційний дискомфорт у підлітків, оскільки вони повинні зустрітися з жертвами злочинів і зіткнутися зі своїм вчинком. Це може бути особливо важким для підлітків зі становищем емоційного чи поведінкового розладу.

Крім вищевказаного, позитивні аспекти використання відновного правосуддя для неповнолітніх, полягають не тільки у зменшенні кількості повторних злочинів, але й у покращенні стосунків між потерпілими та винуватцями, а також у забезпеченні більш ефективної реабілітації злочинців.

Деякі негативні аспекти використання відновного правосуддя для неповнолітніх, на думку авторів, полягають у тому, що потерпілий може відчувати брак справедливості, якщо винуватець отримує м'яке покарання, та в тому, що відновлення шкоди може бути неможливим у деяких випадках. Крім того, можливе зловживання системою відновного правосуддя з боку злочинців, які можуть використовувати його як засіб уникнення відповідальності за свої дії.

В позитивному психологічному аспекті, відновне правосуддя може мати значний позитивний вплив на неповнолітніх, які беруть участь у цьому процесі. Зокрема, як показано вище, відновне правосуддя засноване на принципах відповідальності та взаємодії, тому ці принципи дозволяють неповнолітнім бути активними учасниками процесу, зрозуміти наслідки своїх дій, відчуті емпатію та підтримку інших учасників та відчуті позитивний внесок у розв'язання конфлікту. В цілому, відновне правосуддя може допомогти неповнолітнім зрозуміти, що їхні дії мають наслідки та навчитися взаємодії та вирішенню конфліктів шляхом співпраці.

Щодо досліджень, проведених в цій галузі, зокрема можна відзначити дослідження Інституту миру і порозуміння [6], які показали, що підлітки, які беруть участь у програмах відновного правосуддя, мають більшу схильність до зменшення рецидиву злочинності порівняно з тими, які зазнають традиційної кримінальної відповідальності. Крім того, на думку авторів, відновне правосуддя може мати позитивний вплив на неповнолітніх, що мають проблеми з психічним здоров'ям, оскільки цей підхід може допомогти їм відчути себе менш ізольованими та незахищеними.

Також, у психологічному аспекті протидії злочинності відновне правосуддя для неповнолітніх має позитивний вплив на їх реабілітацію та реінтеграцію в суспільство. Однак, для досягнення ефективності відновного правосуддя необхідно забезпечити комплексність підходу та залучення до процесу всіх зацікавлених сторін, включаючи самого

неповнолітнього, його батьків, психологів, соціальних працівників, представників правоохоронних органів та інших спеціалістів.

Щодо негативних аспектів, можна відзначити низьку ефективність відновного правосуддя у випадках, коли неповнолітній вже має досвід вчинення серйозних злочинів та не бажає змінювати своєї поведінки. Також, потенційно можливі проблеми з виконанням покладених на них обов'язків та умов, які накладаються під час процесів відновного правосуддя, що іноді може призвести до повторного вчинення злочинів.

Український досвід показав позитивні результати від застосування програм відновного правосуддя для неповнолітніх. Так, «Програма відновлення для неповнолітніх, підозрюваних у вчиненні злочину» успішно впроваджена в Україні з 2019 року та забезпечує добровільне узгодження та відшкодування шкоди неповнолітніми у кримінальному процесі. Участь в ній може бути запобіжником вчиненню неповнолітніми злочинів повторно. Згідно методичних рекомендацій щодо вказаної програми, сторони є активними учасниками програми, самостійно шукають шляхи вирішення конфліктної ситуації та відшкодування завданої шкоди. Вказана програма затверджена спільним наказом Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури № 172/5/10 від 21.01.2019 року [7].

Таким чином, на думку авторів, у психологічному аспекті відновне правосуддя є дієвим, але не є універсальним рішенням, зокрема в випадках тяжких та особливо тяжких злочинів. Вчинення злочину в умовах воєнного стану є обставиною, яка обтяжує покарання та впливає на кваліфікацію злочину, а однією з умов участі у вказаній програмі відновлення є вчинення неповнолітнім проступку або нетяжкого злочину, тому в умовах воєнного стану кількість випадків застосування вищевказаної програми зменшилося.

Також потрібно враховувати, що відновне правосуддя не замінює кримінальне правосуддя, а є доповненням до нього.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-ІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 12.05.2023)

2. Светлічний І. В. Деякі актуальні питання кримінально-правової охорони прав неповнолітніх у кримінальному процесі, імплементації принципів відновного правосуддя щодо дітей та молодих людей. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2020. Вип. 88. С. 212–224. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2020_88_22 (дата звернення: 12.05.2023)

3. Комітет НААУ захисту прав людини провів круглий стіл на тему: «Досвід застосування відновного правосуддя у країнах Європи: погляд адвоката». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://unba.org.ua/news/print/5707-komitet-naau-zahistu-prav-lyudini-proviv-kruglij-stil-na-temu-dosvid-zastosuvannya-vidnovnogo-pravosuddya-u-krainah-evropi-poglyad-advokata.html> (дата звернення: 12.05.2023)

4. Светлічний І. В., Зейкан Я. П. Практика проваджень в антикорупційних справах: наук.-практ. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 452 с.

5. Микитин Ю. І. Відновне правосуддя у кримінальному процесі: міжнародний досвід та перспективи розвитку в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 20 с.

6. Сайт «Інститут миру і порозуміння» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ij.org.ua/> (дата звернення: 12.05.2023)

7. Сайт «Безоплатна правова допомога» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/vidnovne-pravosuddya-meta-ta-etapy-realizaciyi/> (дата звернення: 12.05.2023)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-86>

VIOLATIONS OF THE LAWS AND CUSTOMS OF WAR: GENERAL PROVISIONS “JUS AD BELLUM”

ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ І ЗВИЧАЇ ВІЙНИ: ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ “JUS AD BELLUM”

Toma M. G.

*Ph.D. (in Law), Associate Professor,
Associate Assistant at the Department
of Criminal Law
Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University
Chernivtsi, Ukraine*

Тома М. Г.

*кандидат юридичних наук, доцент,
асистент кафедри
кримінального права
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

З початку збройного конфлікту починаючи з 2014 року українська влада неодноразово заявляла про порушення Росією різноманітних міжнародних договорів на окупованих територіях анексованого Криму, Донецької та Луганської областей. Після повномасштабного вторгнення російських військ в Україну таких заяв побільшало. Наслідки російських атак і окупації на Київщині, Сумщині, в Харкові та

Маріуполі, «кричущі» докази із захоплених Херсона та Мелітополя стали головними новинами України за останній рік. Вони викликають страх, ненависть та огиду.

Після звільнення Бучі, Ірпеня та Гостомеля людству представили докази кривавих злочинів РФ. Розстріляні й закатовані цивільні серед яких й малолітні діти, чий тіла в кращому випадку скидали до братських могил, а нерідко – залишали просто посеред вулиць, як доказ нелюдських вчинків. Зруйновані та пограбовані будинки, спустошені та вщент винищені міста.

Повномасштабна збройна агресія постала проблемою адекватної правової оцінки діям окупанта, що мають місце на окупованих та де окупованих територія України, та злочинним діянням РФ в цілому, як з позицій вітчизняного законодавства так і позицій міжнародно-правових актів. Насамперед мова йде про чотири Женевські конвенції (1946 року), положення яких регламентують, про захист жертв війни, які присвячені поліпшенню долі поранених і хворих у діючих арміях, поводженню з військовополоненими, захисту цивільного населення під час війни, захисту жертв збройних конфліктів та ін. [1]. Правова оцінка дій окупантів важлива не лише з точки зору притягнення винних до відповідальності за воєнні злочини а й для кваліфікації дій з боку міжнародного гуманітарного права, що надасть можливість створити відповідну модель дій держави в сфері захисту всіх груп населення на окупованих рашистами територіях. Здебільшого це стосується питання евакуації цивільного населення, створення умов для надання гуманітарної допомоги тощо.

На сьогоднішній день страшні реалії які відбуваються в Україні доводять надважливість дотримання під час збройних конфліктів та ведення бойових дій принципів верховенства права, визнання людини і громадянина як найвищою цінністю. Тому й людство створило на міжнародному рівні відповідні правила ведення війни, що вважаються загально визнаними у світі, окремі з них закріплені на міжнародному та національному рівнях. Окремі юридичні норми/закони, що регламентують правила ведення війни, є таким самим давнім поняттям, як і сама війна. З давніх давен практично всі цивілізації в тій чи іншій мірі намагалися пом'якшити жажіття та наслідки війни.

Початок XIX столітті стає каталізатором процесів кодифікації законів і звичаїв війни, яка проходить у двох напрямках – захист жертв війни (*тобто право Женеви, початок розвитку якого покладено Женевською конвенцією про поліпшення долі поранених на полі бою 1864 р.*) та законне регулювання засобів та методів ведення воєнних операцій/дій (*тобто право Гааги, початок якому був заснований такими документами, як Кодекс Лібера 1863 р., Санкт-Петербурзька декларація про скасування застосування вибухових та запалювальних куль 1868 р. та проєкт Брюссельської декларації про закони та звичаї війни 1874 р.*), що, в результаті призвело до прийняття Гаазьких конвенцій 1899 та 1907 рр. [2].

Отже, очевидним стає що міжнародно-правова доктрина XIX століття багатьох країн приділяла чималу увагу дослідженню та вирішенню проблем, пов'язаної з законами та звичаями ведення війни [1].

Україна як країна-учасниця Женевських конвенцій має своїм обов'язком розслідувати та притягнути до кримінальної відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) та інші серйозні порушення міжнародного права.

Чинне кримінальне законодавство України містить лише одну статтю 438 частина перша якої регламентує відповідальність за воєнні злочини та включає сім форм об'єктивної сторони даного складу злочину, шість форм з наявних умовно можна назвати спеціальними, а сьома має характер універсальний, диспозиція якої є банкетною, та направляє нас на МГП, для роз'яснення змісту протиправних діянь [3]. Отже, головна відмінність ст. 438 КК України це те, що вона має банкетну диспозицію, до прикладу ми не зможемо зрозуміти, що таке «жорстоке поводження» чи «заборонені засоби ведення війни» не звернувшись для розуміння змісту диспозицій до міжнародних договорів у сфері МГП, на відмінну від інших положень КК України, де безпосередньо визначений склад кримінального правопорушення.

Разом з тим держави – учасниці Женевських конвенцій 1946 року, зобов'язались прийняти та кодифікувати відповідальність на національному рівні, в яких була б передбачена ефективна кримінальна відповідальність та суворе покарання за вчинення такого злочину, чи відповідальність тих, що віддають наказ вчиняти такі серйозні злочини, порушуючи конвенційні положення.

Тому, якщо правовій оцінці/ кваліфікації підлягають діяння, що порушують закони та звичаї війни насамперед нам потрібно звернутись до норм МГП як перше джерело.

Застосування на практиці норм ст. 438 КК України не є однозначним, оскільки існують невирішені питання, щодо форм виявлення об'єктивної сторони складу злочину, ознаки суб'єктивної сторони та проблеми відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень. Норма ст. 438 КК України підлягає застосування з моменту збройної агресії, тому не вбачається підстави для її застосування лише за діяння з початку ведення воєнного стану.

Україна не являється стороною яка підписала та ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду, тому, помілково є очікування, що неофіційна кодифікація злочинів передбачені в Римському статуту МКС, може бути беззаперечно застосовано при кваліфікації діянь передбачені ст. 438 КК України.

Римський статут МКС є неофіційною кодифікацією, і не містить виключний перелік злочинів, та не ідентичними з тими, що передбачені в Женевських конвенцій [4]. Норма ст. 438 КК України, як раніше зазначалась є банкетною, а тому для її застосування в кожному конкретному випадку потрібно посилання на норми, статті і правила

конвенцій або норми звичаєвих правил для всебічного законодавчого розкриття дій об'єктивної сторони складу злочину даної норми.

Суб'єкти вчинення кримінального правопорушення за ст. 438 КК України, можуть бути як комбатанти так і не комбатанти, хоча притягнення не комбатантів на нашу думку скоріш є винятком чим правилом, оскільки такий злочин який передбачає порушення законів та звичаїв війни, вчиняється комбатантами.

Воєнні злочини в міжнародному гуманітарному праві займають особливе місце, що стосується насамперед доведення вини особи, що завжди залежить від контекстуального аспекту. Тому, логічно, що при відсутності контекстуального аспекту не конче посягання на життя особи чи її статеvu свободу має мати ознаки чи кваліфікуватись за ст. 438 КК України. Тобто, такі діяння можуть бути кваліфіковані за ст. 152 та 115 КК України, звичайно при відсутності контекстуальних ознак таких як – збройний конфлікт, чи війна, чи насильства як подолання опору, використання зброї та ін.

Отже, досліджуючи проблему порушення законів та звичаїв війни, для правильної кваліфікації має важливе значення дослідження банкетної диспозиції, встановлення основного та додаткового об'єктів кримінально-правової охорони, встановлення предметів злочину, та потерпілих. Також не можна лишити поза увагою те що сфера МГП обмежена часом, міжнародного чи неміжнародного конфлікту, тому, що насамперед положення вітчизняного законодавства не збігається з положеннями МГП щодо розуміння збройного конфлікту.

Література:

1. Женевська Конвенція про поводження з військовополоненими. Женева, 12 серпня 1949 р. Третя Женевська Конвенція (1949) URL: zakon.rada.gov.ua/go/995_153
2. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (зі змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 25–26, ст. 131.
4. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

**THE RIGHT TO FIREARMS: CHANGING THE PARADIGM
OF VIEWS ON SOCIAL AND LEGAL NATURE**

**ПРАВО НА ВОГНЕПАЛЬНУ ЗБРОЮ: ЗМІНА ПАРАДИГМИ
ПОГЛЯДІВ НА СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВУ ПРИРОДУ**

Shevchuk A. V.

*Ph.D. (in Law), Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Criminal Law
Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University
Chernivtsi, Ukraine*

Шевчук А. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Bodnaruk O. M.

*Ph.D. (in Law), Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Criminal Law
Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University
Chernivtsi, Ukraine*

Боднарук О. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Дискусія в Україні довкола теми права на вогнепальну зброю чи її легалізації триває уже понад 20 років. У березні 2021 року Верховна Рада України вкотре не підтримала цю ідею, проголосувавши проти обох запропонованих законопроектів, хоча уже 23 лютого 2022 року парламентом було прийнято за основу проект Закону «Про право на цивільну вогнепальну зброю» [1], метою якого є посилення дотримання режиму законності в питаннях визначення правового режиму власності на зброю, закріплення основних прав та обов'язків громадян і юридичних осіб щодо виробництва, набуття, володіння, розпорядження та використання зброї і боеприпасів, врегулювання інших суспільних відносин, що безпосередньо з цим пов'язані [2].

Останніми роками більшість політиків наголошували на тому, що суспільство не готове до такого кроку через те, що культура поводження зі зброєю в Україні ще на надто низькому рівні, а це, відповідно, створює потенційну небезпеку для здоров'я чи навіть життя людей. На перший погляд, такі думки видаються не безпідставними, оскільки лише близько 25% українців за даними соціологічного дослідження, що проводилось групою «Рейтинг» на початку лютого 2021 року, підтримували право на володіння вогнепальною зброєю. Проте, якщо взяти відповідні попередні показники, то кількість таких прихильників дещо зросла, оскільки цю ідею в 2014 році підтримували лише 10% громадян України [3].

Загарбницьке вторгнення рашистів на початку 2022 року суттєво змінило ставлення українців до права на зброю. Отримати зброю для особистого захисту готові 59% українців з понад 1,7 млн громадян, які 25 травня 2022 року взяли участь у першому всеукраїнському опитуванні за допомогою мобільного застосунку Міністерства цифрової трансформації України «Дія» [4]. Приблизно такі ж дані були опубліковані й після опитування, проведеного 23 травня 2022 року Соціологічною групою «Рейтинг» [3]. Таким чином, кількість тих, хто підтримує надання громадянам України права на володіння вогнепальною зброєю зросла більш ніж удвічі, адже війна змінила сприйняття зброї, яка із категорії «загрози та ризики» перейшла до категорії «захист і безпека». Окрім цього, з'являється переконливе розуміння того факту, що зброя значно збільшує шанси на виживання.

Наразі українцям дозволено легально володіти вогнепальною мисливською зброєю різного типу – починаючи від помпових рушниць, закінчуючи різноманітними карабінами, які за своїми характеристиками мало чим відрізняються від автоматичної зброї. Кожен громадянин має можливість абсолютно легально придбати зброю при досягненні певного віку, наприклад, мисливську гладкоствольну рушницю – з 21 року, нарізну зброю (карабін, гвинтівку та рушницю) – з 25 років. Також окремі категорії українців мають право володіти травматичною зброєю. Окрім цього, потрібно пам'ятати і про нагородну зброю, яку роздаровували очільники силових відомств багатьом особам, які не мали жодного стосунку ані до правоохоронної діяльності, ані до військової служби.

Після початку широкомасштабного вторгнення на територію України, попит на зброю суттєво зріс. За словами голови Української асоціації власників зброї Георгія Учайкіна, до 24 лютого в Україні більше купували гладкоствольну мисливську зброю. Зараз найбільший попит на нарізну [5].

Варто також зазначити, до лютого 2022 року механізм отримання дозволу на зброю регулювався лише двома наказами Міністерства внутрішніх справ України і процедура отримання дозволу на зброю була доволі тривалою та бюрократичною. Однак, у березні 2022 року МВС спростило відповідну процедуру на період воєнного стану, видавши наказ №170 «Про особливості видачі громадянам України дозволу на придбання, зберігання та носіння мисливської зброї та набоїв до неї під час дії воєнного стану» [6]. Таким чином, наразі для цивільних осіб в Україні в умовах війни діє цілих три механізми володіння вогнепальною зброєю. Перший механізм передбачає набуття мисливської вогнепальної зброї у власність громадянами України в загальному порядку, який передбачає поновлення дозволу на зброю кожні три роки. Другим механізмом передбачено скорочений порядок надання громадянам України дозволу на придбання, зберігання та

носія мисливської вогнепальної зброї на час дії воєнного стану. Третім механізмом на період запровадження воєнного стану встановлено особливий порядок тимчасового видання вогнепальної зброї і боєприпасів до неї громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, для участі у відсічі та стримуванні збройної агресії російської федерації та/або інших держав.

За інформацією Міністерства внутрішніх справ України, до початку агресивної війни проти України громадяни легально володіли вогнепальною зброєю у загальній кількості близько 1,3 млн одиниць [7]. Але найбільшу проблему на сьогодні створює саме нелегальна зброя, величезні обсяги якої, за даними швейцарської дослідницької організації Small Arms Survey, продовжують підривати зусилля правоохоронних органів і мають смертоносні наслідки для громадян України [8].

Незважаючи на таку значну кількість вогнепальної зброї в обігу, ці правовідносини в Україні досі не врегульовані жодним законом. Усі питання, пов'язані з обігом цивільної зброї, вирішуються виключно підзаконними нормативними актами Міністерства внутрішніх справ України та інших міністерств і відомств. Також досі не функціонує єдиний державний реєстр власників зброї, немає класифікації сучасної цивільної вогнепальної зброї тощо. Своєю чергою, відсутність узгодженої термінології та класифікації призводить, з одного боку, до вільного трактування і неузгодженості, а з другого – створює підґрунтя для зростання корупції у цій сфері.

Як стверджує голова української асоціації власників зброї, ринок нелегальної зброї в Україні існував завжди, але початок бойових дій у 2014 році на сході України лише суттєво збільшив його масштаби [5]. Купити нелегальну зброю в Україні зараз зовсім неважко. А тому прийняття закону – це привід знову наполегливо пропонувати людям або здати зброю (доволі цікавими у цьому контексті видаються нещодавні зміни до ч. 3 ст. 263 КК України [9]), або поставити її на облік. Це реально вихід із ситуації, адже по-перше, поведінка людини повертається в легальне поле, а по-друге – з'являється чітка можливість «прив'язати» конкретну одиницю зброї до визначеної особи, яка відтепер відповідатиме за кожен постріл з неї. Іншими словами, вкрай необхідно легалізувати абсолютно всю наявну на руках зброю. Без цього неможливо контролювати її походження, зберігання, використання та утилізацію. Контроль за зброєю обов'язково має бути.

Вчені, розглядаючи зарубіжний досвід належного поводження громадян зі зброєю, доходять висновку, що по-перше, легалізація вогнепальної зброї або узаконення права на неї економічно дуже вигідні, оскільки приносять значний дохід до державного бюджету від: 1) продажу зброї та комплектуючих, її технічного обслуговування; 2) ліцензій і курсів з користування; 3) страхування; 4) податку на зброю.

Нормативними передумовами надання українцям права купувати зброю для самозахисту є, насамперед, Конституція України, яка надає кожній людині право захищати своє життя (ст. 27) [10] та Кримінальний кодекс України, у ст. 36 якого зазначено, що особа не підлягає кримінальній відповідальності за застосування зброї, інших засобів чи предметів для захисту від нападу озброєної особи або нападу групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення, незалежно від тяжкості шкоди, яку заподіяно тому, хто посягає [9]. Виходячи із зазначеного вище, цілком ймовірно, що чим більшою буде вірогідність отримати адекватну відповідь до будь-якого прояву насильства, тим меншим буде бажання у потенційного злочинця «випробувувати долю».

Неможливо залишити поза увагою також і новелу Кримінального кодексу України, зумовлену агресією держави-терориста. Йдеться про ст. 43-1 «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України», у ч. 3 якої, зокрема, вказано, що особа не підлягає кримінальній відповідальності за застосування зброї (озброєння), бойових припасів або вибухових речовин проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, та за пошкодження чи знищення у зв'язку з цим майна [9].

Варто також згадати і те, що за висновками науковців, рівень злочинності зменшується в рази, якщо населення має право легально купувати, зберігати та застосовувати короткоствольну зброю з метою самооборони. Чим вищий рівень легального озброєння населення, тим вищий рівень демократії у країні, соціальної відповідальності суспільства в цілому, і навпаки. І наостанок, варто навести слова колишнього президента Національної стрілецької асоціації США Чарлтона Гестона: «Немає доброї зброї. Немає поганої зброї. Будь-яка зброя в руках поганої людини – це погано. Будь-яка зброя в руках порядної людини не загрожує нікому, окрім поганих людей» [11].

Література:

1. Прийнято за основу проект Закону «Про право на цивільну вогнепальну зброю» (23.02.2022). Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/219896.html> (дата звернення: 16.05.2023).

2. Висновок Головного науково-експертного управління на проект Закону України «Про право на цивільну вогнепальну зброю» (02.11.2021). Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1009358> (дата звернення: 16.05.2023).

3. Одинадцять загальнонаціональне опитування: особиста свобода, безпека та питання зброї (23.05.2022). Сайт Соціологічної групи «Рейтинг». – URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/odinnadcatyy_obschenacional

nyu_opros_lichnaya_svoboda_bezopasnost_i_voprosy_oruzhiya.html (дата звернення: 16.05.2023).

4. За вільну зброю виступає 58,75% українців – опитування в «Дії» (01.06.2022). Суспільне Новини. – URL: <https://suspihne.media/245619-za-vilnu-zbrou-vistupae-5875-ukrainciv-opituvanna-v-dii/> (дата звернення: 16.05.2023).

5. Рихліцький В. Зброя для населення. Як і що можна легально купити в Україні? (09.08.2022). Економічна правда. – URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/08/9/690177/> (дата звернення: 16.05.2023).

6. Про особливості видачі громадянам України дозволу на придбання, зберігання та носіння мисливської зброї та набоїв до неї під час дії воєнного стану: Наказ МВС України № 170 від 01.03.2022. Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0273-22#Text> (дата звернення: 16.05.2023).

7. МВС на фінальному етапі створення Єдиного реєстру зброї – Ігор Бондаренко (26.11.2021). Офіційний сайт Головного управління Національної поліції в Кіровоградській області. – URL: <https://kg.npu.gov.ua/news/mvs-na-finalnomu-etapi-stvorenniya-edinogo-reestru-zbroi-igor-bondarenko> (дата звернення: 16.05.2023).

8. Шредер М., Шумська О. Нелегальний обіг боєприпасів в Україні (23.06.2021). Сайт організації Small Arms Survey (Женевський інститут міжнародних відносин та розвитку, Швейцарія). – URL: https://www.smallarmssurvey.org/sites/default/files/resources/SAS-Report-Illicit-Ammunition-Ukraine-UKR_0.pdf (дата звернення: 16.05.2023).

9. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. Дата оновлення: 28.04.2023. Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 16.05.2023).

10. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 16.05.2023).

11. Sanchez N. 25 Best Charlton Heston 'Gun Freedom' Quotes (23.10.2015) – URL: <https://www.newsmax.com/thewire/charlton-heston-gun-quotes-top/2015/10/23/id/697700/> (дата звернення: 16.05.2023).

**PUNISHMENT OF A MINOR SUBJECT
OF CRIMINAL LIABILITY**

**ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНЬОМУ
СУБ'ЄКТУ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

Yushchuk O. I.

*Candidate of Law Sciences,
Associate Professor at the Department
of Criminal Law, Faculty of Law
Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University
Chernivtsi, Ukraine*

Ющик О. І.

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального права
юридичного факультету
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Неповнолітній, як суб'єкт кримінальної відповідальності наділений особливим правовим статусом. Кримінальне законодавство виокремлює інститут відповідальності та покарання в Розділі XV КК України. Це пов'язано із тим, що відповідно до міжнародних стандартів відносно неповнолітнього слід застосовувати гуманне та доброзичливе ставлення при відправленні правосуддя. Зокрема, Пекінськими правилами, що передбачають Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя відносно неповнолітніх, прийняті резолюцією 40/33 Генеральної асамблеї ООН від 29 листопада 1985 року передбачено, що «неповнолітнім є дитина або молода людина, яка в рамках існуючої правової системи може притягатись за правопорушення до відповідальності, застосованої до дорослого» [1].

Призначаючи покарання неповнолітньому суд керується нормами кримінального законодавства повинен враховувати фізіологічні, соціальні та психологічні характеристики неповнолітнього як суб'єкта кримінально-правових відносин. Кримінальне законодавство регламентуючи основні вимоги до призначення покарання неповнолітньому (ч. 1 ст. 103 КК України) передбачає, що керується загальними засадами призначення покарання, суд враховує ступінь тяжкості вчиненого діяння, обставини, пом'якшують та обтяжують покарання повинен звернути увагу на умови його життя та виховання, вплив дорослих, рівень розвитку та інші особливості особи неповнолітнього [2].

Отже, призначаючи покарання неповнолітньому суд найбільше повинен зосередити увагу на застосуванні принципу індивідуалізації покарання та врахуванні особи винного. Характеристика особи впливає на вибір заходу кримінально-правового характеру, виду та розміру

покарання, а також можливості застосування пільгових інститутів кримінального законодавства.

На думку В. Бережнюка «індивідуалізація покарання створює передумови для врахування при призначенні покарання індивідуальних особливостей вчиненого злочину та своєрідності особи винного. Без врахування в процесі призначення покарання типових й індивідуальних рис особи винного застосування кримінального закону повернеться до практики пропорційної караності. Якщо у справі немає необхідних відомостей про особу підсудного, покарання призначається судом ніби наосліп, воно неминуче знеособлюється, виявляється не відповідним особі засудженого, тобто втрачає свою індивідуальну спрямованість, а з нею й ефективність» [3, с. 103-106].

Відповідно, індивідуалізація призначеного покарання неповнолітньому повинна містити врахування пом'якшуючих та обтяжуючих обставин, а також дослідження умов життя та виховання, вплив дорослих, рівень розвитку та інші особливості особи неповнолітнього.

Т.І. Дмитришена розглядаючи питання призначення покарання неповнолітньому акцентує увагу, що умови життя, виховання та інші особливості особи неповнолітнього необхідно враховувати при призначенні покарання. Її детальна класифікація таких умов охоплює усі сфери життя, навчання, відносин особи у суспільстві, в колективі, сім'ї, її розвиток, психологічні характеристики, наявність чи відсутність батьків або осіб, що їх замінюють, матеріальне становище, відвідування школи або навчального закладу, відносини з ровесниками та іншими неповнолітніми, спілкування з дорослими, фізичний, інтелектуальний розвиток, попередня поведінка неповнолітнього, поведінка особи після вчинення кримінального правопорушення, ставлення неповнолітнього до правопорушень, вчинених іншими особами, та його ставлення до призначених їм правових заходів впливу [4, с. 139].

Як зазначається в Національній стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року «важливим кроком стало запровадження нових підходів до здійснення судочинства у провадженнях щодо злочинів, вчинених неповнолітніми, зокрема шляхом прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України, яким передбачено особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх, а також Закону України «Про пробацію», де особливої уваги заслуговують положення про обов'язкове складення досудової доповіді для забезпечення суду інформацією, що характеризує неповнолітніх обвинувачених з метою прийняття рішення про міру відповідальності, а також застосування до неповнолітніх, які засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, або звільнені від відбування покарання з випробуванням, системи соціально-виховних заходів, у тому числі пробаційних програм з урахуванням

оцінки ризиків повторного вчинення такими неповнолітніми кримінальних правопорушень» [5].

Відповідно до ч. 3 ст. 9 Закону України «Про пробацію» досудова доповідь має містити соціально-психологічну характеристику, оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення та висновок про можливість позбавлення волі на певний строк [6]. Правила складання та подача до суду персоналом органу пробації досудової доповіді регламентується Порядком складання досудової доповіді затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 27 січня 2017 року № 200/5 [7]. В Порядку рекомендується найбільше звернути увагу на опис соціально-психологічної та особистісної характеристики обвинуваченого.

Відповідно до Порядку соціально-психологічна характеристика обвинуваченого повинна містити інформацію про особу обвинуваченого, врахування умов життя, що відноситься до факторів ризику, які впливають на поведінку обвинуваченого. До них можна віднести посткримінальну поведінку особи, чи притягувалась вона до кримінальної відповідальності, чи є попередні судимості, в якому віці особа вперше вчиняла кримінальне правопорушення. Крім того, важливим є встановити форму вини вчиненого суспільно небезпечного діяння, до якої категорії відноситься кримінальне правопорушення за яке відбулось обвинувачення, якщо особа була засуджена до позбавлення волі, то який період вона перебувала в місцях відбування покарання. Інспектор пробації повинен з'ясувати в яким умовах проживає особа, де навчається чи працює, яке має матеріальне становище.

Над особистісними характеристиками повинні попрацювати не лише інспектори пробації, але й психологи, які найбільш повно можуть надати інформацію про поведінку неповнолітнього до та після вчинення кримінального правопорушення. До таких характеристик можна віднести особисте ставлення особи до навколишнього середовища, як вона може контролювати свою поведінку, чи є емоційною, врівноважено, чи має залежність від алкоголю та наркотиків, психотропних речовин та їх аналогів. До соціальних характеристик відносять ставлення особи до суспільства, її відносини у сім'ї, колективі, як вона ставиться до вчинення правопорушення чи має вона бажання змінити спосіб життя, поведінку, що в свою чергу буде показувати ризик повторного вчинення кримінального правопорушення і бажання до позитивних змін [7].

Отже, призначаючи покарання неповнолітньому, як суб'єкту кримінальної відповідальності суд крім нормативів передбачених в кримінальному законодавстві повинен врахувати фізіологічні, соціальні та психологічні характеристики особи. Посилаючись на інформацію, що передбачена в досудовій доповіді особливо дослідити умови життя та

виховання, вплив дорослих, рівень розвитку та інші особливості особи неповнолітнього. Тому такі особливості повинні відобразитись на виді та мірі покарання або застосуванні заходів виховного характеру.

Література:

1. Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя відносно неповнолітніх, прийняті резолюцією 40/33 Генеральної асамблеї ООН від 29 листопада 1985 року. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/158593__158593 (дата звернення: 10.05.2023).

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3411> (дата звернення: 10.05.2023).

3. Бережнюк В. Загальні критерії індивідуалізації покарання під час його призначення за Кримінальним кодексом України. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*, 2020. С. 103-106.

4. Дмитришена Т.І. Призначення покарання неповнолітнім: концептуальні основи. дис. на здобуття канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 228 с.

5. Національна стратегія реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року. Схвалено розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 року № 1027-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-p#Text> (дата звернення: 10.05.2023).

6. Закон України «Про пробацію» від 5 лютого 2015 року № 160-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення: 11.05.2023).

7. Правила складання та подача до суду персоналом органу пробації досудової доповіді регламентується Порядком складення досудової доповіді затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 27 січня 2017 року № 200/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-17#Text> (дата звернення: 11.05.2023).

НОТАТКИ

НОТАТКИ

МАТЕРІАЛИ
VI МІЖНАРОДНОГО ПРАВНИЧОГО ФОРУМУ

**ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ПУБЛІЧНЕ
ВРЯДУВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

9 червня 2023 року

м. Чернівці, Україна

Підписано до друку 27.06.2023. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 19,76. Тираж 100. Замовлення № 0623-032.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»

79000, м. Львів, вул. Технічна, 1

87-100, м. Торунь, вул. Лубіцка, 44

Телефон: +38 (050) 658 08 23

E-mail: editor@liha-pres.eu

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6423 від 04.10.2018 р.